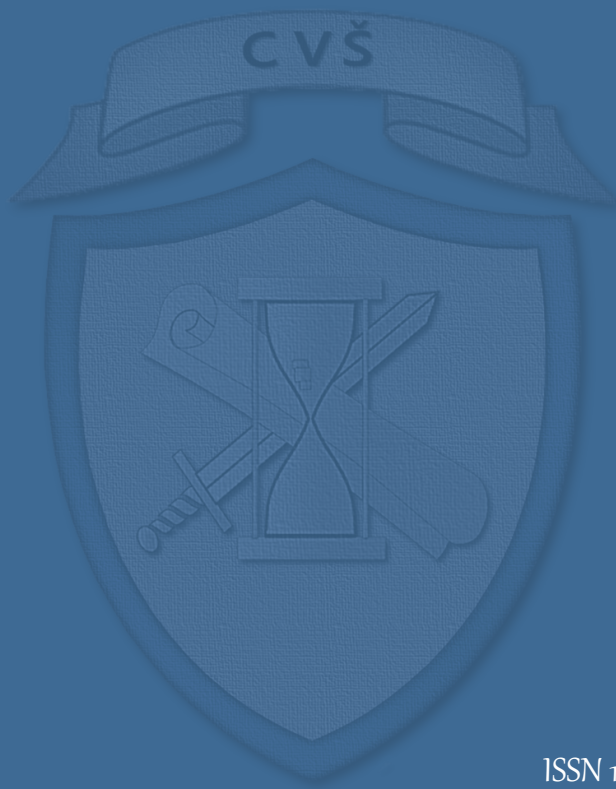

Vojaški muzej Slovenske vojske

Vojaška zgodovina

Številka 1-2/2017 (19-20)

Letnik 13

ISSN 1580-4828

Maribor, oktober 2017

Vojaški muzej Slovenske vojske

VOJAŠKA ZGODOVINA

ŠT. 1-2/2017 (19-20)

Letnik 13

Maribor, oktober 2017

IZDAL:

Generalštab Slovenske vojske, CVŠ – Vojaški muzej Slovenske vojske

UREDNIŠKI ODBOR:

VVU XIII. razreda dr. Valerija Bernik (namestnica glavnega in odgovornega urednika)

podpolkovnik dr. Matjaž Bizjak

polkovnik Miran Fišer (glavni urednik)

dr. Damijan Guštin

dr. Tomaž Lazar

major mag. Zvezdan Marković (odgovorni urednik)

dr. Rok Stergar

dr. Tomaž Teropšič

dr. Blaž Torkar

TEHNIČNO UREJANJE IN OBLIKOVANJE:

Saša Fišer

LEKTORIRANJE:

Služba za strateško komuniciranje MORS in Knjižnično-informacijski in založniški center MORS

PREVOD:

Šola za tuje jezike Centra vojaških šol

TISK:

Collegium graphicum tisk, grafično oblikovanje in storitve ter trgovina, d.o.o.

NAKLADA:

300 izvodov

ISSN 1580-4828

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem Vojaškega muzeja Slovenske vojske in navedbo vira.

www.vojaskimuzej.si

KAZALO PRISPEVKOV

Miran	MOBILIZACIJA LETA 1991 IN VOJAŠKI OBVEZNIKI VZHODNOŠTAJERSKE	stran 9
Fišer	MOBILISATION IN 1991 AND CONSCRIPTS OF THE TERRITORIAL DEFENCE FORCES IN THE VZHODNOŠTAJERSKA REGION	
Zvezdan	JUGOSLOVANSKA LJUDSKA ARMADA – PAPIRNATI TIGER ALI DEJANSKA VOJAŠKA MOČ?	stran 28
Marković	THE YUGOSLAV PEOPLE'S ARMY – A PAPER TIGER OR A TRUE MILITARY POWER?	
Valerija	POMEN NACIONALNEGA VPRAŠANJA ZA OBOROŽENE SILE NA SLOVENSKEM	stran 43
Bernik	THE IMPORTANCE OF THE ISSUE OF NATIONALITY FOR THE ARMED FORCES IN SLOVENIA	
Martin	DELOVANJE OKLEPNO-MEHANIZIRANIH ENOT JLA MED OSAMOSVOJITVENO VOJNO	stran 54
Premk	ARMOURED AND MECHANIZED UNITS OF YUGOSLAV PEOPLE'S ARMY DURING THE SLOVENIAN WAR OF INDEPENDENCE	
Gregor	MEDIJSKA VOJNA 1991	stran 60
Kastelic	WAR OF MASS MEDIA 1991	
Franc	POMEN IN VLOGA ŽELEZNICE V ČASU VOJNE ZA SLOVENIJO	stran 76
Zemljič	THE SIGNIFICANCE AND ROLE OF RAILWAYS DURING SLOVENIAN WAR OF INDEPENDENCE	
Karlo	VOJAŠKI POMEN LJUBLJANE V ZGODOVINI IN VOJNI LETA 1991	stran 85
Nanut	MILITARY SIGNIFICANCE OF LJUBLJANA THROUGHOUT HISTORY AND DURING THE 1991 SLOVENIAN INDEPENDENCE WAR	
Blaž	TERRITORIALNA OBRAMBA SEVERNOPRIMORSKE POKRAJINE V VOJNI ZA SLOVENIJO: DOGAJANJE V 6. OBMOČNEM ŠTABU TO NOVA GORICA	stran 107
Torkar	TERRITORIAL DEFENCE OF THE NORTH PRIMORSKA REGION DURING THE SLOVENIAN INDEPENDENCE WAR: ACTIVITIES IN THE 6TH TERRITORIAL DEFENCE DISTRICT HEADQUARTERS OF NOVA GORICA	

Anton Ribič	ZMOGLJIVOST OKOLJA DELOVANJA TO POMURJA V OSAMOSVOJITVENIH AKTIVNOSTIH THE CAPACITY OF POMURJE REGION AT THE TIME OF INDEPENDENCE ACTIVITIES	stran 125
Mladen Horvat	DELOVANJE ZBIRNIH CENTOV ZA PREBEGLE PRIPADNIKE JLA V VZHODNOŠTAJERSKI POKRAJINI ACTIVITIES OF THE RECEPTION CENTRES FOR YUGOSLAV ARMY DEFECTORS IN VZHODNOŠTAJERSKA REGION	stran 143
Jurij Ferme	KAZNIVA DEJANJA JLA, IZVRŠENA V VOJNI LETA 1991 V OBČINI ORMOŽ THE YUGOSLAV PEOPLE'S ARMY: WAR CRIMES COMMITTED IN THE WAR OF INDEPENDENCE IN 1991 IN THE MUNICIPALITY OF ORMOŽ	stran 155
Rok Filipčič	ODHOD JLA IZ SLOVENIJE WITHDRAWAL OF THE YUGOSLAV PEOPLE'S ARMY FROM SLOVENIA	stran 174
Matjaž Ravbar	25 LET ZGODOVINOPISJA VOJNIH DOGODKOV NA OBMOČJU 2. POKRAJINSKEGA ŠTABA TERITORIALNE OBRAMBE 25 YEARS OF HISTORIOGRAPHY OF WAR EVENTS IN THE AREA OF THE SECOND REGIONAL COMMAND OF THE TERRITORIAL DEFENCE	stran 183

REVJI NA POT

Spoštovani bralci revije *Vojaška zgodovina*,
dragi prijatelji *Vojaškega muzeja Slovenske vojske*!

Revija *Vojaška zgodovina* se tokrat ponuja v branje tudi v tiskani obliki. V minulih letih si je Revija utrla pot do bralcev vsaj enkrat na leto, lani le v elektronski obliki na naslovu <http://www.slovenskavojska.si/publikacije/vojaska-zgodovina/>.

Novemu uredniškemu odboru je letos uspel korak več, v sodelovanju s številnimi avtorji prispevkov ob pomoči zunanje sodelavke - oblikovalke Saše Fišer pripraviti obsežno številko, ki jo v celoti posvečamo vojni za Slovenijo 1991. Ob tej priložnosti se iskreno zahvaljujemo avtorjem za prispevke, Saši za skrbno oblikovanje, dr. Valeriji Bernik pa za trud, ki ga je vložila v sodelovanje z avtorji prispevkov, nagovarjaje prevajalk iz Šole za tuje jezike Centra vojaških šol (CVŠ) in lektorice Milene Sevšek Potočnik, Mete Brulec in Vesne Vrabič iz Službe za strateško komuniciranje Ministrstva za obrambo Republike Slovenije (MORS) ter Urške Prelog iz Knjižnično-informacijskega in založniškega centra MORS. Hvala vsem, ki ste se angažirali pri nastanku letošnje številke revije *Vojaška zgodovina*. Hvala sodelavcem iz publicistične dejavnosti KICZ MORS, še posebej pa načelniku centa višjemu vojaškemu uslužbencu XIV. razreda izr. prof. dr. Denisu Čaleti, Djovani Čule in Urški Prelog.

Revija *Vojaška zgodovina* je namenjena bralcem, ki so željni tem iz nacionalne ter obče vojaške zgodovine. Ambicija uredništva meri tudi v pripravo priložnosti za predstavitev vojaške kulturne oziroma tehniške dediščine, delovanja vojaških muzejev doma in po svetu ter zbiralcev militarij. Iskreno verjamemo, da bodo na straneh naše revije predstavljeni tudi različni pogledi na vojaško zgodovinske monografije in druge edicije, ki obravnavajo različna poglavja vojaške zgodovine ali poglede teme, ki smo jih obravnavali na konferencah, simpozijih, okroglih mizah ali delavnicah. Uredniški odbor si prizadeva, da bi *Vojaško zgodovino* utrdil kot eno osrednjih slovenskih vojaškozgodovinskih revij po kateri bodo segali slušatelji vojaških šol CVŠ in drugi pripadniki SV, ljubitelji vojaške zgodovine in zgodovine nasploh ter strokovnjaki na področju varovanja in ljubitelji kulturne in tehniške dediščine, ki je pomembna za poznavanje vojaške zgodovine.

V lanski reviji *Vojaška zgodovina* je bil ponujen prostor prvemu načelniku *Vojaškega muzeja Slovenske vojske* podpolkovniku Karlu Nanutu, generalmajorju Marijanu F. Kranjcu in majorju mag. Borisu Bolfeku. V številki revije, ki je pred vami smo objavili prvi del prispelih prispevkov, ki so jih predstavili referenti na simpoziju, ki ga je pripravil 21. in 22. junija 2016 v mariborski kadetnici *Vojaški muzej Slovenske vojske*, v sodelovanju z Zvezo veteranov vojne za Slovenijo, Policijskim veteranskim združenjem SEVER in Muzejem slovenske policije. Priprave na vojno in vojna leta 1991na Slovenskem. Trdno verjamemo, da so nagrajeni naporji vseh, ki so spisali prispevke, skrbno zbrali gradivo, jezikovno pregledali, poskrbeli za prevode in oblikovali revijo ter poskrbeli za vse založniške korake že z izidom letošnje številke.

polkovnik Miran Fišer, glavni urednik,
major mag. Zvezdan Marković, odgovorni urednik

MOBILIZACIJA LETA 1991 IN VOJAŠKI OBVEZNIKI VZHODNOŠTAJERSKE

MOBILISATION IN 1991 AND CONSCRIPTS OF THE TERRITORIAL DEFENCE FORCES IN THE VZHODNOŠTAJERSKA REGION

Povzetek

Razmere v nekdanji skupni državi so v letih 1990 in 1991 povzročile velike spremembe v obrambnih zadevah v Republiki Sloveniji. V tem času se je Teritorialna obramba (TO) v izjemno kratkem času preoblikovala v vojaško silo za celovito obrambo proti vojaški intervenciji na R Slovenijo.

V članku so predstavljeni osnovne naloge TO v mobilizacijskih pripravah in nekatera vprašanja, povezana z mobilizacijo vojaških obveznikov v enote TO na območju Vzhodnoštajerske pokrajine od 24. junija 1991 do 2. avgusta 1991 in z njihovim odzivom. Predstavljene so osnovne težave neodzivanja vojaških obveznikov na mobilizacijski vpoklic v enote TO. Obdelane so razlike v odzivnosti vojaških obveznikov na vpoklic v enote TO v urbanem in ruralnem okolju posameznih občin Vzhodnoštajerske pokrajine za obdobje načrtovanih mobilizacijskih priprav in opravljeno mobilizacijo v vojni za Slovenijo 1991.

Abstract

The situation in the former Yugoslavia in years 1990 and 1991 led to significant changes in the defence area in the Republic of Slovenia. In this period, the Territorial Defence Forces rapidly underwent transformation into a military force capable of providing comprehensive defence against the military intervention in the Republic of Slovenia.

The paper presents the basic tasks of the Territorial Defence Forces in preparations for the mobilisation, and certain problems related to the actual mobilisation and responses of conscripts to the call-up in the Territorial Defence Forces units in the Vzhodnoštajerska region between 24 June 1991 and 2 August 1991. The paper deals with the basic problems in relation to the lack of response to mobilisation call-up into the Territorial Defence Forces units. The differences in responsiveness in urban and rural environment in individual municipalities of the Vzhodnoštajerska region during the planned preparations for the mobilisation and the actual mobilisation in the War for Slovenia in 1991 are also analyzed.

MIRAN FIŠER

Polkovnik Miran Fišer je načelnik Vojaškega muzeja Slovenske vojske.

Od leta 1986 zaposlen v TO občine Ormož, leta 1991, v času vojne za Slovenijo, kot poveljnik 77. območnega štaba TO s sedežem na Ptuj, je ves čas po vojni opravljal različne dolžnosti v TO in Slovenski vojski.

Avtor več strokovnih člankov, objavljenih v domačih publikacijah, in udeleženec več strokovnih konferenc ter posvetovanj.

Ključne besede

Obvezniki, odziv, kurirji, samosklicna mreža, Teritorialna obramba.

Key words

Conscripts, response, recall roster, Territorial Defence Forces.

Uvod

Družbene razmere, ki smo jim bili priča v letih 1990 in 1991 v Sloveniji, so povzročile tudi velike spremembe na obrambnem področju Republike Slovenije. Teritorialna obramba, ki je imela skladno z doktrinarnimi dokumenti status pomožnega dela oboroženih sil skupne države, se je v zelo kratkem času, od maja do oktobra 1990, preoblikovala v edino vojsko, na katero je lahko računalo republiško vodstvo v pripravah na osamosvojitve in za obrambno delovanje v kakršni koli oboroženi intervenciji zoper Slovenijo. Večina sprememb se je zgodila na področju vodenja in poveljevanja TO od državnega vrha do občinske ravni, medtem pa sta bili organizacijska in kadrovska struktura enot TO v glavnem nespremenjeni.

Pri preučevanju gradiva o sodelovanju vojaških obveznikov v vojni za Slovenijo 1991 sem iskal odgovore na vprašanja, povezana s pozivanjem v enote TO in odzivom vojaških obveznikov, predvsem tistih, ki so bili vpoklicani v povsem nove enote TO. Zanimali so me razlogi, ki so bili odločilni za izostanke vojaških obveznikov ob vpoklicu v enote. Prepričan sem bil, da so se rezervisti odločneje vključevali v »svoje« enote TO, to je tiste, v katerih so se usposabljali v obdobju 1985–1990, bolj zadržani pa so bili vojaški obvezniki, ki so bili vpoklicani kot zamenjava v nove enote TO.

Čeprav je bilo v preteklih letih ob različnih priložnostih poudarjeno, da gre »naše skupne zasluge za osamosvojitve Slovenije in njeno obrambo leta 1991« pripisati splošno znani enotnosti vseh družbenih struktur, je ostalo prezrto dejstvo, da se vpoklicu v TO ni odzvala skoraj petina vojaških obveznikov. Verjamem, da ne gre za ponarejanje resnice o vojni za Slovenijo, vendar opažam, da se vedno bolj pojavlja razlika med pripadniki TO, ki so po svoji vesti v letih 1990 in 1991 sodelovali v pripravah in obrambi Slovenije. Ugotavljam, da so bili leta 1991 tudi takšni, ki so se na različne načine izognili obveznostim do obrambe domovine. Kljub temu pa jih pristojni državni organi niso ovadili ali jih kako drugače obravnavali in kaznovali.

Ker gre za izjemno občutljivo tematiko s področja mobilizacije, sem si prizadeval pridobiti vpogled v podatke o odzivu in izostanku vojaških obveznikov območnih štabov (ObmŠTO) v Vzhodnoštajerski pokrajini (VŠP). Pri iskanju podatkov o odzivu na poziv v vojaško enoto TO VŠP sem upošteval obdobje od 24. 6. do 2. 8. 1991.

V TO se je vse od 1968 na področju mobilizacijskih zadev zaradi jezikovnih vplivov iz JLA uporabljalo različno poimenovanje posameznih ukrepov, organov ali kategorij vojaških obveznikov. Leta 1991 so bili za občinske organe, odgovorne za obrambo, v rabi različni nazivi: oddelek, sekretariat, pred vojno so v uradnem nazivi imeli »oddelek za ljudsko obrambo«. V besedilu jih enotno imenujem občinski organ za obrambo, ne glede na to, kako so se ti organi uradno imenovali, saj je sledilo hitro preimenovanje, glede na kontekst obravnave pa uradno poimenovanje ni bistvenega pomena.

Pri poimenovanju različnih kategorij vojaških obveznikov sem v dokumentih našel različna poimenovanja: »rezervni oficirji«, »rezervni podoficirji«, »rezervni častniki«, »nižji častniki« idr. Za rezervne vojake je bilo največkrat v rabi poimenovanje »vojaški obvezniki«, kar zagotovo ni dovolj točno. Pri odločitvi za poimenovanje kategorij vojaških obveznikov sem se odločil uporabiti termine »rezervni častnik«, »rezervni nižji častniki«, »rezervni vojaki«, kakor so poimenovani v obrazcu za poročanje o prihodu moštva v enote TO na MZ »ROŽNIK – 1«, ki je bil v rabi za sporazumevanje med štabi TO in občinskimi organi za obrambo.

Vojaška obveznost pred letom 1991

Slovenci so vse do leta 1991 uresničevali svojo vojaško obveznost s služenjem vojaškega roka in s služenjem v rezervnem sestavu Jugoslovanske ljudske armade (JLA), TO in v milici¹. Vojaški obvezniki so po odsluženem vojaškem roku skladno s pridobljeno vojaško evidenčno specialnostjo (VES) dobili vojaški razpored. V vojno enoto (VE) so jih razporedili na občinskem sekretariatu za obrambo in razpored vpisali v vojaško knjižico. Ženske so smele biti razporejene v rezervni sestav oboroženih sil izjemoma, ob izpolnitvi določenih zakonskih pogojev in s svojim soglasjem.

Območje VŠP je od leta 1990 v celoti spadalo v odgovornost občinskih upravnih organov za obrambo *Maribor, Slovenska Bistrica, Ptuj, Lenart, Pesnica, Ruše, Gornja Radgona, Ljutomer, Ormož, Lendava in Murska Sobota*. Območje je bilo veliko 3500 kvadratnih kilometrov s kar 1107 naselji, v katerih je živel 438.979 prebivalcev². S tega območja je bilo na vojaške dolžnosti v obrambnih strukturah razporejenih prek 23.000 državljanov, od tega v enote JLA prek 9500 rezervistov, v TO 13.838 vojaških obveznikov (v/o)³, v enote milice pa le manjši del vojaških obveznikov.

Mobilizacija TO VŠP

V pripravah na splošni ljudski odpor in družbeno samozaščito je bilo v doktrinarnih dokumentih opredeljeno, da v SR Sloveniji ob oboroženem napadu vsi subjekti v državi izvedejo ukrepe mobilizacije svojih sil in sredstev za obrambo. Ob mobilizaciji je imel TO nalogo, da skladno z obrambnimi načrti preide v vojno organiziranost in se intenzivno pripravlja na izvajanje obrambnih nalog⁴.

Teritorialna obramba je bila vključena v celovite priprave za izvajanje ukrepov pripravljenosti za zagotavljanje postopnega in organiziranega prehoda izvajalcev obrambe na delovanje v vojnem stanju. Priprave za izvajanje ukrepov pripravljenosti so obsegale celovite priprave oboroženih sil, civilne obrambe in civilne zaščite. Ob povečanju nevarnosti napada na državo ali v neposredni vojni nevarnosti je republiški izvršni svet R Slovenije predlagal republiški skupščini uveljavitev potrebnih ukrepov za pripravljenost. Mobilizacija TO je pomenila vpoklic vojaških obveznikov, izvzem orožja in vojaške opreme iz skladišč ter prevoz na mobilizacijska zbirališča, podelitev orožja in vojaške opreme vojaškemu obvezniku ter neposredne priprave za delovanje v vojni. V TO so od maja 1991 tekale priprave in usposabljanje za izvedbo mobilizacije. Štabi TO so bili usposobljeni za izvedbo tajne in tudi javne mobilizacije.

TO VŠP je v pripravah na vojno med sklicem svojih enot med težiščnimi nalogami izvajal notranjo krepitev vojaških kolektivov in izpostavljenih nosilcev mobilizacije. Med mobilizacijskimi pripravami v delu TO VŠP ni bilo občutiti vpliva že organiziranih političnih strank v civilnem okolju na delo vojaških kolektivov ob koncu leta 1990 in v prvi polovici 1991. Na mobilizacijskih pripravah TO so v štabih sistematično seznanjali vojaške kolektive in pomembnejše starešine TO z aktualnimi dogodki v družbi in njihovim vplivom na delovanje TO in prihajajočim konfliktom z JLA. Nosilci mobilizacije so si zelo prizadevali omogočiti razmere

1 Zakon o ljudski obrambi in družbeni samozaščiti, Časopisni zavod Uradni list SRS 1983

2 Krajevni leksikon, Ljubljana 1995

3 Akt RŠTO, Oblikovanje območnih štabov, 801/4-91, z dne 20. 2. 1991

4 Zakon o ljudski obrambi in družbeni samozaščiti, Časopisni zavod Uradni list SRS 1983, 15. člen

za mobilizacijo in povezovanje TO z nosilci mobilizacijskih procesov v civilnem okolju. Prav posebno pozornost so v štabih TO posvečali varnostni zagotovitvi izvajanja mobilizacijskih nalog z intenziviranjem stikov z milico in iskali stike z drugimi subjekti, ki so v preteklosti sodelovali v načrtovanju in izvajanju mobilizacijskih procesov. Med mobilizacijo pa so bile enote TO angažirane pri izvajanju ukrepov varnostne zagotovitve mobilizacije in varovanju organov družbenopolitične skupnosti (DPS).

Vpoklic rezervistov za popolnitev enot TO je za posamezno občino v glavnem izvajal občinski sekretariat za obrambo, ki je vojaškim obveznikom poslal vpoklice za različna usposabljanja po pošti (ca. 45 dni pred aktivnostjo), v času mobilizacijskih vaj pa tudi po kurirski mreži občinskega sekretariata za obrambo. Vojaški obvezniki so lahko bili vpoklicani v enote TO po samosklicni mreži, katere nosilci so bili pripadniki TO. Za skrajšanje časa odziva na vpoklic so bili v samosklicno mrežo skladno z vojaškostrokovnimi prioriteta vključeni izvajalci mobilizacije, pripadniki stalne sestave TO in pripadniki enot TO za protidiverzansko delovanje (PDD). Mobilizacijski sklic je bil praviloma izveden po kurirski mreži občinskega sekretariata za obrambo. Občinski sekretariat za obrambo Maribor je od 24. 6. do 10. 7. 1991 izvedel 21 ukrepov za mobilizacijo enot TO, skupin in posameznikov ter imetnikov materialnih sredstev. V mobilizacijski sistem mesta Maribor, ki so ga med vojno v celoti štirikrat aktivirali, so vključili ca. 500 kurirjev za vročanje vpoklicev vojaškim obveznikom⁵. V Mariboru je bilo 68 mobilizacijskih komisij (v vsaki krajevni skupnosti po ena), ki so delovale v petčlanski sestavi. Delavci občinskega sekretariata za obrambo so na sedežih KS izvedli dodatno razvrščanje pozivov po uličnem načelu⁶, da bi kurirska mreža delovala optimalno in v najkrajšem mogočem času dostavila vpoklice.

Odziv vojaških obveznikov na vojaške aktivnosti je bil običajno med 85 in 90 %, samosklicna mreža pa je praviloma dajala stodontni rezultat. Pred letom 1991 so pripadniki stalne sestave TO z različnimi ukrepi zagotavljali čim večji odziv vojaških obveznikov na vojaške vaje s pravočasno in celovito seznanitvijo komandirjev enot in ključnih pripadnikov z letnim načrtom dela TO. Prav tako so seznanili delodajalce z načrtovanimi obveznostmi TO pri usposabljanju TO. Veliko pozornosti so namenjali tudi ukrepom prilagoditve terminov težiščnih vojaških usposabljanj sezonski naravi dela v delovnih organizacijah in kmetijstvu idr. Oktobra, novembra in decembra 1990 je imel vsak občinski štab TO nenehno angažiran po en vod TO za morebitne intervencije na območju svoje občine. Spomladi 1991 je bilo nekaj enot TO angažiranih za varovanje PŠTO v širšem območju Maribora, maja so bile poslone v območje Paker tudi večje vojaške enote TO. Vse enote so bile vpoklicane po samosklicni mreži in s kurirsko službo občinskih sekretariatov za obrambo. Odziv pripadnikov je bil zadovoljiv, enote pa so bile popolnjene prek 85 %. TO VŠP je imel nalogo mobilizirati lastne sile s pomočjo zaščite pripravljenih obrambnih in varnostnih sil v svojem območju odgovornosti. Štabi TO so bili ob mobilizaciji dolžni zagotoviti prioriteto enotam za PDD, diverzantskim, protidesantnim, enotam PLO in skupinam za oviranje in jih v visoki stopnji bojne pripravljenosti pripraviti za zasedbo položajev. Druge enote TO so štabi skladno z mobilizacijskimi načrti morali pripraviti za delovanje po načrtih uporabe v predpisanem mobilizacijskem času. Za uresničitev mobilizacijskih nalog so štabi TO redno preverjali vpoklicni sistem, popolnjenost štabov in enot TO ter brezhibnost in pripravljenost oborožitve in opreme. Načrtovano je bilo, da ob izvedbi mobilizacije štabi TO

5 Alojz Kovačič, Delovanje organov občine Maribor v času priprav in vojne za Slovenijo, Neuklonljivi Maribor, Založba Ostroga, Maribor, 2011

6 Danilo Burnač, Vloga in pomen upravnih organov za obrambne zadeve pri osamosvojitvi RS, Neuklonljivi Maribor, Založba Ostroga, Maribor, 2011

iz skladišč pravočasno izvzamejo materialno-tehnična sredstva (MTS) in formirane enote TO angažirajo v obrambnih nalogah, varovanju posebej pomembnih objektov in varovanju območij izvajanja mobilizacije sil TO ter drugih subjektov obrambnega sistema⁷.

Leta 1990 so se v SR Sloveniji odvili dogodki, ki so odločilno vplivali na intenzivnost preoblikovanja TO, zapolnjevanja vrzeli, ki je nastajala v obrambnem sistemu z oddaljevanjem JLA, in mobilizacijskih priprav obrambnih sil R Slovenije. Med dogodki velja izpostaviti majski poskus razorožitve TO in prevoz večje količine orožja TO v skladišča pod nadzorom JLA, začetek nastajanja novega Pokrajinskega štaba TO (PŠTO) VŠP v Mariboru po združitvi dveh pokrajinskih štabov. Novi poveljnik je postal Vladimir Milošević, ki je takoj vzpostavil popolnoma novo kadrovsko strukturo PŠTO v Mariboru. Septembra 1990 je v vseh občinah VŠP prišlo do oblikovanja MSNZ, ki je težiščno poskrbela za izdelavo obrambnega načrta, zagotovila skriven izzem orožja TO iz skladišč pod nadzorom JLA in skladiščenje izvzetega orožja na skrivnih lokacijah v območju odgovornosti.

Novembra 1990 so v OŠTO VŠP izvedli sestanke s pripadniki posameznih enot TO in se dogovorili za prevzem formacijskega orožja s strelivom za hranjenje doma, da bi povečali odzivnost pripadnikov TO v mobilizaciji. Novembra in decembra 1990 so v OŠTO VŠP izvajali vpoklic enot TO, da bi preverili pripravljenost sil in varovanje območja odgovornosti, kar je ugodno vplivalo na vojaškovernostne razmere med izvajanjem decembrskega plebiscita.

Mobilizacijske priprave TO VŠP leta 1991

Mobilizacijo obrambnih sil R Slovenije so tudi leta 1991 dojemali kot načrten in organiziran prehod iz mirnodobnega stanja v stanje pripravljenosti na vojno. Mobilizacija je bila načrtovana kot strateški korak v odzivanju na grožnjo ter skrb za zavarovanje sil in zaščito ljudi. Čeprav so bile priprave na mobilizacijo naložene vsem delom družbe, sem za ta članek spremljal le mobilizacijo TO.

Za obdobje 1990 je bilo v Sloveniji, s tem tudi na območju VŠP, izrazito protivojaško vzdušje. Ne glede na to je v vseh občinah potekalo intenzivno delo TO pri prevzemanju novih nalog pri varovanju območja odgovornosti. Skladno z ukazom PŠTO VŠP so občinski štabi TO dobili nalogo informirati starešine, razporejene v štabe, poveljstva in enote z dnevnim razvojem dogodkov v območju odgovornosti. V letnem načrtu dela TO VŠP⁸ je v osrednjih nalogah zapisano: »Teritorialna obramba Republike Slovenije je dobila novo družbeno vlogo in mesto. Sprejeta bo nova normativna ureditev na področju obrambe in zaščite ter vojaške dolžnosti.« Med šestimi težiščnimi nalogami TO VŠP za leto 1991 je bila na tretjem mestu »izdelava dokumentov razvoja in mobilizacije ter uporabe«. Ne glede na to so naloge povezane z zagotovitvijo mobilizacije tudi v preostalih težiščnih nalogah: prilagoditev organiziranosti TO, izdelava novih dokumentov za vodenje in poveljevanje, materialna zagotovitev TO po novih predpisih in organiziranju ter usposabljanje TO.

Med rednimi nalogami TO VŠP s področja organizacijsko-mobilizacijskih in osebnih zadev je bila izdelava predlogov mobilizacijskega razvoja, izdelava predloga vojnih formacij, intenzivno popolnjevanje enot in

7 Povelje za mobilizacijo TO VŠP VT, SZ – 4/3, z dne 16. 6. 1989

8 Letni načrt dela TO VŠP, SZ 2/58, z dne 5. 2. 1991

štabov TO z rezervnimi starešinami, vojaškimi obvezniki in motornimi vozili ter izdelava mobilizacijskih dokumentov⁹. V zadnjih dneh maja 1991 so ObmŠTO VŠP od občinskih organov za obrambo zahtevali razporeditev mlajših rezervnih častnikov¹⁰ in vojaških obveznikov, starih do 25 let, ki so služili vojaški rok v diverzantskih in protidiverzantskih ter gardnih enotah¹¹. Tako je 71. ObmŠTO za popolnitev VE 7151 in VE 7152 zahteval popolnitev 46 častniških dolžnosti, ob tem pa dobil potrditev razporeditve 60 mlajših izjemno izurjenih vojaških obveznikov.

Mobilizacija 1991

TO VŠP je v prvi polovici leta 1991 celovito in kakovostno pripravil podrejene štabe TO za izvajanje mobilizacijskih ukrepov za postopen in organiziran prehod sil TO za delovanje v vojnih razmerah. OŠTO VŠP so poleg priprav za izvajanje ukrepov pripravljenosti lastnih sil v sodelovanju z občinskimi organi za obrambo izvedli celovito uskladitev ukrepov in potreb enot TO v mobilizaciji za vpoklic vojaških obveznikov in vojaške opreme ter neposredno delovanje TO v vojni. Občinski organi za obrambo so pripravili kurirsko mrežo in usposobili inštruktorje za mobilizacijski vpoklic vojaških obveznikov TO.

V prvi polovici 1991 so OŠTO VŠP skozi intenzivne priprave na vojno posodobili evidence vojaških obveznikov TO in jih prilagodili razpoložljivemu orožju, preverili hitrost pozivanja vojaških obveznikov, skladno z opredeljenimi prioriteta enot TO ob mobilizaciji. V sodelovanju s postajami milice so OŠTO izvedli konkretne aktivnosti za zavarovanje lastnih sil in zaščito ljudi ob mobilizaciji.

PŠTO VŠP je že 19. 1. 1991 ukazal ukrepe pripravljenosti¹², s katerimi so zahtevali vpoklic enot za zvezo in zagotovitev njihove pripravljenosti za delovanje dve uri po začetku mobilizacije (na M+2). Prav tako je bila ukazana preveritev samosklicnega sistema za enote TO PDD, enote TO za intervencijo in ostrostrelce, ki so razporejeni v enote TO.

V mobilizacijskem ukrepu iz 19. 1. 1991¹³ so OŠTO dobili nalogo za oblikovanje predlogov novih mobilizacijskih zbirališč (MZ), saj je obstajala velika verjetnost, da so bila dotedanja MZ kompromitirana in znana pripadnikom JLA. RŠTO je 20. 2. 1991 ukazal¹⁴ oblikovanje območnih štabov TO. Poveljnik PŠTO VŠP je imel za pripravo kadrovskih predlogov in obsega formacije manj kot pet dni, kar je izjemno kratek čas, predloge je bilo treba dostaviti na RŠTO do 25. 2. 1991 do 9. ure.

Poveljnik PŠTO VŠP je pri oblikovanju predloga vojne formacije ObmŠTO VŠP (VF) in mobilizacijskega razvoja imel veliko omejitev. Za vzpostavitev obsega in strukture TO VŠP ter oblikovanja zmožnosti za izvajanje vojaške obrambe območja odgovornosti je lahko računal izključno na orožje, ki so ga imeli štabi TO v tajnih skladiščih. Ob dejstvu, da je bila večina orožja TO nedostopna, saj je bilo pod neposrednim nadzorom JLA, je PŠTO VŠP lahko vzpostavil formacijo VE TO, ki je bila po večini prilagojena razpoložljivim količinam orožja, ki je bilo v tajnih skladiščih OŠTO v glavnem iz časa MSNZ.

9 Ukaz za izdelavo vojnih formacij TO, SZ 2/58, z dne 5. 2. 1991

10 Občina Maribor, Oddelek za ljudsko obrambo, SZ 841/40, z dne 30. 5. 1991

11 Občina Maribor, Oddelek za ljudsko obrambo, SZ 831/6, z dne 27. 5. 1991

12 Ukaz PŠTO za izvedbo ukrepov VT, SZ 16/z, z dne 19. 1. 1991

13 Ukaz za izdelavo vojnih formacij TO, SZ 2/58, z dne 5. 2. 1991

14 Akt RŠTO za oblikovanje območnih štabov, 801/4, z dne 20. 2. 1991

Da bi se izognili strateškemu presenečenju, je RŠTO maja 1991 pokrajinskim štabom TO ukazal vzpostavitev in vzdrževanje povišanih ukrepov bojne pripravljenosti. PŠTO VŠP je takoj ukazal¹⁵ izvedbo ukrepov operativne pripravljenosti, ki so vsebovali: dosegljivost ključnih starešin stalne sestave TO, preverjanje samosklicnega sistema in pripravljenost mobilizacijskih načrtov intervencijskih enot TO, enot PDD, enot TO za posebne namene in enot TO za protiklepni boj in oviranje. Za vzpostavitev ukazane višje stopnje bojne pripravljenosti sil TO so imeli komandanti OŠTO VŠP na voljo le dva dni, ukazano je bilo poročanje o realizaciji naloge komandantu PŠTO VŠP 13. 5. 1991 ob 8. uri¹⁶.

Med ukrepi, ki jih je ukazal PŠTO VŠP¹⁷, je bila poskusna mobilizacija OŠTO, zaščitnih vodov in enot TO za PDD. Mobilizacija je stekla 17. 5. 1991, s čimer se je začela vzpostavitev popolne bojne pripravljenosti mobiliziranih enot TO štabov TO VŠP. OŠTO so pripadnikom mobiliziranih enot TO podelili osebno orožje, 0,5 bojnega kompleta (b/k) ostrega streliva in 1 suhi dnevni obrok (SDO) hrane za prvih 24 ur. Izvajalci mobilizacije so v mobiliziranih enotah TO dosledno izvajali samozaščitne ukrepe.

24. 5. 1991 so bili po ukazu PŠTO VŠP¹⁸ oblikovani ukrepi pripravljenosti, ki so imeli težišče na krepitvi aktiviranih sil TO, varovanju mobiliziranih enot TO, premeščanju poveljniških mest (PM), preverjanju ažurnosti mobilizacijskih dokumentov vseh enot TO in vzpostavitvi obveščevalnega spremljanja MZ enot TO. Ukaz je bil tako nujen, da so ga pripadniki PŠTO morali vročiti štabom TO VŠP do 24. 5. 1991 do 1.30.

2. 6. 1991 je PŠTO VŠP ukazal¹⁹ občinskim štabom TO izvesti delno mobilizacijo sil TO VŠP in še naprej zahteval povišano stopnjo njihove pripravljenosti. Med prioritetskimi ukrepi je bilo varovanje objektov TO in upravnih organov za obrambo v občinah. Za ohranjanje povišane stopnje pripravljenosti je moral imeti vsak OŠTO v pripravljenosti mobilizirano enoto TO moči čete. Angažiranje mobiliziranih sil je bilo načrtovano za teden dni, potem je bilo treba sile osvežiti z zamenjavo moštva. Varovanje 710. UC Pekre je bila naloga najvišje prioritete, dodeljena vsem štabom TO VŠP in enotam PLO, ki so bile vpoklicane in angažirane na usposabljanju za deset dni, nato so sile osvežili.

Z ukazom za delno demobilizacijo enot TO je PŠTO VŠP razbremenil večji del mobiliziranih sil TO: 2 voda PDD in oddelek vojaške policije 71. ObmŠTO, 2 posebna voda in vod PDD 73. ObmŠTO, 1 diverzantski vod, 1 odred TO in posebni vod 75. ObmŠTO, zaščitni vod, 1 četo in vod za PDD 77. ObmŠTO ter 1 četo 79. ObmŠTO. Sile TO, ki so ostale pod orožjem, so v noči 2. 6. 1991 premestili na nove položaje za okrepitev ključnih nalog v območju odgovornosti PŠTO VŠP, medtem so bile: varovanje 710. UC Pekre, varovanje TAM, zaščita sedežev štabov TO, sedežev občin in varovanje letališča Maribor.

RŠTO je 17. 6. 1991 ukazal formiranje VE 510. in 710. UC. Za vojno enoto 710. učnega centra sta bila predvidena kadrovska popolnitev s starešinami iz stalne sestave (Stas) UC in dopolnjevanje iz rezervne sestave. Vojna enota UC je imela mobilizacijski čas šest ur po začetku mobilizacije (M +6) in mobilizacijsko zbirališče (MZ) na lokaciji UC v Pekrah. Za popolno izvedbo ukaza je bil določen čas do 21. 6. 1991, to pomeni, da so imeli izvajalci ukaza na voljo samo štiri dni, v tem času je bilo treba vse starešine seznaniti z dolžnostmi in vojaškim razporedom²⁰.

15 Ukaz PŠTO za povišanje ukrepov bojne pripravljenosti, SZ 804-03/47, z dne 10. 5. 1991

16 Ukaz za izdelavo vojnih formacij TO, SZ 2/58, z dne 5. 2. 1991

17 Ukaz za izvajanje ukrepov pripravljenosti, SZ 804-03, z dne 24. 5. 1991

18 Ukaz PŠTO za povišanje ukrepov bojne pripravljenosti, SZ 804-03/47, z dne 10. 5. 1991

19 Ukaz PŠTO za delno demobilizacijo in angažiranje sil TO, SZ 804-03/76, z dne 2. 6. 1991

20 Ukaz RŠTO za formiranje VE UC

RŠTO je 23. 6. 1991 ukazal²¹ mobilizacijo TO VŠP, ki je osegala vpoklic vseh v/o in MTS iz popisa, ukaz se je 24. 6. 1991 dopolnil²². PŠTO VŠP je v svojem ukazu za mobilizacijo posebej izpostavil, da je treba v/o iz razporeda mobilizirane VE, ki so bili nedosegljivi izvajalcem mobilizacije, nadomestiti z v/o, ki so na voljo občinskemu organu za obrambo. Vojaškim obveznikom, ki so prišli na MZ, je bilo podeljeno orožje in 0,5 bojnega kompleta streliva. Med mobilizacijo je bila prepovedana raba radijskih naprav. Zaledno oskrbo mobiliziranih enot TO so izvajali po vnaprej izdelanem načrtu.

Po mobilizaciji in formiranju VE so jih angažirali po načrtu varovanja območja B-3 in načrtu varovanja meje Kamen 2 ter Kamen 3A. V ukazu za mobilizacijo je bilo zelo jasno izpostavljeno sodelovanje štabov TO z enotami ministrstva za notranje zadeve (MNZ)²³ ob izvajanju mobilizacije.

RŠTO je 25. 6. 1991 izdal ukaz o podrejanju – preimenovanju enot, zavodov in poveljstev JLA Teritorialni obrambi²⁴. Tako je bila preprečena morebitna mobilizacija slovenskih državljanov v enote JLA. Območni štabi TO VŠP so ob upoštevanju varnosti sklicali rezervne starešine preimenovanih enot, zavodov in poveljstev JLA in jih seznanili z razmerami, novim vojaškim razporedom in dolžnostmi ob mobilizaciji²⁵. Aktivne vojaške osebe in civilne osebe v službi JLA ter vojaki po pogodbi, ki so bili zaposleni v JLA, so s to odredbo dobili možnost nadaljevati svoje delo v TO, kar so potrdili s pisno izjavo. Za pripadnike preimenovanih enot JLA, ki niso želeli nadaljevati dela v TO, je bila predvidena razrešitev.

Vpoklic v enote TO 91 VŠP

23. 6. 1991 so štabi TO VŠP izvedli mobilizacijo v jutranjih urah in do 6. ure opazili 90-odstotni odziv vpoklicanih vojaških obveznikov. Od 442 vpoklicanih v/o se jih je odzvalo 400. Vpoklicali so tudi motorna vozila in zapisali, da je bilo od 44 klicanih dosegljivih le 33 motornih vozil. Tistega dne so območni štabi TO nadaljevali mobilizacijo in ob 20. uri opazili 86-odstotni odziv vojaških obveznikov in 144 razpoložljivih vozil od 207 vpoklicanih. »Mobilizacija je potekala v redu, glede na število različnih lokacij in veliko število enot pa so ObmŠTO imeli težave pri zbiranju podatkov. Menimo, da je odziv zadovoljiv, manj primeren se nam zdi samo odziv m/v,« je v poročilu o odzivu na mobilizacijo 23. 6. 1991 zapisal PŠTO VŠP²⁶. Iz korespondence 71. ObmŠTO s komandirji postaj milice²⁷ v Mariboru, Rušah in Pesnici vidimo, da so bila MZ enot TO izjemno razpršena v prostoru, kar je preprečevalo veliko koncentracijo vojaških obveznikov na enem mestu. S tem je TO onemogočil kakršno koli uspešno intervencijo sil JLA, da bi preprečila mobilizacijo. Na drugi strani je takšna disperzija MZ pomenila vojaškostrokovni izziv za izvajanje in spremljanje mobilizacije sil TO ter poročanja o odzivu občinskemu upravnemu organu za ljudsko obrambo. Štabi TO VŠP so za MZ izbrali lokacije oziroma objekte, ki so bili dovolj blizu kraju prebivanja vojaških obveznikov in na smeri ali v območju načrtovanega angažiranja enot TO, kljub temu pa so vojaškim obveznikom omogočali skriven

21 Ukaz RŠTO za mobilizacijo sil TO, SZ 847-06/29 in SZ 847-06-301-7, z dne 23. 6. 1991

22 Dopolnilo ukaza RŠTO, SZ 847/35, z dne 24. 6. 1991

23 Ukaz RŠTO za mobilizacijo sil TO, SZ 847-06/29 in SZ 847-06-301-7, z dne 23. 6. 1991

24 Odredba RŠTO za podrejanje preimenovanih enot, zavodov in poveljstev JLA štabom TO VŠP, SZ 804-03/406, z dne 25. 6. 1991

25 Odredba 7. PŠTO za podrejanje – preimenovanje enot, zavodov in poveljstev JLA

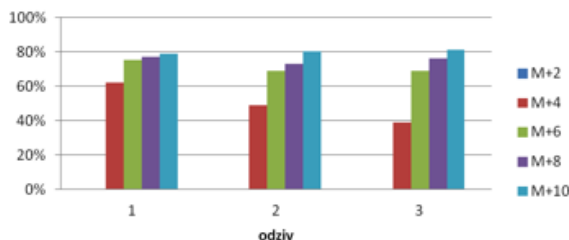
26 Pregled odziva na MOB 23. 6. 1991 ob 6. in 20. uri, 7. PŠTO

27 Dostava podatkov o mobilizaciji in razmestitvi naših enot, 71. ObmŠTO, 804-06, z dne 20. 6. 1991

prihod in izvedbo vseh mobilizacijskih nalog. Med lokacijami, ki so jih leta 1991 koristili štabi TO VŠP za MZ, najdemo šolske objekte, infrastrukturo delovnih organizacij, gasilske, lovske in kulturne domove, infrastrukturo krajevnih skupnosti in športne objekte.

Odziv vojaških obveznikov na mob. 25. 6. 1991

Graf 1: Pregled odziva v/o (1= častniki, 2 = nižji častniki, 3 = vojaki) na mobilizacijo TO VŠP, 25. 6. 1991

Do 25. 6. 1991 je bilo v TO VŠP vpoklicanih 5040 vojaških obveznikov, odzvalo se jih je 4283, kar pomeni, da je bil odziv vojaških obveznikov 85-odstoten. Največji odziv je opazil 73. ObmŠTO – 97 % (641/620), najskromnejši pa 71. ObmŠTO – 73 % (vpoklicanih 1938, odzvanih 1406 v/o), kar smo ugotovili s podrobnejšo analizo poročila o prihodu moštva v enote TO – ROŽNIK²⁸.

Iz pregleda odziva vojaških obveznikov ob mobilizaciji v enote TO (preglednica 1) vidimo, da je bil najintenzivnejši prihod rezervnih častnikov na MZ v prvih štirih urah (62 %), kar je pričakovano, saj so bili častniki najpogosteje tudi izvajalci mobilizacije. Pozneje (do M+6 še 13 %, nato pa le še po 2 % vsaki dve uri) so prišli na MZ tisti častniki, ki so bili iz bolj oddaljenih krajev.

Odziv na mobilizacijski vpoklic rezervnih nižjih častnikov je bil v prvih štirih urah skromnejši v primerjavi z odzivom rezervnih častnikov – le nekaj nad 43 %, čeprav je bila tudi njihova vloga na MZ izjemno pomembna za kakovostno izvedbo mobilizacije in oblikovanje enote. V nadaljevanju mobilizacije so na MZ do M+10 opazili 80-odstotni odziv rezervnih nižjih častnikov, kar je omogočalo nadaljevanje angažiranja enote TO, ki so ji pripadali.

Odziv rezervnih vojakov na mobilizacijski vpoklic v prvih štirih urah je bil skromen – manj kot 40 %, nato pa so na M+6 in M+8 dosegli enak odstotek odziva, kot je bilo opaženo pri rezervnih in nižjih častnikih, do konca mobilizacije pa se je izkazal za spoznanje višji, kot smo to opazili pri častnikih in nižjih častnikih. Podobno sliko odziva na mobilizacijo so opazili štabi TO VŠP tudi v času mobilizacijskega urjenja v letih pred vojno. Vsekakor pa je zgodnejši odziv častnikov na vpoklic treba pripisati nalogam, ki so jih imeli kot izvajalci mobilizacije na MZ. Preostali vojaški obvezniki so iz različnih razlogov prejeli vpoklic pozneje, kar je mogoče pripisati velikosti območja odgovornosti izvajalcev kurirske službe in dnevni migraciji ekonomskih migrantov.

Ob mobilizaciji so štabi TO VŠP zahtevali tudi vpoklic 27 motornih vozil, na razpolago jih je bilo le 19. Iz pregleda sprejema materialnih sredstev ROŽNIK – 2 lahko razberemo, da so pri sprejemu motornih vozil imeli največ težav v 71. ObmŠTO v Mariboru, kjer so od 14 vpoklicanih vozil dobili na razpolago le 7, največji izpad je bil pri tovornih vozilih, kjer so od 9 vpoklicanih lastniki do konca mobilizacije pripeljali na MZ le

²⁸ Pregled prihoda moštva v nižje oziroma osnovne enote TO ROŽNIK – 1, 7. PŠTO, z dne 25. 6. 1991

4 tovornjake.²⁹

28. 6. 1991 je TO VŠP izvedla nov mobilizacijskih vpoklic, od 5955 vpoklicanih se je vpoklicu odzvalo 5225 ali 88 %. Najboljši odziv na MZ je opazil 79. ObmŠTO Slovenska Bistrica, in sicer 106 %, od 1162 vpoklicanih se jih je v enote TO javilo 1229. Najnižji odziv so opazili v 71. ObmŠTO v Mariboru, le 73 %, od 2131 se je v enotah javilo 1545 vojaških oseb.

PŠTO VŠP je ukazal v vojni za Slovenijo 1991 mobilizacijo in vpoklic vojaških obveznikov in MTS v naslednje enote TO:

V PŠTO s prištavnimi enotami T 7401/1-8.

V 71. ObmŠTO so mobilizirali štab, zaščitni vod, LARV PZO, transportni vod, oddelek VP T 7422, obmejni bataljon T 7463, 74. brigado s štabom in prištavnimi enotami, 5 bataljonov T 7461/5, T 7461/7, T 7422, T 7438, T 7441, T 7443, T 7152, T 7463), 72. brigado s petimi bataljoni T 7460, T 7461, T 7151, dva protidesantna odreda T 7423 in T 7437), LARD PZO T 7475, tankovsko četo T 7435 in jurišni odred TO T 7436.

V 73. ObmŠTO: štab s prištavnimi enotami (T 7030), 6 jurišnih odredov TO T 7031, T 7032, T 7040, T 7041 in T 7032

V 75. ObmŠTO (T 7010/ 1-5) so mobilizirali 3 jurišne odrede TO T 7011, T 7012 in T 7013, 3 odrede TO T 7014, dva odreda TO T 7015 in T 7021, diverzantski odred T 7016, odred TO za posebne namene T 7018 in obmejni odred T 7017.

77. ObmŠTO je mobiliziral štab in prištabne enote iz Ptujja in Lenarta (T 7431/1, 2, 11, T 7413/ 1-4,8), haloški odred TO (T 7446, T 7431/11), 3 jurišne odrede TO T 7287, T 7431/23, T 7431/12, T 7413/22/1-6, odred za posebne namene T 7751, protidiverzantsko četo TO T 7431/10, protidesantno četo TO T 7431/13 in tankovsko četo T 7751/20.

V 79. ObmŠTO so mobilizirali štab s prištavnimi enotami T 7437/1- 4, 8, 14, dva odreda TO T 7470, T 7437/11, T 7437/16, 10, 21, 20, 12, jurišni odred TO T 7437/ 15, 23, 24, 22, topniško brigado T 5877, četo za posebne namene T 7951 in tankovsko četo.

Pregled odziva na vpoklic

V enote TO VŠP so štabi TO leta 1991 zahtevali vpoklic 93 častnikov stalne in rezervne sestave. V enote in poveljstva TO se je na vpoklic ob mobilizaciji odzvalo 74 rezervnih častnikov ali nekaj manj kot 78 % od vpoklicanih. Kar lahko štejemo za skromen odziv. Zanimalo me je, ali so vzroki za njihovo abstinenco, ki bi lahko kazali na poseben odnos do obrambe domovine. Preveril sem podatke o kraju bivanja,

²⁹ Pregled sprejema materialnih sredstev ROŽNIK – 2, 7. PŠTO, 25. 6. 1991

vojaškostrokovni specialnosti (VES), starosti in vraščenosti v vojaški kolektiv, v katerem so bili razporejeni.

Odziv rezervnih častnikov na vpoklic

Teritorialno načelo popolnjevanja je rezervnim častnikom omogočalo, da so bili razporejeni v enote in štabe TO, ki so se mobilizirali v neposredni bližini bivanja. Tako je bila omogočena njihova zastopanost v enotah TO, ki jih je razvijala njihova družbenopolitična skupnost, število častnikov pa je bilo skladno z velikostjo KS in številom prebivalcev. Tako nisem zaznal nobenega dejavnika, ki bi kazal na to, da bi krajevni načelu popolnjevanja TO lahko pripisal razloge za izostanek nekaj več kot 20 % rezervnih častnikov. Prav tako ne morem sklepati, da bi okolje prebivanja posameznih častnikov negativno vplivalo na odziv posameznih častnikov.

Kratka analiza vpoklica in odziva rezervnih častnikov v enote TO VŠP pokaže, da je bilo med 93 vpoklicanimi največ pehotnih častnikov (VES 31102 in 31039), kar 50, od tega se jih je na MZ javilo v enoto le 41, topničarjev (VES 31302) je bilo vpoklicanih šest, vsi so se odzvali pozivu, vpoklicani so tudi 5 inženircev (VES 31702), vsi so se odzvali vpoklicu, vpoklicanih je bilo tudi 5 častnikov specialnosti zvez (VES 31805), pozivu so se odzvali 4, od 5 vpoklicanih častnikov RKBO-specialnosti (VES 31902) so se 3 odzvali pozivu, od 5 častnikov intendantske specialnosti (VES 32492) so se na MZ javili 4, vpoklicanih je bilo tudi 8 častnikov tehnične službe (VES 32142), odzvalo se jih je 6, vpoklicanih je bilo 5 zdravnikov sanitetne specialnosti (VES 32551), na MZ so prišli 3, prav tako je bilo vpoklicanih 5 častnikov finančne službe (VES 33142), odzvali so se 3. Več kot očitno je, da je bil odziv rezervnih častnikov specialistov v štabih TO nadpovprečen, kar lahko pripišemo večji stalnosti teh častnikov v štabih in posledično dobri vraščenosti v vojaški kolektiv. Medtem ko so bili častniki splošne pehotne specialnosti krajši čas na posameznih dolžnostih zaradi postopnega napredovanja, tako so bile njihove vrste v nenehnem kadrovske gibanju in pomlajevanju.

Kako bi lahko starost rezervnih častnikov vplivala na povečano abstinenco ob mobilizaciji TO? Ob pregledu kadrovske strukture rezervnih častnikov, razporejenih v TO VŠP, vidimo, da je bila leta 1991 povprečna starost razporejenih rezervnih častnikov v štabe in enote TO VŠP 28 let, kar je za zahtevnost vojaškostrokovnih nalog na dolžnosti, ki so jim bile zaupane, primerna starost. Ob pregledu odziva vojaških obveznikov sem glede na starost ugotovil, da se pozivu niso odzvali v glavnem mlajši rezervni častniki, rojeni med 1967 in 1969, od starejših so manjkali le štirje častniki, rojeni 1950.

Ob pregledu razporeditve posameznih rezervnih častnikov na dolžnosti v enote TO in dolžnosti v štabu ugotovimo, da so se častniki, vpoklicani v »svoje« enote TO, ki so bile oblikovane že pred vojno, odzvali 100 %, v poveljstvih in enotah, ki so bile oblikovane po 12. 7. 1991, pa je bil odziv rezervnih častnikov opazno manjši: od 36 vpoklicanih se jih je odzvalo le 27 ali 75 %. Prav tako je bil čas prihoda rezervnih častnikov v enote TO, ki so bile oblikovane že pred vojno, zgodnejši od prihoda v enote, ki so bile oblikovane po 12. 7. 1991. V »stare« enote TO se je od vpoklicanih 12 rezervnih častnikov javilo na MZ v enote v mobilizacijskem času M+6 67 %, M+8 še dodatna 2 %, 13 % se jih je javilo na MZ naslednji dan. Med vzroki za takšno dinamiko so na prvem mestu zagotovo oddaljenost delovnega mesta, dolgi čas vročanja poziva in odlašanje odhoda v enoto, ker niso imeli posebnih zadolžitev na MZ. V poveljstva in enote TO, oblikovane po 12. 7. 1991, se je od vpoklicanih 36 rezervnih častnikov v mobilizacijskem času do M+8 vpoklicu odzvalo 15 oseb, 12 jih je prišlo naslednji dan, 9 pa se jih sploh ni javilo v enoti.

Manjšo odzivnost rezervnih častnikov, ki so bili razporejeni v »nove enote TO«, lahko pojasnimo z dejstvom, da ti pripadniki pred vojno 1991 niso bili razporejeni v TO in niso imeli razvitega čuta pripadnosti vojaškemu kolektivu enote TO, v mobilizacijskih postopkih niti niso imeli posebnih nalog in so dojemali obveznost javljanja v enoti TO kot vojaško formalnost.

Odziv rezervnih nižjih častnikov na vpoklic

V enote TO je bilo leta 1991 vpoklicanih 73 rezervnih podčastnikov, od katerih se je pozivu odzvalo le 59 ali nekaj manj kot 81 %.

Razporeditev rezervnih podčastnikov v enote in poveljstva TO je bila 1991 skladna s potrebami oblikovanih enot TO v posameznih občinah. Iz pregleda razporeditve rezervnih nižjih častnikov je razvidno, da so štabi TO, kolikor se je dalo, spoštovali teritorialno načelo razporejanja tako, da je bil MZ enote TO oddaljen praviloma od 2 do 5 km od kraja bivanja obveznika. Ob pregledu odziva rezervnih nižjih častnikov v enote TO vidimo, da je bila abstinenca precej izenačena, po izpadu nekoliko izstopajo urbana okolja, medtem ko so se rezervni nižji častniki iz ruralnega okolja pogosteje odločali za odhod na MZ v enote TO. Nedvomno so bili pri takem odnosu do vojaškega kolektiva odločilni neformalni stiki med vojaškimi obvezniki v kraju bivanja.

Za rezervne nižje častnike, razporejene v TO VŠP, lahko rečemo, da so bili nadpovprečno stari. Med vpoklicanimi leta 1991 so bili v povprečju stari prek 32 let. Glede na strukturo enot TO in razpoložljiva formacijska mesta je bilo pričakovati veliko mlajše rezervne podčastnike, predvsem pa me je čudilo relativno veliko število vpoklicanih letnikov 1955 in 1951. Prav tako kot pri rezervnih častnikih izstopa abstinenca mlajših rezervnih nižjih častnikov, medtem ko so se starejši letniki praviloma odzvali vpoklicu v enote TO.

Ugotovitve iz pregleda vpoklica in odziva rezervnih nižjih častnikov v TO kažejo na težave, s katerimi so se štabi TO VŠP ukvarjali že pred vojno pri zagotavljanju primernih kadrov v procesu pomlajevanja z rezervnimi nižjimi častniki. Tako leta 1991 v nekaterih enotah TO sploh ni bilo razporejenih rezervnih nižjih častnikov in so njihove dolžnosti opravljali rezervni vojaki s činom desetnika in primerno civilno izobrazbo.

Tudi pri rezervnih nižjih častniki vidimo, da so se ob mobilizaciji »starih« enot TO v celoti odzvali vpoklicu, tisti vojaški obvezniki, ki pa so bili razporejeni v novo oblikovane enote TO tik pred vojno, pa so v velikem deležu izostali. Ob mobilizaciji v »stare« enote TO je bilo vpoklicanih 10 rezervnih nižjih častnikov, od tega se jih je na MZ javilo v enote 9. V enote TO, ki so bile oblikovane po 12. 7. 1991, je bilo vpoklicanih 18 rezervnih nižjih častnikov, odzvalo pa se jih je 10 ali 55 %.

69 % rezervnih nižjih častnikov je prišlo na MZ enot TO do M+6, do konca mobilizacije pa še 4 %. 9 % vpoklicanih nižjih častnikov je prišlo v enote TO naslednji dan po prejemu poziva. Tudi pri rezervnih nižjih častnikih pozitivno izstopajo vojaški obvezniki, ki so več let gradili vojaški kolektiv enote TO, in rezervni nižji častniki, ki so jih razporedili v enote TO tik pred vojno ali ob nastajanju nove strukture TO do 12. 7. 1991, so se praviloma odločili za prihod v enote TO šele naslednji dan, torej po izteku mobilizacijskega časa. Tudi v tem primeru gre iskati vzrok za abstinenco in pozen prihod v enote TO v tem, da so se obvezniki vključevali v njim neznane vojaške kolektive, prav tako pa ne gre zanemariti dejstva, da so imele enote TO mobilizacijski čas od 8 do 12 ur, rezervne enote JLA pa tudi 24 ur ali več. Tako lahko sklepam, da je odločilen vzrok za pozen prihod v enote TO obotavljanje vojaških obveznikov in odlašanje odhoda od doma.

Pregled odzivnosti rezervnih nižjih častnikov glede na njihovo osnovno vojaškostrokovno usposobljenost in specialnost ugotavljam, da je bil največji izpad med pehotniki (VES 21102): od 16 vpoklicanih se jih je odzvalo 10 ali 62 %, preostali specialisti, ki jih je TO potrebovala za svoje delovanje, kot so inženirstvo (VES 21701), zveze (VES 21802 in 21813) ter sanitetna služba (VES 22503), so se odzvali vpoklicu stoodstotno. Praviloma je šlo za specialiste, ki so imeli ne glede na podčastniški čin izpostavljene funkcije v mobilizacijskih postopkih v enotah TO.

Na sploh je treba za rezervne nižje častnike izpostaviti, da jih je v TO VŠP kronično primanjkovalo, čeprav je bilo komandantom PŠTO dovoljeno, da rezervne desetnike ali vojake napotijo na dopolnilno usposabljanje in bi jih pozneje lahko povišali v čin rezervnega vodnika.

Odziv rezervnih vojakov na vpoklic

Štabi TO VŠP so od občinskih sekretariatov za obrambo v obdobju od 23. 6. do 2. 8. 1991 zahtevali vpoklic v enote in štabe TO več kot 5955 vojaških obveznikov.

V začetnem obdobju vojne so aktivirali že pripravljene enote, to pomeni, da so z mobilizacijo zajeli vojaške obveznike, ki so bili razporejeni v te enote že dalj časa in so opravili predviden niz vojaških usposabljanj. Ko se je čez čas pojavila potreba po osvežitvi sil, so od občinskih sekretariatov zahtevali vpoklic novih rezervistov tudi tistih, ki so pred tem imeli razpored v drugih enotah TO, vendar zaradi pomanjkanja orožja niso bile aktivirane. Za potrebe nadaljnjih osvežitev sil TO pa so mobilizirali tudi vojaške obveznike, ki so bili pred letom 1991 razporejeni v rezervne enote JLA.

Ker je bilo število poslanih pozivov večje od števila vojakov, ki so jih potrebovali v enotah TO, me je zanimalo, kakšen je bil odziv med vojaki in katere posebnosti so se pri tem pojavljale. Zato sem zbral podatke o pozivanju in odzivu vojaških obveznikov v enote TO ter preveril odziv rezervnih vojakov glede na kraj bivanja, njihovo starost, vojaško specialnost, enoto, v katero so bili vpoklicani, glede na njihov razpored pred letom 1991 in čas vpoklica. Pričakoval sem odgovore na vprašanja abstinence rezervnih vojakov ob mobilizaciji enot TO.

Občinski sekretariati za obrambo so skladno z načrti uporabe TO posamezne občine razporedili rezerviste v enote TO po teritorialnem načelu, kar je v celoti držalo za enote TO KS, ki so bile vpoklicane v začetnem obdobju vojne. Za zagotovitev nadvse visokega odziva vojaških obveznikov na mobilizacijo in stoodstotno popolnitev enot TO so štabi TO od občinskih sekretariatov za obrambo zahtevali popolnitev enot TO za vse vojaške obveznike, ki so v tujini in se ne morejo odzvati na mobilizacijo z ustrezno zamenjavo³⁰. S tem sta se porušili kadrovska struktura utrjenih vojaških kolektivov pa tudi dosledno spoštovanje načela teritorialnega popolnjevanja enot TO, kar bi lahko dodatno prispevalo k mobilizacijski abstinenci, saj rezervni vojaki niso bili na predviden način seznanjeni z vojaško dolžnostjo in MZ.

Ob pregledu vojaških evidenčnih specialnosti vojaških obveznikov sem ob dejstvu, da so bile enote TO VŠP opremljene z lahkim pehotnim orožjem, pričakoval, da bo v enotah TO razporejenih največ rezervnih vojakov s pehotnim VES: strelec 11101, izvidnik 11102, namerilec RSt 11103, minometnik 11105, vojaški policist 11107, inženirstvo 11702 in voznik 12701. Najprej sem posvetil pozornost vojaškim obveznikom s pehotnim VES, vpoklicanih je bilo 439, odzvalo pa se jih je le 339. Zato me pri pregledu podatkov o strukturi odzvanih

30 Ukaz RŠTO, SZ 847-06-30/6, z dne 25. 6. 1991

rezervnih vojakov ni presenetilo, da so bili med vpoklicanimi vojaškimi obvezniki v velikem odstotku tudi rezervni vojaki, ki so bili usposobljeni za vojaške specialnosti, ki jih v enotah TO VŠP zagotovo niso potrebovali: topničarji (11203 in 11207, 11210, 11206), tankisti (11401, 11406, 11426) ter vojaški obvezniki, usposobljeni za tehnične vojaške dolžnosti (mehanic za goseničarje 12103, gasilec 12117 idr.), teh je bilo skupaj vpoklicanih 125, odzvali so se 103. Iz tega sklepamo, da so občinski upravni organi za obrambo ob vpoklicu v TO upoštevali teritorialno načelo, kar pomeni, da je bilo pomembneje, da je vojaški obveznik bival blizu MZ enote TO, v katero je bil vpoklican, kot pa VES, za katerega se je usposobil med služenjem vojaškega roka. Zagotovo je tako neskladje prispevalo k mobilizacijski abstinenци rezervnih vojakov, ki so se izognili vojaški dolžnosti, da ne bi postali »topovska hrana« v boju.

Ob razporeditvi vojaškega obveznika v enote TO je bilo pričakovati, da bo ta ostal na dolžnosti vsaj deset let, to je dva petletna ciklusa, v katerih je opravil po eno petdnevno osnovno usposabljanje in tri dopolnilna usposabljanja, ki so trajala dva dni, ter po eno mobilizacijsko vajo³¹. Po dveh petletnih ciklikih je bilo predvideno pomlajevanje enot TO. TO VŠP je leta 1985 dobila nov organizacijsko-mobilizacijski razvoj, kar je prineslo formacijsko preoblikovanje in krčenje kadrovske strukture. Večina vojaških obveznikov, ki so ostali v enotah TO, je imela za seboj petletni cikel usposabljanja. V pripravah na vojno leta 1990 in 1991 v štabih in enotah TO VŠP niso izvedli večje pomladitve enot TO, zato sem pričakoval, da bodo v enotah prevladovali vojaški obvezniki višjih letnikov, tam med 1960 in 1965. Pri pregledu starostne strukture vpoklicanih rezervnih vojakov, ki so bili v TO VŠP med 24. 6. in 2. 8. 1991, sem ugotovil, da je bil povprečna starost vpoklicanih 28 let. Ugotavljam, da starost rezervnih vojakov ni imela posebnega vpliva na odzivanje na vpoklic. V nobeni starostni skupini ni opaziti izrazite abstinence, na osnovi katere bi utegnili sklepati o drugačnem odnosu do nalog pri obrambi domovine. Nekoliko odstopa odziv mlajših rezervnih vojakov, starih 28 let, neodzvanih je bilo 23 %, in 34 let starih vojakov, pri katerih je opažena 43-odstotna abstinenca, pri drugih starostnih skupinah je bila neodzivnost od 12 do 18 %.

VOJAŠKI OBVEZNIKI TO	VPOKLICANI	ODZVANI	NEODZVANI	%
Častniki	93	74	19	79
Nižji častniki	73	59	14	81
Vojaki	3.421	2.976	445	87
SKUPAJ	3.587	3.109	478	86,7

Preglednica 1: Poročilo 7. PŠTO o odzivu na mobilizacijo 23. 6. 1991 ob 20. uri

Analiza razlogov neizvajanja vojaške obveznosti v TO VŠP med vojno za Slovenijo 1991

Od 24. 6. do 2. 8. 1991 so štabi TO VŠP od občinskih upravnih organov za obrambo zahtevali vpoklic 6459 vojaških obveznikov³²: 93 rezervnih častnikov, 73 rezervnih nižjih častnikov in 4564 rezervnih vojakov. Pozivu se je odzvalo 5300 vojaških obveznikov: 74 rezervnih častnikov, 56 rezervnih nižjih častnikov in

³¹ Program BLUV TO SRS

³² Pregled novoformiranih enot TO VŠP z dne 25. 6. 1991

4142 vojakov, kar predstavlja 87%. Kurirski službi, ki so jo vzpostavili občinski sekretariati za obrambo, je uspelo vročiti nekaj več kot 87 % pozivov. Od 5346 vojaških obveznikov, ki so sprejeli poziv, se je v enote TO javilo 4681 obveznikov, to je 88 %. Kar 665 vojaških obveznikov je izostalo iz mobilizacije enot TO VŠP brez opravičila, če pa k temu prištejemo še tiste, ki jim poziv ni bil vročen, število odsotnih naraste na 839.

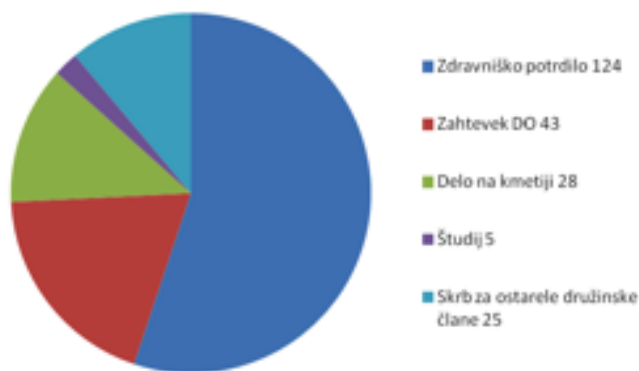
Iz razgovorov s poveljniki enot TO in po pregledu zapiskov posameznih kurirjev se je dalo pogledati in strukturo razlogov odsotnosti. Vse odsotnosti sem razdelil na »nevročene pozive«, odsotnosti z opravičilom in odsotnosti brez opravičila. Ne glede na visoko stopnjo državljanske zavesti in domoljubja, ki smo ji bili priča leta 1991, je bilo precej vojaških obveznikov, ki so se raje izognili vojaški obveznosti, kot pa bi se izpostavili vojnim nevarnostim.

Mobilizacijska abstinenca in odsotni vojaški obvezniki iz enot TO leta 1991

Med nevročeni mobilizacijskimi vpoklici, ki jih je bilo vsaj 174, so bili razlogi za nevročitev: nedosegljivost zaradi odsotnosti v tujini, netočen naslov, pojavilo se je tudi izogibanje sprejemu vpoklica. Veliko vojaških obveznikov iz opravičenih razlogov ni sprejelo poziva oziroma so jih sorodniki opravičili. Med opravičenimi razlogi so bili: bolezen obveznikov, vojaške obveznike so opravičili delodajalci, nujna kmetijska dela, študijske obveznosti in skrb za ostarele svojce. Med podatki sem našel tudi to, da so vojaške obveznike, ki so prišli na MZ, poveljniki enot TO odpustili iz enot. V zvezi s tem nisem našel podatkov, ki bi navajali razloge za takšno ravnanje poveljnikov. Po takrat veljavnem upravnem postopku so morali vojaški obvezniki svojo obveznost urediti na občinskih sekretariatih za obrambo in počakati na odločbo o upravičenosti izostanka z vojaške obveznosti, poveljniki enot TO za oprostitev vojaške obveznosti niso imeli pooblastila.

Zaradi omejenega pristopa do arhivskega gradiva za celotno TO VŠP in velikega obsega vpoklicanih sem opravil podroben pregled razlogov za odsotnost iz enot TO na primeru enot TO, ki so jih leta 1991 mobilizirali v takratni občini Ormož, in opravil primerjavo razlogov za abstinenco, ki so jo v OŠTO Ormož zapisali za obdobje 1985–1990.

Število in razlogi za odsotnost iz enot TO ob mobilizaciji 91

Graf 2: Pregled razlogov odsotnih v/o z mobilizacije TO leta 1991

Skladno z ukazom RŠTO o mobilizaciji TO³³ je 24. 6. 1991 73. ObmŠTO od občinskega sekretariata za obrambo Ormož zahteval vpoklic VE T-7428/1, 8, 11, 15c, 16a in 16c, skupaj 151 vojaških obveznikov. Kurirjem občinskega sekretariata za obrambo Ormož ni uspelo vročiti 43 vpoklicev, razlogi za to so bili: nedosegljivost zaradi odsotnosti v tujini kar 18-krat, netočen naslov v 12 primerih, med beleškami kurirjev so se pojavili tudi razlogi izogibanja sprejemu vpoklica (»nedosegljiv« 9 vojaških obveznikov, 3 niso hoteli sprejeti poziva, 1 se je očitno skrival)³⁴. 60 vojaških obveznikov iz opravičenih razlogov ni sprejelo poziva oziroma se je opravičilo. Med opravičenimi razlogi so bili navedeni: bolezen pri 30 obveznikih, kar 13 vojaških obveznikov je nujno potreboval delodajalec, na kmetijska dela se je izgovorilo 8 vpoklicanih, 1 je imel študijske obveznosti, 3 pa so morali skrbeti za ostarele svojce. 5 vojaških obveznikov so poveljniki enot TO odpustili iz enot. V beležkah kurirjev sem našel tudi takšne opombe: »Na Madžarskem z DO, noče sprejeti poziva, naj bi imel roko v mavcu, službeno odsoten v Portorožu, se izmika sprejemu vpoklica, bil v službi – poziv ni vročen, v zaporu, skrbi za ostarelo mamo (brat je že v TO), naj bi bil objavljen v Mariboru (ni res), preveriti, zakaj se skriva, preveri, kje živi...« Po tem lahko sklepam, da so kurirji predano opravljali svoje naloge in da so dobro poznali svoje območje odgovornosti.

Ker je občinski upravni organ za ljudsko obrambo upošteval zahtevo 73. ObmŠTO za nadomeščanje vojaških obveznikov, ki so v tujini in na službenem potovanju³⁵, je izvajal vpoklic v/o kot ustrezno zamenjavo. Tako je bil med mobilizacijo izdan vpoklic za bistveno več v/o, kot jih je bilo po formaciji za VE T-7428. Za preverjanje, ali je bila mobilizacijska abstinenca velika ali prevelika, sem poiskal podatke o odsotnosti vojaških obveznikov z vojaških vaj v TO VŠP v obdobju 1985–1990.

V poročilu o bojni pripravljenosti TO VŠP za leto 1988³⁶ sem zasledil podatek, da je bilo to leto na vojaške vaje vpoklicanih 9537 vojaških obveznikov (v/o), odzvalo se jih je 7813 ali 79,9 %, vpoklica ni sprejelo 191 v/o, neodzvanih je bilo 1522 v/o ali 19,9 %. Štabi TO so občinskim upravnim organom za ljudsko obrambo poročali o neodzivu in dobili za 1316 rešenih primerov obravnavane odsotnosti naslednje podatke: zaradi bolezni odsotnih 530 v/o, v tujini 142, v zaporu 11, delovne organizacije so podale zahtevek za 147 v/o, na delu zunaj občine je bilo 89 v/o, na izpitih na fakulteti 101 v/o, zaradi netočnega naslova je bilo odsotnih 74 v/o, nepravočasno vpoklicanih 76, namerno pa se je izogibalo 43 v/o, iz »drugih« razlogov je bilo odsotnih 103 v/o. Občinski oddelki za LO so predlagali sodnikom za prekrške, ki so sprožili postopek za 326 v/o, za 9 v/o so postopek ustavili, za 47 v/o je bila izrečena kazen, 36 v/o je bilo kaznovanih z denarno kaznijo.

33 Dopolnilo ukaza za vpoklic enot TO VŠP, SZ 847/35, z dne 24. 6. 1991

34 Pričevanje Jože Prapotnik, kurir

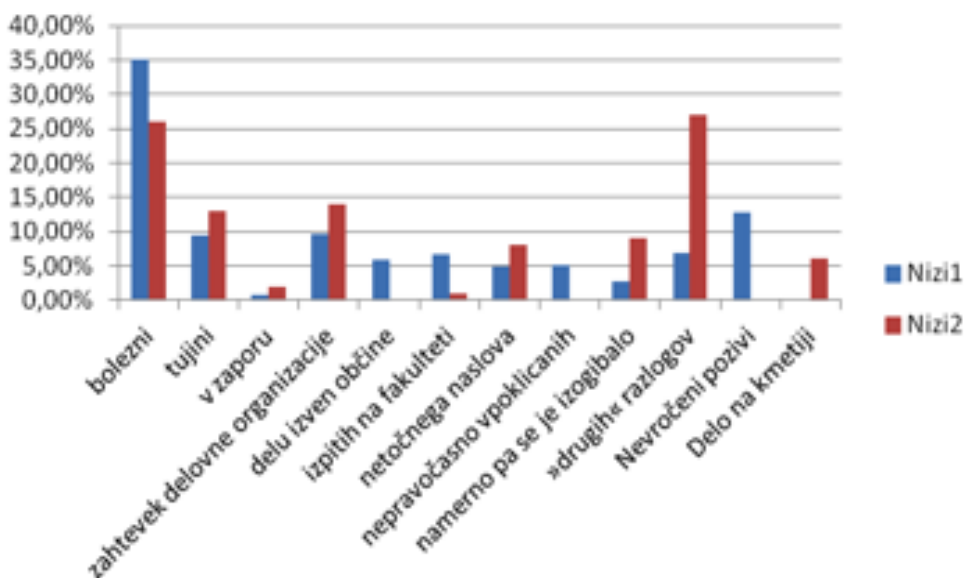
35 Ukaz za izvedbo poskusne mobilizacije PŠTO VŠP, SZ 847/2, z dne 10. 5. 1991

36 Poročilo o bojni pripravljenosti TO VŠP ta leto 1988, PŠTO VŠP, SZ 65/36, z dne 2. 12. 1988

RAZLOG	ODSOTNOSTI L. 1988 v %	ODSOTNOSTI L. 1991 v %
Bolezen	31	26
Zahtevek delodajalca	14	9
Tujina	4	13
Zunaj občine	12	/
V zaporu	2	1
Izpiti na fakulteti	8	1
Netočen naslov	/	8
Namerno izogibanje	16	9
Delo na kmetiji	/	6
Drugi razlogi	13	27

Preglednica 2: Primerjava razlogov za odsotnost z vojaških obveznosti v TO VŠP leta 1988 z razlogi za odsotnost z mobilizacije leta 1991

Graf 3: Primerjava razlogov odsotnosti v/o z vojaških aktivnosti leta 1988 z razlogi za odsotnost z mobilizacije TO leta 1991

Za lažjo predstavo o tem, ali je bila mobilizacijska abstinenca prevelika, sem opravil primerjavo teh podatkov s povprečjem odsotnosti v/o z vojaških vaj TO Občine Ormož v obdobju 1985–1990. V tem obdobju je bilo zaradi boleznih odsotnih 15 v/o, v zaporu je bil 1, v tujini 2, delovne organizacije so podale zahtevek za 7, na delu zunaj občine je bilo 6, na izpitih na fakulteti 4 v/o, zaradi netočnega naslova je bil odsoten 1, namerno pa se jih je izogibalo 8, skupaj 49. Upravni organ za obrambo Občine Ormož je 9 v/o predlagal sodniku za prekrške, od teh je bil 1 kaznovan z denarno kaznijo.

Zaključek

Območje, na katerem je bila vzpostavljena TO VŠP je od leta 1990 v celoti spadalo v odgovornost 11 občinskih upravnih organov za ljudsko obrambo, ki so delovali na območju skoraj 3500 km². Občinski upravni organi so za vpoklic 13.838 vojaških obveznikov, ki so živeli v več kot tisoč naseljih, razvili in dobro usposobili obsežno kurirsko mrežo.

Štabi TO VŠP so leta 1990 izbrali lokacije MZ oziroma objekte, ki so bili dovolj blizu kraju prebivanja vojaških obveznikov. Ne glede na zadostno znanje o mednarodnem vojnem in humanitarnem pravu so odgovorni v TO izbrali lokacije ob šolskih objektih, infrastrukturo delovnih organizacij, gasilske in kulturne domove, ki jih danes nikakor ne bi uporabljali za vojaške namene.

Pri mobilizacijskem pozivanju v enote TO je bil odziv vojaških obveznikov, ki so bili vpoklicani v povsem nove enote TO, manjši od obveznikov, ki so odšli v »svoje« enote TO, to je tiste, v katerih so se usposabljali v obdobju 1985–1990.

Pokazalo se je tudi, da je bil odziv vojaških obveznikov na poziv v enote TO v začetnem obdobju vojne 1991 boljši, v posameznih okoljih 100 %, pozneje pa je odzivnost padla na 80 %. Dobrimobilizacijskim rezultatom govori v prid dejstvo, da so bili pripadniki TO, ki so že leta 1990 in 1991 sodelovali v pripravah na obrambo, vključeni v usposabljanje in so utrdili mobilizacijske postopke in vojaške kolektive TO, treba pa bi bilo preučiti, kolikšen je bil vpliv osebnega odnosa do obrambe R Slovenije.

Literatura in viri

- Ukaz PŠTO VŠP, VT, SZ 16/2, z dne 10. 1. 1991.
- Dopis RŠTO Oblikovanje območnih štabov, 801/4-91, z dne 20. 2. 1991.
- Ukaz PŠTO VŠP, SZ-804-03/47, z dne 10. 5. 1991.
- Ukaz PŠTO VŠP, SZ- 847/2, z dne 10. 5. 1991.
- Ukaz PŠTO VŠP VT, SZ 847/10-91, z dne 17. 5. 1991.
- Ukaz PŠTO VŠP za izvajanje ukrepov pripravljenosti, SZ 804-03, z dne 24. 5. 1991.
- Ukaz RŠTO za formiranje VE UC TO SZ 801/72-91, z dne 17. 6. 1991.
- RSLO Razdelava nalog za izvršitev smernic Predsedstva RS o ukrepih za pripravljenost DT-802/4, z dne 22. 5. 1991.
- Ukaz RŠTO za izvedbo mobilizacije, SZ 847/28-6, z dne 22. 6. 1991.
- Ukaz RŠTO za izvedbo mobilizacije, SZ 847-06-30/6, z dne 23. 6. 1991.
- Dopolnilo ukaza RŠTO, SZ 847/35, z dne 24. 6. 1991.
- Dopis 7. PŠTO Podrejanje preimenovanih enot JLA, SZ 804-03/184, z dne 25. 6. 1991.
- Odredba v.d. Načelnika RŠTO, ST 804-03/406, z dne 25. 6. 1991.
- Ukaz 7. PŠTO za delno mobilizacijo enot TO, SZ 804-03/76, z dne 2. 6. 1991.
- Dopis 7. PŠTO Naloge štabov TO pri zagotavljanju angažiranja štabov in enot TO, 804-03/360, z dne 26. 7. 1991.
- Poročilo o krepitvi bojne pripravljenosti TO VŠP v letu 1990, št: 127/11, z dne 17. 12. 1990.
- Poročilo o OVO, OŠTO Ormož št: 3/1-90, z dne 5. 10. 1990.
- Naloge štabov TO pri zagotavljanju angažiranja štabov in enot TO, 7. PŠTO št: 804-03/360, z dne 26. 7. 1991.
- Neuklonljivi Maribor, Založba Ostroga, Maribor, 2011.
- M. Fišer, Vojna za Slovenijo leta 1991 in vojaški obvezniki z območja Občine Ormož, Zbornik referatov ob 20 letnici samostojnosti RS, Pokrajinski muzej Ormož Ptuj, 2011.

JUGOSLOVANSKA LJUDSKA ARMADA – PAPIRNATI TIGER ALI DEJANSKA VOJAŠKA MOČ?

THE YUGOSLAV PEOPLE'S ARMY – A PAPER TIGER OR A TRUE MILITARY POWER?

ZVEZDAN

MARKOVIĆ

Major mag. Zvezdan Marković je vodja skupine za muzeologijo Vojaškega muzeja Slovenske vojske. Raziskovalno se ukvarja s proučevanjem vojne v Sloveniji leta 1991, vojske Kraljevine Jugoslavije ter Jugoslovanske ljudske armade.

Ključne besede

Jugoslovanska ljudska armada (JLA), Teritorialna obramba (TO), Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ), Zveza komunistov Jugoslavije (ZKJ), predsedstvo SFRJ, armada, bojišče, bojevališče, vojskovališče, splošni ljudski odpor in družbena samozaščita.

Key words

Yugoslav People's Army (YPA), Territorial Defence (TD), Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY), League of Communists of Yugoslavia (LCY), Presidency of the SFRY, army, battlefield, battle area, theatre of operation, general people's resistance and social self-protection.

Povzetek

Članek se osredotoča na Jugoslovansko ljudsko armado, ki je nastala po drugi svetovni vojni iz oboroženega krila odporiškega gibanja. Poslanstvo oziroma temeljna funkcija JLA je bila obramba države, vendar je bila tudi glavni podpornik jugoslovanskega režima. Nacionalna zastopanost častniškega kadra v JLA je bila izrazito v korist Srbom, medtem ko so največji primankljaj opazili Hrvatje. Predsedstvo SFRJ je imelo pristojnost poveljevanja JLA, Teritorialna obramba (TO) pa je bila do prehoda JLA na novo bojevališčno organizacijo v pristojnosti republiških vodstev. Z reorganizacijo JLA se je zamenjala tudi njena vojaška strategija. Dogmatska in nefleksibilna ni bila pripravljena sprejeti demokratizacije, ki sta jo zahtevali Slovenija in Hrvaška, temveč se je zblížala s srbskim političnim vodstvom in zagovarjala centralizem, hkrati pa je gojila mit o svoji moči.

Abstract

The paper focuses on the Yugoslav People's Army formed out of the armed resistance movement after World War II. Its core function and mission was to defend the state, but the army was also the main supporter of the Yugoslav regime. The national representation of officers in the YPA was strongly in favour of the Serbs, while Croats were the least represented. The Presidency of the SFRY had command over the YPA, while the Territorial Defence (TD) was under the leadership of individual republics up until the YPA transitioned to a new form of battle areas organization. The reorganization of the YPA introduced a new military strategy. However, the dogmatic and inflexible YPA refused to accept democratization demanded by Slovenia and Croatia, but rather joined forces with the Serbian political leadership, and continue to defend centralization and nurture the myth of its power.

Uvod

JLA je nastala po drugi svetovni vojni iz oboroženega krila odporniškega gibanja pod vodstvom Komunistične partije Jugoslavije, v povojnem obdobju pa se je razvila v oboroženo silo, katere osnovna značilnost je bila komunistična indoktriniranost njenega vodstva in celotne sestave. Poleg osnovne funkcije obrambe države pred zunanjo agresijo je bila JLA glavni podpornik režima. V tem smislu ni bila uporabljena samo za neposredno represijo, temveč je imela tudi številne institucije in funkcije. Narodnostna struktura aktivnih vojaških oseb v JLA je bila sredi osemdesetih let 20. stoletja v izrazito korist Srbov in Črnogorcev, primankljaj v nacionalni zastopanosti častniškega kadra pa je bil prisoten pri Hrvatih, Muslimanih in Slovencih. JLA je nadzorovala mogočen vojaškoindustrijski kompleks, letno pa je bilo za potrebe JLA namenjenih okoli 70 % sredstev zveznega proračuna. Mirnodobna JLA je v začetku devetdesetih štela 275.341 ljudi, ob vojnem stanju pa bi to število naraslo na 1.058.378 ljudi. Po številu orožja je spadala na tretje ali četrto mesto med vzhodnoevropskimi vojskami, konceptualno, doktrinarno in po opremljenosti pa je bila popolnoma zastarela. Po ustavi iz leta 1974 so bile oborožene sile SFRJ sestavljene iz dveh komponent: JLA, njena strateška uporaba je bila po Titovi smrti v pristojnosti predsedstva SFRJ, in TO, njeno usposabljanje in vodenje sta bila v pristojnosti republiških vodstev in vodstev avtonomnih pokrajin. Konec leta 1988 je JLA prešla na novo bojevališčno organizacijo, ki je nadomestila dotedanja armadna poveljstva, s čimer je JLA želela doseči enotnost celotnega območja Jugoslavije kot vojskovališča. Poveljevanje vsem enotam JLA in TO na bojevališču je bilo preneseno na poveljstva bojevališč, s čimer so republike izgubile svojo pristojnost nad TO, ki jim je bila zajamčena z ustavo. V novo organizacijo je JLA stopila tudi z novo vojaško strategijo, v kateri je bil poudarek na mirnodobnih in notranjih nalogah, koncept splošnega ljudskega odpora in družbene samozščite pa je zamenjal koncept bitke v prostoru. Potem ko so se v javnosti začeli pojavljati glasovi o korenitih reformah znotraj SFRJ in tudi v vojski, se je vrh JLA začel aktivneje vključevati na politično prizorišče. Dogmatska in nefleksibilna JLA si ni mogla predstavljati decentralizirane in demokratične Jugoslavije, kot sta si jo zamislili Slovenija in Hrvaška, temveč ji je bilo veliko bližji trd velikosrbski Miloševićev model. V strahu za lastno eksistenco so generali JLA, potem ko je razpadla enotna ZKJ, ustanovili Zvezo komunistov – Gibanje za Jugoslavijo, katere članstvo zunaj JLA je bilo maloštevilno. Kljub temu da so bili srbski in prosrbski kadri v vojski najbolj zastopani, jo je njena večnacionalna sestava ovirala pri reševanju konfliktov znotraj Jugoslavije, šele ko je JLA po svoji sestavi postala čisto srbsko-črnogorska, je postala v spopadu z nasprotno stranjo brezobzirna in nevarna.

Reorganizacija NOVJ in ustanavljanje armad

Razvoj oborožene sile socialistične Jugoslavije se je začel med drugo svetovno vojno v narodnoosvobodilnem boju in je potekal postopno ter po etapah. Že samo razumevanje pojma oborožene sile se je skozi potek narodnoosvobodilnega boja širil. Enote narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije (NOPOJ) so se ustanovljale ločeno kot:

1. lokalne oborožene formacije,
2. operativno-teritorialne enote,

3. regularne enote'. (Ogorec, 2001)

Operativno-teritorialne enote so se ustanovljale s preraščanjem lokalnih oboroženih formacij. Ta proces se je začel z ustanavljanjem brigad. Vzporedno z ustanavljanjem brigad so opravili še celo vrsto drugih ukrepov, ki so se nanašali na področje bodočega razvoja oboroženih sil. S tem so uresničili klasično obliko vojaške formacije (NOV). V tem kontekstu je bila izredno pomembna ustanovitev 1. proletarske narodnoosvobodilne udarne brigade, ki je bila pod neposrednim poveljstvom vrhovnega štaba.² Dejanje je pomenilo nadaljevanje razvoja višjih oblik oboroženih formacij in širjenja NOB. Glavni štab NOPOJ se je preimenoval v Vrhovni štab NOPOJ na posvetu v Stolicah 26. septembra 1941. (Oružane snage, 1982) Istočasno so izdelali načrt za oblikovanje ozemlja, ki bo pod nadzorom sil Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije (NOV) ter za njegovo povezovanje v celoto enotnega vojskovališča. Podobno so nadaljevali s procesom vključevanja jugoslovanskega vojskovališča, ki je bilo opredeljeno na posvetu v Stolicah. Da bi lahko uresničili zasnovo oboroženega boja, so izdali ukaza o ustanovitvi partizanskih odredov in diverzantskih skupin na celotnem jugoslovanskem ozemlju. S tem so začeli izvajati enotno strategijo in taktiko na skupnem jugoslovanskem vojskovališču. Sprejeta je bila tudi odločitev o ustanovitvi večjih bojnih skupin oziroma partizanskih odredov. Krepitev oboroženega boja in njegovo vedno bolj intenzivno spreminjanje v splošno ljudsko vojno je zahtevalo nove, kakovostno višje in zapletene oblike organiziranja vojaških formacij. Z ustanovitvijo 33 brigad do konca leta 1942 je partizansko gibanje dobilo nove značilnosti. (Ogorec, 2001)

Razvoj oboroženega boja na jugoslovanskih tleh in ugoden razvoj globalne situacije na evropskem vojskovališču v drugi polovici 1942 in prvi polovici 1943 sta omogočila ustanavljanje večjih operativno-strateških enot. Začeli so govoriti o ustanavljanju divizij in korpusov³ ter o preimenovanju v Narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije. Vrhovni štab je sprejel odločitev, da se oborožene sile narodnoosvobodilnega gibanja od 1. novembra 1942 imenujejo Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Jugoslavije. (Oružane snage, 1982)

Zmage NOV) v drugi polovici leta 1944 so spremenile vojaškopolično situacijo na jugoslovanskem vojskovališču in ustvarjene so bile razmere za začetek zaključnih operacij na jugoslovanskem ozemlju. Z ukrepi NKOJ-a in vzpostavitev velikega dela osvobojenega ozemlja so se ustvarile ugodne razmere, da se NOV reorganizira v sodobno armado. Z dokončno osvoboditvijo velikega dela jugoslovanskega ozemlja se je povečal priliv novih borcev, kar je privedlo do popolnitve takratnih in formiranja velikega števila novih enot, zvrsti, rodov in služb. Na reorganizacijo NOV je vplivala tudi zapletenost vodenja in poveljevanja velikemu številu enot, ki so bile podrejene Vrhovnemu štabu NOV in POJ. (Oružane snage, 1982)

Najpomembnejši dogodek v tej reorganizaciji se je zgodil 1. januarja 1945, ko so bile z ukazom vrhovnega poveljnika oblikovane 1., 2. in 3. armada. Naslednji korak je bil storjen 1. marca, ko so NOV preimenovali

1 Regularne enote so začeli ustanovljati v zadnjem obdobju vojne, ko so uvedli vojaško obveznost.

2 S tem se je začela reorganizacija sil, ki so se povlekle iz Srbije. Iz teh sil so bili ustanovljeni trije bataljoni, iz Črnogorskega narodnoosvobodilnega partizanskega odreda sta bila oblikovana dva bataljona, ki sta bila prav tako predvidena v sestavi 1. proletarske NOU brigade. Josip Broz - Tito je napisal odredbo o ustanovitvi 1. proletarske narodnoosvobodilne brigade 20. decembra 1941. Naslednjega dne jo je pred postrojem prebral njen prvi politični komisar Filip Kljajić Fića. Prva proletarska NOU brigada je bila uradno ustanovljena 22. decembra 1941 v mestecu Rudo. V spomin na ta dogodek je JLA praznovala 22. december kot dan JLA.

3 V vrhovnem štabu so razpravljali o ustanavljanju divizij in korpusov 8. septembra 1942 v Glamoču, vendar so končno odločitev sprejeli oktobra 1942

v Jugoslovansko armado, Vrhovno poveljstvo NOV in POJ pa v Generalštab JA. Naslednjega dne je bila ustanovljena še 2. armada. (Anić, 1982)

Z ukazom vrhovnega poveljnika so 4. maja začeli formiranje 5. armade. Po koncu vojne pa so začeli formiranje še 6. in 1. tankovske armade. (Anić, 1982)

Razvojna obdobja JLA

V svoji knjigi *Moje viđenje raspada* je zadnji zvezni sekretar za ljudsko obrambo v SFRJ general Veljko Kadrijević mirnodobno povojno obdobje razvoja JLA in oboroženih sil SFRJ razdelil na dve obdobji: 1945–1960 in od 1960 do razpada skupne države.⁴ (Kadijević, 1993) Koliko je taka periodizacija subjektiven in neutemeljen pristop, ki je prilagojen njegovim »pogledom«, lahko primerjamo s periodizacijo v drugih delih, v katerih se avtorji ukvarjajo s to problematiko.

Štiriletni vojni razvoj med letoma 1941 in 1945 je bil obdobje ustvarjanja in razvijanja narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov (NOV in PO) na čelu katerih je bil Vrhovni štab z glavnimi štabi bodočih republik ter obdobje njihove transformacije v Jugoslovansko armado.⁵ (Guštin, 1995, Miljanić, 1988) To je bil tudi čas, ko so organizirali vrhovni štab med samim osvobodilnim bojem na podlagi skupnih jugoslovanskih in posebnih rešitev. To obdobje je znanstveno in strokovno obdelano v tisočih knjigah in člankih, zgodovinske ustanove pa imajo v svojih arhivih in knjižnicah celotno gradivo, ki jim ga je uspelo ohraniti in obdelati. Že iz tega lahko ugotovimo, da so v narodnoosvobodilni vojni zmagale nacionalne armade, ki so bile hkrati tudi skupne jugoslovanske sile.

Štiridesetletno povojno ali mirnodobno obdobje je bilo pogojeno z razvojem SFRJ od državnega organiziranja z ideološkim usmerjanjem do podružbljanja obrambe. V zbirki *Razvoj oboroženih sil SFRJ 1945–1985*⁶ so avtorji razvoj oboroženih sil SFRJ razdelili na tri obdobja:

- Prvo obdobje (1945 do 1958) – značilnost tega obdobja je, da najprej proslavljajo zmago, nato analizirajo rezultate, pregrupirajo enote, izvajajo demobilizacijo ter začnejo izvajati mirnodobne organizacijske in doktrinarne procese. Pojavile so se tudi določene nevarnosti z Zahoda (Churchillove grožnje, tržaška kriza in umik iz Trsta, dela Istre in Koroške, Andersonove enote v Italiji). Organizacija JLA je bila vedno bolj centralizirana, še zlasti na področju poveljevanja in v marsičem je nekritično, in v glavnem brez prave utemeljitve, kopirala izkušnje Rdeče armade do leta 1948. Takrat je zagrozila nova nevarnost z Vzhoda, ki je bila posledica odpora Stalinovim prizadevanjem, da vzpostavi hegemonijo. Ta je povzročila spremembe v oboroženih silah in vračanje k lastnim izkušnjam iz narodnoosvobodilne vojne. Oborožene sile so postopoma izgubljale vlogo edinega nosilca obrambnih funkcij, vendar so ostale

4 Ko pogledamo pisanje v knjigi o razvoju oboroženih sil, od strani 68, ugotovimo, da je korektno opisoval vojno obdobje med 1941 in 1945. Sicer opazimo, da ne omenja partizanov, pozabi na popolno imenovanje boja, saj izpušča oznako narodni oziroma narodno, izogiba se priznati dejstvo, da je bila narodnoosvobodilna vojna uspešna po zaslugi nacionalnih partizanskih sil, ki so jih vodili glavni štabi, hkrati pa so bile to tudi skupne jugoslovanske sile.

5 Mirnodobno formacijo JA je pripravljala skupina v vrhovnem štabu oziroma generalštabu že nekaj mesecev pred koncem vojne, tako da je bila transformacija NOV in POJ v JA izpeljana proti koncu vojne. Skupino je vodil generalmajor Mihailo Apostolski od januarja do maja 1945.

6 Gre za zbirko, ki jo sestavlja 24 obsežnih monografij, opozoriti pa je treba, da 19. del ni izšel.

njihov najpomembnejši del.⁷ (Vučinić, 1989)

- Drugo obdobje (1958–1969)⁸ – to je obdobje, ko se normativno, doktrinarno in organizacijsko ureja področje obrambe in oboroženih sil. Ustava iz leta 1963 ni več opredeljevala obrambe države samo kot dolžnost, temveč ji je dajala pravico biti ustvarjalec in soorganizator obrambne politike.⁹ Poleg tega so iskali rešitve za formiranje enot narodne vojske v posameznih družbeno-političnih skupnostih (takratnih administrativno-teritorialnih celotah). Izvajali so novo reorganizacijo delov oboroženih sil, usklajeno z doktrinarnim dokumentom D-1, ter poskušali prilagoditi formacijo armade sodobnim potrebam obrambe države. Po letu 1964 so nadaljevali z modernizacijo in izpopolnjevanjem JLA, sprejeli so desetletni načrt razvoja OS SFRJ in Zakon o ljudski obrambi.¹⁰ Ko je bil leta 1968 oblikovan koncept splošne ljudske obrambe, so bile oborožene sile Jugoslavije sestavljene iz JLA in Teritorialne obrambe. Zvezno armado je organizirala in financirala federacija, Teritorialno obrambo, kot drugo komponento oboroženih sil, pa občine, pokrajini in republike. Celotno financiranje je potekalo na podlagi medsebojno usklajenih načrtov razvoja in uporabe.
- Tretje obdobje (1969–1985)¹¹ – nadaljevali so s procesom dograjevanja splošne ljudske obrambe, zlasti Teritorialne obrambe, in prevejali celoten sistem z razširitvijo na SLO in DS.¹² Zasnova ali koncepcija splošne ljudske obrambe se je uveljavila do leta 1974, organizirali in izvedli so dva velika manevra »Svoboda 71«¹³ (Ivanič, 1994) in »Podgora 72«, usklajevali so pravice in dolžnosti različnih subjektov ljudske obrambe, ki so izhajali iz nove ustave SFRJ¹⁴ in stališč ter sklepov X. in XI. kongresa ZKJ.¹⁵ Po letu 1974 so analizirali težave, ki so se pojavile s sprejetjem novega zveznega zakona o splošni ljudski obrambi ter republiških in pokrajinskih zakonov na tem področju, zakona o službi v oboroženih silah, formiranju novih in gibljivejših, motomehaniziranih enot. Svoje napore so usmerjali k nadaljevanju utrjevanja politične enotnosti in bojne pripravljenosti amade ter kontinuitete po smrti vrhovnega poveljnika maršala Josipa Broza - Tita. Smrt Josipa Broza - Tita je mnoge ideološko indoktrinirane pripadnike JLA spravila v obup in strah, kaj se bo zgodilo v potitoističnem obdobju. Mnogi niso mogli dojeti in si priznati, da je Tito dejansko umrl, in so mu prisegali zvestobo do konca svojega

---

7 Prvo obdobje je realizirano v dveh podobdobjih, in sicer od 1945 do 1948 ter od 1948 do 1958.

8 Tudi v tem obdobju imamo dve podobdobji, in sicer od 1958 do 1964 ter od 1964 do 1968.

9 Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije, Ustava Socialistične republike Slovenije, ČZ »Uradni list SRS«, Ljubljana, 1963, člen 252.

10 Prvi zakon o ljudski ali narodni obrambi je bil sprejet leta 1955, naslednjega so sprejeli 1969, sledila sta še dva, leta 1974 in 1982. Vmes je izšlo še nekaj popravkov in dopolnil. Registar propisa objavljenih u Službenom vojnom listu 1952–1984, Službeni vojni list, Beograd 1985, str. 172 in 173.

11 Tudi to obdobje lahko delimo na dve podobdobji, in sicer od 1969 do 1974 in od 1974 do 1985.

12 Splošna ljudska obramba in družbena samozaščita.

13 Na velikih manevrih »Svoboda 71« (Sloboda 71) se je s poveljevanjem modrim silam izkazal slovenski general Stane Potočar, kar naj bi bil po svojem prepričanju odločilni razlog za imenovanje na mesto načelnika generalštaba JLA.

14 Pravice in dolžnosti s področja ljudske obrambe so bile opredeljene od 252. do 261. člena. Ustav SFRJ, ustavi socialističkih republika i pokrajina, izdavačko preduzeće Prosveta, Beograd, 1974, str. 146 in 147.

15 Jedanaesti kongres SKJ, Beograd, 20.-23. juni 1978, magnetofonske beleške, 5, Izdavački centar Komunist, Beograd 1981, str. 103 do 110.

življenja. Politična uprava ZSLO je s posebnim aktom ukazala, da morajo v vseh osnovnih enotah ravni čete, samostojnega voda in poveljstev polkov, nemudoma izoblikovati »Knjigo zaveta vrhovnom komandantu«, ki naj bi bila v prihodnosti del dokumentarnega gradiva o zgodovini enote.¹⁶ Preučevali so tudi stališča in sklepe XII. kongresa ZKJ o razvoju SLO in DS¹⁷ ter poskušali dvigniti raven bojne pripravljenosti enot in te modernizirati. (Vučinić, 1989)

Obdobje po letu 1986 sta podrobneje obravnavala hrvaški zgodovinar Davor Marijan, ki se posveča obdobju preobrazbe JLA med letoma 1987 in 1992, ter Andrej Lovšin med letoma 1990 in 2001, torej tudi po uradnem koncu obstoja JLA, po aprilu 1992. V prihodnosti bo treba opraviti temeljitejšo zgodovinsko analizo in oceno največje centralizacije obrambe ter največje povojne reorganizacije oboroženih sil. Nasprotovali so ji številni pripadniki JLA, še posebno pa v republikah. Reorganizacijo so izvajali neposredno pred vojno na jugoslovanskih tleh in ni bila končana. Zato se že pojavljajo ocene, tudi v magistrskem delu Andreja Lovšina, da je JLA začela postopoma prehajati skozi svojevrstno negativno preobrazbo.¹⁸ Čeprav je 45 let zagotavljala neodvisnost in suverenost Jugoslavije, je s preobrazbo v Vojsko Jugoslavije začela enostransko braniti interese enega ali dveh narodov in s tem ni mogla imeti oznake, da je jugoslovanska, še manj pa ljudska. Vojaški vrh je naredil glavno napako, ko se je postavil v vlogo zaščitnika samo ene entitete in ene nove države.

Temeljne značilnosti razvoja Jugoslovanske armade in JLA do začetka oboroženih spopadov v SFRJ (1945–1991)

Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Jugoslavije (NOV in POJ) so se med narodnoosvobodilnim bojem v letih 1941–1945 zaradi prilagajanja vojaške organizacije potrebam vojskovanja večkrat reorganizirali. Ker so vojaškim zmagam sledili tudi politični rezultati, so morale OS dobiti ustrezno organizacijsko obliko in ime. Najpomembnejši dogodek v tej reorganizaciji je nastopil 1. januarja 1945, ko so bile z ukazom vrhovnega poveljnika maršala Josipa Broza - Tita ustanovljene 1., 2. in 3. armada, 2. marca pa tudi 4. armada. Kot nadaljevanje te reorganizacije je 1. marca sledil ukaz o preimenovanju NOV in POJ v Jugoslovansko armado (JA), mornarica NOVJ pa se je preimenovala v Jugoslovansko mornarico. Z istim ukazom je bil vrhovni štab reorganiziran v generalštab JA kot neposredni organ poverjenišтва narodne obrambe za celotne oborožene sile. (Oružane snage, 1982)

Po koncu druge svetovne vojne so se do takrat dokaj samostojna slovenska partizanska vojska, imenovana Narodnoosvobodilna vojska, in partizanski odredi Slovenije z 31. majem 1945 integrirali v JA, njeni partizanski poveljniki pa so bili razporejeni na razne naloge po vsej Jugoslaviji. JA se je zelo hitro navzela navad starojugoslovanske vojske s pridihom sovjetskega duha. (Repe, 2002)

---

16 Vojaški muzej Slovenske vojske, zbirka arhivalij, fond JLA, neurejeno gradivo, Zaveti vrhovnom komandantu, Vojna pošta 6550-3 (Ljubljana) in Vojna pošta 8407-24 (Pivka).

17 Dvanaesti kongres SKJ, Beograd, 26.-29. juni 1982, magnetofonske beleške, 1 in 4, Izdavački centar Komunist, Beograd 1982, knjiga 1 str. 155-164, 613, knjiga 4 str. 447-679.

18 To preobrazbo je začela že pred vojno in nadaljevala med njo.

Razvoj OS in doktrina njihove uporabe sta v osnovnih črtah odsevala splošna gibanja družbe, zlasti države, z določeno stopnjo relativne samostojnosti. Zaradi tega sta bili v razvoju OS SFRJ po drugi svetovni vojni, po pisanju zadnjega zveznega sekretarja armadnega generala Veljka Kadrijevića, dve obdobji: od konca vojne do sredine šestdesetih let so OS imele veliko neodvisnosti in se politika s svojimi koncepti vanje ni vmešavala; od sredine šestdesetih pa je značilno veliko večje vmešavanje politike.

Treba je poudariti, da je zadnji zvezni sekretar za ljudsko obrambo general armade Veljko Kadrijević za vse neuspehe OS krivil zgolj politiko in da je bilo zgodovinskih etap v posameznih obdobjih razvoja OS nedvomno več, nanje pa ni vplivala samo notranja politika, temveč tudi drugi dejavniki. Celoten razvoj OS se je po drugi svetovni vojni dogajal v zelo zapletenih zunanjepolitičnih razmerah, ki so nastale takoj po koncu vojne. Prišlo je do velikega nezaupanja in zaostrovanja v odnosih med dvema nosilkama protinacistične koalicije SZ in ZDA. Vse to je pripeljalo do nastanka hladne vojne in blokovske delitve sveta. Posledica tega so bili veliki pritiski na Jugoslavijo iz obeh taborov, tako z Vzhoda kot Zahoda. Zaradi svoje lege na jugu Evrope kot tudi zaradi svoje politike je bila Jugoslavija območje obojestranskega interesa, ki bi se še bolj povečal ob morebitnem vojaškem spopadu med Natom in Varšavskim paktom.

Obdobje od konca druge svetovne vojne 1945. leta do leta 1950 lahko imenujemo obdobje revolucionarnega etatizma. Povojne razmere so zelo odsevale v graditvi OS. JA je bila odločilni dejavnik obrambe kot tudi stabilnosti družbe v celoti. V njenem razvoju je bil poudarek na izboljšanju organizacije, formacije, šolanju in urjenju. Zakonsko so bila urejena vsa vprašanja obrambe. V tem prvem obdobju je bilo mogoče zaznati tudi uvajanje drugačnih pristopov, predvsem značilnih za starojugoslovansko vojsko kot tudi druge vojske. (Oružane snage, 1982)

Drugo obdobje se je začelo po letu 1950 z razvojem socialističnih samoupravnih odnosov in v razmerah, ko so bili ekonomski potenciali države v vzponu. Začelo se je z uvajanjem marksistične teorije o oboroženem ljudstvu na način, primeren za jugoslovanske razmere. V teh dveh obdobjih pa je več etap in nanje so vplivali trije dejavniki: vojaško-politična gibanja v svetu in vojaškostrateški položaj Jugoslavije, notranji družbenopolitični in ekonomski razvoj ter dosežki v znanosti in tehniki, zlasti oborožitve in bojne tehnike. (Oružane snage, 1982)

Obdobje 1945–1958 se je začelo konec druge svetovne vojne in se končalo z definiranjem doktrine splošne ljudske obrambne vojne. JA je bila po drugi svetovni vojni zmagovalka, z vojaškim kadrom, prekaljenim v bojih, vendar nešolanim, brez vojaškostrokovne in splošne izobrazbe. Del JA pa v povojnem času ni odšel v vojašnice, temveč se je pridružil enotam KNOJ in se skupaj z varnostnimi organi spopadel z ostanki razbitih kvizlinških formacij. V prvih povojnih letih je takratna narodna skupščina FLRJ sprejela zakonodajo, ki je bila pravna podlaga za nadaljnji razvoj JA. Strukturno se je JA delila na KoV, VM in VL, določeni pa so bili tudi rodovi in službe. JA se je začela oboroževati z orožjem iz ZSSR. FLRJ je bila zaradi vojne v Grčiji med grškimi partizani, ki jim je bila naklonjena, in vladnimi silami leta 1947 izpostavljena velikim pritiskom Zahoda, pa tudi meja z Italijo še ni bila določena. KPJ je bila tudi v povojnem obdobju vodilna in edina politična sila, tako v družbi kot v JA. Politični komisarji so svojo vlogo razširjali in postali partijski voditelji.

Delovati so začele prve mirnodobne vojaške šole, v katere so kot predavatelji prispeli sovjetski oficirji. Manjši del oficirskega kadra pa je odšel v ZSSR na šolanje. Cilj povezovanja z ZSSR je bil izkoristiti znanje prve države socializma in njene Rdeče armade. V prvi polovici leta 1948 pa je zaradi resolucije informbiroja prišlo do konflikta z ZSSR in Stalinom. Obdobje od 1948 do 1951 velja za eno najtežjih obdobji v zgodovini

povojne Jugoslavije. V kratkem času je bilo treba zamenjati koncepcijo in pregrupirati JA z okrepitevijo na vzhodu in severu. Že proti koncu leta 1948 je prišlo do lastne vojaške industrije in najvišjega vojaškega šolstva. Ta kriza je ponovno pripeljala do preučevanja izkušenj iz NOV. V času najhujšega pritiska Stalina so za DSLO namenili približno 23 odstotkov nacionalnega dohodka. (Oružane snage, 1982) Komaj so se leta 1953 umirili odnosi z vzhodnimi državami, je že prišlo zaradi nerešenega mejnega vprašanja z Italijo do tržaške krize. Napetost je bila tako velika, da je prišlo do delne mobilizacije OS in koncentracije na zahodnih mejah Jugoslavije. Odločno stališče Jugoslavije in prisotnost njenih OS sta pripomogla, da se je spor z Italijo, za katero so stale ZDA, Velika Britanija in Francija, rešil s pogajanjem, ki so pripeljala do soglasja in rešitve tržaške krize. (Oružane snage, 1982)

V tem obdobju, natančneje 22. decembra 1951, se je z ukazom vrhovnega poveljnika OS maršala Tita JA preimenovala v JLA. (Oružane snage, 1982) Leta 1953 je bila odpravljena funkcija političnih komisarjev in uveden je bil sistem enostarešinstva. Namesto političnih komisarjev so uvedli funkcijo pomočnikov poveljnikov za moralno-politično vzgojo. Na izobraževalnem področju so bili uvedeni izpiti za oficirje in generalmajorje. Armada se je zelo zmanjšala in starešine so se upokojevali. Tako zunanji kot notranji dejavniki so pripeljali do izoblikovanja in definiranja doktrine splošne ljudske obrambne vojne leta 1958. (Oružane snage, 1982)

Po koncu druge svetovne vojne je bil izveden organizacijski prehod spreminjanja JA iz vojne organizacije in formacije v mirnodobno. Z ukazom ministra za narodno obrambo Jugoslavije 31. maja 1945 je bilo državno ozemlje v vojaškoteritorialnem pogledu razdeljeno na šest vojaških oblasti in na poveljstvo mesta Beograd. V NR Sloveniji je bila 4. vojaška oblast s sedežem poveljstva v Ljubljani. Samo v primeru NR Slovenije je šlo za prekrivanje republiških mej z mejami vojaške oblasti. Vojaška oblast se je delila na vojaška območja, ki so imela naborno-mobilizacijsko vlogo. Tudi v mirnodobni organizaciji so ostala štiri poveljstva armad, ki so postala sočasno vojaškoteritorialna poveljstva. (Oružane snage, 1982)

Že leta 1946 je prišlo do reorganizacije vojaških območij. Ta so postala vojaška okrožja, ki so jih sestavljali vojaški odseki. Ti organi so bili odgovorni za upravne obrambne zadeve. Reorganizaciji je sledila odločitev o odpravi vojaških oblasti oziroma so bile nekatere vojaške oblasti preformirane v poveljstva armad. Po tej reorganizaciji smo dobili šest poveljstev armad: 1. armada Kragujevac, 2. armada Zagreb, 3. armada Novi Sad, 4. armada Ljubljana, 5. armada Skopje in 6. armada Sarajevo. Poveljstva armad so imela poleg operativne tudi vojaškoteritorialno vlogo. Postala so operativna in vojaškoteritorialna poveljstva. (Oružane snage, 1982) Leta 1947 je bil izdan ukaz MNO o formiranju vojaških oblasti, preformiranju in preimenovanju poveljstev armad. NR Slovenija je spadala z NR Hrvaško v 5. vojaško oblast s poveljstvom v Zagrebu. (Oružane snage, 1982) V začetku leta 1949 so se po objavi resolucije informbiroja pri vladah narodnih republik oblikovali koordinacijski komiteji narodne obrambe. V NR Sloveniji sta bila člana komiteja poveljnik in politični komisar armade. (Oružane snage, 1982) Leta 1950 so ponovno sledile spremembe v organizaciji in formaciji JA. Tako se je poveljstvo 10. armade v Ljubljani preformiralo v poveljstvo 22. strelskega korpusa. Poleg korpusov so bile uvedene tudi tankovske divizije. Enote KNOJ so bile leta 1953 opuščene, njihove naloge so prevzele mejne enote, bataljoni KNOJ-a so se preimenovali v bataljone vojaške policije v sestavi vojaških oblasti. Naloge KNOJ-a na notranjem področju sta prevzela sektor varnosti in narodna milica. (Oružane snage, 1982) Zaradi izboljšanja operativne sposobnosti je bila 3. marca 1956 sprejeta odločitev o reorganizaciji JLA. Poveljstva korpusov so bila v miru razformirana, formirala pa so se poveljstva vojaških

območij v vseh večjih mestih. Na območju NR Slovenije se je oblikovalo poveljstvo ljubljanskega vojaškega območja, v večjih republikah pa je bilo poveljstev več. Znatno se je zmanjšalo število divizij s 40 na 30. V JVM so poveljstva treh pomorskih con preoblikovali v tri vojaškopomorska območja: Pulj, Šibenik in Boka.

Obdobje 1958–1969 se je začelo z uvajanjem doktrine splošne ljudske obrambe in končalo z iskanjem najboljših rešitev za ustanovitev teritorialne obrambe. Domnevali so, da bi se na Jugoslavijo lahko izvedla agresija z radikalnim ciljem, ki bi vključevala tudi napad z jedrskim orožjem. Temu predvidevanju so prilagodili tudi organizacijsko strukturo JLA, tako da so razvili in modernizirali operativne sestave, ki bi bili kos modernejše opremljenemu in oboroženemu nasprotniku. Ustanovili so vojaške oblasti in območja ter številne partizanske enote. Vojaška industrija je bila popolnoma usposobljena za preskrbo OS z vsemi vrstami orožja. V enote so začeli uvajati tanke T-55, protiletalske in protitankovske rakete. Vojaška mornarica se je opremljala z manjšimi, hitrejšimi in udarnejšimi plovili. Poudarek je bil tudi na posodobitvi vojaškega letalstva z najmodernejšimi letali. Leta 1967 je bil sprejet desetletni načrt razvoja OS. S stopnjo bojne pripravljenosti so želel doseči kar najkrajši čas prehoda iz mirnodobnega stanja v vojno stanje. Vsi ti ukrepi so bili usmerjeni v željo, da bi preprečili presenečenje in prišli do optimalnih rešitev v organizaciji OS. (Oružane snage, 1982)

Ukaz vrhovnega poveljnika OS, izdan junija 1958, je odredil, da se v vojni po podjetjih, občinah in okrajih formirajo bataljoni narodne vojske in štabi odredov narodne vojske. Te enote bi bile v vojni podrejene poveljstvom vojaških območij. (Oružane snage, 1982) Leta 1959 so ponovno sledili reorganizacija in spreminjanje poveljstev armadnih oblasti v poveljstva armad ter povečanje vojaških območij. Opustili so enote narodne vojske. Tej reorganizaciji je sledilo ponovno preformiranje poveljstev armad v poveljstva armadnih oblasti leta 1964. (Oružane snage, 1982)

Obdobje 1969–1985 je pomenilo s sprejemom zakona o ljudski obrambi februarja 1969 novo fazo v razvoju koncepcije SLO in OS SFRJ. Z zakonom sta bili določeni enotnost in sestava OS SFRJ v sistemu SLO. OS SFRJ so bile sestavljene iz dveh delov, JLA in TO. Kljub dvokomponentnosti OS je JLA predstavljala glavno in najbolj usposobljeno ter opremljeno silo odpora. TO in sistem SLO pa sta zagotavljala odpor na vsem ozemlju države, tudi ob začasni zasedenosti dela države. Na podlagi srednjeročnih in dolgoročnih načrtov ter materialnih zmožnosti države sta se nadaljevala modernizacija JLA in razvoj organizacijsko-formacijske strukture JLA. Poseben poudarek je bil na razvoju TO. Ustanovili so štabe enot in ustanove TO. V tem obdobju je bila dobesedno v prakso prenesena koncepcija SLO. (Oružane snage, 1982)

Leta 1971 se je tudi JLA dotaknilo gibanje, ki so ga poimenovali Hrvaška pomlad. Mediji na Hrvaškem so se razpisali o izjavah in stališčih dveh vodilnih hrvaških politikov Savke Dapčević-Kučar in Mike Tripala. Ideje, da je hrvaški narod na Hrvaškem prikrajšan in v podrejenem položaju, je ostro zavrnil predsednik SFRJ in CK ZKJ ter vrhovni poveljnik OS maršal Josip Broz - Tito. Za demokratične in svobodomiselnje ideje, ki so na Hrvaškem naletele na plodna tla, je takratna JLA našla skovanko, da gre za »nacionalistično divjanje na Hrvaškem«. Partijske organizacije v JLA so ostro obsodile to »nacionalistično gibanje«, začelo pa se je tudi preverjanje lastnih vrst. V času obračuna so morali s položajev oditi vsi politiki, ki so sprejemali ideje Hrvaške pomladi. JLA pa je bila v konici političnega obračuna v povečani bojni pripravljenosti. Armadne vrste so v tem obdobju morali, večina prek zapora, zapustiti tudi nekateri znani visoki oficirji in generali, po narodnosti Hrvati, ki so bili pozneje v devetdesetih letih 20. stoletja nosilci hrvaške državnosti. Med najbolj znane sodijo generalmajor Franjo Tuđman, generalpodpolkovnik Janko Bobetko in podpolkovnik Zvonimir

Červenko. (Špegelj, 2001)

Obdobje 1981–1991 predstavlja zadnje desetletje razvoja OS SFRJ. Že v začetni fazi se je srečalo s posledicami smrti vrhovnega poveljnika maršala Josipa Broza - Tita leta 1980. Predsedstvo SFRJ kot kolektivni organ ni imelo takega vpliva na popolnoma indoktrinirano armado kot njen preminuli vrhovni poveljnik. JLA se je razvijala kot velik avtonomen sistem, ne meneč se za spremembe v geopolitičnem in notranjepolitičnem prostoru.

Leta 1988, pred zadnjo veliko reorganizacijo, je bila JLA razdeljena na šest armad: 1. v Beogradu, 2. v Nišu, 3. v Skopju, 5. v Zagrebu, 7. v Sarajevu in 9. v Ljubljani ter 2. korpus v Titogradu, VPS (JRM) v Splitu ter JVL in PLO v Zemunu. Predsedstvo SFRJ je kot vrhovni poveljnik poveljevalo JLA, TO pa samo v vojni. Po letu 1988 so bila uvedena bojevališča:

- severozahodno s poveljstvom v Zagrebu, v katerega pristojnost spadajo TO Slovenije in deli TO Hrvaške,
- severno s poveljstvom v Beogradu, v katerega pristojnost spadajo TO Srbije, TO BiH in deli TO Hrvaške,
- jugovzhodno s poveljstvom v Skopju, v katerega pristojnost spadajo TO Makedonije, TO Črne gore in deli TO Srbije,
- vojaškopomorsko s poveljstvom v Splitu, v katerega pristojnost z delom TO Hrvaške,
- VL in PLO s poveljstvom v Beogradu. (Oružane snage, 1982)

Postopno se je v JLA izoblikovala velikosrbska koncepcija, ki je nadomestila koncepcijo SLO. TO je postal v nekaterih delih države tako pomemben del OS, da je ob njem JLA začela izgubljati svojo superiorno vlogo, kar je proti koncu osemdesetih let privedlo do omenjene reorganizacije OS SFRJ.

DPS je bil odvzet ves vpliv na vodenje in poveljevanje TO. Z reorganizacijo sistema poveljevanja OS so oblikovali bojevališča ter korpuse in podredili republiške sile TO bojevališčem oziroma korpusom v primeru vojne¹⁹. (Biserko, 2002) TO je bil podrejena skupnemu generalštabu oboroženih sil SFRJ, ki je bil preoblikovan iz prejšnjega generalštaba JLA. S tem so štabi enote in ustanove TO postali praktično del JLA, tako kot do leta 1969 takratne partizanske brigade.

Leta 1990 je v GŠ OS nastal tudi operativni načrt RAM, s ciljem obrambe socializma in Jugoslavije. V tem času je bila JLA že vezana na Miloševića, ker je imela v Srbiji v čvrsto podporo. Načrt je nastal, da bi preprečili zamenjavo oblasti v Sloveniji, predvsem pa na Hrvaškem, saj so predvidevali, da bodo komunisti izgubili. V bistvu je bil to načrt za oblikovanje novih zahodnih meja Srbije oziroma ustvarjanje okvira za neko novo Jugoslavijo, v kateri bi Srbi na vseh ozemljih živeli v skupni državi. Štab vrhovnega poveljstva (združena ZSLO in GŠ OS) je namreč menil, da je država na robu državljanske vojne, in je zato zahteval skupen sestanek štaba vrhovnega poveljstva in predsedstva SFRJ 12., 13. in 15. marca 1991. Na teh sejah so predlagali uvedbo izrednih razmer, povečanje bojne pripravljenosti JLA ter nujne ukrepe, da sistem privedejo v zakonske okvire ter da se začnejo pogovori o prihodnji ureditvi Jugoslavije. Predsedstvo ni sprejelo tega predloga, zato se je JLA opredelila za koncept zaščite in obrambe srbskega naroda zunaj Srbije in zbiranje JLA v mejah prihodnje Jugoslavije. S takšno opredelitvijo se je JLA postavila v funkcijo Srbije in njene vojne politike. (Biserko, 2002)

19 Razformiranje armad in uvajanje korpusov ni bila strateška in tudi ne organizacijska potreba. Armade so razformirali, da bi razbili prejšnji sistem, v katerem je vsaka republika, poleg skupne, imela tudi svojo vojsko. Šlo je za recentralizacijo z odpravljanjem republiških armad, to pa so spremljale tudi kadrovske rešitve. Prevlada srbskega kadra je bila več kot očitna. Največje število ključnih mest so držali Srbi: Života Avramović, Milutin Kukanjac, Mile Kandić, Nikola Uzelac, Savo Janković in drugi.

Vrhovno poveljstvo je v tem obdobju spremenilo nalogo JLA, ki se je v novih razmerah glasila:

1. obraniti pravico narodov, ki želijo živeti v skupni državi Jugoslaviji;
2. poskusiti omogočiti mirno združitev s tistimi narodi, ki več ne želijo živeti v Jugoslaviji. (Biserko, 2002)

Zvezni sekretar za obrambo armadni general Veljko Kadrijević je za izvedbo te naloge, ki bi jo brez predhodnega vojaškega udara težko izpeljali, iskal podporo v Moskvi. Takratni sovjetski obrambni minister maršal Dimitrij Jazov je zavrnil podporo Sovjetske zveze ob morebitnem vojaškem udaru v Jugoslaviji. (Kolšek, 2001) Vojaštvo se je poskušalo iz orodja v rokah države spremeniti v gospodarja države, to pa bi pomenilo neke vrste tihi vojaški udar. Vendar so se dogodki razvili v drugo smer, saj se je z osamosvajanjem temu prva uprla Slovenija in nato še Hrvaška ter druge liberalno usmerjene republike. Kljub odločnemu nasprotovanju vojske je prišlo do razpada nekdanje skupne države in nastanka novih držav. Ker se JLA ni bila zmožna prilagoditi novi politični stvarnosti in ohraniti svoje legitimnosti kot vsejugoslovska sila, je neizogibno sledila usodi vojske NDR (v političnem in ideološkem vrhu) in avstro-ogrske armade (v nacionalnem pogledu). Vodstvo JLA je predolgo poskušalo ohraniti tako komunizem kot (centralistično) Jugoslavijo. Ko se je molče odreklo prvemu cilju, je bilo že prepozno za dosego drugega.

JLA kot tretja, četrta ali vsaj peta armada v Evropi – primerjanje z mitom

V javnosti se je dolga leta širila dogma, ki v našem pojmovanju že dobiva razsežnosti mita. Danes, s pomočjo resne analize, z lahkoto presežemo propagandno-politične funkcije tega mita.

Trditev je zelo rad izpostavljala nekdanji predsednik Republike Hrvaške Franjo Tuđman, ki je večkrat javno in uradno poudarjal, da je JLA tretja ali četrta vojaška sila v Evropi.²⁰ (Bebler, 1992a) Ob tej trditvi ni nikoli predstavil komparativnih kazalcev v kakršni koli relevantni kategoriji. Poleg tega ni nikoli natančneje povedal, na katerih virih in spoznanjih temelji njegova apodiktična trditev.²¹ Širjenje mita je bilo zelo hvaležno v funkciji krepitve lastne karizme, da se posredno prikaže sebe ali koga drugega kot strateškega vizionarja in »modrega voditelja«, ki mu je uspelo premagati tako mogočno silo. Na drugem mestu pa je mit služil kot vnaprejšnje nevtraliziranje vseh kritik, saj če imaš pred seboj takšno silo, potem jasno sporočaš, da se ne moreš zmotiti, tudi če hočeš. Namreč, pred takšno nedojemljivo silo, tako kot pred potresom ali drugimi ujmani, sploh ni prostora za razumne variante in kombinacije. Sporočaš, da sta samo dve

---

20 Po merilu števila vojakov oziroma pripadnikov bi to lahko veljalo ob koncu druge svetovne vojne na evropskih tleh, ko je štela 800.000 vojakov, in ob koncu leta 1945, ko je imela okoli 1.000.000 pripadnikov. Dr. Anton Bebler navaja, da je bila še leta 1948 tretja največja redna kopenska sila na evropski celini.

21 Poleg Franje Tuđmana, ki je večkrat poudarjal, da se Hrvaška »borila protiv treće po snazi vojne sile u Evropi« (Vjesnik, Zagreb, 7. srpanj (julij) 1996), je tudi poveljnik Armade BiH general Rasim Delić v nekem intervjuju, ko je orisal razmerje sil leta 1992, posebej poudaril, da jih je napadla četrta ali peta vojaška sila Evrope po moči konvencionalnega orožja. Zato nas ne sme presenetiti, da so trditev nekritično povzeli tudi tuji avtorji. V delu Laure Silber in Allana Littlea Smrt Jugoslavije lahko preberemo, da je JLA po velikosti četrta evropska vojska. (Laura Silber, Allan Little, Smrt Jugoslavije, Otokar Keršovani, Opatija 1996, str. 173) Tudi ameriški zdravnik Jerry Blaskovich, ki je sodeloval pri identifikaciji vojnih žrtev, je zapisal: »JLA je tretja največja oborožena sila v Evropi.« (Jerry Blaskovich, Anatomija prijave, Moderna vremena, Zagreb 1998, str. 20)

možnosti, ali si popolnoma poražen in potolčen ali zmagaš, ker si uporabil enako nadnaravno protisilo oziroma imaš od boga danega vodjo. Kljub temu najdemo veliko zagovornikov te trditve in mita, čeprav morda dvomijo o njeni točnosti, jo razglašajo in nekritično širijo naprej. Razloge za takšno početje lahko iščemo v strahu, da bi z realno oceno sile JLA v evropskem kontekstu razvrednotili slovenske, hrvaške in bosansko-hercegovske obrambne napore. Če ne moremo in ne smemo razumeti zavestnih manipulatorjev, pripadnike druge skupine lahko. Vendar nas to ne sme odvrniti od ugotavljanja resnice. Kaj pa je resnica? Zagotovo je to, da je bila vojna neenakopravna, pa tudi, da JLA nikakor ni zaslužila, da ji dajemo tak kompliment, kot sem ga predstavil. Ne glede na to, ali uvrščamo JLA po vojaški moči na tretje, četrto ali peto mesto v Evropi, takšne kritike ne bodo zdržale presoje po nobenem od naslednjih meril:

Oborožene sile nekaterih evropskih držav leta 1990 (The Military balance 1990-1991, 1990):

DRŽAVA	VOJAŠKI PRORAČUN (mlrd USD)	VOJAKI	TANKI	OT/BVP*	TOPOVI
SFRJ	1,21	180.000	1863	3760	1034
Države članice varšavskega sporazuma					
ZSSR	117,5	3.998.000	61.500	50.000+	66.800
Bolgarija	2,2	129.000	2888	2851	2788
Češkoslovaška	3,2	198.000	3995	7078	3685
DR Nemčija	11,9	137.000	2920	4500	2203
Madžarska	0,72	94.000	1516	2858	1084
Poljska	0,7	312.000	2960	4150	2359
Romunija	0,79	163.000	2817	3349	3803
Države članice zaveznitva Nato					
Belgija	2,9	92.000	467	379	379
Francija	35,1	461.250	1493	6018	1337
ZR Nemčija	31	469.000	5045	6462	2492
Grčija	3,79	162.500	2143	2097	1850
Italija	18,98	389.600	1533	4790	1955
Nizozemska	7,5	102.600	913	3210	849
Norveška	3,78	3.500	870	1350	ni podatka
Španija	7,98	274.500	838	2217	1310
Turčija	3,28	647.000	3828	3210	4191
V. Britanija	33,4	306.000	1584	5302	717
Druge evropske države					
Avstrija	1,61	42.500	170	460	ni podatka
Finska	1,8	31.000	115	290	ni podatka
Švedska	5,5	64.500	985	600	ni podatka

* OT – oklepni transporter, BVP – bojno vozilo pehote.

Če najprej primerjamo vojaške stroške oziroma sredstva, ki so jih namenjali za oborožene sile, ugotovimo,

da je imela JLA leta 1990 manj sredstev kot 17 oboroženih sil evropskih držav. Pri tem moramo opozoriti, da v primerjavo nismo vnesli podatkov za ZDA in njene sile v Evropi. V primerjavi ugotovimo, da so namenjale več finančnih sredstev države, ki so imele nekajkrat manjše oborožene sile (npr. Avstrija, Finska, Švedska).²² Po samem številu vojakov je bila SFRJ na desetem mestu, po številu oklepnih transporterjev in bojnih vozil pehote na devetem. Po teh objektivnih in kvantitativnih kriterijih, ob primerjavi števila pripadnikov z orožjem in števila glavnih bojnih sredstev, je bila JLA približno deseta vojaška sila v Evropi.

Bojna moč oboroženih sil ni opredeljena samo s kvantitativnimi kazalniki. Pomembno vlogo pri ocenjevanju bojne moči imajo organiziranost in zgradba sil, delovanje sistema poveljevanja, kakovost materiala in moštva ter morala sestave. V JLA najdemo prav v teh elementih pomembne slabosti. Sile so bile razdrobljene in redke so bile zaključene strateško-operativne grupacije, ki bi bile sposobne resnejšega in večjega bojnega delovanja ter hitre uporabe.

Mirnodobna sestava je vključevala številne manjše enote in poveljstva, ki bi morala biti jedra vojnim enotam.²³ Veliko število vojakov je bilo v nebojnih enotah. Zanimiv je podatek, da je imela JLA na dan, ko se je uradno začela vojna v Sloveniji 27. junija 1991, 1400 straž, kar pomeni, da je bilo približno 20.000 nabornikov od približno 110.000 vojakov na služenju vojaškega roka na straži in jih niso mogli uporabiti v bojnih delovanjih. JLA je imela skupno 14.000 različnih objektov, večje organizacijsko-formacijske enote, kot so korpusi, so imele po nekaj deset in sto objektov, vojašnic, skladišč, majhnih enot. Med seboj so težko vzdrževali zveze, enote so imele težave pri oskrbi in niso jih mogli sestavljati v večje sestave. Skorajda vse sile so bile razpršene in slabo popolnjene.

Velik del oborožitve in opreme je bil zastarel in nestandardiziran. To je veljalo tako za tanke in oklepne transporterje oziroma bojna vozila pehote, pa tudi za zračne sile. V enotah so prevladovala sredstva, ki so jih izdelali na podlagi koncepcije iz petdesetih let.²⁴ Sredstva zvez so bila popolnoma zastarela, primanjkovala pa so tudi sodobna intendantska sredstva. Če vzamemo samo primer z maskirno bojno uniformo, ugotovimo, da je bila v drugih armadah standardizirana že nekaj desetletij, v JLA pa so jo začeli uvajati komaj pred izbruhom spopadov na jugoslovanskih tleh. V svoji oborožitvi so obdržali sredstva, ki jih je razvoj vojaške tehnike in tehnologije že zdavnaj prehitel.²⁵

JLA je v strukturi poveljevanja konec osemdesetih let 20. stoletja začela izvajati še eno od svojih velikih reorganizacij, ki do izbruha vojne ni bila končana in preverjena v praksi.²⁶ Enote so se srečevale s pomanjkanjem motornih vozil, gorivom in rezervnih delov, sestave niso bile izurjene, ker so zaradi varčevalnih ukrepov, ki so bili posledica gospodarskih težav države, kot je bila hiperinflacija v poznih osemdesetih, prenehali izvajati vaje, ponekod pa so celo prenehali izvajati urjenje v streljanju z osnovno oborožitvijo. Sistem poveljevanja je trpel tudi zato, ker so vzporedno ob sistemu vojaškega poveljevanja obstajali tudi neodvisni sistemi političnih organov in varnostnih organov v oboroženih silah.

Kljub temu da je bila JLA po kvantitativnih kazalnikih približno deseta vojaška sila v Evropi, se lahko strinjamo z oceno, ki jo je podal tudi dr. Bebler (1992a), da je bila v ocenjevanju bojnih zmožnosti še slabša.

22 Celo Švica, ki je nismo posebej navajali, saj praktično nima mirnodobnih oboroženih sil, samo 3000 mož in nekaj novincev na 17-tedenskem usposabljanju, je za vojsko porabila 4,5-krat več finančnih sredstev kot SFRJ.

23 Opozoriti je treba, da je bila popolnjenost takratnih enot na nizki ravni.

24 Kot primera lahko navedemo tank T-55 in letalo MiG-21 BIS.

25 Primer je mali gorski top B-1 kalibra 76 mm, ki ima majhen domet in slabo prebojno moč.

26 Gre za delitev na tri bojevališča.

Slaba opremljenost, slabo vodenje in pomanjkljiva usposobljenost ter popolna nepripravljenost za obliko vojne, ki jo je začela leta 1991, so usodno zmanjšali njene bojne zmožnosti in jo spremenile v skromno, srednje veliko konvencionalno stalno armado kar pa ne zmanjšuje uspeha slovenske teritorialne obrambe in milice v vojni za Slovenijo leta 1991.

Viri in literatura

- Anić, N., Joksimović, S., Gutić, M., 1982. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije. Pregled razvoja oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta 1941–1945. Beograd: Vojnoistorijski institut.
- Bebler, A., 1991. »JLA« pred izzivom politične demokracije. V Teorija in praksa let. 28, št. 8-9.
- Bebler, A., 1992a. Jugoslovanska ljudska armada in razpad Jugoslavije. V Grizold, A., (ur.). Razpotja nacionalne varnosti: obramboslovne raziskave v Sloveniji. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bebler, A., 1992b. The Yugoslav Crisis and the »Yugoslav people's Army«. V Zürcher Beiträge zur Sicherheitspolitik und Konfliktforschung, Heft nr. 23, 1992. Zürich: ETH Zentrum.
- Bilandžić, D., 1999. Moderna hrvatska povijest. Zagreb: Golden marketing.
- Bilandžić, D. 1980. Zgodovina Socialistične federativne republike Jugoslavije. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Biserko, S., 2002. Od Jugoslovenske narodne armije do Srpske vojske. V zbornik Ratovi u Jugoslaviji 1991–1999. Beograd: Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941–1945.
- Blaskovich, J., 1998. Anatomija prijave. Zagreb: Moderna vremena.
- Dimitrijević B., 2005. JNA od Staljina do NATO pakta. Beograd: JP Službeni list SCG.
- Dimitrijević, B., 2006. Jugoslovenska armija 1945–1954. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Domazet – Lošo, D., 2002. Hrvatska i veliko ratište. Zagreb: Udruga Sv. Jurija.
- Dvanaesti kongres SKJ, Beograd, 26.–29. juni 1982, magnetofonske beleške, 1 in 4, Izdavački centar Komunist, Beograd 1982.
- Gow, J., 1992. Legitimacy and the Military. The Yugoslav Crisis. London: Printer Publishers.
- Guštin, D., 1995. Vojaška organizacija slovenskega prostora v 20. stoletju in vprašanje slovenskih oboroženih sil (1900–1970). V Slovenci in država, zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU, Razprave Dissertationes 17. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Guštin, D., 2002. Vojaškopolično dogajanje v jugoslovanski krizi in osamosvojitve Slovenije. V Slovenska osamosvojitve 1991 pričevanja in analize, Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije, Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Hadžić M., 2001. Sudbina partijske vojske. Beograd: Samizdat B92.
- Ivanič, M., 1994. Zvestoba: intervju s Stanetom Potočarjem. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije.
- Jedanaesti kongres SKJ, Beograd, 20.-23. juni 1978, magnetofonske beleške, 5, Izdavački centar Komunist, Beograd 1981.
- Jelušič, L., 1997. Legitimnost sodobnega vojaštva. Ljubljana: FDV.

- Kadijević, V., 1993. *Moje viđenje raspada: Vojska bez države*. Beograd: Politika.
- Kolšek, K., 2001. *Spomini na začetek oboroženega spopada v Jugoslaviji 1991*. Maribor: Založba Obzorja.
- Koprivic, J., 2005. *Generalov let. Spomini generala Ivana Dolničarja*. Ljubljana: Modrijan.
- Lovšin, A., 2004. *Preobrazba JLA (1900–2001)*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Mamula, B., 2000. *Slučaj Jugoslavija*. Podgorica: CID.
- Marijan, D., 2008. *Slom Titove armije, JNA i raspad Jugoslavije 1987–1992*. Zagreb: Goden marketing-Tehnička knjiga, Hrvatski institut za povijest.
- *The Military balance 1990–1991. Autumn 1990*. London: International Institute for Strategic Studies.
- Miljanić, G., 1988. *Kopnena vojska JNA, I*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, v zbirki: *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985*.
- Ogorec, M., 2001. *Vojna sila bivše Jugoslavije*. Rijeka: Otokar Keršovani.
- *Oružane snage Jugoslavije 1941-1981*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1982.
- Radaković, T., I., 2003. *Besmislena YU ratovanja 1990-1995*. Beograd: Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941-1945.
- *Ratovi u Jugoslaviji 1991–1999*. Beograd: Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941–1945, 2002.
- *Registar propisa objavljenih u Službenom vojnom listu 1952–1984*. Beograd: Službeni vojni list, 1985.
- Repe, B., 2002. *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan.
- Silber, L., Little, A., 1996. *Smrt Jugoslavije*. Opatija: Otokar Keršovani.
- *Strategija oboroženega boja, Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo*, Beograd, 1985.
- *Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu*, Beograd, 1987.
- Špegelj, M., 2001. *Sijećanja vojnika*. Zagreb: Znanje.
- Švajncer, J., J., 1992. *Vojna in vojaška zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Prešernova družba.
- *Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije, Ustava Socialistične republike Slovenije, ČZ »Uradni list SRS«*, Ljubljana, 1963.
- *Ustav SFRJ, ustavi socijalističkih republika i pokrajina, izdavačko preduzeće Prosveta*, Beograd, 1974.
- Vučinić, M., Nikezić, I., Todorović B., 1989. *Koncepcija, doktrina i sistem opštenarodne odbrane. V Razvoj oružanih snaga 1945–1985, 1*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.
- Vukšić, D., 2006. *JNA i raspad Jugoslavije. Od čuvara do grobara svoje države*, Stara Pazova: Tekomgraf.
- *Zakon o splošni ljudski obrambi*. Beograd: ČZDO »Književne novine«, 1982.

POMEN NACIONALNEGA VPRAŠANJA ZA OBOROŽENE SILE NA SLOVENSKEM

THE IMPORTANCE OF THE ISSUE OF NATIONALITY FOR THE ARMED FORCES IN SLOVENIA

Povzetek

Nacionalno vprašanje je eden pomembnejših elementov, ki vpliva na učinkovitost in uspeh vojaške organizacije. Poznamo številne zgodovinske primere, ko je imel nacionalni dejavnik pomemben vpliv na bojno motivacijo in učinkovitost vojske v spopadu. Tudi vojna za Slovenijo leta 1991 je pokazala vpliv dejavnika narodne pripadnosti za bojna dogajanja. Narodna heterogenost Jugoslovanske ljudske armade je njeno bojno pripravljenost zmanjševala in številne pripadnike vodila v prebežništvo ter neposlušnost. Po drugi strani pa je bila prednost slovenskih oboroženih sil v spopadu prav v nacionalni homogenosti enot. Slovenci so z osamosvojitvijo dobili svojo nacionalno državo. Posledično je pomen pripadnosti slovenskih vojakov Teritorialni obrambi dobil novo vsebino, ki je temeljila na pripadnosti naciji in nacionalni, demokratično urejeni državi. Izpeljava osamosvojitve Slovenije in pripravljenost braniti jo tudi z orožjem brez podpore mednarodne javnosti sta bili za armadni jugoslovanski vrh presenečenje, saj so bili generali prepričani v nevojaški značaj ekonomsko najbolj uspešnega naroda v skupni državi. Čeprav so se spopadi končali v desetih dneh, pa so slovenske oborožene sile razbile mit o slovenskem nevojaškem značaju in servilni ponižnosti Slovencev.

VALERIJA BERNIK

Višja vojaška uslužbenka XIII. razreda dr. Valerija Bernik je vodja skupine za vojaško-zgodovinske študije Vojaškega muzeja Slovenske vojske. Raziskovalno se ukvarja s slovensko osamosvojitveno vojno, z didaktiko vojaške zgodovine, z uporabo orožij za množično uničevanje v zgodovini, s problematiko zgodovine vključevanja žensk v vojskovanje.

Ključne besede

Nacionalno vprašanje, oborožene sile, vojna za Slovenijo

Key words

Issue of nationality, armed forces, war for Slovenia

Abstract

The issue of nationality is one of the important elements that impacts the effectiveness and success of a military organisation. Numerous cases are known from history when nationality greatly influenced combat motivation and combat efficiency. The War for Slovenia in 1991 also demonstrated how ethnicity impacts combat activities. Due to ethnic heterogeneity of the YPA, its combat readiness was reduced, which led many of its members into disobedience and desertion. However, the advantage of the Slovenian armed forces in combat was indeed ethnic homogeneity of their units. By gaining independence, the Slovenes proclaimed their own national state. Thus, the importance of participation of the Slovenian soldiers in the Territorial Defence Forces was redefined. It was now based on the affiliation to the nation and to the national, democratic state. The proclamation of independence and Slovenia's willingness to defend it with weapons without support of the international community shocked the YPA's leaders. The generals found the non-military character of the Slovenes, the most successful nation in terms of economy in Yugoslavia, indisputable. Although the armed conflicts ended after 10 days, the Slovenian armed forces managed to dispel the myth about the Slovenian non-military character and servility of the Slovenes.

Uvod

Vodilo prispevka je predstaviti razvoj slovenskega narodnega in nacionalnega vprašanja v 19. in 20. stoletju ter njegov vpliv na dogajanje v vojni za Slovenijo leta 1991. V prvem delu bomo osvetlili slovensko oblikovanje narodne in nacionalne pripadnosti. V drugem delu nas bo zanimalo, kako se je slovensko nacionalno vprašanje odražalo v vojskah, ki so delovale na slovenskem ozemlju. V tretjem delu bomo obravnavali nacionalno reprezentativnost Jugoslovanske ljudske armade (v nadaljevanju JLA). V četrtem delu pa nas bo zanimalo, kako se je nacionalna pripadnost odrazila v slovenski vojni leta 1991.

Slovensko narodno in nacionalno vprašanje

Slovenci so se kot narod izoblikovali v 19. stoletju, ko so svoje narodne oziroma nacionalne težnje izrazili v programu Matije Majarja z naslovom Zedinjena Slovenija. Politična stvarnost, v kateri so tedaj živeli, pa ni bila naklonjena oblikovanju slovenske državnosti, zato se je Slovincem šele v 20. stoletju uspelo preoblikovati v nacijo in pridobiti tudi svojo lastno državo. V smislu oblikovanja slovenske nacionalne države je bilo pomembno obdobje po drugi svetovni vojni, ko se je Slovenija prvič tudi pojavila na političnem zemljevidu Evrope, in sicer še v okviru federalne Jugoslavije, pa vendarle z vsemi atributi državnosti: pridobila je republiške meje, ki jih brez soglasja republike Slovenije ni bilo mogoče spreminjati, republiški grb, zastavo, himno in svojo zakonodajo (v primeru konflikta med zveznim zakonom in republiškim zakonom je do odločitve Ustavnega sodišča Jugoslavije praviloma veljal republiški zakon) (Kristan, 2016, str. 277). Slovensko narodnoosvobodilno gibanje je bilo v smislu zagotavljanja slovenske državnosti uspešno, saj je vzpostavilo oblast slovenske republike v okviru federativno organizirane jugoslovanske države (Čepič, 2011, str. 23). Slovenija je imela v jugoslovanski federaciji precej široke pristojnosti nad svojim ozemljem, kar je bilo zlasti zagotovljeno z ustavo leta 1974. Pa vendarle Slovenija popolne suverenosti nad svojim teritorijem ni imela, saj na primer ni imela lastne vojske, čeprav je Teritorialno obrambo Socialistične republike Slovenije, ki je nastala leta 1968, pojmovala kot tako. Kot federalna država Slovenija tudi ni imela popolnega političnega nadzora in je bila podrejena centralizacijskim silam skupne države na političnem in upravno-obrambnem področju. Zaradi svoje številčne majhnosti so Slovenci svoje nacionalno vprašanje v 20. stoletju reševali v okviru Jugoslavije, ki jim je po letu 1918 omogočala narodno preživetje, po drugi strani pa je prehod iz avstro-ogrskih državnih okvirov v jugoslovanske pomenil tudi veliko ekonomsko nazadovanje. Prav ekonomski položaj je bil eden temeljnih vzrokov za nezadovoljstvo Slovencev tudi v socialistični Jugoslaviji.

Identiteta slovenskega naroda se je izoblikovala na enotnem ozemlju, ki je bilo kot tako izoblikovano šele po drugi svetovni vojni, na skupnem jeziku, kulturi, religijski pripadnosti in vrednotah. Vrednote so družile Slovence in jih hkrati tudi ločevale od vrednot drugih jugoslovanskih narodov. Slovenci sov 80. letih 20. stoletja verjeli, da bi Slovenija lahko postala »druga Švica«, če bi se le rešila okovov jugoslovanskega komunističnega režima. Zanimiv je opis, ki ga je nemški novinar Georg Reijßmüller podal v časopisu Frankfurter Allgemeine Zeitung 16. aprila 1991, da bi predstavil bralcem, zakaj se je Slovenija odločila za odcepitev od Jugoslavije: *»Slovenci so marljivi, varčni, urejeni in pošteni. Od vseh jugoslovanskih narodov so Slovenci najbolj razviti, tudi kar se tiče ravnanja z denarjem ... Prav tako so se Slovenci podredili komunizmu, ker je v njihovi naravi,*

da niso bojevitni in revolucionarni. To dejstvo tudi izhaja iz dolge zgodovine hlapčevstva in podrejanja višjim silam. Drugi razlog podrejanja je, da je slovenski narod večinoma katoliški in vsi obiskujejo cerkve, kar spodbuja hlapčevsko držo. Slovenija je vedno imela najbolj razvito industrijo in podjetja, a so jim vlade v Beogradu prepovedale širjenje, tako da jim ta podjetja niso veliko koristila. Slovence v Jugoslaviji iz teh in drugih razlogov lahko imenujemo »naši Nemci.« (Šuligoj, 2015, str. 63).

Jezik je bil pomemben dejavnik oblikovanja slovenskega naroda. Ljudje, ki govorijo isti jezik, so močno medsebojno povezani in se prek jezika oblikuje komunikacijska skupnost. Jezik je tako omogočal minimalizacijo razlik znotraj slovenskega naroda in povečanje razlik v odnosu do drugih oziroma sosednjih narodov (Južnič, 1993, str. 281).

Velik premik v oblikovanju slovenske državnosti je pomenil sprejem ustavnih dopolnil k slovenski ustavi 27. septembra 1989 kljub grožnjam jugoslovanskih zveznih oblasti. S temi dopolnili je bila zagotovljena brezpogojna pravica Slovenije do samoodločbe, vključno z odcepitvijo, kar je Slovenija uresničila dve leti pozneje (Čepič, 2011, str. 29).

Nacionalno vprašanje in vojaštvo

Slovenska vojaška izkušnja iz 19. in 20. stoletja kaže na to, kako pomemben vidik je nacionalno vprašanje igralo v armadah, ki so v preteklosti delovale na slovenskem ozemlju. Zaradi nacionalnega vprašanja so v 20. stoletju razpadle velike armade, v katere so bili vključeni Slovenci: najprej leta 1918 avstro-ogrsko, pozneje pa še kraljeva jugoslovanska vojska in JLA. Avstro-ogrsko je svojo vojsko utemeljevala na monarhični državljanski zavesti, ki pa je v obdobju prve svetovne vojne odpovedala in se umaknila zavesti pripadnostim posameznim narodom monarhije. Čeprav je vojaški aparat v zadnjih dveh letih svetovne vojne poskušal formirati novo avstrijsko državljansko zavest, pa je bil pri tem neuspešen, saj so številni vojaki avstrijsko enačili z nemškim, kar je zlasti za negermanske narode pomenilo nesprejemljivost skupne identitetne pripadnosti.

V avstro-ogrski armadi je vojaški vrh ugotovil, da večja nacionalna enotnost vojaške enote zagotavlja tudi večjo bojno moč na bojišču. Avstrijske vojaške oblasti so v času prve svetovne vojne na primer ugotavljale, da se polki z večinsko slovenskim moštvom veliko bolj zagrizeno bojujejo na soški fronti kot pa na drugih bojiščih (Jalušič, 1995, str. 663). Monarhija pa problema patriotizma, ki bi temeljil na drugačnih osnovah, kot so bile nacionalne, vendarle ni rešila, saj je prej razpadla. V armadi monarhije se je to leta 1918 odrazilo predvsem z množičnim dezerterstvom in njegovimi spremnimi pojavi (Jalušič, 1995, str. 667), kar je vse vodilo v odločilno pešanje vojaške moči.

Pristop kraljeve jugoslovanske vojske k utemeljevanju patriotizma je bil v marsičem radikalnejši od avstro-ogrškega. Da bi formirali en jugoslovanski narod iz treh plemen (Srbov, Hrvatov in Slovencev), sta bila v vojski uvedena načelo eksteritorialnega popolnjevanja enot ter enoten poveljevalni in pogovorni jezik, ki je bil srbski. Vojska je v tem smislu naredila enačaj med jugoslovanskim in srbskim, s čimer pa se najmanj Slovenci in Hrvati niso strinjali. V končni fazi kljub vsem poskusom pojugoslovanjanja moških nabornikov tudi kraljevini ni uspelo utemeljiti patriotizma na skupnih nacionalnih osnovah in je posledično njena vojska razpadla v aprilski vojni (Omerzu, 1995, str. 699). Generalpolkovnik Jaka Avšič, prvoborec in

narodni heroj, je analiziral vzroke za razpad starojugoslovanske vojske v začetku druge svetovne vojne in kot glavna navedel hegemonistično pozicijo srbskega naroda v tej vojski ter nespoštovanje enakopravnosti vseh narodov, ki so to vojsko sestavljali (Avšič, 1970, str. 1217).

Želja Slovencev po uveljavljanju slovenskega jezika v vojski je bila realizirana v partizanski vojski v času druge svetovne vojne, vendar je bila ob koncu vojne marginalizirana. Slovenski poveljevalni jezik se je začel konceptualno ponovno razvijati šele v Teritorialni obrambi po letu 1968, ki je delovala v republiških okvirih.

Jugoslovanska armada je kmalu po osvoboditvi postala podobna prej kritizirani starojugoslovanski vojski: edini poveljevalni in sporazumevalni jezik je bil srbohrvaški, slovenski rekruti so morali v vojašnice na jugu države, slovenski oficirji so službovali v drugih republikah (Omerzu, 1995, str. 695). Velik udarec za nacionalno samozavest Slovenije je bila ukinitve glavnega štaba slovenske partizanske vojske 18. maja 1945. Tako je izginila vsaka sled avtonomnega položaja slovenske partizanske vojske in slovenski jezik v vojaški rabi se je umaknil v pozabo (Guštin, 2011, str. 259).

Ustava iz leta 1946 sploh ni predpisovala uradnega jezika v državi, zato je v praksi vse bolj postajalo jasno, da srbohrvaščina dobiva značaj vsedržavnega jezika. Predvsem se je to kazalo v JLA, kjer je vse temeljilo na tem jeziku, ki naj bi pripomogel k večjemu poenotenju jugoslovanskih narodov. Pa vendarle tudi jugoslovanskim socialističnim oblastem ni uspelo jugoslovanizirati svojih državljanov. Jugoslovanska zavest je bila predvsem konstrukt intelektualnih elit, ki pa ni mobiliziral širših množic (Petritsch, 2011, str. 176).

Čeprav bi morala Jugoslavija skladno z ustavo uresničevati nacionalno osvoboditev narodov, njihovo neodvisnost in izpolnitev vseh njihovih nacionalnih pravic, pa je praksa onemogočala uveljavljanje federativnih načel v praksi. Veljalo je, da je bilo nacionalno vprašanje rešeno že s sklepi drugega zasedanja AVNOJ-a in z ustanovitvijo federacije. V praksi se je težilo k ustvarjanju jugoslovanskega socialističnega naroda in k uresničevanju teorije talilnega lonca. Temeljne vrednote JLA so bile bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov, socializem in samoupravljanje ter vodilna vloga zveze komunistov. Posebej so poudarjali nadnacionalni oziroma jugoslovanski značaj in poskušali zatirati pojave vsakršnih nacionalizmov. Leta 1968 je prišlo do nacionalnih nemirov na Kosovu, kjer se je JLA prvič po vojni srečala z možnostjo, da bo morala intervenirati v notranjih razmerah in morda streljati na ljudstvo (Repe, 2002, str. 199).

Hrvaška pomlad Maspok v letih od 1970 do 1972 je bilo gibanje, ki je prav tako vplivalo na dogajanje v JLA. Šlo je za prepričanje, da je hrvaški narod v podrejenem položaju v jugoslovanski federaciji in da je za izboljšanje položaja nujna demokratizacija (Prunk, 2006, str. 19). JLA je dogajanje označila kot »nacionalistično divjanje na Hrvaškem« ter začela čiščenje v svojih vrstah. V času najhujše zaostritve političnega obračuna je bila v povečani bojni pripravljenosti, iz njenih vrst pa so morali oditi nekateri hrvaški visoki oficirji in generali, ki so bili pozneje v 90. letih nosilci hrvaške državnosti (Marković, 2007, str. 35). V končni fazi sta bila že obstoj in možnost uporabe armade za zaustavitev množičnega nacionalnega gibanja dovolj, da so bile hrvaške zahteve utišane. V konfliktu je namreč z uporabo armade grozil sam vrhovni poveljnik Tito. V teh dogodkih se je spet pokazalo, da bo JLA uporabljena tudi v policijske namene, če bi prišlo do ekscesnih dogodkov v državi (Jelušič, 1997, str. 143–144).

Ustava leta 1974 je povečala pristojnosti republik in v povezavi z veljavnim mednarodnopравnim redom omogočila celo enostranski izstop iz jugoslovanske federacije. Ta ustava je zagotavljala enakopravnost vseh

treh jezikov – poleg srbohrvaškega še slovenskega in makedonskega, srbohrvaščina pa je veljala za uradni jezik le v primeru poveljevanja (Ustava SFRJ, 1974). Za poveljevalni jezik je bil določen srbski ekavski jezik, ki je bil zapisan v latinici (Marković, 2007, str. 99). Pravilo enakopravnosti jezikov pa se v praksi delovanja JLA ni nikoli uveljavilo. Slovenci so uporabljali materni jezik le pri pogovorih med seboj. Nekateri starešine celo niso dopuščali zasebnih pogovorov v slovenščini ali branja slovenskih časopisov, ker jim je neznanje slovenskega jezika onemogočalo nadzor (Omerzu, 1995, str. 719).

Teritorialna obramba v Socialistični republiki Sloveniji je bila nekakšen nadomestek nacionalne vojske. Uvedeno je bilo poveljevanje v slovenskem jeziku, republika pa je skrbela za njeno financiranje, opremljanje ter urjenje (Guštin, 2011, str. 260). Jugoslavija je bila po dogajanju na Češkoslovaškem leta 1968 prisiljena v organizacijo in vzpostavitev teritorialnih obramb po republikah za boj z morebitnim agresorjem na zasedenem ozemlju. Armada pa je nezaupanje do teritorialnih obramb pokazala že leta 1981, ko je zaradi nacionalnih nemirov na Kosovu blokirala celotno oborožitev in opremo TO Kosova, štabom pa je bilo prepovedano kakršno koli aktiviranje enot. Prva razorožitev TO se je tako zgodila že leta 1981. Izpeljana je bila z razlago, da je kosovska TO sestavljena večinoma iz separatističnih sil. Armada je to leto spet posredovala v zatiranju nemirov in demonstracij v avtonomni pokrajini (Repe, 2002, str. 200).

Nacionalna reprezentativnost Jugoslovanske ljudske armade

Jugoslovanska armada naj bi bila branik jugoslovanskega bratstva in enotnosti. Hkrati pa je bila naloga armade obramba neodvisnosti in ozemelske nedotakljivosti države, po drugi strani pa tudi ustavnega reda. JLA je bila edino zagotovilo za to, da država ohrani enotnost in se še naprej razvija na temeljih socializma. Eden najbolj znanih Titovih sloganov je bil »ne dirajte mi armiju«, s čimer je zahteval, da je armada varna pred vsako kritiko (Lusa, 2012, 94, 95).

Težave z nacionalno reprezentativnostjo JLA so se kazale že kmalu po letu 1945. Upokojeni slovenski generalpolkovnik Jaka Avšič je leta 1970 v reviji Teorija in praksa kritično vrednotil reševanje nacionalnega vprašanja v JLA ter ugotovil, da nikjer v armadi, razen v teritorialnih enotah, ki niso smele usposabljati rezervistov, niso upoštevali večnacionalnih posebnosti. Prav patriotizem je opredelil kot elementarno gonilno moč, ki pripomore k volji za težke bojne napore. Predlagal je, da bi se armada bolj posvetila problematiki priznanja in upoštevanja jezikov. Tako bi zagotovili tudi večjo učinkovitost sistema splošne ljudske obrambe. Po njegovem mnenju so se v armadi še odražale »usedline preteklosti« ter zaostalost na jezikovnem področju, kar pa bi s poveljevanjem v narodnih jezikih lahko premostili. Tako bi okrepili patriotizem in bojno pripravljenost pripadnikov armade ter enakopravnost narodov. Tako bi morali oficirji in podoficirji kot profesionalci prevzeti breme učenja tujih jezikov, ne pa, da ga morajo nositi vojaški obvezniki oziroma bi morali biti poveljniki iste narodnosti, kot so njegovi borci v enoti (Avšič, 1970, str. 1215–1220).

V smislu zastopanosti narodov v JLA je bilo še najbolj evidentno, da je JLA kršila osnovno ustavno načelo enakopravnosti narodov in narodnosti. V načinu organiziranosti skupne vojske naj bi se to načelo med drugim udeleževalo tudi v sorazmernem deležu vojaških oficirjev glede na nacionalno sestavo celotne Jugoslavije. V obdobju takoj po vojni z nacionalno sestavo ni bilo težav, saj so bili oficirji rekrutirani iz vrst

partizanske vojske. Mladi oficirji so prihajali iz vojaških šol in akademij. Toda Slovenci se v te šole niso vpisovali tako številčno, da bi se lahko ohranil njihov delež v oficirskih vrstah sorazmerno z deležem slovenskega prebivalstva v Jugoslaviji (Omerzu, 1995). Ustava iz leta 1974 je določala, da morajo biti v oficirskem zboru vsi jugoslovanski narodi enako zastopani. Tako naj bi se preprečila prevlada najštevilčnejšega naroda med oficirji. Za oficirski krog je veljalo, da se je veliko pripadnikov v toku profesionalne socializacije asimiliralo v jugoslovansko narodnost. K temu so pripomogle tudi narodno mešane zakonske zveze, do katerih je prihajalo tudi zaradi selitev oficirjev po državi. Vprašanje podzastopanosti nekaterih narodov v oficirskih vrstah je postalo v 80. letih 20. stoletja zelo pereče (Marković, 2007, str. 99). Vojaške oblasti so opozarjale, da je premalo Slovencev zlasti med mlajšimi oficirji, da pa jih je dovolj v visokih činih in posledično so začeli tudi raziskovati razloge za manjše zanimanje za vojaški poklic v Sloveniji (Jelušič, 1997, str. 155).

Nezanimanje Slovencev za vojaški poklic je izhajalo predvsem iz odnosa JLA do slovenske nacionalne posebnosti in nespoštovanja slovenskega jezika v armadnih vrstah. V 80. letih so se začeli rušiti tabuji o prepovedanih temah in cilj kritike je v Sloveniji postala tudi JLA. Pojavile so se razlage, da je za premajhno število Slovencev med oficirji krivo tudi dejstvo, da ni republiške armade in vojaške akademije v Sloveniji (Lusa, 2012, str. 172). V ospredje so prihajale zahteve po spoštovanju enakopravnosti jezikov in pisav ter korekciji sistema eksteritorialnosti, po enonacionalnih enotah na nižjih ravneh – vsaj v četah. JLA je na te predloge odgovarjala, da gre za poskuse vzpostavljanja nacionalnih vojsk. Leta 1986 je tudi Janez Janša sprožil vprašanje uporabe jezika v JLA. Na podlagi izkušnje avstro-ogrske vojske je v prvi številki Problemov obudil idejo o narodnostno homogenih enotah. Zadeva pa je bila za druge dele države nesprejemljiva in je naletela na neodobranje (Lusa, 2012, str. 172).

Po drugi strani je Slovenija kot republika prispevala nesorazmerno velik delež v državni proračun (Slovenci so v osemdesetih letih predstavljali 8,2 odstotka jugoslovanskega prebivalstva, ustvarili pa so približno 16 oziroma 17 odstotkov bruto družbenega proizvoda) in velik delež tega proračuna je bil namenjen za JLA, kar je bilo za Slovence še posebno problematično (Prunk, 2006, str. 20). JLA je bila namreč povsem centralizirana, imela je lastno partijsko in mladinsko organizacijo, ločeno šolstvo, zdravstvo in sodstvo, pretežno ločeno vojaško industrijo, posebna pravila vedenja in posebne moralne norme (Omerzu, 1995).

Slovenci so v 80. letih v precejšnji meri čutili odpor do armade. Po eni strani so jih motili neracionalna poraba časa rekrutov na služenju vojaškega roka, primeri okrutnega drila, neprilagodljivost armade ter nesposobnost odzivati se na spremembe v družbi (Štrajn, 1988, str. 61). Posebnega smisla v obrambi domovine daleč stran od doma niso videli. Služenje vojaškega roka so jemali kot izgubo časa, kot nujno zlo ali nekaj, kar je pač treba odslužiti. Odpor do vojske je temeljil predvsem na prepričanju, da je čas za služenje vojaškega roka predolg in da ni smiselno služiti vojske v tujih krajih, do katerih niso gojili posebnih patriotskih čustev. Po slovenskih predsodkih, po katerih se civilizacija konča južno od Kolpe, so si kraje, kamor so bili poslani na služenje, predstavljali kot kulturno zaostal svet (Omerzu, 1995).

Težave z nerešenim narodnim vprašanjem so se v armadi odražali tudi v problematičnih dogodkih. Leta 1987 se je zgodil incident v paračinski vojašnici, tako imenovani paračinski masaker, v katerem je vojak na služenju vojaškega roka Azis Kelmendi ustrelil štiri vojake med spanjem, pet pa jih je ranil in na koncu sodil še sebi. Takoj po masakru je dogodek dobil izjemne medijske razsežnosti. Jugoslovansko vojaško vodstvo je dejanje komentiralo, da je albanski rekrut »streljal na Jugoslavijo« (Žerdin, str. 54, 55). 10.000 pogrebnikov za pokojnim srbskim vojakom pa je izrazilo prepričanje, da gre za napad na srbski narod. Številni drugi

komentarji so armado označevali kot nesposobno zagotoviti red in disciplino v lastnih vrstah. Posledično so bili Albanci in Slovenci v vojski še posebno nadzorovani in uvedeni so bili ukrepi za povečanje bojne pripravljenosti (Repe, 2002, str. 208).

Leta 1987 je prišlo tudi do reorganizacije armadnega ustroja mimo slovenskega republiškega vodstva. V Sloveniji so se formirali trije korpusi, ki so spadali pod 5. vojaško območje s poveljstvom v Zagrebu, s čimer je bil sedež višjega armadnega poveljstva prestavljen iz Ljubljane v Zagreb. Republiški štab TO ni bil več pod neposredno pristojnostjo Republike Slovenije, ker je bil podrejen Vrhovnemu vojaškemu poveljstvu v Beogradu. Slovenska politika ni bila vključena v reorganizacijo, pa tudi ni protestirala ob ukinjanju Šole za rezervne oficirje pehote v Šentvidu (Lovšin, 2001, str. 17).

V 80. letih se je JLA vse bolj politično angažirala in afirmirala. To je bilo mogoče opaziti kot posledico prebujanja srbskega nacionalizma, ki si je prav JLA izbral za oporo in zaščitnico naroda pod krinko zaščite in ohranitve Jugoslavije. JLA se zaradi svoje vedno večje ideološke spolitiziranosti, svoje obsežnosti in finančne potratnosti ob koncu hladne vojne oziroma ob razpadu socialističnih političnih sistemov novim razmeram ni hotela prilagoditi. Začela je izgubljati obeležje nadnacionalne oziroma ljudske vojske in se vse bolj oblikovala v notranje varnostne sile. Imela je vedno večjo vlogo pri političnih odločitvah, pri katerih se je zavzemala za ohranitev socializma v interesu srbskega naroda. Postajala je vse manj ljudska in vse bolj orodje enega naroda za doseganje njegovih političnih ciljev. Nekateri predstavniki vojaškega vrha so govorili o armadi kot o edini sili, ki lahko obdrži Jugoslavijo skupaj (Jelušič, 1997, str. 147).

V Sloveniji so bile kritike JLA vse bolj ostre, odnosi med JLA in slovenskimi oblastmi pa vse bolj napeti. Šlo je za zavračanje vojaške parade v Beogradu, s katero naj bi proslavili 30. obletnico zmage nad nacifašizmom. V Sloveniji so to idejo označili kot nepotrebno demonstracijo sile in razmetavanje denarja. Nekateri časopisi so začeli razkrivati sramotno trgovanje JLA s tretjim svetom, kamor so visoki oficirji prodajali jugoslovansko orožje in vojaško opremo. Spor med JLA in Slovenijo se je leta 1988 zaostril predvsem s člankom Admiral sredi lakote, v katerem je bil razkrit vojaški sporazum, po katerem naj bi Jugoslavija Etiopiji dobavljala orožje. V Sloveniji so se pojavile zahteve po modernizaciji JLA, po njenem nevmešavanju v politično življenje, po radikalnem zmanjšanju sredstev za JLA ter uvedbi nacionalno homogenih enot, poveljevanju v jezikih narodov ter civilnem služenju vojaškega roka. V Sloveniji so mediji ocenjevali, da je sistem v armadi stalinističen (Repe, 2002, str. 212–213). Prav tako so v medije prišle informacije o izkoriščanju položaja, ko so vojaki v Lovranu pri Opatiji admiralu Mamuli gradili razkošno vilo. Pojavili so se članki, v katerih so avtorji izpostavljali primere okrutnega drila v armadi, načrte nadzvočnega letala, ki naj bi ga izdelala JLA, nespoštovanje človekove osebnosti, gladovno stavko pripadnikov Mednarodne radikalne stranke v znak podpore obsojenim pripadnikom Jehovih prič, ki so zavrnilo urjenje v JLA, pisalo se je o alkoholizmu in korupciji med oficirji itn. (Lusa, 2012, str. 170–179). JLA je vse to dogajanje v Sloveniji označila kot kontrarevolucijo, specialno vojno in kot napad na armado. Armadni vrh je ocenjeval, da je v Sloveniji tudi del političnega vodstva protiarmadno usmerjen. Zaradi naraščanja konfliktov med JLA in slovenskim političnim vodstvom so se vpletli tudi upokojeni slovenski generali, da bi vplivali na umiritev konfliktov, vendar jih je imelo armadno vodstvo za preveč proslovensko usmerjene in je stike z njimi opustilo (Repe, 2002, 207).

Razkol Slovencev z JLA se je še povečal s procesom proti četverici, ki je potekal pred vojaškim sodiščem in se je za JLA spremenil v pravi polom. Slovenci so bili ogorčeni, ker je proces potekal za zaprtimi vrati in

v srbohrvaščini. Dogajanje v zvezi z aretacijami in procesom je bilo še pol leta osrednja točka slovenskih medijev in v ospredju so bile kritike ravnanja JLA (Repe, 2002, str. 222).

V drugi polovici 80. let so polemike med Slovenijo in armado vplivale tudi na položaj slovenskih rekrutov. Armadni vrh se je namreč odločil, da bo okrepil ideološki nadzor v enotah, saj naj bi po njegovem v Jugoslaviji potekala specialna vojna, povezana s sovražno emigracijo. Iz enot JLA so prihajale vesti, da slovenskim vojakom prepovedujejo medsebojno druženje in branje časnika Delo, da jih šikanirajo ter jim prepovedujejo uporabo slovenskega jezika. Za mlade Slovence je zaradi pritiskov postalo služenje vojaškega roka prava mora in nekateri so se mu poskušali izogniti tako, da so si izmišljali domiselne metode, da so bili, predvsem zaradi zdravstvenih vzrokov, odpuščeni iz vojske. Slovenci so bili v vojski strogo nadzorovani, omejevali so jim dostop do tiska v slovenskem jeziku, pogostejši pa so postajali tudi sodni procesi proti njim (Repe, 2002, str. 209). 1988 je republiška konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije (ZSMS) izdala serijo navodil za vojake. V njih so poudarili, da ustava in zakoni zagotavljajo uporabo maternega jezika v vseh primerih, razen za povelja in vojaško urjenje; da je vsaka zahteva po uporabi skupnega jezika v drugih primerih ali prepoved branja slovenskih časopisov in revij v vojašnicah kaznivo dejanje (Lusa, 2012, str. 182–184).

Nacionalni dejavnik v slovenski osamosvojitveni vojni

Načrt za posredovanje JLA v Sloveniji je pripravil generalštab. Po njegovih predvidevanjih naj bi vojska v Sloveniji ne naletela na oborožen odpor, akcijo naj bi izpeljala brez žrtev in z uporabo manjših enot. Glavni del akcije je padel na 5. vojaško območje in na 13. korpus s sedežem na Reki. Enote JLA so imele hrane in bojnih potrebščin za dva dni. Enote tudi sprva niso imele posebnih podpornih sredstev. Slovensko vodstvo se je odločilo za odpor, kar je bilo precejšnje presenečenje za armadni vrh, ki je verjel v nevojaški značaj slovenskega naroda (Repe, 2002, str. 286).

V vojni leta 1991 na Slovenskem se je pokazal izrazit pomen nacionalnega dejavnika za motiviranost in bojno delovanje oboroženih sil. Na eni strani so bile slovenske oborožene sile (milica in TO) nacionalno homogene, na drugi strani pa je bila narodnostno pisana zvezna armada, ki je bila zasnovana kot obrambna vojska jugoslovanske federacije in ko je prenehala izpolnjevati to funkcijo, je posledično tudi razpadla. Značilnost vojne v Sloveniji je tudi, da so se spopadali ljudje, ki so nekoč večinoma služili v isti vojski. Veliko jih je tudi verjelo, da v spopadu nihče ne bo šel do konca in bo mogoče situacijo rešiti z dogovori ter nenasilnimi sredstvi. Na obeh straneh so obstajali tudi posamezniki, ki so se le težko spoprijemali s političnimi dogovori ali s sklenjenimi premirji ter so si želeli več bojnega delovanja (Repe, 2002, str. 293).

V času vojne za Slovenijo je JLA v obkoljenih vojašnicah hitro ugotovila, da je za njeno delovanje nujna podpora ljudstva. Poleg nacionalne homogenosti Slovenije je bil to tudi eden izmed vzrokov, da v Sloveniji druga faza operacije – to je popolna okupacija odcepljene republike – nikoli ni bila izpeljana. Pasivni odpor do vojne je bil močan zlasti med njenimi naborniki slovenske, hrvaške, makedonske in albanske narodnosti. Kriza legitimnosti, s katero so se spoprijeli tako obvezniški vojaki kot njihovi starešine, je v pomanjkanju informacij in motivacije za boj povzročila kadrovskega razpad zvezne armade. Množične predaje in pobegi vojakov so povsem onespobili udarno moč enot, ki naj bi izpeljale poseg, čeprav se je dezertstvo iz JLA

v stanju povišane bojne pripravljenosti štelo za hudo kaznivo dejanje. Za samovoljno odstranitev in beg iz oboroženih sil je bila po kazenskem zakonu možna zaporna kazen od 30 dni do največ 5 let.

Zaradi svoje neprilagodljivosti na politične, ekonomske in kulturne spremembe se je JLA odtujila lastnemu ljudstvu in izgubila legitimen status integracijskega dejavnika jugoslovanskih narodov, dokončno pa jo je pokopalo, ko se je obrnila proti lastnemu ljudstvu, s čimer je poteptala vse svoje ideološke in moralne temelje.

Glavni razlog za razpad JLA je prav nacionalni dejavnik, ki je vodil vojake in starešine nesrbske narodnosti v prebežništvo. Na neki način se je ponovila zgodba iz leta 1941, ko se je kraljevi jugoslovanski vojski zgodilo, da se na primer mobilizirani rezervisti iz Hrvaške v pretežnem številu niso odzvali pozivom za odhod v svoje vojaške enote, mnogi pa so jih zapustili ob prvi priložnosti, prav zaradi nerešenega nacionalnega vprašanja v vojski in na državni ravni (Avšič, 1970, str. 1214). Vojaška organizacija se je iz ljudske vojske spremenila v notranjo policijsko silo. Med pripadniki vojaške profesionalne elite je bilo mogoče zaznati ambivalentnost vlog ter zbežanost nekaterih. Bili so razpeti med službo, nacionalno pripadnostjo, praviloma nacionalno mešano družino, socialno in profesionalno promocijo. Nekateri med njimi so zapuščali JLA, ker niso zdržali njenih asimilacijskih pritiskov. V instituciji, ki jih je izobrazila in jim zagotavljala življenjsko eksistenco, napredovanje in družbeni ugled, so postali tujci. Mnogi od njih so stopili v vojske držav naslednic razpadle Jugoslavije.

Sklep

Nacionalno vprašanje se je v 20. stoletju na Slovenskem odrazilo kot eno temeljnih gibal zgodovine. Tako je ključno vplivalo tudi na razmere v vojskah, v katere so bili večinsko vključeni Slovenci. V času prve svetovne vojne so avstrijske oblasti ugotavljale, da se polki, sestavljeni iz večinsko slovenskega moštva, najbolj zavzeto borijo na soški fronti, ker so prepričani, da branijo slovensko zemljo pred italijanskimi napadalci. V vojski Kraljevine Jugoslavije in v vojski socialistične Jugoslavije so Slovenci ohranili slovensko narodno zavest in se niso jugoslovanizirali, kakor se niso avstrijanizirali v času »črno-žolte« monarhije. Želje Slovencev po uveljavljanju slovenskega jezika v jugoslovanskih časih večinoma niso bile uslišane (deloma so bile uresničene z nastankom TO), kar je med drugim zniževalo zanimanje Slovencev za vojaški poklic. V vojni leta 1991 pa so Slovenci presenetili armadni vrh in z oboroženim odporom odgovorili na vojaško akcijo JLA. Pomen nacionalnega dejavnika za bojno sposobnost vojske se je pokazal za odločujočega, saj so JLA zapuščali vojaki nesrbske narodnosti in s tem bistveno zmanjšali njeno bojno moč. Na drugi strani pa so bile slovenske oborožene sile nacionalno homogene in visoko motivirane za obrambo lastnega ozemlja.

Literatura

- Avšič, Jaka, 1970. Nekatera odprta vprašanja vseljudske obrambe. Teorija in praksa. Revija za družbena vprašanja, št. 8/9, str. 1211–1220.
- Južnič, Stane, 1993. Identiteta. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Šuligoj, Rok, 2015. Vloga diplomatov in tujih množičnih medijev pri osamosvojitvi in priznanju Republike Slovenije. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Omerzu, Mojca, 1995. Od ljudske vojske do okupatorske armade. Borec, št. 542–543, str. 694–721.
- Jalušič, Vlasta, 1995. Vojaki in njihova armada. Borec, št. 542–543, str. 649–675.
- Marković, Zvezdan, 2007. Jugoslovanska ljudska armada (1945–1991). Ljubljana: Založba Defensor.
- Guštin, Damijan, 2011. Oborožene sile Republike Slovenije v prelomnem trenutku: nacionalna obramba – dosežek samostojne slovenske države? Osamosvojitve 1991: država in demokracija na Slovenskem v zgodovinskih razsežnostih, Historia 20. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, str. 253–264.
- Gazdić, Sašo, 1995. Vojaški podsistem in enotnost slovenske družbe. Borec, št. 542–543, str. 722–758.
- Prunk, Janko, 2006. Slovenska državna osamosvojitve junija 1991 v kontekstu slovenske narodne zgodovine 20. stoletja. Petnajstletnica osamosvojitve Slovenije. Seminar za učitelje – zbornik referatov. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, str. 13–21.
- Žerdin, Ali, 1988. Momci, skraćenje ... Problemi, Eseji, št. 4, str. 54–58.
- Štrajn, Darko, 1988. Od Kroštadta do Paračina. Problemi, Eseji, št. 4, str. 59–63.
- Čepič, Zdenko, 2011. Slovenija, moja država: država in državnost v mislih in dejanjih slovenske politike. Osamosvojitve 1991: država in demokracija na Slovenskem v zgodovinskih razsežnostih. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, str. 5–38.
- Petritsch, Wolfgang, 2011. Sloweniens Unabhängigkeit aus der Ferne beobachtet. Opazovanje slovenske neodvisnosti iz daljave. V »... le sosed bo mejak!« »... nur Nachbar mehr fortan!«, Klagenfurt/Celovec, Ljubljana/Laibach, Wien/Dunaj: Hermagoras Verlag, Mohorjeva založba, str. 172–182.
- Lusa, Stefano, 2012. Razkroj oblasti. Slovenski komunisti in demokratizacija države. Ljubljana: Modrijan.
- Kristan, Ivan, 2016. K 8. temeljni točki OF, V Slovenski zbornik 2016. Ob 75 – letnici ustanovitve OF slovenskega naroda. Ljubljana: Ustanova Franca Rozmana – Staneta, str. 273–281.
- Repe, Božo, 2002. Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije. Ljubljana: Modrijan.
- Jelušič, Ljubica, 1997. Legitimnost sodobnega vojaštva. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Lovšin, Andrej, 2001. Skrita vojna. Spopad varnostno – obveščevalnih služb 1990–1991. Ljubljana: Alpe avto, Mladinska knjiga.

DELOVANJE OKLEPNO-MEHANIZIRANIH ENOT JLA MED OSAMOSVOJITVENO VOJNO

ARMOURED AND MECHANIZED UNITS OF YUGOSLAV PEOPLE'S ARMY DURING THE SLOVENIAN WAR OF INDEPENDENCE

MARTIN PREMK

Dr. Martin Premk je andragog Vojaškega muzeja Slovenske vojske. Raziskovalno se ukvarja s problematiko poteka vojne za Slovenijo v Ljubljanski pokrajini, z obdobjem druge svetovne vojne na Slovenskem ter z razvojem oklepa in artilerije na Slovenskem.

Ključne besede

Jugoslovanska ljudska armada, oklepno-mehanizirane enote, osamosvojitvena vojna, leto 1991.

Key words

Yugoslav People's Army, armoured and mechanized units, War of Independence, 1991.

Povzetek

Prispevek govori o uporabi oklepno-mehaniziranih enot Jugoslovanske ljudske armade (JLA) med osamosvojitveno vojno leta 1991. Oklepno-mehanizirane enote so bile močan dejavnik kopenske vojske JLA, ki je nenehno skrbela za njihovo povečanje in posodabljanje. Te enote je jugoslovansko vojaško in politično vodstvo predvsem v osemdesetih letih prejšnjega stoletja večkrat uporabilo tudi za posredovanje v notranjepolitičnih ali mednacionalnih krizah. Tudi med osamosvojitveno vojno je bil večji del enot, ki jih je uporabila JLA, te vrste. Zaradi nepravilne uporabe ter odpora slovenskih sil so bile pri svojem delovanju neuspešne in niso mogle doseči svojih ciljev.

Abstract

This article is about the use of armoured and mechanized units of the Yugoslav People's Army (YPA) during the Slovenian War of Independence in 1991. Armoured and mechanized units were among the strongest units of the YPA and were constantly undergoing modernization and strengthening. The Yugoslav military and political leadership had used the armoured and mechanized units of the YPA several times for solving political and national crises. During the War of Independence of Slovenia in 1991, the YPA mostly used armoured and mechanized units; however, because of their inappropriate use and the resistance of the Slovenian forces, their use was unsuccessful.

Oklepno-mehanizirane enote JLA v osemdesetih letih prejšnjega stoletja

Oklepne enote oziroma pozneje oklepno-mehanizirane enote so med rodovi Jugoslovanske ljudske armade (JLA) imele ključno vlogo. Njihova moč se je ves čas povečevala, od petdesetih let prejšnjega stoletja, ko je z ameriško vojaško pomočjo prišla velika količina oklepnih vozil, pa vse do razpada JLA. Višek svoje moči so dosegle v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Leta 1980 je imela JLA v svoji oborožitvi 5825 bojnih oklepnih vozil, od tega 2566 tankov (1284 T-55, 1007 T-34, 63 PT-76B), 670 oklepnih transporterjev (397 OT M-60P, 154 M-60PB, 119 TAB-71), 202 poveljniška oklepna transporterja (BTR-50PK in PU) in 238 izvidniških avtomobilov BRDM-2. V oborožitvi je bilo tudi večje število drugih oklepnih vozil, kot so samohodni topovi M-36 in M-18 in samohodne havbice 2S1, ter druga vozila (Dimitrijević, 2006).

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so se oklepne enote širile z novimi mehaniziranimi enotami. Njihovo uvajanje je omogočil tudi začetek množične proizvodnje novega bojnega vozila pehote BVP M-80A in tanka M-84. Do leta 1991 je bilo v oklepno-mehanizirane enote vključenih 443 tankov M-84 ter 994 bojnih vozil BVP M-80A. Poleg teh vozil je imela JLA takrat v uporabi še 1614 tankov T-55, 889 tankov T-34B, 551 oklepnih transporterjev M-60P/PB ter druga oklepna vozila, skupaj več kot 7300 oklepnih vozil (Dimitrijević, 2006).

Konec osemdesetih let prejšnjega stoletja je prišlo tudi do temeljite reorganizacije JLA po načrtu Enotnost (Jedinstvo). Ukinjena so bila poveljstva (komande armij), ki so bila skladna z mejami takratnih republik, uvedena pa so bila tri vojskovališča oziroma vojne oblasti in vojno-pomorska oblast v Splitu, ki je ostala nespremenjena. Na novo pa so bile oblikovane 1. vojna oblast v Beogradu, 3. vojna oblast v Skopju in 5. vojna oblast v Zagrebu. Ta naj bi s 5. poveljstvom armade v Zagrebu pokrivala »severozahodno bojišče«, v katerega je spadala tudi Slovenija. Na slovenskem ozemlju so takrat začeli delovati:

- 14. korpus Ljubljana,
- 31. korpus Maribor,
- 13. korpus Reka,
- 32. korpus Varaždin.

Oklepno-mehanizirane enote so bile razvrščene v brigadah v Sloveniji, in sicer:

- 1. oklepna brigada na Vrhniki,
- 228. motorizirana brigada v Postojni,
- 195. motorizirana brigada v Mariboru,
- 253. motorizirana brigada v Ajdovščini,
- 13. proletarska motorizirana brigada v Ilirski Bistrici.

V neposredni bližini Slovenije so bila nameščene še:

- 4. oklepna brigada v Jastrebarskem,
- 32. mehanizirana brigada v Varaždinu,
- 265. mehanizirana brigada v Bjelovarju.

Po načrtu Enotnost so bile oklepno-mehanizirane enote na severovzhodnem bojišču oslabiljene zaradi popuščanja hladnovojne napetosti, predvsem zato, ker napad sil Varšavskega pakta oziroma napad z madžarske smeri ni bil več pričakovan. V Sloveniji so še vedno ostale močne oklepno-mehanizirane enote, ki so imele skupaj več kot 200 tankov in približno 200 drugih oklepnih vozil. Branile naj bi smer napada z zahoda oziroma iz Italije. To smer naj bi branila tudi 1. oklepna brigada z Vrhniko, ki je bila opremljena z najmodernejšimi tanki M-84 in bojnimi vozili pehote M-80A, ter je takrat spadala med najmočnejše enote JLA (Dimitrijević, 2006).

Posredovanja oklepno-mehaniziranih enot JLA

Oklepno-mehanizirane enote so v osemdesetih letih prejšnjega stoletja postale tudi sredstvo jugoslovanskega vojaškega in političnega vodstva za umirjanje varnostnih razmer v notranjosti. Prvič so bile za ta namen uporabljene leta 1981 na Kosovu, ko je po smrti predsednika Josipa Broza Tita albansko prebivalstvo množično demonstriralo. Takrat je posredovala 211. oklepna brigada iz Niša z nalogo, ki so ji dali naslov *Občasna demonstracija sile in nadzor ozemlja občine Podujevo*. Demonstracije so bile kmalu zadušene, sledila je krepitev oklepnih enot na Kosovu. Podobno je bilo tudi posredovanje oklepno-mehaniziranih enot na Kosovu leta 1989. Tudi takrat so bile demonstracije zatrite s premiki oklepnih enot za prikaz sile. Sledila je nova prerazporeditev oklepno-mehaniziranih enot po načrtu Golija. Sicer so v vojaškem vrhu JLA poročali: »Nosilci demonstracije sile so bile oklepno-mehanizirane enote moči od voda do bataljona ter enote Vojne policije v sodelovanju z letalskimi enotami.« V vojaškem in političnem vrhu so menili, da je bil izhod tankov in oklepnih vozil zadosten razlog, da so demonstracije oslabele, na oklepno-mehanizirane enote pa so gledali kot na »ultimativno rešitev« za notranje izzive, zato so jih vedno bolj uporabljali za zmanjševanje notranjepolitičnih in mednacionalnih napetosti. Vrhunec uporabe oklepnih vozil v politične namene je bil 9. marca 1991, ko je takratna srbska opozicija v Beogradu pripravila množične demonstracije proti srbskemu predsedniku Slobodanu Miloševiću. Takrat je na predlog Srbije predsedstvo SFRJ v Beograd poslalo 1. proletarsko gardno mehanizirano brigado, ki je zasedla vse najpomembnejše točke v mestu. Vojska se z demonstranti ni spopadla in se je po enem dnevu vrnila v vojašnice. Pri posredovanju v Beogradu je šlo za reševanje političnih težav, a so se konec marca 1991 oklepno-mehanizirane enote JLA vse bolj uporabljale tudi za reševanje mednacionalnih napetosti. Na narodnostno mešanih območjih Hrvaške, pa tudi Bosne in Hercegovine, so oklepno-mehanizirane enote začele postavljati tamponske cone med hrvaškim in srbskim prebivalstvom. Prva je bila uvedena na širšem območju Plitvic, kmalu pa so sledile še na območju Krke in Zrmanje, vzhodne Slavonije, Kupresa in drugje. V takšnih okoliščinah je nastalo novo navodilo Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo (ZSLO) za uporabo oklepno-mehaniziranih enot v izrednih razmerah, podpisano je bilo 28. junija 1991 – ko je v Sloveniji že tekla intervencija enot JLA in zvezne milice. Glede na navodilo so te enote dobile tudi naloge za zavarovanje mej, povečano varovanje vojnih objektov, varovanje gospodarskih, družbenih in drugih pomembnih objektov, blokado območij, postavljanje barikad in preprek na cestah ter ulicah, patroljiranje na določenih območjih, prikaz sile, razbijanje rušilnih demonstracij, razbijanje in uničevanje diverzantskih, odpadniških in terorističnih skupin, dušenje oboroženega upora ter preprečevanje upora (Dimitrijević, 2006).

Vojna v Sloveniji

Spomladi leta 1991 se je vrh JLA že pripravljala na napetosti oziroma začetek spopadov. Tako je aprila 1991 ZSLO sprejel odločitev za popolnitev oklepnih enot 5. vojaškega območja. V Srbiji in deloma Makedoniji so aprila in maja 1991 mobilizirali rezerviste, s katerimi so popolnili 3. oklepni bataljon 1. oklepne brigade Vrhnika, 2. oklepni bataljon 228. motorizirane brigade Pivka, oklepne in mehanizirane enote v 195. motorizirani brigadi ter druge enote. Zaradi napetih in slabih razmer ter prepovedi izhoda iz vojašnic so se srbski rezervisti celo pritoževali, da jim je v Sloveniji »petkrat hujše kot na Kosovu« (Dimitrijević, 2006).

Deklaracijo o neodvisnosti Slovenije je Zvezni izvršni svet razglasil za neveljavno, njegov predsednik Ante Marković pa je podpisal Odlok o neposrednem zavarovanju izvrševanja zveznih predpisov o prehodu državne meje na teritoriju republike Slovenije in Ukaz o prepovedi vzpostavljanja tako imenovanih mejnih prehodov znotraj SFRJ. Vojska je skladno z načrti želela zasesti meje z Italijo, Avstrijo in Madžarsko ter uvesti »normalen« mejni režim in ohraniti »neokrnjenost« države. Rok za izvedbo naloge je bil 27. junij 1991 do 15. ure, pri tem so uporabili približno 2000 vojakov JLA, 460 zveznih miličnikov in 270 zveznih carinikov.

Prvi dan vojne oziroma dan pred uradnim začetkom je JLA uporabila 105 oklepnih vozil na ravnih tankovskih ali mehaniziranih čet, celoten oklepni bataljon so uporabili le v 1. oklepni brigadi Vrhnika.

Kronologija:

- 13. proletarska motorizirana brigada Ilirska Bistrica – tankovska četa in druge enote se 26. junija odpravijo proti italijanski meji nad Koprrom;
- 228. motorizirana brigada Postojna – tankovska četa (Pivka) se 26. junija odpravi proti italijanski meji pri Novi Gorici;
- Oklepni bataljon Vrhnika se 27. junija odpravi proti letališču Brnik;
- 195. motorizirana brigada Maribor – tankovska četa se 27. junija odpravi proti avstrijski meji nad Mariborom;
- 32. mehanizirana brigada Varaždin – tankovska in mehanizirana četa se 26. junija odpravita proti avstrijski in madžarski meji.

V naslednjih dneh vojne je JLA od 28. junija do 3. julija uporabila še 92 oklepnih vozil:

- 265. mehanizirano brigado Bjelovar – mehanizirano četo v smeri proti avstrijski in madžarski meji;
- 4. oklepni bataljon Jastrebarsko – tankovsko in mehanizirano četo v smeri proti Krakovskemu gozdu;
- 1. oklepno brigado Vrhnika – oklepni bataljon v smeri proti Logatcu in Sinji Gorici;
- 228. motorizirano brigado Postojna – tankovsko četo iz Pivke proti Postojni.

Pokazalo se je, da je način uporabe oklepno-mehaniziranih enot JLA povsem neprimeren. Glavnino sil, ki so imele nalogo zasesti mejne prehode, so sestavljale oklepno-mehanizirane ali motorizirane enote, ki pa niso imele jasno odrejenih nalog. Že na poti proti meji so se enote znašle pred preprekami in zasedami ter pred protioklepnim orožjem Teritorialne obrambe. Med spopadi z njimi je padlo 19 vojakov iz oklepno-mehaniziranih enot JLA:

- pet vojakov iz 1. oklepne brigade Vrhnika,

- trije vojaki iz 4. oklepne brigade Jastrebarsko,
- trije vojaki iz 32. mehanizirane brigade Varaždin,
- trije vojaki iz 195. motorizirane brigade Maribor,
- dva vojaka iz 13. proletarske motorizirane brigade Ilirska Bistrica,
- dva vojaka iz 228. motorizirane brigade Pivka,
- en vojak iz 265. mehanizirane brigade Bjelovar.

Zaplenjenih je bilo 31 tankov in osem oklepnih transporterjev oziroma bojnih vozil pehote, uničenih ali poškodovanih šest tankov M-84, šest tankov T-55, pet bojnih vozil pehote M-80A in več drugih oklepnih vozil. Oklepno-mehanizirane enote JLA so skupaj izgubile 26 odstotkov bojnih vozil, uporabljenih v posredovanju (Dimitrijević, 2006).

Posredovanje je bilo neuspešno, kar je bilo ugotovljeno tudi v analizi delovanja 1. oklepne brigade, ki je bila opravljena 13. avgusta 1991 in je eden redkih dokumentov JLA iz leta 1991, ki nam je na voljo. V posredovanju je 1. oklepna brigada dobila nalogo blokirati in zavarovati letališče Brnik ter preprečiti uporabo letališča, hkrati pa preprečiti posredovanje TO in slovenske milice. Za to nalogo je bil uporabljen ves 1. oklepni bataljon, ki je imel 27 tankov M-84, 13 bojnih vozil pehote M-80 in pomožna vozila. Na pot iz Vrhnike proti Brniku je krenil v dveh kolonah: prva je šla po smeri Vrhnika–Brezovica–Dobrava–Toško čelo–Šentvid–Brnik, druga pa po smeri Vrhnika–avtocesta–Ljubljana (zahodna obvoznica)–Črnuče–Trzin–Brnik. Na poti so trije tanki M-84 na Toškem čelu zašli iz smeri in zdrsnili s ceste, dva pa sta obtičala zaradi okvare na Brezovici in v Mostah pri Komendi. V Trzinu so po spopadu s TO in milico izgubili tri bojna vozila M-80A. Kot vzroke za neuspeh so v analizi med drugim navedli:

1. ni bilo ocene sovražnika oziroma je bila napačna;
2. enote so bile nepripravljene na tako zapleteno delovanje, posebno na delovanje med civilisti;
3. oskrba z vodo in hrano je bila nefunkcionalna in ni mogla slediti bojnim vozilom;
4. ukazi za naloge so bili nedorečeni in bolj mirnodobni kot bojni (Premk, 2011).

Sklep

Poleg velikih izgub tehnike so oklepno-mehanizirane enote JLA, ki so sestavljale glavno nujno silo v slovenski osamosvojitveni vojni, izgubile 19 vojakov, kar je približno 45 odstotkov vseh padlih vojakov JLA iz drugih rodov vojske. Posredovanje oklepno-mehaniziranih enot med osamosvojitveno vojno, ki jo je jugoslovansko vojaško vodstvo začelo kot eno izmed vojaških posredovanj za umiritev političnih napetosti, je bilo neuspešno predvsem zaradi:

- odpora pripadnikov TO in miličnikov,
- nepravilne ocene in presoje razmer poveljnikov JLA,
- neprimerne uporabe teh enot za demonstracijo sile v okoliščinah bojevanja, ki niso primerne za te enote,
- odpora prebivalcev proti delovanju teh enot,
- demoraliziranosti njihovih vojakov,

- velikih izgub oklepno-mehaniziranih enot.

Predvsem zaradi neuspešnega delovanja oklepno-mehaniziranih enot jugoslovanski vojski oziroma vojaškemu vodstvu ni uspelo doseči ciljev, ki so si jih zadali ob napadu na Slovenijo. Predvsem dva glavna cilja, zasedbo zunanjih mej Slovenije in prikaz sile, je odpor teritorialcev, miličnikov ter prebivalcev Slovenije popolnoma preprečil.

Literatura in viri

- Dimitrijević, Bojan B., 2006. Modernizacija i intervencija – Jugoslovenske oklopne jedinice 1945–2006. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Premk, Martin, 2011. Ljubljanska pokrajina TO. V T. Kladnik, ur. Vojaška obramba Slovenije 1991. Ljubljana: Defensor, 2011, str. 341–377.
- VMSV, Zbirka arhivalij, fond 1991, škatla 9: Izvajanje b/d 1. oklepne brigade, št. 1206-1, 13. 8. 1991.

MEDIJSKA VOJNA 1991

WAR OF MASS MEDIA 1991

GREGOR KASTELIC

Mag. Gregor Kastelic je kustos Vojaškega muzeja Slovenske vojske in skrbi za obveščanje javnosti ter za pedagoško dejavnost v muzeju. Raziskovalno se ukvarja z zgodovino vojaškega šolstva na Slovenskem in z obdobjem osamosvajanja Slovenije.

Ključne besede

Mediji, vojna za Slovenijo 1991, propaganda, Slovenska tiskovna agencija, časopisi in elektronski mediji.

Povzetek

V prispevku bom opisal vlogo, ki so jo imeli mediji med slovensko osamosvojitveno vojno leta 1991. Medijska propaganda je bila v Sloveniji zelo pomembna, saj je vplivala na svetovno javnost in tako precej tudi na ugoden izid vojne. Svoje so prispevali tako tiskani kot tudi elektronski mediji, domači in svetovni, ki so informacije o dogajanju dobivali na tiskovnih konferencah, ki jih je v Cankarjevem domu v Ljubljani vodil minister za informiranje Jelko Kacin. Tiskovne konference so bile dobro obiskane, saj so se jih poleg novinarjev udeleževali tudi najvišji predstavniki vlade, spremljala pa jih je lahko tudi širša javnost, ker jih je Televizija Slovenija prenašala v živo. Del prispevka bo osvetlil in prikazal poročanje medijev v Sloveniji, Jugoslaviji in po svetu, saj so bile v poročanju, kot se je izkazalo, precejšnje vsebinske razlike, zato je treba ugotoviti, kako objektivno je bilo pisanje posameznih držav o vojni za Slovenijo. Precejšnjo razliko je pričakovati predvsem pri pisanju in poročanju medijev v Sloveniji in Srbiji, saj je treba ugotoviti, ali gre za korektno obveščanje na podlagi dejstev ali za propagandno pisanje, ki je sicer neizogiben del vojne in ima namen očrniti nasprotnika ter pridobiti na svojo stran svetovno javnost.

Abstract

This article describes the role that the mass media played during the Slovenian War of Independence in 1991. The propaganda of the mass media played a very important role in Slovenia because of its influence on global public opinion, which also had an influence on the positive outcome of the war. The mass media got their information about the war's events from press conferences in Cankarjev dom, which were led by the Secretary of Information Jelko Kacin. The press conferences were very well attended, not only by journalists, but also by the highest government representatives. The Slovenian press conferences were broadcast live by Slovenian national television, so the general public were also able to watch them. Part of the article describes the mass media reports from Slovenia, Yugoslavia and other parts of the world, because, as it turned out, there were huge differences in content. This is why it is important to find out how objective the mass media were when writing about the war in Slovenia. The greatest difference in the mass media reports were expected between Slovenia and Serbia. Because of this, it is also important to know whether the reporting was a matter of correct information based on facts or whether it was influenced by propaganda, which is in fact an inevitable part of war which aims to discredit the enemy and get the global public on one side.

Key words

Mass media, Slovenian War of Independence 1991, propaganda, Slovenian Press Agency, newspapers and electronic mass media.

Uvod

V raziskavi se bom posvetil poročanju domačih in tujih medijev o vojni. Obravnaval bom tiskane medije, v Sloveniji tudi elektronske, ki so bili zaradi možnosti javljanja v živo precej aktualni. Opisal bom tudi psihološkopropagandne prijeme obeh strani, torej JLA in Teritorialne obrambe. Propaganda je pomemben element vojne, njen namen je vplivati na ljudi in njihovo razmišljanje ter z njo nekako opravičiti vojaško agresijo. Značilno za to vojno je bilo, da sta obe strani druga drugo obtoževali za začetek vojne, manipulacije z ljudmi, prikrievanja resnice, krivdo za vojne žrtve in materialno škodo. Poskušal bom ugotoviti, koliko je bilo poročanje medijev objektivno in ali drži trditev, da so bile informacije precej prikrojene in v službi političnih ter državnih interesov. Zato bom primerjal poročanje časopisov v Sloveniji, Jugoslaviji in svetu. Predstavil bom tudi razlike pri poročanju v posameznih republikah nekdanje Jugoslavije in svetu. Za Slovenijo velja, da je bilo poročanje razmeroma objektivno, medtem ko tega za Srbijo ne bi mogli reči, tam je bilo polno laži in polresnic. Pa vendar je tudi srbska stran obtoževala slovensko manipulacije z ljudmi, širjenja dezinformacij in separatizma. Skušal bom ugotoviti, ali je bilo poročanje slovenskih medijev res tako objektivno ali pa je bila funkcija tega poročanja zgolj propagandne narave in namenjena ustvarjanju sovraštva do JLA.

Obramba Slovenije z vidika psihološkopropagandnega zoperstavljanja

Mediji so imeli v slovenski vojni zelo pomembno vlogo. Med dejavniki uspešne obrambe so se znašli na drugem mestu pomembnosti, takoj za Teritorialno obrambo (Grizold, 1992). Svojo vlogo pa so odlično opravili še na enem področju, pri pridobitvi tujine na slovensko stran. Znano je, da se na začetku kar nekaj držav ni strinjalo z osamosvojitvenimi težnjami Slovenije. Med njimi so bile tudi Združene države Amerike. To je še posebno godilo Srbiji in JLA, saj sta si to nestrinjanje razlagali kot nekakšno »dovoljenje« za nasilno intervencijo v Sloveniji. Mnenje tujine o slovenski osamosvojitvi sta še poslabšali s svojim prikazovanjem slovenskega vodstva kot nelegitimnega, separatističnega, odcepitev pa kot enostransko dejanje, brez posvetovanja z drugimi republikami. Mediji so z razmeroma korektnim poročanjem o osamosvojitveni vojni doma in v tujini ter s spretnim propagiranjem slovenskih ciljev uspeli pridobiti svetovno javnost na svojo stran in doseči, da je večina držav obsodila agresijo JLA. V tej dejavnosti so sodelovali prav vsi mediji v Sloveniji, radio, televizija in tisk. Radio in televizija sta ponujala možnost prenašanja dogodkov v živo, to se pravi v realnem času, informacije pa so bile posredovane zelo hitro. Novinarji Radiotelevizije Slovenija so svoje delo opravljali zelo profesionalno in požrtvovalno, sploh če upoštevamo, da z vojnimi razmerami niso imeli izkušenj in so jih doživljali prvič. »Televizija Slovenija se je kot medij znašla sredi vojne popolnoma brez izkušenj. V tej dramatični situaciji je bilo potrebno zbrati moči in urediti vrste, da bi javnost pravočasno dobila informacije iz vseh krajev v Sloveniji. Vsi zaposleni na RTV Slovenija so bili skrajno požrtvovalni, pripravljani in pogumni, ko so s svojim poročanjem ustvarjali sliko o dogajanju v Sloveniji.« (Delo, 19. 7. 1991, str. 4)

Tiskovne konference ministrstva za informiranje, ki so vedno postregle s svežimi informacijami, sta v živo prenašala tako radio kot televizija. O vojni med Slovenijo in JLA so v Sloveniji poročale številne novinarske ekipe iz šestnajstih držav. Poročevalci iz tujine so bili s storitvami televizijske hiše in tiskovnega središča zadovoljni (po Hergold, 1993, str. 50).

Jelko Kacin je o tujih novinarjih povedal: »Presenečalo me je njihovo občudovanje, da jim omogočamo iz prve roke spremljati dogajanje. Res je bilo tudi nekaj tako ambicioznih, da so po tem, ko smo jim pokazali kasetno bombo, hoteli posneti mesto dogajanja sami. Takim sem moral v interesu njihove osebne varnosti to preprečiti, čeprav kaj takega ni v moji pristojnosti.« (Mladina, 23. 7. 1991, str. 10) Televizija Slovenija je najela tudi precej amaterskih snemalcev, ki so ji pomagali pri delu in jo zalagali s svojimi posnetki. Jelko Kacin je v enem svojih intervjujev povedal, da sta bila za vlado ključnega pomena radio in televizija zaradi hitrega prenosa informacij, možnosti poročanja v realnem času in hitrega nastopa pred mikrofoni in kamerami (Intervju z Jelkom Kacinom, v Hergold, 1993).

Povedal je še, da sta bila radio in televizija zaradi možnosti neposrednega poročanja lahko tudi nevarna.

»Naše ministrstvo v tem času ni uvedlo nobene cenzure, čeprav bi vsaka normalna država na svetu to storila. V vsaki taki situaciji je zapiranje medijev nujno potrebno – saj so nevarni, ker govorijo resnico v realnem času. Za ilustracijo vedno navedem samo ta primer: če enote TO osvobodijo neko skladišče in navdušeni novinar o tem po radiu poroča v tistem trenutku, imamo na to skladišče čez četrto ure letalski napad, imamo mrtve teritorialce, ogromno škodo in mrtve prebivalce. To enostavno ne gre. Nekajkrat je bilo na radiu treba prekiniti program, brez zakonske podlage. Preprosto smo poklicali odgovornega urednika, naj vendar prenehajo počenjati take neumnosti.« (Večer, 20. 7. 1991, v Jelko Kacin Veliki zmagovalec, str. 37)

Pomemben delež k promoviranju Slovenije so prispevali tudi tuji mediji, ko so prišli v Slovenijo poročati o vojni. Kot sem že omenil, so bili z razmerami v tiskovnem središču in možnostjo poročanja zadovoljni. Njihovo pisanje pa je, kakršno koli je pač bilo, vplivalo na mnenje svetovne javnosti o Sloveniji. Poročanje o naši deželi je bilo v glavnem pozitivno in nam je koristilo. Vlada Republike Slovenije se je pomembnosti njihovega poročanja zavedala, kar je ob vsem drugem vplivalo na ugoden razplet vojne. Jelko Kacin je o pomembnosti medijskega promoviranja države povedal: »Mediji ustvarjajo podobo o naši stvarnosti v domači javnosti in prek nje tudi v tujini. Pomembno se mi zdi, da o tem, kar se dogaja pri nas, pišejo tujci. Upam si trditi, da je naš sekretariat za informiranje, ki se trudi tujcu posredovati informacijo iz prve roke, trenutno v Jugoslaviji najbolj odprt. To pa ima seveda posredno pozitiven odmev v politiki.« (Jana, 10. 7. 1991, v Jelko Kacin, Veliki zmagovalec, str. 21)

Na vprašanje novinarja Kmečkega glasa, če smo vso to množico tujih novinarjev pametno in dobro izkoristili, da so predstavili Slovenijo Evropi, je Kacin odgovoril:

»Nismo jih 'izkoristili', ta beseda ima vedno slabšalni pomen. Omogočili pa smo jim, da profesionalno opravijo svoj posel. O tem, kaj se dogaja pri nas, nismo poročali mi, temveč novinarji sami po svoji vesti in dejstvih, ki so jim bila na voljo. In to je bistvo informiranja svetovne javnosti. Mi Slovenci se ne moremo svetu predstavljati tako, da bomo plačevali drage oglase v velikih revijah, kjer bo pisalo: Slovenija – čudovita dežela ... To delajo avtoritarni sistemi. Naša podoba se gradi skozi podobo tujih sredstev obveščanja, oni si morajo ustvariti podobo o nas. Mogoče ne bomo vedno zadovoljni s to podobo, morda nas bo kdaj zbolelo, ko nas bodo prikazali na primer kot alpske pavlihe, ki so zasanjani sami vase. Ampak to je resnica o nas. In tisti, ki pripoveduje resnico o nas tako, da ga bralec, gledalec ali poslušalec razume, tisti je pravi ambasador

in človek, ki predstavlja Slovenijo navzven. In ker so mediji delali prav to, nam je uspelo prodreti.« (Kmečki glas, 17. 7. 1991, v Jelko Kacin Veliki zmagovalec, str. 32)

Tako mediji kot ministrstvo za informiranje so izpit v vojni za Slovenijo opravili. Javnost so korektno obveščali in se nasploh dobro znašli v zanje povsem novih, vojnih okoliščinah, ko so se morali spopadati z agresijo armade. Seveda pa brez napak v tem psihološkopropagandnem uporu Slovenije proti armadi ni šlo, saj so še med vojno, predvsem pa po njej, ministrstvo za informiranje, pa tudi mediji doživeli različne očitke. Očitali so jim, predvsem televiziji in časopisom, da kažejo preveč krute prizore vojne in da s svojimi poročili povzročajo paniko med ljudmi in sprožajo še večje sovražstvo do JLA (po Hergold, 1993, str. 53).

Pojavljala so se tudi različna pretiravanja in nestvarne informacije. Ena takih je bila tudi izjava Janeza Janše, ki jo je dal že prvi dan vojne za Slovenijo. Na tiskovni konferenci je izjavil, da je vojna za Slovenijo že prvi dan zahtevala več kot sto mrtvih in ranjenih, kar je močno pretiravanje, saj ta številka ni bila dosežena niti konec vojne. Kacin je pozneje v enem svojih intervjujev povedal, da so ta podatek dobili s terena in da se je kmalu izkazalo, da je bil pretiran, število žrtev pa manjše. Poudaril je, da niso imeli namena zavajati, šlo je za premalo preverjene podatke. Pozneje so bili natančnejši, naučili pa so se tudi, da vsem podatkom ne kaže verjeti (po Hergold, 1993).

Za medije obeh strani pa velja kritika, da v svoj informacijski prostor niso spuščali informacij iz druge republike, še posebno to velja za televizijski medij in informacije, ki bi motile oblikovanje posebnih okoliščin. Če so nekatere informacije le prodrle, so jih močno selekcionirali.

Reporterji Borbe so povedali, da so imeli v tiskovnem središču v Ljubljani na voljo le informacije ministrstva za informiranje in radia Slovenija, ki pa je v službi propagande in neprestano ponavlja besedi okupator in agresor ter poudarja uspehe TO. Jelko Kacin je v enem izmed intervjujev povedal, da so bili pri nas v prodaji tudi srbski mediji in da glede tega ljudje niso bilo ravno prikrajšani, je pa potrdil, da Slovenija ni imela prav velikega medijskega vpliva na jugoslovanske republike. Izjema je bila Hrvaška, saj je njihova televizija v živo prenašala tiskovne konference ministrstva za informiranje (po Hergold, 1993).

Slovenska tiskovna agencija

Slovenska tiskovna agencija (STA) je bila ustanovljena 25. 5. 1991 v Ljubljani in je takoj po ustanovitvi, že med napadom JLA na Slovenijo, opravila pomembno nalogo z obveščanjem o slovenskih prizadevanjih za samostojnost. Nadomestila je slovenski Tanjug, ki je bil podružnica te jugoslovanske tiskovne agencije. Danes STA s pomočjo stalnih ali občasnih dopisnikov v vseh večjih krajih države, dopisnikov v Beogradu, Zagrebu, Sarajevu, Skopju in Prištini ter pri oskrbovanju velikih in nacionalnih tiskovnih agencij vsak dan ponudi naročnikom v državi približno 200 različnih vesti, člankov, pregledov pisanja slovenskega in tujega tiska, tujini pa v angleščini pregled najpomembnejših dnevnih dogodkov v Sloveniji. Od septembra 1992 je polnopravna članica Evropskega združenja tiskovnih agencij, ki ima 31 članic (Enciklopedija Slovenije, 1994).

Vsebinske razlike v poročanju medijev v Sloveniji, Jugoslaviji in svetu

Ko govorimo o vsebinskih razlikah v pisanju medijev med vojno v Sloveniji, je treba povedati, da se propagandne dejavnosti napadene države vodijo drugače kot takšne dejavnosti države napadalke. V slovenski in pozneje hrvaški vojni sta bili napadalci Srbija in JLA, Slovenija in Hrvaška pa sta se branili. Za medije v Jugoslaviji je bilo značilno, da so bili popolnoma pod nadzorom države in so prikazovali le tisto, kar je odobrila oblast, monopol nastopanja pa so imeli takrat in tudi pozneje, v času Miloševića, režimski politiki. Direktor beograjske televizije Dušan Mitević je bil namreč zvest Miloševićev privrženec. Sicer pa je ta podrejenost režimu veljala za vse srbske medije – časopise, radijske in televizijske postaje.

Srbski mediji so bili pod vplivom oblasti že nekaj let pred izbruhom jugoslovanske krize. S svojim poročanjem so se odločili spremeniti javno mnenje oziroma ga prilagoditi tako, da bi ustrezalo željam vladajoče oblasti. Srbsko prebivalstvo so želeli oblikovati kot nosilca prihodnjih vojn. Televizija je prikazovala Slovence kot krivce za vojno, ki naj bi si jo želeli, zato so rušilci Jugoslavije, saj naj bi prvi napadli JLA v Sloveniji, ki je hotela le zaščititi meje z Avstrijo in Italijo, ipd. Za Hrvate je veljalo podobno, le da je bilo vse precej močnejše izraženo.

Tu so delovali močni nacionalistični elementi in težnje po hrvaškem ozemlju, na katerem so živeli Srbi. JLA je želela zaščititi Srbe na Hrvaškem pred agresijo Hrvatov, to je bil glavni izgovor za napad na Hrvaško. Proti JLA so se potem borile hrvaške oborožene sile, sestavljene iz prostovoljcev in fanatikov. Hrvaški mediji so o slovenski vojni pisali v glavnem stvarno. Obsodili so agresijo JLA na Slovenijo, vendar pa oblast ni storila nič konkretnega, čeprav je bil med Kučanom in Tuđmanom sklenjen dogovor o skupni obrambi, ki pa ga je Tuđman pozneje preklical z izgovorom, da se vojna v Sloveniji Hrvaške ne tiče. Ljudje na Hrvaškem so svoji vladi očitali, da ni udarila po JLA, vendar se je ta izgovarjala, da tak upor v teh okoliščinah ne bi bil pameten.

Pri slovenskih medijih je bil položaj nekoliko drugačen. Tu ni bilo nacionalističnih elementov, mediji so pisali razmeroma objektivno in stvarno. Seveda so tudi tu JLA obkladali z okupatorjem, podobno kot na Hrvaškem, vendar je treba upoštevati, da sta bili Slovenija in Hrvaška v poziciji napadenih držav. Na začetku, ko je prišlo do oboroženega spopada, je bila kot agresor mišljena JLA in ne toliko Srbija. Seveda je prihajalo do kritik in obtožb srbskega vodstva o secesionizmu, vendar kakšnih hujših zamer in ozemeljskih teženj do Slovenije Srbija ni kazala. V tujini so agresijo JLA v glavnem obsodili, bili so naklonjeni osamosvojitvi Slovenije, vendar ne vsi in ne takoj. Ena značilnejših nasprotnic osamosvojitve Slovenije so bile sprva ZDA, pa tudi Rusija ni bila najbolj navdušena, osrednja ruska televizija je za krizo obsodila Hrvaško in Slovenijo, njun separatizem naj bi rušil Jugoslavijo. Sloveniji je bila še najbolj naklonjena Nemčija, večina njenih tiskanih medijev je o odcepitvi pisala pozitivno. Odcepitev so omenjali kot edini mogoč izhod, ko so vsa pogajanja za preureditev države propadla.

Primerjava pisanja slovenskih časopisov in Borbe

Po pisanju *Borbe* (*Borba*, 24. 6. 1991, str. 2) naj v Sloveniji ne bi vedeli, kaj se bo 26. junija, na morda najpomembnejši dan v zgodovini Slovenije, zgodilo. Pravijo še, da naj bi odločitev sprejeli tajno, v ponedeljek, 24. junija, kar po mnenju *Borbe* kaže na razlike v mišljenju strank. Slovensko vodstvo naj bi bilo neenotno in naj bi sicer vedelo, kaj storiti, ne pa kako. Če pogledamo pisanje *Dela* (*Stele*, 1991, str. 33), so 24. junija v skupščini sprejeli novo zastavo samostojne države Slovenije in predstavili temeljne osamosvojitvene akte. Lojze Peterle je na tiskovni konferenci, ki je bila 24. junija v Cankarjevem domu, povedal, da je vlada pripravila 13 osamosvojitvenih zakonov, ki jih je sprejela tudi skupščina, 26. junija pa naj bi začeli veljati.

To kaže, da so še kako vedeli, kako sprejeti akte in tudi kaj se bo dogajalo 26. junija, drugače tega ne bi mogli uresničiti. Če bi bilo vodstvo Slovenije res tako neenotno, kot trdi *Borba*, skupščina verjetno ne bi mogla sprejeti teh trinajstih zakonov. Drugi časopisi v Sloveniji so objavljali praktično enaka poročila, saj so bili viri podobni ali enaki (vladna poročila, tiskovne konference v Cankarjevem domu). *Borba* v članku z naslovom *EZ neče priznati Slovenije i Hrvatske* (*Borba*, 24. 6. 1991, str. 4) navaja: »Šefovi diplomacije odbili su svaki kontakt sa ove dve republike ako se odcepe.« Časopis *Delo* je objavil to izjavo: Luksemburg, 23. 6.: »Luksemburški zunanji minister Jacques Poos je sporočil grožnjo dvanajstih držav članic Evropske skupnosti, da ne bodo priznale neodvisnosti Slovenije in Hrvaške, če bosta z enostransko odločitvijo zapustili jugoslovansko federacijo. Pač pa bo ES pripravljena sprejeti neodvisnost republik, če bo ta rezultat notranjih dogovorov.« (*Stele*, 1991, str. 32) Navedba v *Borbi* je točna, vendar pomanjkljiva. Niso napisali, da bo ES priznala Slovenijo in Hrvaško, če se bosta odcepili na podlagi notranjih dogovorov, niti kdo točno je prenesel grožnjo.

Borba je objavila članek z naslovom *Vlada ne popušta* (*Borba*, 28. 6. 1991, str. 8). V njem navaja: »V sredo, 26. junija, ob 16. uri in trideset minut se je zgodilo nasilje s strani slovenske oblasti nad upravniki letališč Ljubljana - Brnik, Maribor in Portorož. Odvedli so jih kdo ve kam in prevzeli nadzor, nato pa letališča zaprli.«

Delo je na to temo objavilo članek z naslovom *Slovenska letališča zaprta* (*Delo* 27. 6. 1991, naslovnica). Članek pravi takole: »Ljubljana, 26. junija: Od 12. ure ni bilo več mogoče vzletati in pristajati na letališčih na Brniku in v Portorožu. To je kontrolam letenja na obeh letališčih sporočila Zvezna uprava za kontrolo letenja v Beogradu. Obvestilo je bilo poslano tudi vsem državam, s katerimi ima Jugoslavija podpisane bilateralne sporazume o zračnem prometu.« Članka si popolnoma nasprotujeta, čeprav gre za isti dogodek. *Borbina* verzija je verjetno popolna izmišljotina, saj bi redkokatera država sama sebi zaprla vsa letališča in si tako povzročila veliko škodo. Tu gre po vsej verjetnosti za zavajanje srbskega ljudstva.

Delo je objavilo podatek ministrstva za informiranje z 28. junija, po katerem naj bi v TO prestopilo 30 častnikov in 550 vojakov JLA ter 19 civilnih oseb, ki so zaposlene v vojski (*Delo*, 29. 6. 1991, naslovnica). *Borba* pa je v članku *Laži propagandnih štabova* (*Borba*, 28. 6. 1991, str. 5) vse podatke o prestopih imenovala za lažnive in propagandne, prav tako jih kot neresnične označi v članku *Podvale i laži* (*Borba* 30. 6. 1991). Tudi tu je šlo po vsej verjetnosti za sprenevedanje JLA, ki je pravzaprav morala zanikati vse prestopne, saj je bil njen ugled že tako močno načet. *Borba* je v tem članku objavila tudi trditev, da JLA ni nikoli napadala civilnega prebivalstva, pač pa TO vodi proti njej in družinskim članom njenih pripadnikov gverilsko vojno. V *Delu* je 2. julija izšel članek *armada grozi z napadom* kljub sporazumu o umiku, v katerem je navedeno:

»Kot je sporočilo ministrstvo za informiranje slovenske vlade, je JLA v Slovenski Bistrici, na Vrhniki in v Kranju zlorabila oznake Rdečega križa, saj so iz helikopterjev s to oznako streljali na civilno prebivalstvo. Helikopterje armada poleg tega uporablja za dovažanje in odvažanje vojakov, opreme, streliva in sredstev za zveze. Na Vrhniki, kjer so strelji iz helikopterja ranili civilno žensko osebo, so teritorialci odgovorili z ognjem.« (Delo, 2. 7. 1991, naslovnica)

Ministrstvo za informiranje je 28. junija objavilo, da je tank JLA na stezi letališča streljal na vozilo z oznako PRESS. V avtomobilu sta umrla avstrijska reporterja Nicolas Vogl in Norbert Werner. Na tiskovni konferenci, ki jo je imel ljubljanski korpus JLA (članek o tem je 29. junija objavilo tudi Delo), je polkovnik Miškov dejal, da je informacija, da so enote JLA na Brniku ubile avstrijska novinarja, lažniva. Razstrelili naj bi le staro letalo in pri tem niso povzročili nobene škode (Stele, 1991, str. 48). Tudi tu gre za laž JLA, saj je bilo razstreljeni avto mogoče videti na televiziji, pa tudi sicer sta imeni pokojnih znani in sta bili objavljeni, zato je različica, ki jo je predstavila JLA, slaba izmišljotina. Borba je objavila tudi članek z naslovom Demantovan Kacin (Borba, 30. 6. 1991, str. 6). Pravi pa takole: »Nevenka Dobnikar, novinarka TV SLO, je demantirala Kacina, ki je dejal, da so bili pri Ormožu predvčerajšnjim ponovno spopadi. Rekla je, da ni bilo opaziti nobenih premikov tankov. Ti premiki naj bi bili v Središču ob Dravi. To velja tudi za Prekmurje, kjer se spoštuje prekinitev ognja na obeh straneh.«

Delo pa je objavilo članek z naslovom Vračanje na kraj zločina, v katerem piše: »Danes zjutraj (28. junija) so vojaški oklepniki povsem uničili objekt, ki je bil pred dnevi postavljen na slovensko-hrvaški meji. Kot zdaj kaže, se bodo vojaški oklepniki, ki so se med Ormožem in Ljutomerom obrnili, ponovno odpravili proti središču in torej še enkrat šli po poti, ki so jo včeraj popolnoma razdejali. V Puščencih med Ormožem in Središčem ob Dravi je še vedno prevrnjen tovorni vlak, ki je tam ostal po včerajšnjem uničevanju tega železniškega prehoda.« (Delo 29. 6. 1991, str. 4)

Tu ponovno srečamo popolnoma kontradiktorna članka. Borbina različica mi je sumljiva, ker ne omeni, kdaj je Nevenka Dobnikar to rekla in pri katerem javljanju (Obzornik, Dnevnik, neposredno javljanje ...). Delova različica je vsekakor verjetnejša, ker navaja natančnejše podatke.

Pisanje hrvaških časopisov o vojni v Sloveniji

Kot sem že omenil, je bilo pisanje hrvaškega tiska o vojni za Slovenijo razmeroma objektivno. To je deloma tudi razumljivo, saj Hrvaška ni bila vpletena v to vojno in zato tudi ni bila žrtev propagandnega stroja. Poleg tega je tudi sama ubrala pot osamosvajanja od jugoslovanske federacije in je bila zato (vsaj na papirju) solidarna s potezami mlade slovenske države. Ta misel v prejšnjem stavku se mi je zapisala zato, ker sta Slovenija in Hrvaška že aprila sklenili sporazum o skupni obrambi ter si z njim zagotovili vzajemno pomoč in izmenjavo obveščevalnih podatkov. Dan pred napadom na Slovenijo pa se je Tuđman temu sporazumu odrekel, z besedami, da ni v interesu Hrvaške vmešavati se v vojno med Slovenijo in Srbijo. Hrvaška javnost in mediji so okrcali svojo vlado, ker ni odločneje nastopila proti JLA. Ob raziskovanju pisanja medijev o vojni v Sloveniji sem pregledal pisanje osrednjega hrvaškega dnevnika Vjesnik. Pisanje tega časopisa je v glavnem korektno, pogosto se sklicuje na vire iz tiskovnega središča v Ljubljani. Vsebuje tudi poročanje novinarjev s terena, ki so glede na pisanje slovenskih časopisov razmeroma stvarni.

Polni so hvale o ravnanju slovenskih vojakov in civilistov z njihovimi novinarji. Pri svojem pisanju so bili kritični tudi do svoje oblasti. Očitali so ji mlačnost ukrepov proti armadi.

Vjesnikovi novinarji so, tako pravijo, borbo med TO in JLA opazovali tudi z razdalje nekaj sto metrov, kar pomeni, da vsi niso bili odvisni le od Cankarjevega doma in tiskovnih konferenc Jelka Kacina, ampak so se o poteku spopadov želeli prepričati tudi sami. Svoje doživljanje o spopadu pri Krakovskem gozdu so opisali v članku *U stravi ratnog sukoba*. Opisali so tudi predajo 17 vojakov JLA, ki se niso hoteli več boriti proti svojim bratom. Bili so pisana družčina – Madžar, Hrvat in Srb so bili med bojem ranjeni. Povedali so, da je med vojaki JLA precej mrtvih in ranjenih. V to so se lahko prepričali tudi novinarji, ki so videli prihod treh vojaških sanitetnih vozil. Kot pravijo, jih je še posebno presenetil odnos teh mladih obveznikov do vojne. Povečini so vsi iz te skupine med predajo jokali, govoreč, da ne želijo streljati na svoje »brate«. To velja tudi za srbske obveznike, kar kaže na popolno manipulacijo srbskih oblasti in poveljstva JLA s temi vojaki. Tudi ta pripoved Vjesnikovih novinarjev postavi na laž trditev vodstva JLA, da v njihovih vrstah ni bilo nobenih prebegov in vdaj, kar so trdili več ali manj ves čas vojne. Na vprašanje novinarjev, kdo je prvi začel streljati, so vojaki odgovorili, da so dobili ukaz, naj streljajo, ko so naleteli na barikade. Po pripovedovanju Vjesnikovih novinarjev so se nekateri tuji novinarji (vseh skupaj naj bi bilo približno sto) priplazili v neposredno bližino spopadov, vse v želji, da bi čim več videli, s čimer so po njihovem mnenju neposredno ogrožali svoja življenja, zato se čudijo, da ni bilo žrtev tudi med njimi. Končna ocena pisanja hrvaškega tiska bi bila glede na dejavnike, ki sem jih navedel, pozitivna (po Vjesnik, 3. 7. 1991, str. 5).

Pisanje nekaterih svetovnih časopisov o vojni za Slovenijo

V tem poglavju bom obravnaval pisanje časopisov v Nemčiji, Veliki Britaniji in ZDA. Pisanje časopisov v ZDA bom povzel iz člankov, ki so bili na to temo objavljeni v časopisu Delo, saj dnevnega časopisja iz ZDA naše knjižnice nimajo. Za Nemčijo je bilo značilno, da je osamosvajanje Slovenije spremljala s simpatijo. Javno mnenje je bilo odločno na strani Slovenije, pa tudi Hrvaške, hkrati pa je tamkajšnji tisk obsodil evropski zahod zaradi pomanjkanja posluha za dogajanja v Jugoslaviji.

Po mnenju bonnskega dnevnika General-Anzeiger (Delo, 27. 6. 1991, str. 5) sta obe severozahodni republiki pohiteli z razglasitvijo neodvisnosti iz strahu pred krvavimi obračuni, ki bi lahko sledili že tako napetim mednacionalnim razmeram. V nadaljevanju pisanja ta časopis prav nič ne hvali potez nemškega zunanjega ministrstva. Pravi, da so imele intervencije Evrope in Amerike navadno nasproten učinek od zelenega in da je bil ameriški zunanji minister Baker precej slabo seznanjen z razmerami v Jugoslaviji, zato pa bi morali biti evropski politiki precej boljše. S svojim vztrajanjem pri enotnosti Jugoslavije so pri časopisu v bistvu podprli prevratniške načrte srbskih generalov. Hkrati pa poudarjajo, da velja za Slovence pravica do samoodločbe enako kot za Nemce in druge narode. Politiki v Ljubljani in Zagrebu po mnenju časopisa niso pustolovci, ki želijo rušiti Jugoslavijo, temveč želijo le oblikovati takšno državno skupnost, ki bi ustavila rast srbskega hegemonizma, močno povezanega s komunizmom. Pišejo tudi, da za vojno, če bo do nje prišlo, ne bo kriva gospodarska in politična sebičnost Ljubljane in Zagreba, temveč strah, da bo Srbija svoje težnje po premoči uveljavila enako grobo, kot jih je proti Albancem na Kosovu.

Berlinski Tagesspiegel pa je zapisal: »Če izjavi o neodvisnosti Slovenije in Hrvaške potiskata Jugoslavijo spet na rob državljanske vojne, potem sta za to še najmanj krivi omenjeni republiki.« In pa: »Obe sta se mirno, samozavestno in tako, da sta se izogibali izzivanju, zavzemali za proces, ki pa se je spričo zavračanja Srbije, ki je blokirala sleherno mirno sporazumevanje, lahko končal le z njunim izstopom iz Jugoslavije. Zahod bi se moral zdaj vprašati, ali ni zamudil zgodovinske priložnosti, ko svojega besednega zavzemanja za pravico do samoodločbe ni podkrepil tudi z dejanji.« (Delo, 27. 6. 1991, str. 5)

Časopis Frankfurter Rundschau je 26. 6. 1991 menil, da proces v Jugoslaviji z odcepitvijo Slovenije še ni končan, zato tudi ni mogoče napovedati, kaj bo nastalo iz tega. Mogoče bodo to povsem suverene nacionalne države, mogoče konfederacija ali pa povsem drugačna zveza, iz katere bosta izločeni Srbija in Črna gora, pri tem pa opozarja, da te procese vodi nacionalizem, ki rad izključuje (Delo, 27. 6. 1991, str. 5).

V Die Neue Zeit iz Berlina pa razmišljajo, da se utegne mehanizem za krizni menedžment, ki so ga oblikovali na zasedanju zunanjih ministrov v Berlinu, znajti na preizkušnji še prej, kot so pričakovali, to je tisti trenutek, ko Srbiji v odgovor na razglas slovenske in hrvaške suverenosti ne bo prišlo na misel nič drugega kot nasilje (Delo, 27. 6. 1991, str. 5).

Po mnenju časopisa Westfälische Nachrichten sta obe najnovejši evropski državi na papirju sicer samostojni, vendar ju nobena država sveta za zdaj ne bo priznala. Tudi gospodarski položaj naj bi bil po mnenju časopisa takšen, da daje Slovincem in Hrvatom le malo opore za optimizem.

Časopis Frankfurter Allgemeine je v svojem članku z naslovom *Von ende zum anfang Jugoslawiens* zapisal: »Uresničilo se je pravilo, da majhne nacionalne ali etnične manjšine brez strnjenegega teritorija, v mešanih državnih tvorbah, ne morejo zahtevati pravice do samoodločbe z ustanavljanjem svojih lastnih, suverenih držav, ne da bi bila s tem organizacija obstoječih držav ohromljena in bi bile posledice razcepljanje in anarhično brezvladje.« (Delo, 27. 6. 1991, str. 5)

Braunschweiger Zeitung pa je 28. junija zapisal: »Trebja se je še zadnjič lotiti poskusa prepričati Srbijo, da je nujno, da se odpove svoji nadoblasti in privoli v oblikovanje ohlapne konfederacije z obsežnimi pravicami tudi za posamične manjšine. Samo ob izpolnitvi takšnega pogoja je dopustno nadaljevanje zahodne moči.« (Delo, 27. 6. 1991, str. 5)

Neu Osnabrücker Zeitung pa meni: »Čas za diplomatsko zadržanost je minil. Togo ravnanje jugoslovanske vojske bi moralo Evropsko skupnost pripraviti do tega, da silovito pritisne na beograjsko vlado. Generali in njihovi komunistični voditelji iz ozadja v nobenem primeru ne bi smeli dobiti občutka, da je moč kolo zgodovine nekaznovano zavrteti nazaj. Tisti, ki je poslal tanke v Slovenijo in na Hrvaško, je izgubil pravico do sleherne gospodarske pomoči.« (Delo, 27. 6. 1991, str. 5)

Nord-Westzeitung pa pravi: »Težnja po samoodločbi, življenju v lastni nacionalni odgovornosti, je legitimni otrok demokracije. Zahodni svet se spričo tega ne bi smel omejiti samo na naivno zveneče pozive k nenasilju in miroljubnemu poravnavanju konfliktov, marveč bi moral razviti lastne inštrumente in koncepte za reševanje konfliktov kot tudi za uveljavljanje pravice do samoodločbe.« (Delo, 27. 6. 1991, str. 5)

Süddeutsche Zeitung ugotavlja: »Iz stališča Zahoda do izjav o neodvisnosti Hrvatov in Slovencev, prežetega z občutkom nemoči in celo užaljenosti, nepreslišno zveni občutek, da sta oba naroda zaradi sebičnosti namerno pripeljala do razpada Jugoslavije. S svojim odzivom na narodnostne probleme Vzhoda Zahod dokazuje le to, da ostaja ujetnik razmišljanja iz obdobja stagnacije. Izzivi prihodnosti pa v nasprotju s tem terjajo pogum in iznajdljivost, ne pa malosrčnost in pomanjkanje domišljije.« (Delo, 27. 6. 1991, str. 5)

Frankfurter Allgemeine Zeitung razmišlja takole: »Zahod zbujta klavrn vtis. Ameriška vlada govori tako, kot da bi nasilje v Jugoslaviji izviral iz Slovenije in Hrvaške. Predsedujoči sveta Evropske skupnosti poziva k stabilnosti na Balkanu. To si lahko obeta samo od nadaljnjega obstoja Jugoslavije, ki pa je bila vse od svojega nastanka ječa narodov. V Nemčiji je le nekaj politikov zahtevalo od vlade, da spremeni svojo politiko do Jugoslavije. Mali Avstriji so prepustili nalogo, da spravi v gibanje vsaj mehanizem KVSE. Ti dnevi so za Evropo mračni.« (Delo, 27. 6. 1991, str. 5)

Tednik Die Zeit piše: »Sramotno je, da so države Evropske skupnosti demokratom na Hrvaškem in v Sloveniji doslej odrekli svojo nedvoumno podporo. Dvanajsterica ne bi smela dočakati oblike, v kateri naj se drugi skupnosti približajo ali se vanjo vključijo. Pač bi morala uresničevati nevmešavanje – vendar na način, ki ne bi izključeval sprememb v mednarodnopravnem stanju. V nobenem primeru pa se Evropska skupnost ne bi smela preobraziti v nekakšno Sveto alianso.« (Delo, 27. 6. 1991, str. 5)

Frankfurter Allgemeine Zeitung v svojem članku Jugoslavija ne obstaja več pravi: »Demokratski vladi Hrvaške in Slovenije nista želeli popolne ločitve. Bili sta za spremembo Jugoslavije v mednarodnopravno ustanovljeno Konfederacijo neodvisnih držav. To bi bil za večino Hrvatov in Slovencev korak predaleč, ampak verjetno bi obe vladi zmogli prepričati svoje ljudstvo za življenje v takšnem ostanku nekdanje skupnosti. Vendar Beograd ne želi vedeti za to. Zdaj ko se proti Hrvaški in Sloveniji vojskuje, tudi konfederacija ni več možna.« (Delo, 27. 6. 1991, str. 5)

Frankfurter Allgemeine Zeitung je 2. julija objavil članek, v katerem piše: »Pa vendar ne smemo pozabiti nemškega deleža pri napačni politiki. Zunanji minister Genscher spada k trdovratnim zagovornikom enotnosti Jugoslavije, tudi ko je bilo že davno jasno, da ravno ta enotnost sprtih republik preprečuje svobodo ljudi in mir v evropski regiji.« (Delo, 27. 6. 1991, str. 5)

Tudi Velika Britanija je bila slovenski osamosvojitvi naklonjena in častni sekretar slovenskega informacijskega urada v Londonu Keith Milles je ob razglasitvi slovenske samostojnosti povedal: »Združeno kraljestvo je s svojo dolgoletno in spoštovanja vredno tradicijo demokracije vedno podpiralo samoodločbo in svobodo narodov, kar določa tudi helsinški sporazum. Republika Slovenija je vse opravila v skladu z mednarodnim pravom in je uvedla večstrankarski sistem, svobodni trg in pravno državo. Mislim, da je moralna in stvarna dolžnost Združenega kraljestva jasna: moralo bi priznati republiko Slovenijo in delati za mirno, novo ureditev na Balkanu.« (Delo, 27. 6. 1991, str. 5)

Financial Times pa je zapisal, da je napaka zahodnih vlad v tem, ker ne priznajo, da sta enotnost in demokracija verjetno nezdržljivi z Jugoslavijo. Vztrajati pri vzdrževanju Jugoslavije v sedanjih obliki pomeni prispevati k njeni nestabilnosti. V glavnem se vsi časopisi v Veliki Britaniji sprašujejo, kako se izogniti prelivanju krvi. Nekateri pa se zavzemajo tudi za posredovanje Konference o varnosti in sodelovanju v Evropi (Delo, 27. 6. 1991, str. 5).

28. junija se je tisk Velike Britanije precej ostro odzval na intervencijo JLA v Sloveniji. Dnevnik The Guardian je zapisal takole: »Akcijo JLA je treba odkrito obsoditi. Trditve Beograda, da brani zunanje meje zvezne države, niso nič drugega kot pretveza. Z avstrijske strani ni nobene grožnje, na katero bi bilo treba odgovoriti. Celotna operacija, ne glede na to, ali jo je odobril zvezni premier ali ne, ima prozoren namen – spopad z notranjepolitičnim izzivom, kakršnega pomenita Slovenija in Hrvaška. Velika škoda je,« pravi časopis, »da ni ministrski predsednik Ante Marković že prej ukrepal, in sicer proti veliko večji politični nevarnosti, ki je tudi temeljni vzrok sedanje politične krize v Jugoslaviji, to je proti objestnemu nacionalizmu

srbskega predsednika Miloševića. Razumljivo je, da se vedno bolj živčen Zahod namršči ob misli razpada na Vzhodu, toda brez pomena je, da ameriški zunanji minister Baker poziva republike, naj po mirni poti rešijo svoje probleme znotraj enotne Jugoslavije,« meni ta dnevnik in nadaljuje: »Če bi bila Jugoslavija res enotna, nasprotij sploh ne bi bilo.« (Delo, 27. 6. 1991, str. 5)

Formulacija Bele hiše, ki je bila objavljena v sredo, 26. junija, in pravi »Nasprotujemo uporabi sile, vendar bi radi, da se jugoslovanska enotnost ohrani,« je nerealna. »Ne gre več za vprašanje nagrade za odcepitev dveh republik,« kot je svojo bojazen o tem izrazil James Baker. »Zdaj je vprašanje odvrčanje agresije zvezne armade, zato mora biti sporočilo Beogradu jasno in glasno.« (Delo, 27. 6. 1991, str. 5)

Times je 2. julija 1991 v članku z naslovom Vojaki zamenjujejo turiste v bujni pokrajini povedal, da Sloveniji ni treba raziskovati svoje zgodovine, da bi opravičila neodvisnost, saj je bila ta zgodovina turistom natančno propagirana zadnjih štirideset let (The Times, 3. 7. 1991, str. 8).

V članku Jugoslavija razpada pa je v Timesu zapisano: »Evropski skupnosti mora biti jasno, da ne bo mogla zbližati obeh strani, obenem pa po svoje opravljati posel, kot je na primer rekonstrukcija Jugoslavije. Če Evropska skupnost prepozna suverenost ali ne, Slovenija in Hrvaška se obnašata kot avtonomni državi in morata biti kot taki tudi obravnavani.« (The Times, 3. 7. 1991, str. 8)

Pisec pravi tudi: »Predsednik Kučan ima prav. Uspešno pogajanje se ne more začeti z vračanjem časa nazaj. Noben hrvaški ali slovenski voditelj ne more na tej točki nazaj v federacijo. Njegovo ljudstvo bi ga linčalo.« (The Times 3. 7. 1991, str. 8)

V članku Evropska resnična Ruritaniya pa je zapisano: »Karkoli je že resnica, jasno je, da je slovensko vodstvo krizo, ki je sledila, briljantno zdržalo. V petih dneh je Slovenija prestala strog preskus državnosti in suverenosti z odbitjem tuje armade.« (The Times, 5. 7. 1991, str. 10)

V članku Od Slovencev prepričana armada pripravlja močnejšo blokado Times takole opisuje trenutne hrvaško-slovenske odnose: »Slovinci močno sumijo, da je hrvaško vodstvo skovalo sporazum, bodisi z zveznim premierjem bodisi z visokim vojaškim vodstvom. Če ni tako, zakaj ima potem JLA dostop do Slovenije prek hrvaškega ozemlja?« (The Times, 3. 7. 1991, str. 5) Isti članek pravi še: »Vojne proti Sloveniji so se lotili s skrivnostnim političnim programom. Razbitje Slovenije bi, po njihovem mnenju, Hrvatom poslalo opozorilno sporočilo in zmanjšalo njihove možnosti za pogajanja. /.../ Toda takšna taktika odklopa elektrike in vode JLA se lahko Sloveniji vrne v obliki povratnega ognja. /.../ Njena vojska (TO) je še vedno partizanska vojska s slabotno linijo poveljevanja. Njene pokrajinske enote sprejemajo svoje lastne odločitve. /.../ Še vedno ni jasno, ali je ta vojna cilj vodstva v Beogradu ali ne, dejstvo pa je, da je armija še kako razpoložena za konflikte.« (The Times, 3. 7. 1991, str. 5)

Američani vsaj na začetku niso bili naklonjeni odcepitvi Slovenije in Hrvaške. Govorili so, da ne bodo priznali enostranskih odločitev in hkrati zagovarjali enotnost Jugoslavije. Tudi tisk je bil vsaj na začetku Sloveniji nenaklonjen. Niso pa odobrvali oboroženega posredovanja vojske, čeprav je ameriški zunanji minister James Baker zveznemu premierju Anteju Markoviču pet dni pred začetkom vojne dejal, naj Slovence »blago okrcajo po prstih«. New York Times 26. junija 1991 v članku z naslovom Dve jugoslovanski državi sta se odločili za odcepitev, če njeni pogoji ne bodo izpolnjeni, piše, da lahko odločitev o razglasitvi samostojnosti Slovenije in Hrvaške privede do popolne odcepitve, če Beograd ne bo ustregel njuni zahtevi po ohlapnejše povezani Jugoslaviji. Časopis je povzel besede Milana Kučana, ki je dejal: »Še vedno sem za pogajanja, da pa bi do pravih pogajanj lahko prišlo, smo se odločili za samostojnost Slovenije.« (Delo, 27.

6. 1991, str. 5)

Politično ozračje je napeto, ker obstaja možnost, da pride do prelivanja krvi, ugotavlja New York Times in doda: »Niti Evropa niti ZDA ne priznavajo neodvisnosti obeh najbolj prozahodnih in najbogatejših jugoslovanskih republik.« Ta časopis pa nam prenese tudi uradno izjavo Busheve vlade, ki pravi takole: »Obžalujemo početje Slovenije in Hrvaške, saj so si ZDA mesece prizadevale, da bi zgladile spor med sprtimi stranmi.« Namestnik zunanjega ministra Lawrence Eagleburger pa je še izjavil: »Konec koncev Jugoslavlani lahko visijo skupaj ali pa vsak posamič.« (Delo, 27. 6. 1991, str. 5) Eagleburger je nato še dodal, da sta obe odcepitvi gotovo grožnja stabilnosti in blaginji ljudem v Jugoslaviji in da se še niso odločili, kako se najbolje spoprijeti s to zadevo.

Na mnenjski strani New York Timesa pa je pisec Peter Millonig svoja razmišljanja objavil v članku pod naslovom Slovenija po sedmih stoletjih svobodna. V njem pravi, da z ustanovitvijo samostojnih Slovenije in Hrvaške Jugoslavija kot celovita federalna enota šestih republik in dveh avtonomnih pokrajin ne obstaja več. Zdaj je treba razmišljati naprej, o času, ki sledi tej pomembni odločitvi. Avtor navaja tudi temeljna vprašanja, na katera bo treba odgovoriti: kako odpraviti komunistično birokracijo v Sloveniji, kako naj Slovenija gospodarsko preživi in kako lahko Slovenija in Hrvaška še naprej ostaneta gospodarsko povezani s preostalo Jugoslavijo, kako naj celotno območje še naprej ostane politično stabilno in kako razširiti demokracijo na območja, ki demokracije še niso skusila (Delo, 27. 6. 1991, str. 5).

Ameriški časopisi so 28. junija že spremenili svoje mnenje o slovenski in hrvaški odcepitvi. Tako je uredništvo časopisa Wall Street Journal v svojem komentarju zapisalo: »Prizadevanja Zahoda, da podpro progresivno mislečega Miloševića, so opogumile edino togo mislečega Miloševića,« in še: »Srbski predsednik je to, da Zahod nasprotuje razpadu Jugoslavije, očitno imel za mandat za vojaško intervencijo.« (Delo, 29. 6. 1991, str. 5)

»Kar zadeva ZDA in Evropo, to stanje zahteva bolj svež in realnejši pogled na politiko. Vprašati bi se bilo treba, ali ne kaže vse na to, da bi se Slovenija in Hrvaška uspešneje razvijali kot demokratični državi, če bi bili zunaj Jugoslavije, ne pa v njej. S tem, da Zahod vztraja pri ohranjanju federativne Jugoslavije, lahko samo še opogumlja Miloševića in izgublja vse možnosti za miren prehod. Slovenija in Hrvaška ne zahtevata, da bi bila med njima in Jugoslavijo postavljena železna pregrada. Zavračata samo to, da bi zvezna vlada in Srbija prevladovali v njuni politiki. Njuna majhnost je zanemarljivo dejstvo. Če ne bi bila, potem Švica ne bi bila najbogatejša država v Evropi,« pravi Wall Street Journal. Končuje pa takole: »ZDA in Evropa s tem, ko se povezujeta s tistim, kar je v bistvu Miloševićev tabor, podžigata napetosti. Če je mogoče najti rešitev in skrpati Jugoslavijo, toliko bolje. Toda to bi morala biti precej drugačna Jugoslavija od sedanje, se pravi od dosedanje Jugoslavije, v kateri je nepopustljivo stališče enega samega človeka, Slobodana Miloševića, povzročilo nevarno krizo. Od glavnih ameriških časopisov edino še New York Times zagovarja Bakerja in pravi, da je imel ameriški zunanji minister prav, ko je prejšnji teden v Beogradu nastopil proti separatizmu.« (Delo, 29. 6. 1991, str. 6)

Sklep

Manjšo stopnjo neobjektivnosti je bilo opaziti tudi v slovenskih medijih. Srbski mediji pa so bili v resnici precej manj objektivni. Bili so povezani z JLA in zato napadalec, propaganda je bila zanje obvezna, saj so predvsem pred svojimi, torej pred Srbi, morali skriti resnični namen posredovanja v Sloveniji. Tako ljudje v Srbiji niso mogli vedeti, kaj se v resnici dogaja in kdo je napadalec. Prikazovali so jim, da je agresor Slovenija, ki je napadla JLA, niso pa jim povedali pravega vzroka, zakaj je JLA sploh v Sloveniji. Govorili so, da so v Sloveniji zato, da zavarujejo meje in ohranijo celovito Jugoslavijo. Ljudje niso mogli vedeti, da je Slovenija tista, ki je napadena, in ne JLA. Da bi povečali bes srbskega ljudstva, so govorili, da Slovenci s pomočjo Nemcev, ki jih urijo, razbijajo Jugoslavijo in da se »ponavlja« leto 1941. Od posamezne države in njenega položaja v vojni je odvisno, kako medijska dejavnost izraža resnične razmere oziroma kako poročanje medijev ustreza resničnemu poteku dogodkov.

Vsekakor pa morajo biti mediji v vojni pod nadzorom, da ne bi svoji državi in njenim interesom škodovali s svojim poročanjem. Ta nadzor izvaja politična oblast, vendar v demokratičnih državah le v vojni. V Srbiji si je tamkajšnja oblast medije popolnoma podredila v vojni in miru. Vedno ostaja tudi nekakšna cenzura, tudi v medijih. Jelko Kacin je povedal, da med vojno v Sloveniji niso posredovali v nobenem mediju, da bi na primer pregledali gradivo in odobrili ali zavrnili njegovo nadaljnjo uporabo v medijih. Vsako medijsko poročilo pa vsebuje tudi elemente propagande, naj bo še tako korektno napisano.

Informacije so v bistvu namenjene obveščanju ljudi, vendar vsebujejo tudi elemente, ki vplivajo na javno mnenje, še posebno v vojni se oblikujejo vesti s točno določenim, propagandnim ciljem. Propaganda se je v vojni za Slovenijo pojavljala na obeh straneh, vendar veliko bolj na strani JLA. Cilj obeh strani je bil pridobitev svetovne javnosti na svojo stran. Predvsem je bilo to opazno za Slovenijo, ki je s spretno vodeno medijsko dejavnostjo prepričala svet v pravilnost svojih dejanj. Brez priznanja, ki ga je tako pridobila, ne bi mogla preživeti kot samostojen mednarodno priznan subjekt. Seveda je tudi JLA skušala pridobiti svetovno javnost. To ji je vsaj na začetku uspelo, predvsem pri ZDA, v celoti pa ji je to uspelo pri Srbih. Brez tega ne bi mogla nekaznovano izvajati agresije nad samostojno Slovenijo.

Kaj lahko rečem na koncu? Slovenija je vojno, ki sta ji jo vsilila beograjsko vodstvo in JLA, dobila. Dobila pa jo je zaradi požrtvovalnih vojakov TO, slovenske policije in zelo dobro organizirane obrambe, kljub pomanjkljivi oborožitvi v primerjavi z JLA, zaradi uspešne medijske »ofenzive«, ki ji je uspelo na slovensko stran pridobiti svet, ter zaradi sposobnega političnega vodstva. V članku sem hotel prikazati poročanje domačih in tujih časopisov o vojni za Slovenijo. Psihološkopropagandni prijemi JLA v vojni za Slovenijo so se pojavljali predvsem v obliki poskusov diskreditacije slovenskega vodstva, očitali so mu, da je nelegitimno, secesionistično in da ruši državo. Cilj JLA je bil predvsem pridobiti srbsko in črnogorsko prebivalstvo na svojo stran, Slovenijo pa v njihovih očeh prikazati kot rušiteljico Jugoslavije in komunizma. To jim je deloma tudi uspelo, predvsem z medijsko blokado in prekinitvijo dotoka informacij iz drugih republik.

Ni pa jim uspelo pridobiti na svojo stran Slovencev, ki so se na plebiscitu odločili, da naj bo Slovenija samostojna, čeprav so s propagando poskušali doseči svoje tudi tu.

Eden vidnejših propagandnih poskusov JLA je bil trosenje letakov, s katerimi pozivajo Slovence k lojalnosti Jugoslaviji, vendar ta poskus ni dosegel svojega cilja. Slovenija se je poskusom psihološkega delovanja upirala z uspešnim medijskim delovanjem. Mediji so se s svojim poročanjem uspešno postavili

po robu JLA, na svojo stran so pridobili tujino in dosegli, da je svet obsodil agresijo JLA. Velike zasluge za to ima tudi tiskovno središče pod vodstvom Jelka Kacina, ki je novinarje uspešno oskrbovalo z informacijami. Tudi tuji novinarji so bili s središčem zadovoljni. Njihovo pisanje o Sloveniji je bilo v glavnem pozitivno, kar je gotovo močno pripomoglo k srečnemu koncu in samostojni Sloveniji.

Tiskovno središče v Cankarjevem domu je bilo tudi prostor, v katerem je na tiskovnih konferencah prihajalo do stikov med mediji in oblastjo, ki jo je predstavljal Jelko Kacin. Velikokrat so na teh konferencah nastopili tudi ključni ljudje slovenske oblasti. Mediji so tu dobivali sveže podatke, ki so jih nato posredovali javnosti. Veliko podatkov pa je vsak dan posredovala tudi Slovenska tiskovna agencija, ki je bila ustanovljena maja 1991 in je nadomestila Tanjugovo podružnico za Slovenijo. Sodelovanje je bilo z obeh strani ocenjeno kot dobro, čeprav so bile tudi pripombe, tako Kacina kot medijev. Poročanje časopisov in drugih občil je bilo prav tako pozitivno in za Slovenijo koristno, razen seveda srbskih, ki so bili na strani JLA, in ameriškega tiska, ki se na začetku z osamosvojitvijo Slovenije ni strinjal.

V tisku se je nato mnenje spremenilo, oblast pa je še nekaj časa ostala »trmasta«. Za slovenske časopise lahko rečem, da so bili razmeroma objektivni, čeprav je bila tudi v njih prisotna propaganda. Tako so na primer JLA obkladali z vzdevki, kot je okupator, in podobnimi, vendar je treba povedati, da je bila Slovenija napadena, zato je to razumljivo in upravičeno. Za srbske časopise in JLA pa so bili značilni močna propaganda in pisanje tudi popolnih laži, pa tudi popoln informacijski mrk (v vojašnicah). Svet in srbsko ljudstvo so hoteli prepričati, da imajo prav oni in da so v bistvu žrtve napadov, vendar jim to ni uspelo. Uspešen prenos informacij v Sloveniji je JLA hotela uničiti z bombardiranjem radijskih in televizijskih oddajnikov. Tudi to jim ni koristilo. Informacije so se širile prek vseh medijev, tudi letakov, najbolj pa prek radia, televizije in časopisov.

Treba je omeniti še, da ne Srbija ne Slovenija nista dopustili množičnega, nenadzorovanega dotoka informacij v svoj medijski prostor. Res pa je tudi, da so v Sloveniji prodajali tudi srbski tisk.

Literatura in viri

- Anton Grizold, 1992. Razpotja nacionalne varnosti. Ljubljana: FDV.
- Armada grozi z napadom kljub sporazumu o umiku, Delo, 2. 7. 1991, naslovnica.
- Brutalnost armade kaže, da je cilj vojaška okupacija, Delo, 29. 6. 1991, str.6.
- Če manipuliraš, te ujamejo na laži, v Jelko Kacin, Veliki zmagovalec, Kmečki glas, 17. 7. 1991, str. 29–32.
- Demantovan Kacin, Borba, 30. 6. 1991, str.6.
- Enciklopedija Slovenije 8, 1994. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- EZ neče priznati Slovenije i Hrvatske, Borba, 24. 6. 1991, str. 4.
- France Stele, 1991. Slovenija skozi ogenj do neodvisnosti. Komenda: Samozaložba.
- Hoče osamostaljenje odmah, ali ne znaju kako, Borba, 24. 6. 1991, str. 2.
- Jugoslavija razpada, The Times, 3. 7. 1991, str. 8.
- Klementina Hergold, 1993. Vloga medijev in propaganda v vojni, Diplomaska naloga. Ljubljana.
- Ko tankovske gosenice meljejo demokracijo narodov, Delo, 29. 6. 1991, str. 6.
- Laži propagandnih štabova, Borba, 28. 6. 1991, str. 5.
- Mar ni Zahod zamudil zgodovinske priložnosti, Delo, 27. 6. 1991, str. 5.
- Milan Oder...,1991. Jelko Kacin, Veliki zmagovalec. Maribor: Založba za alternativno teorijo.
- Od Slovencev prepričana armada pripravlja močnejšo blokado, The Times, 3. 7. 1991, str. 5.
- Odpoklic vseh slovenskih državljanov iz armade, Delo, 28. 6. 1991, str.4.
- Podvale i laži, Borba, 30. 6. 1991, str. 5.
- Profesionalec v službi države, v Jelko Kacin, Veliki zmagovalec, Jana, 10. 7. 1991, str. 21.
- Resnična Ruritanija, The Times, 5. 7. 1991, str. 10.
- Silovit slovenski odpor proti brutalni agresiji, Delo, 29. 6. 1991, naslovnica.
- Slovenska letališča zaprta, Delo, 27.6. 1991, naslovnica.
- Sredi vojne vihre, Delo, 19. 7. 1991, str. 4.
- U stravi ratnog sukoba, Vjesnik, 3. 7. 1991, str. 5.
- Veliki zmagovalec z majhno napako, v Jelko Kacin, Veliki zmagovalec, Mladina, 23. 7. 1991, str. 49.
- Vlada ne popušta, Borba, 28. 6. 1991, str.8.
- Vojaki zamenjujejo turiste v bujni pokrajini, The Times, 2. 7. 1991, str. 8.
- Vračanje na kraj zločina, Delo, 29. 6. 1991, str. 4.
- Za resne razmere čustva niso primerna, v Jelko Kacin, Veliki zmagovalec, Večer, 20. 7. 1991, str. 37.

POMEN IN VLOGA ŽELEZNICE V ČASU VOJNE ZA SLOVENIJO

THE SIGNIFICANCE AND ROLE OF RAILWAYS DURING SLOVENIAN WAR OF INDEPENDENCE

FRANC ZEMLJIČ

Mag. Franc Zemljič je predsednik Društva za ohranjanje dediščine Prleški železničar. V času vojne leta 1991 je bil zaposlen na Slovenskih železnicah. S sodelovanjem na strokovnih posvetih skrbi za ohranjanje tradicije slovenskih železničarjev.

Ključne besede

Vojna za Slovenijo 1991, Slovenske železnice, Železniška postaja Ormož, železničarji.

Key words

Slovenian War of Independence 1991, Slovenian Railways, Ormož railway station, railway employees.

Povzetek

Slovenske železnice so imele v času vojne nalogo podpirati vojaško obrambo Slovenije in ovirati delovanje nasprotne strani, pa tudi ohranjati delovanje svoje redne dejavnosti, prevoza ljudi in blaga. Pomembnejši dogodki, in sicer intenzivni bojni spopadi med enotami TO in JLA v vojni za Slovenijo leta 1991 so potekali tudi v neposredni bližini železniških postaj. Zaposleni so se neposredno angažirali v obrambnih nalogah s postavljanjem ovir z vlakovnimi kompozicijami na železniških prehodih in omogočili uporabo železniške infrastrukture in sredstev zvez za potrebe TO. Ob tem je treba poudariti tudi vlogo železnice v času pred vojno in po njej, torej v treh različnih časovnih obdobjih;

- aktivnosti načrtovanja in priprave v mirnem času in času morebitnega izbruha,
- dogodki med vojno,
- aktivnosti za odpravo vojnih posledic.

Abstract

In wartime the Slovenian Railways had the task of upholding the military defence of Slovenia and disrupting the operations of the opposite side, as well as maintaining the continuity of their regular activities, i.e. the transportation of people and goods. Major events, specifically the intensive fighting between the units of the Territorial Defence and the YPA in the War of Independence of Slovenia in 1991, took place in the immediate vicinity of railway stations. Railway station employees immediately engaged in defence tasks by moving trains to block railway crossings and to allow the use of railway infrastructure and communications for the needs of the Territorial Defence.

In this context it is necessary to emphasize the role of the railways in three time periods, before and after the war:

- Planning of activities and preparation in peacetime and during a possible outbreak of war,
- Events in time of war, and
- Activities to eliminate the consequences of war.

Uvod

Železnica je v vojnem času zelo pomemben sistem z vidika transporta in komunikacij, njeni objekti pa imajo obrambno vlogo (železniški prehodi). Oboje, predvsem pa njeni objekti, so bili ob veliki izpostavljenosti, angažiranju in odgovornih odločitvah železničarjev odločilni za obrambo Slovenije leta 1991. Glede na neposredno bližino železniške postaje z območjem, kjer so potekali najpomembnejši dogodki, in sicer intenzivni bojni spopadi med enotami TO in JLA, se je vključenost železnice v vojno za Slovenijo še povečala. Ta vključenost je obsegala opravljanje del posebnega družbenega pomena, skrb za potnike na postaji in vlakih, skrb in odgovornost za blago v transportu, za osnovna sredstva, varnost zaposlenih, dokumentacije itn.

Železnica v Ormožu¹ in železničarji so bili posredno in neposredno vključeni v vojno za Slovenijo, kar potrjujejo številna pričevanja udeležencev bojev na ormoškem², fotografije³ in videoposnetki⁴ ter zapisi⁵. Oris kronologije dogodkov prikazuje zgodbo kot celoto.

Čas priprav na vojne razmere

Vsaka železniška postaja je imela v minulih 80. letih kot sestavni del za v času vojne izjemno pomembno državno infrastrukturo svoj obrambni načrt, ki je natančno določal postopke: evakuacijo, kako obvarovati osnovna sredstva, zveze in varnostne naprave. Na postajah so bile enote Civilne zaščite z opremo (zaščitne maske, prva pomoč za sanitetno enoto ...).

Priprave na družbeno tranzicijo so prinesle spremembe v obveznosti delovnih organizacij na področju obrambe v Republiki Sloveniji, kljub temu pa je ostal vpliv nekdanjih obrambnih dejavnosti. »O širših razmerah in burnih dogodkih v širši regiji smo imeli bolj malo informacij, zato smo o stanju lahko le sklepali. Od nadrejenih na Železnici v Mariboru nismo dobili informacij, ki bi nam pomagale razumeti celotno situacijo,« je povedal Viktor Stajnko, šef železniške postaje Ormož v času vojne leta 1991 o stanju v dneh pred vojno.

Nekaj namigov so železničarji dobili od varaždinskih novinarjev, še več pa se je dalo sklepati iz početja pripadnikov TO, ki so na območju železniške postaje zavzeli bojne položaje in na mostu začeli pripravljati barikado. »Vendar je bilo to zelo

Slika 1: Viktor Stajnko, šef železniške postaje Ormož v času vojne leta 1991
(Foto Štefan Hozyan)

1 Osrednja železniška postaja v Ormožu – postajna zgradba, skladišče, kretniške postojanke, proga proti Središču ob Dravi, Ljutomeru in Moškanjcem, železniški prehodi.

2 Viktor Stajnko, Jožef Cvetko, Janko Kolarič, mag. Jurij Ferme, Ivan Kuharič, Aleksander Štampar.

3 Štefan Hozyan.

4 Janko Korpar.

5 Mag. Jurij Ferme, Miran Fišer.

pozno, da bi postajo v Ormožu lahko pripravili za delo v vojnih razmerah,« je ocenil razmere na železniški postaji in možnosti za delovanje Viktor Stajnko, ki je od vodstva železniške organizacije pričakoval uradne informacije in predvsem usmeritve za ukrepanje v prihajajočih razmerah, čeprav so bile obrambne priprave velike, saj je bil v Mariboru štab za krizne razmere na železnici, s katerim so na začetku z železniške postaje Ormož imeli neposreden telefonski kontakt.

Vojni dogodki

»V času vojne sem bil ves čas na postaji. Zavedal sem se, da sem odgovoren za vse odločitve in s tem za življenje in delo na postaji. Naenkrat, bolj kot kadar koli do takrat, me je zaskrbelo za ljudi, ki so bili zaposleni na postaji, prav tako sem se zavedal odgovornosti za osnovna sredstva na železniški postaji Ormož,« je svoj položaj neposredno pred spopadom opisal šef ormoške železniške postaje.

Slika 2: Železniška postaja Ormož v času vojne leta 1991 – posledice strelav z mostu na reki Dravi iz smeri Hrvaške (foto: Štefan Hozyan)

Slika 3: Železniška postaja Ormož – posledice strelav na vratih in fasadi z mostu na reki Dravi iz smeri Hrvaške (foto: Štefan Hozyan)

Ne glede na neposredno bližino kraja spopada v Ormožu so na delo prihajali vsi zaposleni delavci železniške postaje. Za opravljanje del so morali biti prisotni: šef postaje, prometnik, kretniki, skladiščnik, blagajnik, čistilka in kurir. Za izvajanje najnujnejših ukrepov je šef postaje posebno pozornost namenjal zagotavljanju prisotnosti prometnikov (Zvonko Koter, Mirko Majč, Milutin Vujić, Danilo Zidarič in Franc Zlatnik) in kretnikov. »Vsak dan so bili na delovnih mestih drugi ljudje. Ko je prišlo do napada na Ormož, so bili v službi prometnik Mirko Majč, kretniki Benjamin Šalamon, Jožef Kosec in Ivan Blagovič, skladiščnik Ivan Zlatnik, blagajničarka Danica Marin in čistilka Lojzka Žnidarič,« je opisal⁶ kadrovsko zasedbo na železniški postaji Ormož na dan najintenzivnejših bojnih spopadov med enotami TO in JLA.

6 Intervju Viktorja Stajnka leta 2011 o dogodkih na železniški postaji Ormož v času vojne za Slovenijo, dodatne informacije iz intervjuja leta 2006.

Na območju postaje, na mostu čez Dravo, na hribu okrog vinske kleti, na hribu nad postajo, pri železniškem prehodu ... so bili pripadniki TO in milice⁷. Po neuspešnih pogajanjih med pripadniki JLA in komandirjem PM Ormož na ormoškem mostu so sledili preleti in kroženje vojaškega reaktivnega letala tik nad mostom in kroženje vojaškega helikopterja nad položaji TO. Iz letal so metali tiskane letake s pozivom za sodelovanje z JLA in opustitev oboroženega odpora ter grožnjo z odločnim oboroženim posredovanjem. Barikade na mostu so začeli s tanki fizično odstranjevati. Prišlo je do medsebojnega obstreljevanja s pehotnim orožjem. Sledile so grožnje JLA z jurišem pehote čez most, grožnje po megafonu o obstreljevanju z granatami in podobno⁸.

Pripadniki JLA so začeli s tanki obstreljevati barikado na ormoškem mostu, položaje ob barikadi in bližnjo okolico, in sicer objekte železniške postaje, Rezultati obstreljevanja so bili: prestreljena streha, strelske poškodbe na fasadi, prestreljen prometni urad, uničena okna na pisarni šefa postaje, prestreljena vrata na skladišču, poškodbe vhoda v skladišče in poškodbe na objektih nadzorništva SVP in EI na Varaždinski ulici 1⁹. Zadeli so tudi ormoški grad, ormoško klet in gostilno Grivec¹⁰. Zaposleni na železniški postaji Ormož so se organizirano umaknili v kritje za zgradbo železniške postaje. Pod vodstvom šefa postaje so pravočasno pripravili evakuacijo najpomembnejše dokumentacije železniške postaje, da je v spopadu ne bi uničili. V tem času so na železniški postaji Ormož ostali brez povezav z Mariborom, tako je šef postaje samostojno usklajeval aktivnosti s TO in drugimi nosilci obrambnih dejavnosti v Ormožu.

Tako kot večina udeležencev vojne je tudi Viktor Stajnko doživel vojno viхро kot neposredno grožnjo za lastno življenje, ob tem pa je nosil še breme odgovornosti za ljudi in poslovanje na ormoški postaji: »Kot šef postaje sem moral biti ves čas v službi, domov sem odšel za kakšno uro na dan po najnujnejših opravkih (hrana, osebna higiena, preobleka...). Domov (v Središču ob Dravi, op. avtorja) sem se vozil čez polja, ceste so bile neprevozne zaradi barikad. Zgodilo se je, da sem na svoji poti domov naletel na tankovsko enoto, takrat me je bilo zares strah,« je na kratko opisal Viktor Stajnko.

Uporaba osnovnih sredstev železnice za potrebe obrambe

Po zahtevi TO in milice¹¹ za blokado železniških prehodov z vlakovnimi kompozicijami je šef postaje Ormož Viktor Stajnko zahteval odobritev iz Maribora, vendar: »Naši so menili, da še ni možno izvajati zahtevanih ukrepov oviranja, ker še iz Ljubljane niso dobili potrditve. Ne glede na to sem ukazal uporabiti vlak za blokado prehoda. Lokomotive, ki so bile osnovna sredstva, smo umaknili pred uničenjem.«

Skladno z zahtevami so z vlakovnimi kompozicijami blokirali železniški prehod v Ormožu pred mostom čez Dravo, Pušencih, Veliki Nedelji in Središču.

Zahtevo za postavitve vlakovne kompozicije kot blokado na železniški prehod v Središču je strojevodja kategorično zavrnil, saj je bil po naglasu sodeč iz Jugoslavije. Šele ko sta mu miličnika zagrozila z orožjem, je zahtevo izpolnil¹². Za blokado v Središču smo se ves čas bali, da se bodo vagoni odpeli in oddrveli proti

7 Mag. Jurij Ferme, Ivan Kuharič, Viktor Stajnko.

8 Mag. Jurij Ferme.

9 Objekt nadzorništva Sekcije za vzdrževanje prog in elektroinstalacij na Varaždinski ulici 1 (SVP in EI).

10 Mag. Jurij Ferme, Ivan Kuharič.

11 Mag. Jurij Ferme.

12 Jožef Cvetko.

Čakovcu, kar bi lahko ogrožalo ljudi ob progi. Lokomotive so umaknili na skrivna mesta, kjer so po njihovem mnenju bila na varnem. Lokomotivo iz Pušencev so umaknili v gozdček nad omenjenim prehodom, kjer je ostala ves čas vojne, saj je bila dobro skrita. Ljudje, potrebni za premik lokomotive, so bili ves čas na lokomotivi in so se na predvideno časovno obdobje menjavali.

Slika 4: Vlak – barikada na železniškem cestnem prehodu v Ormožu

(foto: Štefan Hozyan)

Slika 5: Barikada v Ormožu – polno natovorjeni vagoni, okrepljeni s težkimi tovornjaki

(foto: Štefan Hozyan)

Slika 6: Vlak – barikada v Središču ob Dravi; JNA je prebila barikado, pregnala in zasedla milico in carino z mejnega prehoda (foto: Štefan Hozyan)

Ne glede na postavljeno blokado na železniškem prehodu v Središču je JLA brez težav prišla čez progo na drugem mestu, niže od železniškega prehoda, čez njive, na konec vlakovne kompozicije, ki jo je obvozila in močno poškodovala progo. Vlakovne kompozicije verjetno niso poskusili izriniti, ker so mislili, da je v tovarne vagonne nameščen eksploziv, čeprav so pred tem grozili, da bodo razstrelili vlak, če blokada ne bo odstranjena¹³. Kolona tankov je na poti iz Središča ob Dravi prebila oviro na železniškem prehodu v

Slika 7: Vlak – barikada na železniškem cestnem prehodu v Pušencih, ki jo je JLA prebila (foto: Štefan Hozyan)

¹³ Jožef Cvetko, mag. Jurij Ferme.

Pušencih, kjer so s tankom prevrnili dva vagona¹⁴.

Slika 8: Vagon po prodoru nasprotnika skozi Pušence (foto: Štefan Hozyan)

Uporaba sredstev zvez na železniški postaji za potrebe TO in milice

Komandir postaje milice Jurij Ferme je po telefonu z železniške postaje Ormož posredoval na štab UNZ Maribor zahtevo JLA za prečkanje mostu¹⁵. Poveljnik Prodanović, pripadnik JLA, je po osebju železniške postaje Središče, s katerim je komuniciral po internem telefonu iz čuvajnice,¹⁶ ob prehodu ceste čez železnico, neposredno ob platoju, kjer so kontrolirali promet po regionalni cesti Središče ob Dravi–Čakovec, zahteval, da se jim na njihovi točki zagotovita tekoča voda in telefon. Te zahteve so bile prenesene komandirju PM Ormož. Dne 2. 7. 1991, v dopoldanskem času, je prišlo do komunikacije med poveljnikom Prodanovićem in komandirjem PM Ormož. Komunikacija je potekala tako, da je uslužbenec¹⁷ železniške postaje v Središču ob Dravi združil slušalke internega telefona, ki ga je uporabljal poveljnik Prodanović v čuvajnici¹⁸ ob kontrolni točki, in poštnega telefona, na katerega je uslužbenec pred tem poklical komandirja PM Ormož¹⁹.

Sodelovanje železničarjev s pripadniki TO in milice ter obveščanje o dogodkih

Čeprav od nadrejenih na Železnici v Mariboru niso dobili informacij, ki bi nam pomagale razumeti celotno situacijo, predvsem pa bi potrebovali usmeritve za ukrepanje v prihajajočih razmerah, zaposleni na železniški postaji in pripadniki TO niso imeli težav. »TO smo dojemali kot glavni dejavnik, mi pa smo naredili vse, da bi jim pomagali,« je povedal Viktor Stajnko. Ko so železničarji imeli prekinjene zveze z nadrejenimi v Pragerskem in Mariboru, so se povezali s štabom TO v Ormožu, da bi izvedeli, kaj se dogaja. Informacije, ki so jih dobili od TO, so šteli za uradne. Z Občino in drugimi v Ormožu niso imeli povezav in

¹⁴ Aleksander Štampar.

¹⁵ Mag. Jurij Ferme.

¹⁶ Uradni železniški naziv objekta je Kretniška postojanka II.

¹⁷ Uslužbenec je bil prometnik železniške postaje Središče.

¹⁸ Uradni železniški naziv objekta je Kretniška postojanka II.

¹⁹ Mag. Jurij Ferme.

niso dobivali informacij. »Na postajo so prihajali neki Ljutomerčani, ki jih nisem poznal, glavni pa so bili Ormožani – Saško Štampar, Ivan Kuharič,« je poudaril Viktor Stajnko. Z oddelkom za obrambo v pripravah na vojno niso imeli stikov, »ko je šlo zares, so nas klicali, da bi postavljali barikade na prehodih,« je še povedal Viktor Stajnko.

Enote JLA so prihajale tudi iz Čakovca, o tankih proti Središču so ormoške železničarje obvestili kolegi iz Macinca. »To informacijo sem takoj prenesel na TO, ki je takoj zahtevala blokado prehoda v Pušencih,« je povedal Viktor Stajnko in dodaja: »Takoj ko so krenili iz vojašnice, so nas Hrvati obvestili. Dokler je obstajala telefonska linija, smo bili z varaždinsko postajo ves čas na zvezi. Hrvati so nam povedali sproti: koliko gre oklepnikov, tankov ... kam gredo, ali proti Ormožu.« Iz Varaždina so prišli novinarji, še preden je TO zjutraj zavzela položaje na postaji in mostu in preden je kolona tankov JLA prišla pred most. Nato so se novinarji hitro umaknili nazaj na hrvaško stran. Pozneje pa niso mogli več na našo stran, ker je bil most blokiran.

Neposredno dokumentiranje vojnih dogodkov in informiranje javnosti

Dogodke na ormoškem območju v času vojne za Slovenijo je neposredno dokumentiral Janko Korpar, zaposlen v ŽG – ŽTO (železniško gospodarstvo – železniška transportna organizacija) Ljubljana, TOZD (temeljna organizacija združenega dela) za elektroenergetiko, odsek za EI Ormož. Snemal je s kamero VHS iz neposredne bližine ormoškega mostu, kjer je zaposlen. Najbolj pomemben posnetek je snemanje pogajanj med pripadniki JLA in komandirjem PM Ormož na ormoškem mostu. »Videokasete sem sproti dostavljal PM Ormož, ki je poskrbela za njihovo posredovanje na RTV v Ljubljano, v tujini so upoštevali kot resnične dogodke le posnetke amaterskih snemalcev,« je povedal Janko Korpar. Zunaj delovnega časa pa je dogodke snemal tudi drugod (Kog, Kajžar, Presika, Gornja Radgona ...). Njegovo gradivo je za informiranje javnosti pri rednih in izrednih poročilih o vojnih dogodkih uporabljala RTV Ljubljana, posnetke o dogodkih pa so predvajale tudi tuje televizije. V nadaljevanju Janko Korpar pove tudi: »Po končanih dogodkih sem bil gost v pogovorni oddaji Žarišče skupaj z drugimi amaterskimi snemalci iz Slovenije, ki smo izpostavljali svoja življenja s snemanjem dogodkov v neposredni bližini hudih spopadov in velikih nevarnosti.«

Ovire v železniškem prometu in vzpostavitev osnovnega stanja

Napori ormoških železničarjev so že četrty dan omogočili vzpostavitev prometa proti Ljubljani, proti Murski Soboti pa je bil promet še vedno zaprt. Tako so do Ormoža pripeljali potniški vlaki (zeleni vlak), naprej pa ne. Tovorni vlaki niso vozili 10 dni. Za vsak umik blokade železniške kompozicije z železniškega prehoda je bil v tistih razmerah zapleten tehnično-organizacijski postopek. Ko so pripadniki JLA v Pušencih odrinili vagon s tirov, je bilo treba najprej vzpostaviti železniški promet do Pušencev in do tja pripeljati dvigala za dvig vagonov. Ker to ni bilo mogoče, so železničarji prevrnjene vagon preprosto odrinili s tirov in tako omogočili najnujnejši promet. Ko so bojne razmere omogočile delo na progi, so ormoški železničarji začeli čistiti progo in po desetih dneh je bil omogočen promet proti Murski Soboti. Za izvedbo te naloge je bilo treba dvigniti prevrnjene vagon, opraviti pretovor blaga iz poškodovanih vagonov in skladno z varnostnimi predpisi in usmeritvami pregledati progo od Ormoža proti Ljutomeru. K blokadi pri Veliki Nedelji, kjer je

vlak stal več dni, je moralo priti tehnično osebje iz tehnično-vagonske službe, da bi izvedlo preizkus zavor in premik kompozicije v Moškanjce. Vsakokrat je bilo treba pregledati progo, saj niso vedeli, kakšne razmere so na progi. Ne glede na to, kako so se izpostavljali, je bilo treba zagotavljati varnost prometa.

Posledice vojnih razmer

Zaradi vojnega delovanja pripadnikov JLA in TO so bili železniški objekti poškodovani, in sicer prestreljena streha, strelske poškodbe na fasadi, prestreljen prometni urad, uničena okna na pisarni šefa postaje, prestreljena vrata na skladišču, poškodbe vhoda v skladišče, poškodbe na objektih nadzorništva SVP in EI itn. Na več mestih so bile na progi poškodbe, ki so jih povzročili tanki JLA z gosenicami. Poškodovanih je bilo več vagonov. Na železniški postaji Ormož so bile prekinjene telefonske povezave, edina zveza so bile interne povezave in zveza s Tovarno sladkorja Ormož, ki je bila namenjena povezavi s TO in milico. Te povezave so bile po šestih dneh vzpostavljene kot začasna rešitev. Tudi elektrike ni bilo več dni.

Prispevek železnice k dosežkom v vojnih razmerah

Zaposleni na ormoški železniški postaji so vojno za Slovenijo leta 1991 doživeli na prav poseben način, saj so se najpomembnejši dogodki te vojne zgodili v neposredni bližini in na območju postaje. Ne glede na intenzivnost bojnih spopadov med enotami TO in JLA so ormoški železničarji ostali na svojih delovnih mestih, poskrbeli za varnost zaposlenih in potnikov, ki so se znašli na vlakih in na območju železniške postaje. Zaščitili so najnujnejše naprave in dokumentacijo postaje, da jih v boju ne bi uničili. Pri tem so smiselno uporabili vse izkušnje, pridobljene pri obrambnem načrtovanju v preteklih letih, saj so bili v času vojne brez pravih povezav z odgovornimi na železnici in tudi z nosilci obrambnih nalog v občini Ormož. Ob vsem tem so se angažirali v obrambnih nalogah s postavljanjem ovir z vlakovnimi kompozicijami na železniških prehodih in omogočili uporabo železniške infrastrukture in sredstev zvez za potrebe TO. Ves čas so delavci železniške postaje Ormož pripadnike enot TO sprejemali z razumevanjem in jim pomagali v obrambnih nalogah.

Prispevek železničarjev je bil večji, kot so bile z zakonom in pravili delovanja predpisane dolžnosti. Na delovnih mestih so vztrajali ne glede na nevarnost in zagotavljali varnost v prometu, ko pa je promet obmiroval, so se angažirali pri postavljanju blokad in barikad z vagoni ter evakuirali vozni park na skrivne lokacije. OZVVS Ormož je ovrednotil prispevek železničarjev, posebej tedanjega šefa železniške postaje Viktorja Stajnika, ki je imel pri tem najpomembnejšo vlogo, in zato leta 2007 pripravil razstavo.

Sklep

Slovenske železnice so imele v času vojne nalogo podpirati vojaško obrambo Slovenije in ovirati delovanje nasprotni strani, pa tudi ohranjati delovanje svoje redne dejavnosti, prevoza ljudi in blaga. Zaradi neposredne bližine železniške postaje Ormož, kjer so potekali najpomembnejši dogodki, in sicer intenzivni bojni spopadi med enotami TO in JLA v vojni za Slovenijo leta 1991 na ormoškem območju, so zaposleni na železniški postaji Ormož ta čas doživeli na prav poseben način. Tako je bila njihova vključenost v dogodke vojne za Slovenijo posredna. Neposredno pa so se angažirali v obrambnih nalogah s postavljanjem ovir, in sicer vlakovnih kompozicij na železniških prehodih, in omogočili uporabo železniške infrastrukture in sredstev zvez za potrebe TO, čeprav so bili brez pravih povezav z odgovornimi na železnici in z nosilci obrambnih nalog v občini Ormož.

Literatura in viri

- Cvetko, Jožef, 2008: Kratek opis mojih vtisov in dogajanj ob osamosvojitveni vojni za Slovenijo, Ormoško območje v času osamosvojitvene vojne leta 1991, Ormož na barikadah leta 1991, Muzej Ormož, str. 58–64.
- Ferme, mag. Jurij, 1992: Okrogla miza ob 1. obletnici vojne, ZRVS Ormož.
- Ferme, mag. Jurij, 2004: Povzetek gradiv postaje milice Ormož o osamosvojitvenem procesu in vojnih dogodkih v občini Ormož v letu 1991, Zgodovinski zapisi št. 1, Ormož, str. 62–68.
- Fišer, Miran, 2007: Nekaj utrinkov z železniške postaje Ormož v času vojne za Slovenijo, Zgodovinski zapisi št. 1, Ormož, str. 114–118.
- Fišer, Miran, 2007: Prispevek k zgodovini območnega združenja veteranov vojne za Slovenijo Ormož, Zgodovinski zapisi št. 1, Ormož, str. 123–136.
- Fišer, Miran, Zemljič, Franc, 2006: Intervju Viktorja Stajnka o dogodkih.
- Kolarič, Janko, 2008: Nepozabni dnevi, Ormoško območje v času osamosvojitvene vojne leta 1991, Ormož na barikadah leta 1991, Muzej Ormož, str. 56–58.
- Korpič, Nevenka, 2008: Ormoško območje v času osamosvojitvene vojne leta 1991, Ormož na barikadah leta 1991, Muzej Ormož.
- Kuharič, Ivan, 1992: Dogodki na mostu, okrogla miza ob 1. obletnici vojne, ZRVS Ormož.
- Štampar, Aleksander, 1992: Uvodna razmišljanja, okrogla miza ob 1. obletnici vojne, ZRVS Ormož.
- Zemljič, Franc, 2011: Intervju Viktorja Stajnka o dogodkih na železniški postaji Ormož v času vojne za Slovenijo.
- Zemljič, Franc, 2011: Intervju Janka Korparja o dokumentiranju dogodkov v času vojne za Slovenijo.

VOJAŠKI POMEN LJUBLJANE V ZGODOVINI IN VOJNI LETA 1991

MILITARY SIGNIFICANCE OF LJUBLJANA THROUGHOUT HISTORY AND DURING THE 1991 SLOVENIAN INDEPENDENCE WAR

Povzetek

Prispevek obravnava strateško lego Ljubljane s prikazom preteklih obdobj, in sicer do predrimskih ljudstev in rimskega imperija. S pomočjo poudarjanja pomena geopolitike in geostrategije se obravnavajo tudi prehodi iz različnih smeri do Emone ali Ljubljane. Pomembno je, da se v Ljubljanski kotlini križajo številne cestne komunikacije, ki omogočajo tako rast kot nazadovanje ali propad v nekaterih obdobjih. Prav rimsko obdobje je referenčni primer za vrednotenje strateškosti mesta. Do današnjih dni se namreč ohranja vloga geopolitičnega dejavnika. Srednji vek in poznejša obdobja ne prinašajo bistvenih sprememb, saj se skozi strateško območje Ljubljane pretaka vse, kar potrebujejo vojska, oblast, trgovina in prebivalstvo od blizu in daleč. Pri obravnavi Emone in Ljubljane se mora za nekatera obdobja upoštevati daleč obširnejši geografski svet, kot je Ljubljanska kotlina.

Navadno se odpirajo tudi vprašanja v t.i. trikotniku Koper–Ljubljana–Novo mesto. Odgovore na ta vprašanja najdemo že pred drugo polovico 20. stoletja, torej že pred osamosvojitveno vojno, ko generalski vrh JLA načrtuje zadnjo fazo operacije proti Ljubljani. To dejstvo je že več kot dvajset let potisnjeno na stran, zato se ga v prispevku rešuje z dokazljivimi dejstvi.

KARLO NANUT

Podpolkovnik Karlo Nanut je bil dolgoletni predavatelj vojaške zgodovine v Centru vojaških šol ter načelnik Vojaškega muzeja Slovenske vojske. Je aktivni udeleženec in veteran vojne za Slovenijo.

Ključne besede

Ljubljana, geostrategija, osamosvojitvena vojna, vojaške operacije.

Key words

Ljubljana, geostrategy, the Slovenian Independence War, military operations.

Abstract

The paper addresses Ljubljana's strategic position with a presentation of the past periods up to the pre-Roman times and the time of the Roman Empire. By stressing the importance of geopolitics and geostrategy, the paper addresses the passages leading to Emona or Ljubljana from different directions. The numerous road communications, crossing each other in the Ljubljana basin, are an important factor, which has significantly contributed to both, its progress or regression in different time periods. The Roman period is a reference example for the assessment of the city's strategic value. Up to the present time, Ljubljana has retained its geopolitical character. The Middle Ages and the later periods did not bring any significant changes to the city, as the strategic location of Ljubljana provides for the inflow of all essentials required by the armed forces, the authority, the commerce and the near and far population. For the purposes of the study of Emona or Ljubljana, a much wider geographical area than the mere Ljubljana basin has to be taken into account in some time periods.

The questions relating to the so-called Koper–Ljubljana–Novo mesto triangle are also quite common. The answers to these questions can be found even before the second half of the 20th century that is before the Slovenian Independence War, when the Yugoslav People's Army's summit of generals planned the last phase of the operation against Ljubljana. This fact has been pushed aside for more than twenty years. Due to which it is presented in this paper with the facts that are supported by evidence.

Uvod

Ljubljana in prej rimska Emona sta se umestili med Julijske in Kamniško-Savinjske Alpe, Posavsko hribovje ter med kraški dinarski svet planot in gorskih verig. Obe mestni naselbini sta bili vedno v središču pomembnega cestnega križišča, ki je sprejemalo vojaštvo in civilno prebivalstvo, pa tudi raznovrsten tovor z vseh geografskih strani. Potovali so iz Furlanske nižine do Karpatskega bazena, od obale Jadranskega morja do dežel onkraj Karavank in od Karavank do Kolpe, vse tja, kjer se znova začenja obalni svet. Že v tem odstavku je poudarjeno dejstvo, da nekatera geografska območja ohranjajo strateški, geopolitični in geostrateški pomen, saj si tako omogočajo specifična dogajanja na vojaškem, družbenem, gospodarskem in civilizacijsko-kulturnem področju. Poudarjen je bil tudi termin strateški, kar pomeni, da je bila Ljubljana zelo pomembna. Okrog tega pojma se zvrstijo še drugi pojmi, od geopolitičnega do geostrateškega.

Omenjena trditev bo predstavljena v okviru tega prispevka, zato je obdobje Emone referenčna izbira za dokazovanje procesov prek srednjega veka v naš čas. Potovanja v Emono ali pozneje v Ljubljano so bila mogoča predvsem zaradi prehodnosti reliefa. Zgodovinar Ljudmil Hauptmann je v svojem delu, v katerem obravnava razvoj in nastanek Kranjske, opozoril, da so rimske ceste, ki so se od vrat Hrušice, Razdrtega, Postojnskih vrat in Starih Ogenc spuščale k Barju, stekale po ozki dolini Ljubljanice med Rožnikom in Golovcem pri Emoni. Od tukaj naj bi se usmerjale čez Savsko polje proti prelazu na Trojanah (Hauptmann, 1999). Od Trojan proti vzhodu sta bili v rimskem obdobju Celeia (Celje) in Petovia (Ptuj). Tudi iz teh dveh rimskih naselij so bile za rimskega vojaka in trgovca dosegljive vse geografske točke, tako kot je bilo veliko stoletij pozneje za prebivalce Istre, Trsta, Goriške, Kranjske, Štajerske in Koroške.

Že v uvodnih razmišljanjih se lahko opozarja, da so tudi oklepniki JLA iz 14. Ljubljanskega korpusa organizirali pohod v Vipavsko dolino čez prelaz pri Razdrtem. Ker so bile ovire na Rebernicah, so se morali tanki 26. junija 1991 usmeriti na Podkraj–Vrhpolje–Vipavo in naslednji dan po zapletih na Vrtojbo in Rožno Dolino.

Tako smo dokazali odprtost ozemlja današnje Slovenije, ki ga je treba še dodatno pojasniti s pojmi, ki natančneje pojasnjujejo naravo ozemlja med Alpami, morjem, kraškim svetom in prostrano nižino na vzhodu. V prispevku bodo predstavljene vsebina geopolitike in geostrategije ter tudi simbolna geografija in celo geozgodovina.¹ Šele z vstopom teh terminov nam bo postalo razumljivo, zakaj je bila Ljubljana nenehno na obzorju tako politiki kot vojaštvu in bežnim osvajalcem.

Emona je imela v prvem in drugem stoletju n. št. za rimsko politiko in vojaško obrambo morda le obrobno vlogo. V tem času je bila znana t. i. Praetentura Italiae et Alpium, ki je segala do Trojan. Vprašljiva je postala njen vloga v 3. in 4. stoletju n. št., ko je bila osamljena onkraj zidov Claustre Alpium Iuliarum

¹ *Geopolitika* nas seznanja s tem, kako lahko države vrednotijo svoj in tuj državni teritorij. Poleg tega ugotavlja, da države z agresivnimi nameni osvajajo tista ozemlja, s katerimi bodo pridobile nova naravna bogastva. Nadvse pomembno za takšne države je dejstvo, da si s pridobljenimi ozemlji zagotavljajo večjo varnost. Če tega ne dosežejo z diplomacijo, posežejo po vojni »kot nadaljevanju svoje politike«. *Geostrategija* nas poučuje o tem, kako vojaški vrhovi ocenjujejo svoja in tuja geografska območja z vidika vojaške in strateške prednosti, ki bi koristila njihovi povečani vojaški pripravljenosti in moči. *Geozgodovina* povezuje geografijo in zgodovino v sistem, ki ugotavlja, zakaj se na nekem ozemlju dogajajo družbeni in vojaški procesi, ki so razmeroma predvidljivi. Pomembna je tudi *simbolna geografija*, saj nas seznanja z geografsko stvarnostjo, ki je prenesena v razmišljanje človeka. V tem zavestnem prostoru se lahko pojavljajo fantazme in zgrešene predstave, kot na primer, kako so fašisti razmišljali o Slovencih.

(1. zemljevid). V rimskem obdobju je igrala Emona vedno tiste vloge, ki so ustrezale rimski metropoli. Po propadu Rimskega imperija začenja Emona izginjati, saj je ležala na izpostavljenem območju, čez katero so prodirale množice hunskih, germanskih, avarskih in slovanskih plemen.

S pojavom Luwigane leta 1144 (pozneje Ljubljane) med grajskim gričem in reko Ljubljanico začenja nastajati mesto, ki že leta 1220 prejme status mesta. Glavno mesto Kranjske postane v drugi polovici 13. stoletja, leta 1335 pa je prišla pod okrilje Habsburške dinastije, kar je trajalo skoraj 600 let (Turistični vodnik, 1996).

Emona in Ljubljana na območju strateškega območja cestne in železniške mreže od začetka Rimskega imperija do njegovega razpada

Že v Rimskem imperiju in avstrijskem cesarstvu ter za časa Napoleona so vedeli, da so nujne dobre cestne komunikacije, kar so neposredno dokazovali celo kraški prelazi in prehodi na Hrušici (Ad Pirum), Postojnska in Ljubljanska vrata ter Javorniške Stare Ogence (vez med Loško dolino in Zgornjo Pivko). Če se ne bi zavedali strateškega pomena teh prehodov in cest, bi tudi Ljubljana tiho izumrla. S tem dejstvom se začenja poudarjanje geopolitičnega in geostrateškega obstoja Ljubljane v različnih časovnih obdobjih do osamosvojitvene vojne leta 1991.

Prav preteklost nas opozarja, da je tudi naša sedanja metropola soodvisna in celo soodgovorna do dogajanj na vseh območjih etničnega ozemlja Slovencev. Kot politično in kulturno središče mora to mesto varovati in braniti celotno državno ozemlje, kar se je dokazovalo v času osamosvojitvene vojne leta 1991. S padcem Ljubljane junija ali julija 1991 bi nastopila kriza, katere negativne posledice bi se lahko čutile do današnjih dni.

V nadaljevanju bo razčlenjena vsebina, ko bo Ljubljana s svojim zaledjem dokazovala celovito geostrateško vrednost v sklopu geopolitike določenih državnih sistemov. Prispevek bo zato vseboval številne primere, od Rimljanov in vse tja do poraza JLA v Sloveniji leta 1991.

Do zdaj se je govorilo o pomenu cestnega omrežja in vrsti prehodov, ki se osredotočajo na območju današnje Ljubljanske kotline in njenih Ljubljanskih vrat. Vse vojske pred letom 1991, tako okupatorske, osvobodilne in osvajalske so morale uporabljati usmerjenost cest in poti proti Ljubljani, če so hotele dosežati svoje cilje in zavarovati osvojena geostrateška območja. Kaj pa Teritorialna obramba (TO)? Cestne povezave so bile zanjo drugotnega pomena, saj je tudi v Ljubljanski kotlini dokazala, da se prav na cestnih komunikacijah lahko dosežejo taktične prednosti, in sicer predvsem zaradi neprevidne in neustrezne koncentracije oklepnih enot JLA.

Predrimška ljudstva in interesi Rimskega imperija na območju severno in južno od kraških prehodov – vplivi geopolitičnega in geostrateškega sveta na območju Ljubljanske kotline

Tudi v času predrimskih ljudstev je treba upoštevati vplivanje geopolitičnih in geostrateških dejavnikov, ki so vplivali na območje od srednje in severne Italije do današnje Ljubljanske kotline in onkraj Trojanskega prelaza. Geopolitično vrednost ozemelj in njihovo uporabnost so že zgodaj spoznali tako Etruščani kot Veneti na Apeninskem polotoku in tudi Karni na vzhodnem obrobju tega polotoka. Naravo tega sveta je spoznavalo ljudstvo Tavriskov, ki je živelo severno in vzhodno od današnjega Logatca in Ljubljane, vse tja do Noriških ljudstev. Njihovo življenje je bilo umeščeno tako v obrt in trgovino kot v obrambne priprave, osvajanja idr. Na današnjem slovenskem ozemlju je bilo tudi v času predrimskih ljudstev raznovrstno dogajanje, škoda pa je, da ni iz tega obdobja njihovih zapisov, ki bi nam potrjevali, kar so napisali grški in rimski zgodovinarji.

Zemljevid 1: Predrimška ljudstva in čas Rimskega imperija na Slovenskem
Vir: Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana, str. 73

Prav zato nam morajo priskočiti na pomoč sodobni arheologi in zgodovinarji, predvsem pri podatkih, ki se nanašajo na prehodnost reliefa in uporabnost nekaterih smeri med Ljubljano in njenim širšim svetom. Arheologinja Jana Horvat zatrjuje, da med Kvarnerskim zalivom in osrednjo Slovenijo potekajo najugodnejše prometne poti po precej ozkem pasu. Cesta, ki pelje iz Kvarnerskega zaliva, se je tako v Postojnski kotlini priključila t. i. Jantarjevi poti, ki je vodila iz Akvileje oziroma Ogleja prek prelaza Razdrto in Postojnskih vrat do osrednjega Podonavja (Horvat, Jana, 2005), vsekakor tudi skozi Ljubljansko kotlino. Cestne komunikacije se zgostijo kot na območju nekdanjega ljudstva Latobikov na Dolenjskem, pa tudi v primorskem delu, kjer so domovali Subokrini, Rundikti, Karni in Katali. O tem nas prepriča gornji zemljevid. Rimski čas se povezuje tudi s keltskim plemenom Latobikov, ki so prebivali na območju današnje Dolenjske. Njihovo ime je prišlo celo na poimenovanje njihovih naselij pri današnjem Drnovu in Trebnjem. Rimski postojanki Municipium Flavium Latobicorum (Drnovo) in Praetorium Latobicorum (Trebnje), ne

daleč vzhodno od Stične precej dobro omejujeta obseg naseljenosti tega kelt-skega plemena. Kdaj se je to pleme naselilo na tem območju, ni popolnoma jasno.

Znova se je dokazovala povezanost Emone kot predhodnice Ljubljane z vsemi pokrajinami, daleč pred prihodom rimskih legij. Predrimska ljudstva so morala upoštevati tudi strateško moč svojega območja, še posebej v času prvih rimskih cesarjev, ki so osvajali območja današnje zahodne in osrednje Slovenije. Najbolj vztrajen osvajalec je bil Oktavijan (63 pr. n. št. – 14. n. št.), s polnim imenom Gaius Iulius Caesar Octavianus Augustus. Njegova vladavina je v marsičem spremenila življenje nerimskih ljudstev in s tem tudi prebivalcev na območju Emone. Po teh obrazložitvah se lahko preselimo v čase cesarjev v rimskem imperiju.

Vojaški posegi Rimljanov v obdobju rimskega cesarstva na območja današnje Slovenije

Rimljani so v obdobju Julija Cezarja spoznali nevarnost, ki je prek današnje Slovenije ogrožala rimski imperij. Dejstva dokazujejo, da niso pozabili zamisli kartažanskega vojaškega genija Hanibala. Njegov strateški načrt o hkratnem pohodu zaveznikov s severovzhoda bi lahko postala resničnost v času Cezarjeve uprave nad Ilirikom. S svojo bistro presojo je spoznal, da posest kraških višin in njihovega vzhodnega zaledja pomeni gospostvo nad zgornjo Italijo. Zato je Cezar takoj okreplil rimske položaje v Istri in priključil okrožje Trsta z delom kraških pokrajin k svoji upravni enoti. Cezarjeva nenadna smrt te zamisli ni zavrla. Kmalu po ureditvi nasledstva je novi cesar Oktavijan Avgust začel osvajalno vojno na Balkanskem polotoku. Z ogromno vojsko dvanajstih legij je sprožil osvojitve z obkoljevalnim manevrom. Iz Ogleja in Senja je krenil leta 35 pr. n. št. proti Sisku in izničil upornost nasprotnikov. V triletnih spopadih je Rimljanom uspelo pokoriti Tavriské, Japode in druga plemena južno od Save (Zgodovina Slovencev, 1979).

Zgornje ugotovitve opozarjajo na geopolitično vrednost današnje Primorske, ki v sebi ohranja t. i. Italska vrata (Vipavsko dolino). Ker je v našem interesu spoznati vlogo Ljubljane in njene neposredne okolice, moramo bolje spoznati predvsem vlogo Emone. Da bi imeli lažjo predstavbo, bo predstavljena delna ocena muzejske razstave iz leta 2014, kjer je bila predstavljena Emona kot mesto v rimskem imperiju. Ocena je bila objavljena junija 2014 v časopisu Delo. Avtorica je Vesna Teržan.

Slika 1: Emona: mesto v rimskem imperiju – slika z razstave

Vir: <http://www.delo.si/kultura/razstave/ocenjujemo-emona-mesto-v-imperiju.html>

»Kdaj natanko je bila ustanovljena rimska Emona, je še vedno stvar strokovnih diskusij in dokazovanj na podlagi raziskav pisnih in materialnih arheoloških virov. Ime Emona in staroselsko naselje na desnem bregu Ljubljane sta starejša od rimske kolonije, ki je prevzela ime in postopoma rasla, saj so se rimski trgovci naseljevali ob taviščanskih. Sklepati je, da je Emona postala rimska v poznem obdobju cesarja Avgusta, v času med koncem velikega panonsko–dalmatinskega upora v letih 6–9 in letom 14, ko je ponovno izbruhnil upor panonskih legij. Torej v viharnem obdobju rimskih provinc. A nemirnega vzdušja prvih let 1. stoletja našega štetja se na razstavi ne da slutiti. Pa tudi ne, kakšno je bilo življenje v Emoni, kje so bile obrtniške delavnice, kje taverne, kakšno je bilo družabno življenje ...« (Teržan, Vesna, 2014, str. 1).

Rimska Emona je delovala v sistemu civiliziranega sveta, zato je obstajala toliko časa, dokler sta delovala njen pravni sistem in obrambna sposobnost. V nadaljevanju si oglejmo, kako je ta imperij deloval v ožjem in širšem okolju Emone.

Vipavska dolina je bila ključ, ki je odpiral ali zapiral vrata v Furlansko nižino. O tem pričajo tudi tri velike poznoantične bitke, ki so potekale na tem ozemlju, in od katerih sta imeli vsaj dve zgo–dovinski pomen. Leta 394 je najverjetneje med Vipavo in Ajdovščino potekala bitka med vojskama cesarjev Teodozija in Evgenija, ki je z zmago prvega pomenila dokončen poraz poganstva v rimskem imperiju. Približno sto let pozneje, leta 489, so Teodorikovi Ostrogoti premagali pri Majnici oziroma pri mostu čez Sočo vojsko pod poveljstvom Odoakarja, ki je leta 476 odstavil zadnjega rimskega cesarja. Po tej zmagi so začeli osvajati Italijo, kjer so vzpostavili svojo državo. Leta 664 je udarila avarska vojska, ki je pod poveljstvom njihovega kagana premagala najverjetneje pri Ajdov–ščini langobardskega furlanskega vojvodo Lupusa (Štih, Peter, 2002).

Cestne komunikacije v Vipavski dolini so zahtevale učinkovito obrambo. Zato in zaradi izpostavljenega dela vzhodne meje Italije je bila okoli sredine 2. stol. organizirana za–pora Italije in Alp v obliki praetenture Italiae et Alpium, ki je kot obrambno organizirano področje pokrivalo prostor od Trojan na vzhodu do Čeda–da na zahodu ter od Karavank na severu. Njena obrambna organizacija je segala celo do Snežnika in Gor–skega Kotarja na jugu (Štih, Peter, 2002).

Že v 3. stoletju je začel nastajati poseben obrambni sistem, sestavljen iz dolinskih zapornih zidov, stražnih stolpov in utrjenih utrd, ki je potekal od Tarsatike (Trsat pri Reki) v Kvarnerskem zalivu na jugu do Ziljske doline na severu. Ta obrambni sistem, ki naj bi preprečeval vpade barbarov z vzhoda v Italijo, se je imenoval Claustra Alpium Iuliarum. Naloga te zapore je omogočala tudi varovanje državne ceste Emona – Akvileja/Oglej, saj so jo branili kar trije obrambni pasovi v globino, postavljeni iz zapornih zidov. Prva zapore je potekala pri Vrhniku, druga je bila postavljena pri vasi Kalce. Tretji največji obrambni sistem je stal na Hrušici (Ad Pirum), kjer je na najvišjem prelazu stala velika utrdba. V Vipavski dolini je cesto varoval še kastel Castra (Ajdovščina), ki je bil s svojo utrjenostjo in štirinajstimi stolpi osrednja točka celotnega zapornega sistema (Štih, Peter, 2002).

Zgodovinski pomen cestnih komunikacij čez prehode Hrušica (Ad Pirum), Razdrto (Ocra), Postojnska vrata in Ljubljanska vrata ter Trojane od časov Rimljanov do začetka 20. stoletja

Emona in usoda strateške ceste iz vipavske doline skozi območje prehodov Hrušica, Ljubljanska vrata in Trojane do Panonske nižine

Jana Horvat in Alma Bavdek v monografiji *Ocra* skrbno obravnavata uporabnost cest čez Hrušico in Razdrto. Njune ugotovitve nam sporočajo, da se obe cestni komunikaciji prilagajata razmeram v določenem obdobju. Smer potovanja oziroma uporabe prehaja iz ene smeri na drugo, vendar obe delujeta še danes. Celo oklepna enota JLA, ki je bila podrejena poveljstvu 14. ljubljanskega korpusa, se je leta 1991 pomikala od Podkrajja proti Vipavi, saj je bil prehod pri Razdrtem blokiran.

Zgodovinski pisni viri kažejo, da je čez Razdrto, to je antično Okro, potekal intenziven promet v predzgodovini in zgodnji rimski dobi. Gradnjo ceste čez prelaz verjetno lahko datiramo v čas med sredino prvega stoletja pred našim štetjem, kar sega do srednjeavgustejskega obdobja.

Zemljevid 2: Prehodna območja na tleh nekdanjega rimskega imperija: zahodni del
Vir: Slovenski zgodovinski atlas, Nova revija, Ljubljana 2011, str. 38. Uporabljen je le del zemljevida z naslovom Slovensko ozemlje s soslednjimi pokrajinami v 5. in 6. stoletju.

Z novo cesto čez Hrušico je postala cesta čez Razdrto v prvi polovici prvega stoletja našega štetja stranska. Preusmeritev tranzitnega prometa z Razdrtega na Hrušico je očitno potekala postopno. Antični pisani viri iz prvega stoletja poti čez Okro ne omenjajo več, čeprav je tod čez še naprej šla naravna pot iz obmorskega Trsta (Tergeste) in severne Istre v notranjost celine. Poleg teh dveh navedenih prehodov moramo upoštevati še Trojane, prehod pri Emoni (današnja Ljubljanska vrata) in Postojnska vrata, ki se povezujejo s prehodom pri Razdrtem (Horvat in Bavdek, 2009).

Zgodovinar Milko Kos je tudi ob pomoči zgornjih vsebin preučeval cestno omrežje v srednjem veku. V okviru naslova *Ceste in pota* oziroma *Glavna prometna pota na Slovenskem v srednjem veku* je opozoril, da sta bili Gorenjska in Ljubljanska kotlina povezani s Furlansko nižino z vrsto poti. »Stare rimske smeri drži pot Ljubljana – Vrhnika – Logatec – Hrušica – Vipava – Gorica.« Ko si Habsburžani osvojijo dostop

do morja pride do veljave »kraška« cesta Gradec – Ljubljana – Postojna – Trst. S Pivke vodi pot preko Razdrtega – Senožec – Lokve in Bazovice v Trst. Tako je upoštevanih le nekaj cestnih komunikacij, kjer se pojavlja Ljubljana ali pa prehodi (Hrušica in Razdrto, lahko zaznamo tudi Postojnska vrata, če je govora o smeri Ljubljana – Postojna) (Kos, 1955, 241).

Ljudmil Hauptmann pravi, da je zaporedje prehodov, ki so navedeni v naslovu, odigralo pomembno vlogo več kot tisoč let pozneje. Opozorimo lahko na dejstvo, ki ga je poudaril general Ilija Radaković v svojem delu Besmiselna YU ratovanja (Nesmiselna YU vojskovanja) (Radaković, 1997), v katerem zatrjuje, da je nameraval generalski vrh JLA organizirati desante na območjih Trojan, Ljubljanske kotline in Postojnskih vrat. Tako bi se namreč onemogočila prometna povezanost od Vipavske doline do vzhodne Slovenije. Ker moramo upoštevati tudi to dejstvo, moramo razumeti zgodovinsko stvarnost tako, da narava reliefa določa nekatere procese in dogajanja.

Zemljevid 3: Pomembnejše ceste v poznem srednjem veku na Slovenskem

Vir: Milko Kos, Zgodovina Slovencev, Od naselitve do petnajstega stoletja, Izdala in založila Slovenska matica, Ljubljana 1955, str. 240–241

Zemljevid 4: Napoleonove Ilirske province 1809–1813

Vir: Slovenska zgodovina v besedi in sliki, Mladinska knjiga, Ljubljana 2003, str. 98

svojih enot se je hitro umikal od Cola proti Hrušici, Logatcu in Vrhniki ... Za seboj je puščal le majhne oddelke, ki so pozneje zdesetkani prišli do Ljubljane.« (Klavora, Vasja, 2003, 267)

V tem prispevku nas zanima leto 1809, ko prodira francoska vojska na Slovensko že tretjič. V času prodiranja francoskih enot iz Furlanske nižine francoski generali vodijo svoje enote čez Hrušico in Razdrto proti Logatcu in Ljubljani. Tako se v začetku 19. stoletja znova ponovi geografska prehodnost na dveh prelazih, ki omogočata prodiranje iz severne Italije skozi Ljubljanska vrata do končnega cilja na Dunaju. To je le kratek povzetek dejstev. Več o teh dogajanjih nas seznanja Vasja Klavora v svojem delu Predel 1809. Podrobno sta opisana tako spopad francoskih in avstrijskih enot pri Razdrtem kot tudi prebijanje Francozov do Ljubljane: »Premoč francoskih enot je bila očitna, namera poveljujočega avstrijskega generala pa ni bila v odločni obrambi teh krajev in zapori ceste proti Ljubljani. Z glavnino

Vstop v bistvo geografske strukture in časovno-prostorskega tlorisa na primeru Ljubljane in Ljubljanske kotline

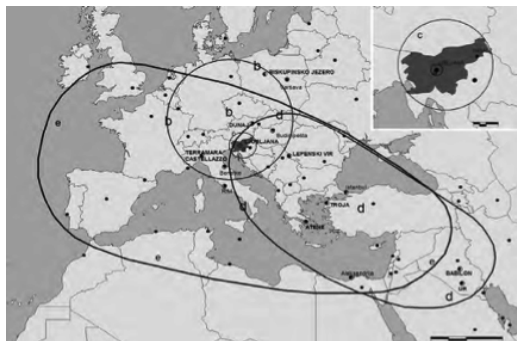
Do zdaj so bili predstavljeni zemljevidi, ki so nas seznanjali s cestnim omrežjem od rimskega obdobja do Napoleonovih Ilirskih provinc. S temi zemljevidi smo se seznanili o tem, kje je lahko potekal raznovrsten promet in kateri geografski, predvsem reliefni dejavniki so omogočali osrednjo vlogo posameznim mestnim središčem, seveda predvsem Emoni in pozneje Ljubljani. Na kaj moramo biti pozorni? Opazovanje zemljevidov ostaja lahko le na ravni posameznih dejstev oziroma informacij, kar je za zgodovinarjev pristop premalo, saj se mora ta dvigniti nad dvodimenzionalno sliko in prve vtise zemljevida, ki jih ta nudi.

Prav Ljubljanska kotlina s svojimi cestnimi povezavami in ožjim in širšim geografskim svetom (vodovja, gozdovi, prehodi, ravnine, hribi, gore, naselja idr.) sestavlja *strukturo z notranjo dinamiko* (poudaril – K. N.) (Nanut, 2002). Naselji Emona in pozneje Ljubljana sta bili vedno odvisni od mnogih dejavnikov, ki so pozitivno in negativno vplivali na njun obstoj ali izginotje. V času Praetenture Italiae et Alpium so naselje varovale močne rimske posadke na prvi varovalni liniji na Trojanah v 3. in 4. stoletju, ko se je vzpostavila *Claustra Alpium et Iuliarum*, zahodno od Vrhnik (Nauportus) pa je bila Emona večinoma prepuščena »barbarskim« vpadom.

Vasko Simoniti navaja, da je bila Ljubljana, še posebej od 16. stoletja naprej, pojmovana kot deželno knežja orožarna. Prek Ljubljane naj bi potekala tudi preskrba velike orožarne v Trstu in Gorici. Ljubljana je z orožjem preskrbovala tudi deželo Kranjsko in Hrvaško krajino (Karlovac). V knjigi Simonitija sta shemi z označenimi obveščevalnimi potmi, ki vodijo tako v Ljubljano kot zunaj slovenskega prostora. Poudarjeno je, da so se »deželni knez in stanovi Štajerske, Koroške in Kranjske zavedali, da je obrambna sposobnost dežel odvisna tudi od podobno razpredene obveščevalne pajčevine na Hrvaškem.« (Simoniti, Vasko, 1991, 162)

Opazanje, da je treba upoštevati širše geografsko okolje kot strukturo, je vzrok za razumevanje obravnavanih dejstev in v končnem rezultatu. Jasno je, da Emona in Ljubljana ne bi nastali na primer 50 kilometrov stran, ker tam ni dejavnikov, ki bi »priklicali v življenje« to naselbino. Kaže, da je podobno razmišljal tudi Darko Šarac, ko je objavil leta 2013 svojo študijo *Vpliv vojne na nastanek naselij: primer Ljubljane* (Šarac, Darko, 2013). Pred tem je zagovarjal magistrsko nalogo z naslovom *Vojaški kompleks v mestu Ljubljana in njihove spremembe skozi čas* (Šarac, Darko, 2009). V obeh delih, še posebej v besedilu, v katerem obravnava vpliv vojne na naselje, poudari vlogo časovno prostorskih tlorisov okoli Ljubljane.

Kjer je Darko Šarac preučeval vpliv vojne na nastanek naselij, je ponovno poudaril, da je Ljubljana na zelo pomembni geografsko strateški legi v Evropi, zaradi česar je bila izpostavljena različnim vojskam. Tudi študija navedenega gradiva nas je pripeljala do novih spoznanj o vzroku naselitve in poznejšem razvoju Ljubljane. To vsekakor ni bil naključen proces, saj je pomembna prav strateškost, ki sega do časov

Zemljevid 5: Stopnjevanje časovno-prostorskih tlorisov: Ljubljana v osrednjem tlorisu

Vir: Darko Šarac, *Vpliv vojn na nastanek in razvoj naselij: primer Ljubljane* (na spletnih straneh)

starih Rimljanov (Šarac, Darko, 2013).

Darko Šarac je hkrati ugotovil, da je treba poiskati metodo, s katero bi predstavil tako urbane spremembe v različnih obdobjih kot vpliv širšega okolja na območju pretekle in današnje Ljubljane, vse do območij Evrope, Sredozemlja in Bližnjega vzhoda. Zato je uporabil isto metodologijo, ki jo upora-bljajo v arhitekturi in urbanizmu kot osnovni element za razlago, to je *talni načrt ali tloris* (poudaril K. N.). Zavedal se je, da talni načrti ali tlorisi dajejo najboljšo predstavo arhitekture in urbanističnih dosežkov ter razvoja do-ločenega ozemlja. S pomočjo konstrukcij in prostorskih plasti v navedenih *časovno prostorskih tlorisih* – (podaril K. N.) je prišel do zgodovinskih in arheoloških podatkov, ki odkrivajo sliko preteklih zgodovinskih dogodkov in dogajanj, povezanih z Ljubljano (Šarac, Darko, 2013). Zelo pomembna je njegova ugotovitev, da se je prostorski tloris, na katerem je danes sodobna Ljublja-na, začel prvič načrtno, to je urbanistično, spreminjati na prelomnici med starim in novim štetjem, z vojnim poho-dom vojakov 11. rimske legije Apolinaris po Vipavski dolini in zasedbo tega kraja. Prav rimski legionarji so se prvi zavedeli strateške pomembnosti te geografske lege, saj so s pomočjo enot, ki jih še danes imenujemo »inže-nirske enote«, zgradili mesto, ki se je imenovalo Emona (Šarac, Darko, 2013).

Rojstvo in razvoj Ljubljane: sovplivi prelaza Razdrto, Postojnskih in Ljubljanskih vrat ter Trojan

V uvodu smo omenili, da se Luwigana pojavi šele leta 1144, pozneje preimenovana v Ljubljano. Tako od 12. stoletja dalje med grajskim gričem in reko Ljubljanico začenja nastajati mesto, ki postaja vse pomembnejše. Zaradi ugodnih političnih razmer je znova zaživelo, saj se je postopoma vključilo v tisti strukturni organizem, ki je obstajal pred mnogimi stoletji. Gornji zemljevidi nam dokazujejo možnosti potovanj, pa tudi prevoz blaga in vojaštva predvsem na liniji Trojan–Ljubljanska vrata–Postojnska vrata–Razdrto itn. Ob tem je treba poudariti, da so skoraj vse cestne komunikacije proti Ljubljani posredno ali neposredno povezane v zgoščeno cestno mrežo, zato je bila Ljubljana vedno osrednji center obsežnega geopolitičnega in geostrateškega območja, pri čemer je treba upoštevati celo geozgodovino.

Ne smemo zanemariti razmeroma široko odprtega reliefa iz smeri Novega mesta, Trebnjega in Grosuplja do Ljubljane. Oba zgoraj navedena termina, tj. geopolitika in geostrategija, opozarjata na dejstvo, da je celotno komunikacijsko omrežje, ki se spleta okrog Ljubljane in okolice, »obsojeno« na dogajanja, ki jih prinaša njena osrednja strateška lega, usmerjena celo na hrvaška območja, na primer v času Vojne krajine. Prav zato se politične odločitve o posegih v optimalnejšo prehodnost in prevoznost – kjer koli v Sloveniji – vračajo Ljubljani s pozitivnim ali negativnim predznakom.

Avstrijsko cesarstvo se je še pred svojim

Zemljevid 6: Ljubljana leta 1849: Mesto med Šišenskim hribom in Gradom, vmes strateške komunikacije

Vir: Darko Šarac, Vojaški kompleksi v mestu Ljubljana in njihove spremembe skozi čas, magistrska naloga, Ljubljana 2009 – Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Priloga 21

preoblikovanjem v Avstro-Ogrsko leta 1867 zavedalo pomena gradnje »Južne proge« skozi Ljubljanska vrata leta 1849, kar nam nazorno prikazuje spodnji zemljevid. Južna železnica je bila kmalu po letu 1849 usmerjena proti Postojni, Pivki in Trstu. Tako Trst kot Ljubljana sta bila organsko povezana, saj je to določal ekonomsko-politični interes Dunaja. Po razkroju Avstro-Ogrske leta 1918 se bistveno spremenijo politične in ekonomske razmere, saj tako Kraljevina Italija kot Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS), pozneje Kraljevina Jugoslavija, ne zmoreta več ohraniti dinamike, predvsem enotnega ekonomskega sistema nekdanje avstro-ogrske monarhije.

Spodnja zemljevida nam prikazujeta najprej obseg avstrijske, habsburške monarhije leta 1842, zatem sledi zemljevid avstrijskega primorja pred razpadom Avstro-Ogrske leta 1918. Kateri koli zemljevid Avstrijskega cesarstva ali Avstro-Ogrske, na katerem je prikazana prepletenost cestnih in železniških komunikacij, predvsem proti Trstu, nam predstavlja strateški ekonomski interes te države. Po zakličenju rapalske meje novembra 1920 med Kraljevino Italijo in Kraljevino SHS (Jugoslavijo) se »presekajo« z novo državno razmejitvijo številne proge, kar začinja spreminjati življenje na Primorskem in v Ljubljani. Meja je naredila oster rez med Slovence onkraj in tostran rapalske meje med Italijo in Jugoslavijo. Kljub temu je še vedno ohranjen geopolitični interes Italije severno od Postojnskih vrat do Ljubljane, kar je fašistična Italija izkoristila leta 1941 ob ustanovitvi t. i. Ljubljanske province.

Zemljevid 7: Avstrijsko cesarstvo leta 1842 in položaj Slovencev

Vir: Slovenska zgodovina v besedi in sliki, Mladinska knjiga 2003, str. 196–197, str. 240–241

Zemljevid 8: Avstrijsko primorje do leta 1918

Vir: https://de.wikipedia.org/wiki/Österreichisches_Küstenland

Posledice razpada Avstro-Ogrske monarhije in delitev geografskega območja med Kraljevino Italijo in Kraljevino SHS/Jugoslavijo

Zemljevid 9: Rapalska meja med kraljevinama Italijo in Jugoslavijo

Vir: Slovenija 1990, Kronika Slovenskega prelomnega leta v besedi in sliki, Založništvo slovenske knjige, Ljubljana 1991, str. 86

Določanje italijanske vzhodne meje po aprilu 1915 in želja po prodiranju v notranjost slovenskega ozemlja

Preden se začinja 26. aprila 1915 uveljavljati Londonski sporazum med antantnimi silami in Italijo, se italijanska politika ukvarja z določanjem svoje nove vzhodne meje. Že v času šeste soške ofenzive, ki je trajala od 4. do 16. avgusta 1916, Italijani zasedejo goriško mostišče, Sabotin, Doberdobsko planoto in Gorico. »Italijanske sile so poskušale prodirati še naprej. Njihov cilj je bila Vipavska dolina, severneje pa prodor v dolino Idričice.« (Hrumenje tišine, 2005, 26). Z zavzetjem Vipavske doline bi bil italijanskim enotam omogočen prehod pri Razdrtem, od tam pa skozi Postojnska vrata v smeri Ljubljane, kjer bi bil dosežen eden izmed strateških ciljev. Kaj nam sporoča gornji zemljevid? Z rapalsko mejo se del slovenskega sveta priključi Kraljevini Italiji, kjer se vse bolj na državni ravni in med italijansko nacijo utrjuje fašizem. Sledi obdobje, dolgo petindvajset let, ko je meja zavrta nekdanje skupno življenje ljudi na obeh straneh meje. S takšno razmejitvijo so bili pretrgani kulturno-civilizacijske, ekonomske vezi, pa tudi administrativno in vojaško dogajanje.

V tem času slovenski, po Italijanah poimenovan »slavokomunistični« svet zahodno od rapalske meje doživlja kulturni genocid, ob grožnjah, da bo razseljen ali uničen. Italija si je po letu 1918 prisvojila Postojnska vrata in številne prehode, ki so jih že Rimljani uporabljali v njihovih Alpah, kot so pojmovali območja do Hrušice, Razdrtega in Starih Ogenc v Javornikih. Ker pa se italijanska politika ni nikoli zadovoljila s svojo vzhodno mejo, je stremela za tem, da bi prišla na svojo legitimno in naravno mejo, ki bi potekala nekje pri

Ljubljani ali reki Savi. Takšne trditve temeljijo tudi na geopolitičnih aspiracijah italijanskega politika Dina Grandija leta 1929, ki oznanja:

»Jadransko morje ne more več varovati svobode naše sredozemske rase pred slovanskimi. Onkraj Jadrana in njegovih obal je potrebno vzpostaviti verigo držav, ki naj poteka od Otrantskih vrat do Snežnika in naj služi kot razmejitveni okop med Vzhodom in Zahodom - kot mostišče, ki mu poveljuje Italija. Ustvarili smo Albanijo, sedaj moramo ustvariti Hrvaško. Takšna je bila starodavna Cezarjeva politika, politika, ki jo je izvajal Napoleon in ki je sedaj tudi Mussolinijeva politika. Usoda narekuje, da meje med Zahodom in Vzhodom potekajo po Savi, ki jo je Dioklecijan označil kot mejo med Vzhodnim in Zahodnim imperijem. Sava je tudi meja, ki jo je začrtal Nicejski koncil in še vedno velja za razmejitveno črto med rimskim katolištvom in vzhodno cerkvijo.« (Burgwyn, H. James, 2009, str. 24)

Italijanska in nemška prizadevanja med letoma 1918 in 1945 na slovenskih tleh

Fašistična Italija se je tako naslanjala na Cezarjevo in Mussolinijevo politiko, kar je omogočalo Italijanom, da so leta 1941 pomaknili svojo vzhodno mejo skoraj do Save. Po tem letu se znova uresničujejo tako na območju Ljubljane oziroma Ljubljanske pokrajine različne geopolitične ambicije okupatorjev iz Apeninskega polotoka: pohod na Balkan in vzpostavitev svoje nadvlade nad Jadranskim morjem.

O preteklosti, vse tja do leta 1945, ki je pustila neizbrisni pečat v naši nacionalni zgodovini, bo treba še spregovoriti, saj se v času osvobajanja slovenskih pokrajin v letih 1941–1945 veliko dogaja okoli Ljubljane kot večnega strateškega jedra Slovenije. Že pripojitev Ljubljanske pokrajine fašistični Italiji (maja 1941) je odmevno dejanje z vsemi kršitvami mednarodnega prava. Kako so dojemali nemški okupatorji Ljubljano po letu 1943 v sklopu svoje Operativne cone Jadransko primorje, pa je druga zgodba. S tem se prihodnja razprava ne konča, saj bo treba vanjo umestiti številna usodna dogajanja, povezana z Ljubljano.

Po štiriletnem obdobju okupacije in končno osvoboditve, tudi s pomočjo zaključnih operacij, se končuje drama, ki je zajemala različne usodne odločitve in namere, povezane z Ljubljano. To potrjuje citat: »Britansko vojaško poveljstvo je predlagalo vojaške operacije na obrobju Hitlerjevega evropskega cesarstva, predvsem v Sredozemlju: ofenzivo v Libiji, izkrcavanje v Maroku, Alžiru ... in na Balkanu, kjer bi se z udarom preko Istre in skozi Ljubljanska vrata, proti Madžarski in Avstriji prodiralo v »mehki trebuh« Nemčije.« (Mikeln, Miloš, 1985, 351)

Vstopanje JLA v Slovenijo po letu 1945

V tem usodnem času je bila Ljubljana na pragu usodnega dogajanja. To so omogočala njena Ljubljanska vrata, pred tem pa Postojnska. Oba prehoda se znova končujeta na Trojanah. Tako se zgodovina spet ponavlja. Jugoslovanska vojska je morala od svojega prihoda (1945) in vse do leta 1991 upoštevati geopolitična dejstva, podkrepjena z geostrateškimi elementi.

V četrtem poglavju bomo nadaljevali utemeljevanje strateške vloge Ljubljane. V času pred osamosvojitveno vojno sta se v dveh najbližjih republikah (Hrvaška in Bosna in Hercegovina) pojavili paradržavi Srbska

vojna krajina in Republika srbska. V slovenskem zgodovinoisju sta ti dve tvorbi zapostavljeni, čeprav je bilo treba njun obstoj upoštevati prav leta 1991, ko se oblikujeta in delujeta v okviru velikosrbske ideologije.

Čas velikosrbskih načrtovanj in slovenska pot v samostojnost v letih 1990–1991

Na zemljevidu, ki je objavljen v knjigi Borisa Ježa, je predstavljena ena izmed različic velikosrbske osvajalske politike. Opaziti je, da so osvajalski apetiti daleč prekoračili obseg »legitimnih« mej Velike Srbije, ki naj bi potekala po črti Virovitica–Karlovac–Karlobag. Taki načrti so v velikosrbskih krogih nastajali po objavi Memoranduma SANU (Srbske akademije znanosti in umetnosti) 24. septembra 1986. Kritiziral je položaj v Jugoslaviji, predvsem podrejen položaj srbskega naroda. Opozarja, da so Hrvati in Slovenci favorizirani, da so Srbi na Hrvaškem ogroženi in da obstaja trajna hrvaško-slovenska koalicija. Srbi se morajo zato poenotiti in vzpostaviti popolno kulturno in nacionalno integriteto. Memorandum zahteva združitev vseh Srbov v eni državi, torej tistih v Srbiji in na Hrvaškem ter v BiH. Leta 1987 postane program Slobodana Miloševića (Repe, 2002).

Po tem letu se nadaljuje preoblikovanje teritorialne organiziranosti JLA. Armadni sistem se ukinja in namesto njega začne delovati sistem vojaških okrožij in korpusnih območij. Slovenija naj bi se vojaško podredila 5. zagrebskemu vojaškemu območju. Zaradi take velikosrbske naravnosti se slovensko republiško vodenje in poveljevanje TO v Ljubljani podreja 5. vojaškemu območju, pokrajinsko pa korpusnim poveljstvom JLA.

Velikosrbski politični vrh v Beogradu in vojaški generalski vrh JLA sta zaradi slovenske politične odločitve in legitimne težnje po vse večji samostojnosti »prepričevala« generale JLA, da je treba v Sloveniji intervenirati in tako prekiniti njeno pot v samostojno odločanje, predvsem na obrambnem področju. Posredno ali neposredno je bila v tem političnem ozračju izpostavljena Ljubljana, saj je postala sinonim za vse, kar se je dogajalo v Sloveniji.

Zemljevid 10: Maksimalistična različica Velike Srbije

Vir: Boris Jež, Yu, nikoli več?

Založba Slon, Odmevi časa, Ljubljana 1994

Strateški položaj Ljubljane kot osrednjega območja Slovenije v času osamosvojitvene vojne leta 1991

Težiščna pot k uvodnim razlagam – izhajanje iz temeljih dejstev o naravi in namerah agresije JLA

Izhodišče za uvod v to poglavje temelji le na nekaj dejstvih. Ko je generalski vrh JLA načrtoval osvojitev Ljubljane in s tem tudi njenega širšega zaledja, mora predhodno zasesti in blokirati strateška mejna območja, ki ležijo ob prehodu iz alpskega sveta in Krasa v Furlansko nižino. Vzhodno od te nižine so morale tudi nemške enote 1943 najprej osvojiti ves prostor severno in južno od Gorice in globlje proti vzhodu, če so hotele onemogočiti obrambne zmožnosti na območju mesta Ljubljane. Podobno se je dogajalo skoraj petdeset let pozneje, ko je začela JLA v času svoje agresije uresničevati najprej Načrt A, kot izhodišče za Načrt B. Prvi del načrta (A) predvideva obkoljevanje zahodnega mejnega obroba Slovenije, zatem pa osvojitev celotne Ljubljanske kotline s slovensko prestolnico.

Hrvaški general Martin Špegelj je v delu z naslovom *Vojna na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini* opozarjal na primarno smer prodiranja oklepnikov JLA v primorski del Slovenije. General Špegelj trdi, da naj bi JLA dokazala tudi, da je sposobna prodreti na zahodne meje Slovenije. V nadaljevanju bo poudarjeno, da je bila smer prodiranja JLA taktično in operativno dobro premišljena, saj je generalski vrh menil, da je treba to nujno izpeljati (Špegelj, 1999). Ne smemo spregledati, kakšne pomanjkljivosti je general Špegelj odkrival v armadni vojski, ki pa jih politični in vojaški načrtovalci vojaškega posega leta 1991 v Sloveniji niso prepoznali.

Kako je in kako naj bi potekala vojaška operacija JLA na poudarjenem geopolitičnem in geostrateškem območju Slovenije?

Nedvomno bi vojaška operacija JLA v Sloveniji leta 1991 potekala v več fazah. Sklepni del bi bil v osvojitvi Ljubljane, na kar v nadaljevanju opozarja zgodovinar Peter Vodopivec. Pred tem bi se izvajali desanti na tri geostrateška območja. Spodnji zemljevid nas seznanja, kje naj bi bili opravljeni desanti enot JLA. O tem je razpravljal general Ilija Radaković, ko je opozarjal na glavne strateško-operativne cilje JLA leta 1991. Prepričan je bil, da je bil prvi cilj JLA v Sloveniji obvladovanje črte Maribor–Celje–Vrhnika–Sežana, zatem naj bi sledili desanti na Trojane, Ljubljansko kotlino in Postojnska vrata (Radaković, 1997). Poudariti je treba, da je zemljevid oblikovan

Zemljevid 11: Območja desantov enot JLA od Trojan do Postojnskih vrat

Opomba: Na podlagi dejstev, ki jih navajata dr. Zvonimir Bratun in general Ilija Radaković, je situacijo prikazal avtor tega prispevka.

tudi s pomočjo informacij, ki jih je o istem problemu, tj. o začetni fazi agresije na Slovenijo, obravnaval dr. Zvonimir Bratun na zemljevidu, kjer so označeni dva preščiipnjena predela v začetnem času agresije, strateški koridorji v Sloveniji in Ljubljana s svojim središčnim položajem (Bratun, 2005). Znova je treba opozoriti, da se včrtani koridorji srečujejo pri Ljubljani.

Kje iskati težišče operativno-taktičnih postopkov JLA?

Poleg tega, kar je navajal Ilija Radaković, se uvrščajo v iste operativne postopke tudi operativna dejanja, razdeljena na dva dela, saj šele posamezni uspešni elementi ešalonirane operacije lahko pripomorejo pri doseganju strateškega cilja. Na podlagi načrta A naj bi JLA spet nadzorovala 35 mejnih prehodov, eno letališče in eno pristanišče. Mišljeni sta bili letališče Brnik in pristanišče Koper (Silber in Little, 1996), kar je smiselno pri izvedbi uspešne aktivnosti JLA pri različnih fazah iste operacije na začetku agresije na Slovenijo. Vemo pa, da bi bili uspehi na mejah in opravljeni desanti le prvo ukrepanje zaradi učinkovite blokade ter zasedbe Ljubljane.

Pri razumevanju teh dejstev nam lahko pomaga zgodovinar Peter Vodopivec, saj v svoji knjigi sporoča, da je zvezna vlada pooblastila zvezno ministrstvo, da poskrbi za zaščito zunanjih in notranjih meja države. Vodopivec zatrjuje, da se generali niso obotavljali. Zvezni in vojaški organi naj bi že 26. junija 1991 okoli poldneva zaprli slovenski zračni prostor, hkrati so vojaška letala ves dan, celo med svečano večerno osamosvojitveno proslavo, preletavala Ljubljano in druga slovenska mesta. Tankovske enote JLA so se na Primorskem odpravile proti mejnim prehodom z Italijo (Vodopivec, str. 449).

V zgodnjih jutranjih urah, 27. junija, so zapustile vojašnice še oklepne enote v drugih delih Slovenije. Tudi te naj bi skladno z zveznimi vladnimi navodili čim hitreje zasedle in zaprle slovenske meje proti zahodu (poudaril K. N.). Hkrati so vojaški poveljniki v Beogradu že načrtovali tudi širšo akcijo. »Vojska naj bi se potem, ko bi zasedla meje, obrnila proti Ljubljani (poudaril K. N.), odstranila slovenske politične voditelje in najglasnejše zagovornike slovenske osamosvojitve ter v slovenski prestolnici ustoličila novo vodstvo, ki bi bilo pripravljeno sodelovati z Beogradom.« (Vodopivec, Peter, 2010, str. 449)

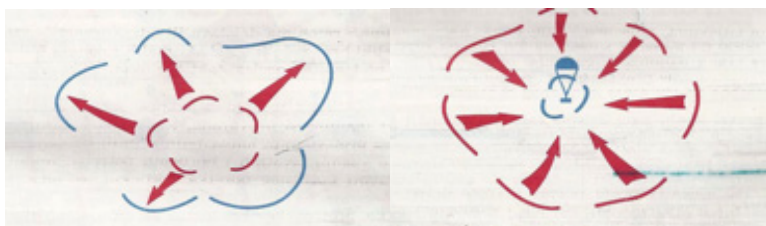
Peter Vodopivec in Martin Špegelj spoznata bistvo dogajanj 26. junija 1991

Vodopivec nas postavlja pred dejstvo, da se je vojaška operacija JLA začela 26. junija 1991, predvsem zaradi zavarovanja državnih meja na zahodu, kot je ta smer neba zapisana v njegovi knjigi. General Martin Špegelj nas v nadaljevanju seznanja, da je moral vojaški vrh JLA dobiti zagotovilo od hrvaškega vodstva, od Tuđmana, da se Hrvaška ne bo vmešavala v spor med JLA in Slovenijo. Nato nastopijo trenutki, iz katerih spoznamo, na kaj je moral biti Beograd pozoren, preden je aktiviral svoje enote na Hrvaškem in v Sloveniji. V času intervencije na Slovenijo je bilo treba ugotoviti, kako lahko deluje JLA, ta že skoraj posrbljena vojska, v operativnih okoliščinah. Nato sledi novo vprašanje: Ali je ta vojska sposobna prodreti na zahodne meje in tam zavarovati prevzem oblasti? (Špegelj, 1999).

Generalski vrh JLA je tudi skrbelo, na kakšen odpor bodo naletele njihove enote v času prodiranja k mejnim prehodom. Vse to je bilo, še posebej za armadni vrh, zavito v negotovost, zato je agresija potekala tako, da bi v prvem valu, ki bi ga vodil general Kadrijević, prišlo v Slovenijo 2000 specialcev, poleg teh tudi

skupina Slovencev, ki naj bi prevzeli oblast. V tem času naj bi prišel v Slovenijo takratni zvezni sekretar za notranje zadeve general Petar Gračanin in se namestil v neko vojaško bazo JLA blizu Ljubljane, od koder bi spremljal Kadijevičeve vojaške aktivnosti v Sloveniji. Po Kadijevičevemu porazu je Gračanin sedel v letalo in poletel v Beograd (Špegelj, 1999).

Tako Peter Vodopivec kot Martin Špegelj opozarjata na pomen meja na zahodu, zatem pa tudi na Ljubljano. Doseganje ciljev JLA bi najprej potekalo v divergentnih, ekscentričnih, notranjih (raznosmernih) smereh, napad na Ljubljano pa v konvergentnih, koncentričnih ali zunanjih smereh. Znano je, da se ekscentrične, notranje smeri JLA niso obrestovale, saj so odhajale skoraj v istem času oklepne kolone JLA v različne smeri brez taktične povezljivosti. Če bi po uspehih na zahodni državni meji generalom JLA uspelo doseči stabilno stanje, bi bil koncentrični napad na Ljubljano velika izkušnja za naše obrambne sile, torej TO. Morda bi se v tem primeru uporabile notranje smeri izhoda iz obkolitve.

Slika 2: Notranje smeri podiranja

Slika 3: Zunanje smeri obkolitve desanta
proti sovražniku

Vir: Radomir Marjanović. Opšta vojna geografija, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1983, str. 37

Zgrešenost v operativnih in taktičnih postopkih generalskega vrha in korpusnega poveljnika, predvsem na operativnem območju 14. ljubljanskega korpusa JLA

Agresija generalskega vrha na Slovenijo je potekala na način, ki je bil že na začetku popolnoma zgrešen. Tega se je zavedal celo polkovnik JLA Vaso Predojević na dolžnosti pomočnika poveljnika 5. vojaškega območja generala Kolška. Predojević je bil odgovoren za politične in pravne zadeve. Za tiste, ki preučujemo razmere v poveljstvu ljubljanskega 14. korpusa JLA, so pomembna dejstva, ki jih polkovnik Predojević navaja v svoji knjigi *U procjepu (V precepu)*. Zanimiv je opis stanja 19. maja 1991, v katerem je zapisano, da je na sestanku kolegija poveljnika 5. zagrebskega vojaškega območja general Dane Popović izjavil generalu Konradu Kolšku, da je ljudstvo proti JLA. Nato je general Popović podal zahtevo za upokojitev, kar mu je bilo takoj odobreno. Popović je zahteval, da v enem dnevu preda dolžnost in odide v Beograd. General Kolšek je o tem obvestil generala Blagoje Adžića, načelnika generalštaba v Beogradu, ki se je strinjal, da se general Popović upokoji (Predojević, 1997). Na mesto generala Daneta Popovića pride 27. junija 1991 general Jovan Pavlov, vendar je njegova vloga poveljnika 14. ljubljanskega korpusa precej nepomembna.

Na spletnih straneh je objavljeno besedilo generala Daneta Popovića z naslovom *Popis generala JNA iz Hrvatske: Samo sedam ih se pridružilo HV-u*. Če se ustavimo na zaporedni številki 40., zasledimo skromne podatke o generalu Popoviću (Predojević, 1997).

Tega generala znova srečamo v Predojevičevi knjigi, v kateri je opisano slovo od generala Jovana Pavlova. 17. junija 1991 poveljnik Konrad Kolšek odloči, da se 27. junija 1991 organizira slovo od upokojenih generalov, in sicer od Ive Tominca in Daneta Popovića, kar pomeni, da general Kolšek ni vedel, kaj se bo zgodilo 27. 6. 1991. Vedel pa je za odcepitev Slovenije in Hrvaške (Predojević, 1997).

Do danes nam niso poznani razlogi, ki so usodno pretresali korpusni poveljniški vrh JLA v Ljubljani. Želja po upokojitvi generala Daneta Popovića in njegova zamenjava z generalom Jovanom Pavlovom je nedvomno povzročila pretrese v poveljevalni strukturi korpusa. Preveriti bo treba, kaj je sililo generala Pavlova, da je tudi on iskal pot iz poveljniške dolžnosti. Prav ta dogajanja so lahko tudi vzvod, ki je povzročil kolaps v sistemu vodenja in poveljevanja na območju 14. ljubljanskega korpusnega območja, kjer se je začela agresija JLA.

Vprašljiva imenovanja poveljnikov 14. ljubljanskega korpusa JLA in zapisi generalmajorja Marijana F. Kranjca

V tem delu prispevka lahko govorimo o zmedi in kadrovskem kaosu v poveljniški korpusni strukturi v središču geostrateškega območja – Ljubljane. Imenovanje mladih neizkušenih poveljnikov 14. korpusa v Ljubljani, generalmajorja Jovana Pavlova, na mesto generalpodpolkovnika Daneta Popovića na strateškem težišču zahodnega vojskovališča v Sloveniji, je bila povsem neodgovorna kadrovska poteza. Šlo je tudi za degradacijo generalmajorja Marjana Vidmarja, ki je kot načelnik štaba moral asistirati nekaj let mlajšemu Pavlovu (Kranjc, 2008).

General Marijan F. Kranjc si v študiji o Balkanskem vojaškem poligonu postavlja vprašanja, katerim je treba prisluhniti, saj je večji del svojega aktivnega življenja in delovanja preživel na pomembnih vojaških dolžnostih v JLA. Zelo pomembno je zanj vprašanje, kdaj je JLA nehala biti »skupna oborožena sila«. Meni, da lahko že junija 1991, ko je Predsedstvo SFRJ odstavilo generalpolkovnika Konrada Kolška s položaja poveljnika zagrebškega območja oziroma ko je bil izdan ukaz o odpustu slovenskih častnikov in vojakov. Najbolj nazoren pa naj bi bil 26. junij 1991, ko se je začel vojaško-polijski poseg v Sloveniji, saj od tega datuma dalje ne moremo več govoriti o obstoju JLA, temveč o vojski Srbije in Črne gore, pozneje pa vojske Zvezne Republike Jugoslavije. Strinja se tudi z ugotovitvijo generalpolkovnika Ilije Radakovića, da se je JLA na koncu prelevila v neočetniško vojsko (Kranjc, 2008).

Zemljevid 12: Območja blokiranih operacij na območju trikotnika: Koper–Ljubljana–Novo mesto v osamosvojitveni vojni leta 1991
Območja blokiranih operacij JLA je vrisal avtor prispevka

Sklep

V prispevku so predstavljene utemeljitve o strateškem položaju Emone in Ljubljane ter celotne kotline, kjer sta naselbini. Dokazi za to so se nizali od Rimskega imperija dalje, predvsem zato, ker se le v času, ki traja stoletja in celo tisočletja, izoblikujejo ponavljajoča se dogajanja na določenih geografskih območjih. Kdor tega ne upošteva, se lahko v času svojih vojaških aktivnosti spozabi, kaj mu veleva vojaška usposobljenost. Zato da ne pride do razbitja enot in celo poraza.

Naravna danost slovenskega geografskega ozemlja v Ljubljanski kotlini je tako osvajalcem kot domačemu prebivalstvu narekovala določena ravnanja in aktivnosti pri gibanju ter preživetju, pa tudi pri taktičnih postopkih ali pri umikanju. V tej kotlini sta se v vsej moči izrazili geopolitična in geostrateška sila, ki sta usmerjali dogajanja med Alpami in Jadranskim morjem. Ker je bistvo prispevka utemeljeval že naslov, je bila v okviru tega predstavljena »zgodba«, ki se jo je bilo treba zapomniti. Ljubljana kot osredinjeno, strateško naselje je prenašalo svoje interese do skrajnih robov slovenske poselitve, je pa tudi prevzela odgovornost za celotno dogajanje. Včasih je na to pozabljala, kar se je odrazilo v trdnosti slovenske identitete. Zato ne smemo pozabiti, da je obrambna sposobnost tako Ljubljane kot celotne Slovenije tista, ki nam daje zagotovilo za ohranjanje njene in naše identitete ter samostojne poti. Prav ta pa temelji na svoji enkratnosti in specifični zgodovini. Vsak nameren ali nenameren odmik od ohranjanja zgodovinskega spomina, ki se veže predvsem na vojaško preteklost, vse tja do prihoda naših prednikov na območje njihove naselitve v 6. stoletju, pa do osamosvojitvene vojne leta 1991, povzroča katastrofalna stanja, izgubo vsega, kar je bilo priborjenega. Zato naj današnja razmišljanja Slovencev usmerjajo tako upornost naših prednikov v letih kmečkih puntov kot delovanje naših bojnih enot na Koroškem v času generala Maistra, pa tudi obdobje štiriletnega bojevanja proti okupatorjem in kar je logična vez – rezultati osamosvojitvene vojne leta 1991. Vsa ta zgodovinska dogajanja niso šla mimo Ljubljane brez posledic, saj je prav zato prevzela osrednje mesto v dogajanjih na Slovenskem.

Literatura

- Bratun, Zvonimir, 2005. Učinek prostorskega dejavnika v osamosvojitveni vojni leta 1991, V: Vojaška zgodovina, letnik 6, št. 1/05 (9), Ljubljana, RS MORS, Generalštab SV, Vojaški muzej, str. 37
- Burgwyn, H. James 2009. Imperij na Jadranu, Mussolinijevo osvajanje Jugoslavije 1941 – 1943, Mengeš, Zložba Ciceron, str. 24.
- Gabrovec, S. 1975. Naselitvena zgodovina Slovenije v latenskem obdobju, V: Arheološka najdišča Slovenije, Izdal SAZU, Inštitut za arheologijo, Ljubljana, Državna založba Slovenije, str. 61.
- Hauptmann, Ljudmil, 1999., Nastanek in razvoj Kranjske, Ljubljana, Slovenska matica, str. 24.
- Horvat, Jana, 2005. Poselitev na Pivškem in ob zgornjem toku Reke od pozne bronaste dobe do pozne antike, V: Voda in življenje v kamniti pokrajini Kras, Ljubljana, Založba ZRC, str. 221.
- Horvat, Jana in Bavdek, Alma, 2009. Okra Ocra, Vrata med Sredozemljem in Srednjo Evropo, Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo, 150–151.
- Hrumenje tišine, 2005. Razstava v spomin na bojevanje Slovencev na Soški fronti v letih 195 -1917, Ljubljana, RS MORS, General štab SV, Vojaški muzej SV.
- Ilustrirana zgodovina Slovencev, 1999, Ljubljana, Založba Mladinska knjiga.
- Jež, Boris, 1994. Yu, nikoli več?, Ljubljana, Založba Slon, Odmevi časa.
- Klavora, Vasja, 2003. Predel 1809, Celovec, Mohorjeva založba Celovec, str. 267.
- Kos, Milko, 1955. Zgodovina Slovencev, Od naselitve do petnajstega stoletja, Ljubljana, Slovenska matica, str. 240 in 241.
- Krajnc ,Marijan, 2008. Balkanski vojaški poligon, 2008. <https://www.scribd.com/doc/86522563/Balkanski-Poligon-Marijan-F-Krajnc>, str. 287, (5. oktober 2016).
- Marjanović, Radomir, 1983. Opšta vojna geografija, Beograd, Vojnoizdavački zavod, str. 37.
- Mikeln, Miloš, 1985. Staljin. Životni put samodrška, Beograd, Prosveta, str. 351.
- Nanut, Karlo, 2002. Struktura in notranja dinamika osamosvojitvene vojne, str. V: Slovenska osamosvojitve 1991. Pričevanja in analize, Simpozij – Brežice, 21. In 22. Junij 2001, Ljubljana, Izdala Republika Slovenija, Državni zbor in Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 233– 67.
- Nanut, Karlo, 2013. Geopolitično okolje, v katerem je delovala TO Dolenjske v letih 1990 – 1991, Matenja vas, Po ZVVS Dolenjske, Defensor d.o.o.
- Nanut, Karlo, 2004, Vzroki poraza JLA v Sloveniji leta 1991, V: Vojaška zgodovina, letnik 5, številka 2/04 (8), RS MORS, Generalštab Slovenske vojske, Vojaški muzej.
- Popis generala JNA iz Hrvatske: Samo sedam ih se pridružilo HV-u. Uporabite spletni vir: www.dnevno.hr/.../hrvatska/popis-general-a-jna-iz-hrvatske-samo-seda (05. oktober 2016).
- Predojević, Vaso, 1997. U procjepu, Beograd, Dan Graf, str. 79.
- Radaković, Ilija, 1997. Besmiselna YU Ratovanja, Beograd, Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji (1941 – 1945), str. 69.
- Repe, Božo 2002. Jutri bo nov dan, Slovenci in razpad Jugoslavije, Ljubljana, Založba Modrijan, str. 48–51.
- Silber, Laura in Little, Allan 1996. Smrt Jugoslavije, Ljubljana CO LIBRI, str. 170.
- Simoniti, Vasko, 1991, Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju, Ljubljana, Slovenska matica.

- Slovenski zgodovinski atlas, 2011, Ljubljana, Nova revija, str. 38.
- Šarac, Darko, 1913. Vpliv vojne na nastanek naselij: primer Ljubljane, str. 7, urbani-izziv.uirs.si/Portals/uizziv/papers/urbani-izziv-2013-24-02-001.pdf in [http://www.cobiss.si/scripts/cobiss?command=SEARCH&base=50001&select=\(ID=2561731\)](http://www.cobiss.si/scripts/cobiss?command=SEARCH&base=50001&select=(ID=2561731)) (5. oktober 2016).
- Šarac, Darko, 2009. Vojaški kompleksi v mestu Ljubljana in njihove spremembe skozi čas, magistrska naloga, Ljubljana, www.worldcat.org/title/vojaski...v...in...magistrsko-delo.../439865243 (5. oktober 2016).
- Špegelj, Martin, 2001, Sjećanja vojnika, Zagreb, Nakladnik Znanje d.d.
- Špegelj, Martin 1999. Prva faza rata 1990-1992: Pripreme JNA za agresiju i hrvatski obrambeni planovi, V: Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991 – 1995 Zagreb – Sarajevo, Izdavač DANI, , str. 50–51.
- Štih, Peter, 2002. Srednjeveške in goriške študije, Nova Gorica, Izdal Goriški muzej, str. 11–13.
- Vesna, Teržan, 2016. Razstava Emona, mesto v imperiju v Mestnem muzeju Ljubljana, Spletna stran <http://www.delo.si/kultura/razstave/ocenjujemo-emona-mesto-v-imperiju.html> (5. oktober 2016).
- Vodopivec, Peter, 2010. Od Pohlinove slovnice do samostojne države, Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja, Ljubljana, Modrijan, str. 449.
- Zgodovina Slovencev, 1979, Ljubljana, Cankarjeva založba, str. 69.

TERITORIALNA OBRAMBA SEVERNOPRIMORSKE POKRAJINE V VOJNI ZA SLOVENIJO: DOGAJANJE V 61. OBMOČNEM ŠTABU TO NOVA GORICA

TERRITORIAL DEFENCE OF THE NORTH PRIMORSKA REGION DURING THE SLOVENIAN INDEPENDENCE WAR: ACTIVITIES IN THE 61TH TERRITORIAL DEFENCE DISTRICT HEADQUARTERS OF NOVA GORICA

Povzetek

Prispevek analizira razvoj Teritorialne obrambe (TO) na Severnem Primorskem in se osredotoči na dogajanje med slovensko osamosvojitveno vojno na Goriškem, kjer je bil sedež 6. pokrajinskega štaba in sedež 61. območnega štaba TO. Avtor v prispevku predstavi pomembnejše konflikte, pogajanja in oborožene spopade med Jugoslovansko ljudsko armado, slovensko Teritorialno obrambo in Milico ter drugimi slovenskimi civilnimi strukturami.

Abstract

The paper analyses the development of Territorial Defence (TO) in the North Primorska Region. It focuses on activities carried out during the Slovenian Independence War in the Goriško Region, where the seats of the 6th Regional Headquarters and of the 61th Territorial Defence District Headquarters were located. The author presents the most important conflicts, negotiations and armed conflicts, which took place between the Yugoslav People's Army, Slovenian Territorial Defence, the Militia and other Slovenian civilian structures.

BLAŽ TORKAR

Dr. Blaž Torkar je znanstveni sodelavec, pedagog/andragog Vojaškega muzeja Slovenske vojske. Raziskovalno se ukvarja s problematiko misij ameriške obveščevalne službe OSS v času druge svetovne vojne na Slovenskem, s potekom XII. ofenzive na Soči ter z vojaškimi dogodki v letu 1991 na Primorskem.

Ključne besede

Teritorialna obramba, Milica, Jugoslovanska ljudska armada, vojna za Slovenijo, Goriška, Severna Primorska.

Key words

Territorial Defence, Militia, Yugoslav People's Army, Slovenian Independence War, the Goriško Region and the North Primorska Region.

Teritorialna obramba na Severnem Primorskem

Pisanje zgodovine o slovenski osamosvojitveni vojni (tako imenovane slovenske osamosvojitvene vojne) je za zgodovinarje zapleten proces, saj se neprestano soočamo s primanjkljajem primarnih arhivskih virov, zato večina zgodovinskih monografij, zbornikov, člankov in drugih prispevkov temelji na ustnih virih, katerih objektivnost pa je vprašljiva. Odsotnost primarnih arhivskih virov ni samo rezultat časovne distance, ki onemogoča vpogled v nekatere dokumente, ampak je tudi rezultat uničenja dela dokumentov in tega, da med »desetdnevno vojno« marsikaj tudi ni bilo zapisano. Takrat je namreč večji del komunikacij, na primer poročanj, ukazov in obveščanj, potekal po telefonskih linijah, saj zaradi hitrega razvoja dogodkov ni bilo časa pisati ukazov, analiz in drugih poročil. Še posebno se čuti pomanjkanje dokumentov Jugoslovanske ljudske armade, zveznega predsedstva in drugih jugoslovanskih zveznih institucij, ki bi gotovo dodatno razjasnili pogled na takratne dogodke.

Severna Primorska je bila leta 1991 območje, ki je obsegalo občine Ajdovščina, Tolmin, Idrija in Nova Gorica. Do leta 1990 je imela vsaka občina svoj štab TO, ki je bil tesno povezan z enotami JLA, saj so sodelovali na skupnih vojaških vajah. Skladno s takratnimi obrambnimi načrti so imele poleg občin svoje obrambne načrte tudi krajevne skupnosti ter organizacije združenega dela. Z demokratičnimi procesi v osemdesetih letih se je v Sloveniji in tudi na Severnem Primorskem spreminjala vloga TO, saj je ta postajala vedno bolj samostojna, njena usposabljanja in urjenja pa so vodili skoraj izključno člani občinskih štabov in poveljniki enot TO. Njeno delovanje na območju Severne Primorske je vodil 6. pokrajinski štab TO Nova Gorica (6. PŠTO), ki ga je vodil Bogdan Beltram. Ta je od ustanovitve do oktobra 1990 deloval v vojašnici Ajševica, v kateri je bil tudi sedež 63. obmejnega bataljona JLA. Do 4. oktobra 1990 so štab praviloma vodili aktivni častniki JLA, mirnodobne naloge pa so opravljali rezervni častniki TO, kmalu za tem, 26. oktobra 1990, pa se je štab zaradi nevzdržnih razmer preselil v stavbo uprave za notranje zadeve (UNZ) v Novi Gorici. Poveljstvo 6. pokrajinskega štaba je potrebovalo nove prostore, ki bi omogočali nastanitev in telefonske povezave do nadrejenih in podrejenih, brez možnosti prisluškovanja. Poveljniki občinskih štabov so tudi po preselitvi poveljstva normalno opravljali svoje naloge, Rafael Mokorel v Novi Gorici, Emil Velikonja v Ajdovščini, Alojz Rejc v Idriji, Vito Berginc v Tolminu in pozneje, za nekaj mesecev, Miro Pogačnik v Logatcu. Prispevek se osredotoča na vojaško dogajanje na območju Goriške, ki je leta 1990 v vojaškem smislu obsegala občini Nova Gorica in Ajdovščina. (Torkar, 2011)

Ves čas po koncu druge svetovne vojne pa vse do junija 1991 je prebivalstvo Severne Primorske doživljalo JLA kot svojo vojsko, ki je pomagala pri gradnji in popravilu cest, mostov, vodovodov, telefonskega omrežja, velikokrat pa je priskočila na pomoč tudi pri odpravljanju posledic naravnih in drugih nesreč. Med pripadniki JLA in civilnim prebivalstvom so se stcale tudi številne družinske, prijateljske in družabne vezi, ki so velikokrat pomagale pri reševanju napetih situacij v kritičnih dneh osamosvajanja. JLA je konec osemdesetih let postajala vedno manj zaželeno med slovenskim prebivalstvom, kar se je kazalo tudi v odnosu JLA do TO. Še bolj so se razmere zaostrele po 15. maju 1990, po odvzemu orožja TO in njegovi preselitvi v objekte pod nadzorom JLA. Na območju Severne Primorske je imela TO namreč večino svojega orožja v skladiščih JLA, izjema so bila le nekatera podjetja. Po ukazu Generalštaba JLA, 16. maja 1990, ki je zahteval premestitev oborožitve in opreme TO v skladišča JLA, so se razmere med JLA in Slovenijo le še zaostrele. TO je tako ostala brez orožja in vojaške opreme, zato je bil odgovor na potezo JLA ustanovitev Manevrske

strukture narodne zaščite (MSNZ), katere naloga je bila organizacija jeder oboroženih pripadnikov TO, ki jim je bilo treba v sodelovanju z milico priskrbeti orožje. Na območju Severne Primorske je MSNZ začela delovati 6. septembra 1990, ko je bil imenovan načelnik pokrajinske MSNZ Drago Vidrih. Vključevala je le izbrane in skrbno preverjene posameznike vseh struktur, ki so do začetka osamosvojitvene vojne zagotovili toliko orožja in vojaške opreme, da so bile enote TO v kritičnem času razmeroma dobro oborožene in opremljene. (Kladnik, 2011; Koordinacijska podskupina, 2009)

Decembra 1990 in januarja ter februarja 1991 se je TO intenzivno reorganizirala in prilagajala na nove razmere in potrebe. V vseh petih občinskih štabih TO so se intenzivno usposabljevale enote v velikosti voda, določene so bile kot dežurne, da bi lahko posredovale ob morebitni provokaciji posameznikov ali enot JLA. V ukazu za usposabljanje TO Severnoprimske pokrajine iz januarja 1991 je bilo zapisano, da so vojaškostrokovne in varnostno-politične ocene, sprejete leta 1990, zahtevale prednostni vrstni red pri usposabljanju enot posebnega pomena, in sicer protidiverzantskih, diverzantskih, izvidniških, protioklepnihi in enot za zveze, pri usposabljanju dela enot prostorske in manevrske strukture ter pri kondiciranju specialistov in posameznikov, ki so posebnega pomena za bojno posredovanje.¹ TO je s svojimi pripadniki zavarovala vse notranje prostore upravnih organov, ki so hranili evidence vojaških nabornikov, tako da teh evidenc JLA niso izročili. Na štabno-vojni vaji Kobra-91² so preverili prenos ukrepov pripravljenosti, premeščanja poveljniškega mesta ter vajo enote v velikosti bataljona, ki je opravila premik na večjo razdaljo. Vaja je bila 14. in 15. februarja 1991. Po tem je načelnik TO Janez Slapar določil, da za praktično preverjanje odločitev Republiškega štaba TO (RŠTO) in pokrajinskih štabov vajo izvedejo TO Severnoprimske in Dolenjske ter 30. razvojna skupina. Mobilizacijsko-taktična vaja Premik-91³ se je začela 22. marca 1991 in se uspešno končala 24. marca. Cilji vaje so bili izvedba mobilizacije, preverjanje taktičnega delovanja enot TO ob napadih med premikom in protidiverzantski boj. Sodelovale so enote TO 6. in 2. pokrajinskega štaba TO ter Specialna brigada MORiS (30. razvojna skupina). Vaja je bila deležna velike pozornosti JLA in javnosti. Reorganizacija štabov je morala slediti uveljavljanju nove zakonodaje, zato so zaradi vzpostavitve centraliziranega enolinijskega vodenja in poveljevanja iz štirih štabov oblikovali dva. Te reorganizacije niso uspeli uresničiti do 26. junija 1991, kar je povzročalo težave pri vodenju in poveljevanju na ravni pokrajinski-območni štab. V Idriji in Ajdovščini so med vojno oblikovali začasno skupino starešin oziroma operativno skupino častnikov TO, ki je vodila podrejene enote, vendar brez pravice odločanja. Veliko časa so namenili tudi mobilizacijskemu načrtovanju, saj je bilo treba mobilizacijske načrte vpoklica vojaških obveznikov nenehno dopolnjevati in usklajevati glede na sprotno pridobivanje materialnih sredstev in oborožitve. Pomemben je bil tudi načrt Objekt (B-1, B-2) oziroma načrt varovanja objektov posebnega pomena, ki je predvideval varovanje teh objektov po seznamu. To so bili sedeži štabov TO, upravnih organov za ljudsko obrambo in objekti pošte in telekomunikacij, elektrosistema, carine ter občinskih skupščin. (Torkar, 2011)

1 Več o reorganizaciji in prilagajanju TO novim razmeram in potrebam glej: Vojaški muzej Slovenske vojske (VMSV), zbirka arhivalij (ZA), fond Obrambna vojna 1991 (OV 1991), tehnična enota 12 (t. e. 12), Ukaz za usposabljanje ter obrambo Severnoprimske pokrajine za leto 1991, januar 1991, str. 2.

2 Več o mobilizacijsko-taktični vaji Kobra na Severnoprimskem: VMSV, ZA, OV 1991, t. e. 12, Ocena ŠVV Kobra-91, 804-04/54, 29. 04. 1991, str. 1–9.

3 Več o taktični vaji Premik-91: VMSV, ZA, OV 1991, t. e. 12, RS 6. PŠTO, Analiza VTV Premik-91!, SZ-804-04/48, 11. 4. 1991, str. 1–3.

Zelo pomemben je bil tudi načrt Kamen (K-1, K-2, K-3, K-3a, K-4)⁴, ki je vseboval zavarovanje meja RS v štirih različicah, za vse pa je bilo značilno, da mora pokrajinski štab zagotoviti prehodni vsaj en mejni prehod oziroma odpreti novega, prek katerega bi lahko bila zagotovljena neovirana komunikacija z Italijo. Načrt Jezero so realizirala takratna jedra učnih enot čet TO pri območnem štabu, namenjen pa je bil oblikovanju sprejemnih centrov za sprejem prebežnikov iz JLA ter postopke ravnanja z vojaškimi in civilnimi osebami. Centra sta bila v Lokvah in na Vojskem. (Berginc, 2008)

Načrt Nabava je vseboval posamezne načrte, s katerimi so predvideli odvzem orožja TO, skladiščeno v objektih pod nadzorom JLA. Tudi upravni organi za ljudsko obrambo so imeli pomembno vlogo pri uresničitvi načrta nenasilnega oviranja. Načrt je obsegal ukrepe in aktivnosti, povezane z zaporami cest, mostov, izhodov iz vojašnic JLA, prekinitve dobave električne energije, telefona in vode ter podobno. Pred osamosvojitvijo so na Republiškem štabu potekali tudi dogovori o kurirskih zvezah, sestanki o pripravah na zavarovanje razglasitve samostojnosti in o zavarovanju nove države. Velja omeniti tudi sklic poveljnikov pokrajin, sklep tega sestanka pa je bil, da ne bodo predali orožja niti vojaških evidenc, da pa bodo začeli usposabljanje enot za protidiverzantsko delovanje in varovanje pomembnih objektov ter pripravili predloge za oblikovanje območnih štabov.

Kot je bilo že omenjeno, je 1. junija 1991 prišlo do sprememb organizacije TO, ko so iz štirih občinskih štabov ustanovili dva območna, in sicer so iz občinskih štabov Ajdovščina in Nova Gorica ustanovili 61. območni štab s sedežem v Novi Gorici, iz občinskih štabov v Tolminu in Idriji pa 63. območni štab (s sedežem v Tolminu). Reorganizacija je bila hitro opravljena, vendar je v praksi prihajalo do organizacijskih in vsebinskih vprašanj, saj se nekateri posamezniki iz občinskih štabov niso želeli podrediti novi organizaciji območnih štabov. Tako na Tolminskem ni prišlo do popolne združitve obeh občinskih štabov, poleg tega pa tudi formacije občinskih štabov v vojni sestavi niso bile preklicane. (Torkar, 2011)

Bojno pripravljenost je 6. pokrajinski štab iz dneva v dan stopnjeval z vedno večjim številom starešin v štabih teritorialne obrambe in z večjim številom enot na terenu, polna bojna pripravljenost pa je bila dosežena v ponedeljek, 24. junija 1991, z mobilizacijo večjega števila enot TO na vsem območju pokrajine. Tudi JLA se je pripravljala na morebiten spopad, saj je 18. junija 1991 prišel v tolminsko vojašnico poveljnik 345. planinske brigade iz Kranja, ki je s seboj prinesel načrt pouka za nove vojake. Načrt je predvideval pospešen pouk oziroma urjenje, vsa streljanja naj bi vojaki končali že prvi mesec urjenja, težišče pouka in urjenja pa naj bi bilo na obrambi vojašnice. V vseh enotah JLA na Severnem Primorskem je potekalo tudi obveščanje starešin o razmerah v državi in stanju v JLA, povečal se je tudi nadzor nad starešinami. (Berginc, 2008; Beltram, 2009)

Že pred izpadom enot JLA iz vojašnic je imel 6. pokrajinski štab veliko vojaških obveznikov TO na usposabljanju in pri varovanju objektov posebnega pomena. Po načrtu B-2 je TO 24. junija izvedla mobilizacijo štaba in dela prištabnih enot 6. pokrajinskega štaba ter 61. in 63. območnega štaba. Naslednji dan so bile mobilizirane enote po načrtih B-2, K-2, K-3A in enote za protidesantno delovanje. Med 26. junijem in 17. julijem 1991 je vse pomembnejše obrambne in varnostne aktivnosti usklajevala koordinacijska podskupina Severne Primorske, ki je imela sedež v stavbi UNZ Nova Gorica. Sestavljali so jo načelnik uprave za notranje zadeve Stanislav Bačar, načelnik inšpektorata milice Aldo Turk, samostojni inšpektor

---

4 Več o načrtu Kamen: VMSV, ZA, OV 1991, t. e. 12, Povelje poveljnika teritorialne obrambe Severnoprimske za bojno delovanje po načrtu Kamen, priloga k: 6. PŠTO, SZ 804-03/78-91, 29. 5. 1991, str. 1–2.

milice Zvonimir Kelhar, poveljnik 6. pokrajinskega štaba Bogdan Beltram in koordinator dela za Severno Primorsko na Ministrstvu za obrambo Drago Vidrih, ki je bil vodja. Koordinacijska podskupina je bila z vidika usklajevanja zelo pomembna, saj sta TO in milica praviloma skupaj izvajali akcije. Usklajevanje je bilo pomembno tudi v primerih, ko so aktivnosti izvajala vodstva občin ali vodstva in posamezniki v krajevnih skupnostih. Koordinacijska podskupina je dala soglasje in ustrezna navodila za izvedbo vseh najpomembnejših akcij, predvsem tistih, v katerih je bilo uporabljeno tudi orožje. Na območju Severne Primorske je imela TO v prvih dneh julija 1991 oboroženih 2984 pripadnikov TO. Za varnost prebivalstva ter opravljanje nalog ob državni meji pa je bila zadolžena UNZ v Novi Gorici. (Koordinacijska podskupina, 2009; Torkar, 2011)

Na dan proslavljanja slovenske osamosvojitve, 26. junija 1991, je poveljnik 6. pokrajinskega štaba ukazal 61. in 63. območnemu štabu, naj skupaj z organi za notranje zadeve zavarujeta mednarodne mejne prehode, ukrepi pa naj se izvršijo brez uporabe sile, saj bo o morebitni uporabi enot TO odločalo predsedstvo RS. Ukaz je vseboval tudi zahtevo po aktiviranju zbirnih centrov in njihovem sodelovanju skladno z navodili.⁵ Že naslednji dan pa je poveljnik 6. pokrajinskega štaba seznanil oba območna štaba, da je pričakovati nadaljevanje zaostrovanja z JLA in zveznimi organi ter da bodo ti poskušali uvesti nadzor na italijansko-avstrijski meji. TO je dobila nalogo, da mora aktivnosti JLA preprečiti z vsemi ukrepi, tudi z uporabo orožja.⁶

V Sloveniji so po zadnji reorganizaciji JLA leta 1988 ukinili Ljubljansko armadno območje, vzpostavljena pa sta bila 14. ljubljanski in 31. mariborski korpus, ki sta bila podrejena poveljstvu 5. vojaškega območja v Zagrebu. Na Goriškem je imela JLA močne sile, namenjene preprečitvi in upočasnitvi hitrega prodora sil zahoda. Na Goriškem je mejo varoval 63. obmejni bataljon JLA s sedežem v Ajševici pri Novi Gorici. Sestavljen je bil iz poveljstva, zalednega voda, intervencijskega voda, oddelka za zveze, treh obmejnih čet in 11 stražnic (karavle). Na Goriškem je imela nameščene svoje enote tudi 228. motorizirana brigada iz Postojne, in sicer 1. motorizirani bataljon v Vipavi ter inženirski bataljon v Ajdovščini. V Ajdovščini je imela sedež tudi 253. motorizirana brigada, ki je imela v vojašnicah v Ajdovščini in Vipavi nameščeno poveljstvo, namestitveni vod, četo za zveze, vod ABKO, izvidniško četo, četo vojaške policije, 2. motorizirani bataljon, 1. tankovski bataljon, havbični divizion, mešani protiolepnji divizion, divizion protiletalske obrambe, inženirski bataljon in zaledni bataljon. Prihod dodatnih enot JLA iz Pivke je enote v Vipavski dolini le še dodatno okrepil. (Marković, 2011; Markovčič, 2013)

Štabi in enote TO, ki so delovali na območju 61. območnega štaba TO Nova Gorica

Po reorganizaciji TO, ki je bila opravljena na podlagi Zakona o obrambi z dne 6. aprila 1991, se je iz 62 občinskih štabov oblikovalo 26 območnih. Na Severnem Primorskem sta tako iz štirih občinskih štabov nastala dva območna. Poveljnik 61. območnega štaba TO je postal nekdanji poveljnik občinskega štaba TO Nova Gorica major Rafael Mokorel, funkcijo načelnika štaba pa je opravljal nekdanji poveljnik občinskega štaba Ajdovščina poročnik Emil Velikonja. Na dan razglasitve neodvisnosti je 61. območni

5 Več o vsebini ukaza glej: VMSV, ZA, OV 1991, t. e. 12, Ukazujem, Z804-02/8, 26. 6. 1991.

6 Več o vsebini ukaza glej: VMSV, ZA, OV 1991, t. e. 12, Ukazujem, 27. 6. 1991 ob 15. uri, 1.

štab že aktiviranim enotam dodal še dodatne. Aktivirali so 29. pehotno učno četo, ki je bila razporejena na Lokvah in zadolžena za sprejem prebeglih pripadnikov JLA, aktivirana je bila tudi enota za njihovo zavarovanje. Enote so premaknili na komunikacije, po katerih naj bi predvidoma prodirale enote JLA, enote, ki so bile na usposabljanju, pa so zadržali in jih dalje usposabljali. Zaradi nevarnosti posredovanja JLA sta se oba dela poveljstva premaknila na rezervne lokacije, del iz Ajdovščine najprej na Police, nato na Predmejo, del poveljstva v Novi Gorici pa se je premaknil v prostore KVZ na Damberju. Nekatere enote TO so bile vključene v oborožene spopade (Črniče, Rožna Dolina, Nova vas), vse več pa je bilo tudi prebegov pripadnikov JLA. Zaradi groženj JLA s posegom so bila urejena nova skladišča, zelo dobro pa je bilo tudi sodelovanje z delovnimi organizacijami in strukturami civilne obrambe. Pomembna dejavnost TO na območju 61. območnega štaba je bilo tudi zavarovanje objektov TO in milice, občinskih vodstev, PTT Nova Gorica, RTV pretvornikov Nanos in Trstelj ter Uprave carine Nova Gorica. Pomembno vlogo je imel tudi center za vojne ujetnike v OŠ Solkan, ki je začel delovati takoj po spopadu v Rožni Dolini. (Mokorel, 2009)

Na območju 61. območnega štaba so med obrambno vojno delovali štabi in enote TO: 61. območni štab s prištavnimi enotami, 137. diverzantski odred, 118. jurišni odred, 125. protidiverzantska četa, 611. odred za posebne namene, 78. četa TO KS Anhovo, 79. četa KS Renče, 28. pehotna učna četa, diverzantski vod Bukovica, diverzantski vod Šempeter, vod TO KS Dobrovo, četa TO Brda, prvi bataljon 12. brigade, druga četa 2. bataljona 12. brigade, tretja četa 2. bataljona 12. brigade, druga četa 3. bataljona 12. brigade, tretja četa 3. bataljona 12. brigade, četa za ognjeno podporo 12. brigade, vod vojaške policije 12. brigade, lahki topniško raketni vod protizračne obrambe (PZO), prvi vod pionirske čete 12. brigade, prištabne enote 12. brigade (delno), štab 12. brigade (delno), tankovska četa Toni-55, štab 3. bataljona 12. brigade (delno), diverzantski odred TO Ajdovščina, 119. jurišni odred TO Ajdovščina, protidesantna četa TO Ajdovščina, četa za ognjeno podporo Ajdovščina, protidiverzantski vod Ajdovščina, četa TO KS Ustje, četa TO Otlica, četa TO KS Slap, vod TO OZD Mlinotest Ajdovščina. (Mokorel, 2009) Poleg naštetih enot je znotraj 6. pokrajinskega štaba delovala tudi diverzantska skupina oziroma samostojna bojna skupina, ki jo je vodil major Srečko Lisjak.

Prodor enot JLA po Vipavski dolini

Šestindvajsetega junija 1991 ob 11.05 je Radovan Lukman iz koordinacijske podskupine iz Postojne obvestil koordinacijsko podskupino v Novi Gorici o možnosti premika bojnih vozil in oklepnih enot iz Pivke v smeri Vipavske doline. Ob 11.28 je načelnik UNZ Postojna Alojz Pavlič predlagal zaporo na Rebernicah. Iz UNZ Postojna so namreč poročali, da se iz Postojne proti Vipavski dolini premika kolona terenskih in bojnih vozil. Kolona se je približevala Rebernicam, vendar so do prve barikade prišla le bojna vozila, medtem ko so tanki čakali med Prestrankom in Hruševjem. Motorizirani del kolone je bil ob 12. uri zaustavljen na cestni zapori na Rebernicah. Postavila jo je prometna milica, ki so se ji pozneje pridružili pripadniki Postaje milice Ajdovščina s tovornjaki cestnega podjetja in nekaterimi tujimi. Poleg zapore na Rebernicah so postavili blokado na vzporedni cesti z vrha Rebernic proti Lozicam. Iz Postojne proti Vipavski dolini je prihajala še ena kolona vozil, ki se je zaustavila na blokadi pri Rebernicah.

Po pregovarjanju sta se koloni po nekaj urah vrnila v Postojno. Tankovska kolona, ki se je zbrala pri Hruševju, pa je krenila prek Bukovja v dolino Bele in skozi Sanabor proti Vrhpolju in Vipavi. Na tej poti

je bila kolona ovirana v Zavetnikih nad Vrhpoljem, nato še enkrat nad vasjo Vrhpolje in v njej, kjer se je enotam JLA upiralo civilno prebivalstvo. Kolona JLA je uspela odstraniti in uničiti barikade, ki so jih postavili prebivalci in miličniki, tako da so tanki s spremstvom okoli 21. ure pripeljali v vojašnico v Vipavi. JLA je kot talca ujela tudi dva domačina iz Vrhpolja in ju odpeljala v vojašnico, od koder sta bila pozneje po posredovanju načelnika UNZ Nova Gorica izpuščena. JLA je imela na poti v Vipavo kar nekaj tehničnih težav, saj je en tank med Sanaborom in Vrhpoljem zgorel, dva pa sta se pokvarila že pred Podkrajem in v soteski Bele. Kolona JLA je kljub postavljenim oviram prišla v Vipavo, predvsem zaradi prepovedi uporabe orožja, ki je veljala 26. junija 1991. (Križman in drugi, 1994; Vidmar, 2009; Koordinacijska podskupina, 2009)

Iz slovenskega republiškega vodstva so prišle tudi informacije, da želi JLA mejne prehode zasesti že v noči s 26. na 27. junij in da naj se milica poveže s TO, ki bo dobila ustrezna navodila. Člani koordinacijske podskupine so na posvetu 26. junija ob 20. uri sklenili, da naj se intenzivira izvidniško-obveščevalna dejavnost na zasedenih mejnih prehodih ter okrog vojašnic in stražnic, naj se nekatere enote TO lahko čim bolj približajo mejnim prehodom in se pripravijo za bojno delovanje ter se na vsak način zagotovi nemoten prehod čez državno mejo. (Koordinacijska podskupina, 2009)

Naslednji dan, 27. junija 1991, ob 10.30 so trije tanki odpeljali iz Vipave proti Ajdovščini in eden proti Podnanosu. Tanki, ki so vozili proti Ajdovščini, so se nato obrnili, najverjetneje zaradi obvestila o neprebojni blokadi na mostu čez Hubelj. Ob 10.50 je nato kolona 14 tankov in 25 tovornjakov, pontonskega mostu ter nakladača začela premik iz vojašnice Vipava proti Ajdovščini, vendar se je kmalu obrnila in odpeljala proti Slapu. Na smeri Vipava–Nova Gorica so bile v Ajdovščini in Črnicah postavljene in branjene močne barikade na mostu čez reko Hubelj. Zato in najverjetneje zaradi želje, da čim prej zasedejo mejne prehode, so se tem preprekam izognili in se po stranskih poteh premikali proti Slapu in Dolenjam, kjer so prebili dve blokadi in se za nekaj časa napačno usmerili v serpentine nad zaselkom Bačarji. Nato so poslali izvidnice v smer Uhanje, Štrancarji in Tevče ter se nazadnje le vrnili proti mostu v Dolenjah. Kolona se je nato odpravila proti Velikim Žabljam in Batujam. Na smeri njenega premika je bilo postavljenih več premičnih, vendar nebranih ovir, ki so jih vozila uspešno odrivala in teptala. V poveljstvu so presodili, da se bo premikala naprej proti Dornberku, zato je 61. območni štab po posvetovanju izdal ukaz, naj se sile razporedijo na smer Dornberk–Volčja Draga–Šempeter ter da naj enote za zaustavitev kolone uporabijo vsa sredstva, ki so na voljo. Na poti v Dornberk jih je sredi vasi Zalošče čakala barikada, neki domačin – civilist je vrgel tudi molotovko na enega izmed tankov, ki se je vžgal, a je bil kmalu pogašen. V Zaloščah je JLA ljudi ustrahovala s streljanjem, v Dornberku pa je kolono JLA pričakala skupina civilistov, ki so se ji upirali, zato so vojaki streljali na poslopja in nekaj civilistov ranili. Barikada v Dornberku je bila zadnja možnost napada na kolono, saj se je tam začela ravnina, ki je segala vse do državne meje. Enote milice so spremljale gibanje kolone, ko je bila znana smer, pa so se jim približale tudi enote TO. Do napada na kolono ni prišlo, saj je tako presodil poveljnik enote. Enota namreč ni imela ne sredstev ne dovoljenja za uporabo orožja, poleg tega pa bi spopad lahko povzročil civilne žrtve, saj je bilo na barikadi in v okolici tankov veliko civilistov, ki so protestirali. Tudi na mostu čez Vipavo, blizu križišča z lokalno cesto na Gradišče, je bila postavljena barikada, ki so jo uspešno prebili. Kolona se je v Volčji Dragi razdelila, del je napredoval mimo Vogrskega proti Ajševici in Rožni Dolini, drugi del pa proti Cijankrižu, križišču med Biljami, Mirnom in Vrtojbo, kjer sta jih čakala nova barikada in civilno prebivalstvo, ki je kolono zasulo s kamenjem. JLA je ljudi ustrahovala

s streljanjem in jih nekaj tudi ranila. Obe koloni sta nato nadaljevali pot proti mednarodnima mejnima prehodoma Rožna Dolina in Vrtojba. (Koordinacijska podskupina, 2009; Vidmar, 2009)

Istega dne popoldne je JLA s štirimi helikopterji okoli 14.45 pripeljala v Ajševico in okoli 15.20 na Dombravo približno 90 zveznih miličnikov, da bi zavarovali mejne prehode. Izkrkali so se precej daleč od mejnih prehodov, vendar jih niso uspeli zasesti. Enote TO so skupaj s civilno obrambo poskrbele za blokade izhodov iz vojašnic v Ajdovščini in Vipavi, saj so bili prepovedani vsi premiki enot JLA iz vojašnic. Ključno spremembo napetega dogajanja tega dne je pomenil ukaz 6. pokrajinskega štaba, ki je 27. junija ob 15. uri podrejenima območnima štaboma ukazal, naj za izvršitev ukazanih nalog uporabita razpoložljivo strelno orožje ter orožje za protioklepno in protiletalsko obrambo.⁷ To je pomenilo, da je bila tudi naši strani dovoljena uporaba strelnega orožja, kar je mnoge presenetilo, saj so nazadnje le spoznali, da gre za prave vojne razmere. Ob 16. uri sta na mejni prehod Rožna Dolina prišla dva predstavnika jugoslovanske zvezne carinske uprave z namenom, da zamenjata vodjo izpostave carine Gorazda Maffija. Ta je zahteval, da pri pogovoru sodeluje tudi komandir postaje mejne milice Nova Gorica, Marijan Ipavec. Po pogovoru sta oba predstavnika carinske uprave nejevoljno zapustila prehod in očitala vodji izmene neizvajanje zveznih predpisov in neplačevanje carin v zvezno blagajno. Odšla sta z grožnjo, da se bosta vrnila, a ne sama. (Ipavec, 2009; Koordinacijska podskupina, 2009)

Isti dan okoli 16. ure je milica dobila obvestilo o prihajajoči koloni bojnih oklepnih vozil JLA iz smeri Razdrtega, zato je bila na Rebernice poslana skupina miličnikov, da je postavila cestno blokado. Po daljših pogajanjih je prišlo do dogovora, da se vojaška kolona lahko premakne do skladišča v Barnicah nad Podnanosom. Od tam se naslednji dan ni mogla več premakniti, saj so miličniki premik onemogočili z barikado. Isti dan je po navedbah koordinacijske podskupine na območju Osek–Ajševica–Dombrava izvedla JLA še en helikopterski desant. (Vidmar, 2009; Koordinacijska podskupina, 2009)

Črniče

Osemindvajsetega junija 1991 je poveljnik protidesantnega voda iz Ajdovščine dobil ukaz iz 61. območnega štaba, naj postavi zasedo na magistralni cesti Ajdovščina–Nova Gorica. Protidesantni vod je postavil zasedo za mostom – viaduktom na zahodni strani vasi Črniče, v smeri proti Novi Gorici. Moral je ustavljati vsa vojaška vozila in tako preprečiti kakršne koli fizične povezave med enotami JLA v Vipavi in enotami, ki so bile na državni meji in v vojašnici na Ajševici. Ukazano je bilo, da mora vod pripadnike JLA zajeti in uporabiti tudi strelno orožje, če se bodo upirali. Ko sta poveljnik voda in član občinskega štaba TO, ki se je vodu priključil, na cesti in ob njej pripravljala zasedo, je iz smeri Nova Gorica pripeljalo manjše vojaško tovorno vozilo JLA. Voznik je zapeljal proti teritorialcem, ki so stali na cesti in ni hotel ustaviti, temveč je s pospešeno hitrostjo odpeljal proti Ajdovščini. Iz tega vozila je nekdo tudi streljal na vozilo milice, ki je bilo parkirano v Črničah. Po tem dogodku je TO postavila zasedo tako, da so na vozni pas iz smeri Nova Gorica postavili betonski mešalec, na drugi vozni pas iz smeri Ajdovščina pa avtomobilsko prikolico. Namen postavitve teh ovir je bil umiriti promet, pripadniki protidesantnega voda pa so bili delno razporejeni na brežini nad desno stranjo cestišča v smeri proti Novi Gorici, delno pa na levi strani cestišča

⁷ Več o ukazu za uporabo strelnega orožja, orožja za protioklepno in protiletalsko obrambo glej: VMSV, ZA, OV 1991, t. e. 12, Ukazujem, Z804-02/8, 26. 6. 1991.

ob stanovanjski hiši tik nad mostom. (Premrl, 2009)

Okrog 14. ure sta se iz smeri Nova Gorica pripeljali dve vojaški tovorni vozili s ponjavami. Poveljnik protidesantnega voda poročnik Darko Prinčič je vozili ustavljal z roko, vendar je prvo zapeljalo mimo mešalca proti njemu, naslednje je bilo takoj za njim, častnika JLA v obeh vozilih pa naj bi začela streljati z osebnim orožjem. Preostali pripadniki voda so odgovorili na napad in začeli streljati na obe vozili.⁸ Ko so pripadniki TO izstrelili vse naboje, so pobrali orožje vsem štirim častnikom, ki so bili v kabinah obeh vozil. V tovornem delu prvega vozila ni bilo nikogar, v drugem pa je bilo nekaj vojakov JLA. Dva sta bila mrtva, preostali pa so bili po vsej verjetnosti ranjeni. Eden izmed pripadnikov voda je šel po avtobus, ki je tik pred spopadom pripeljal v Črniče. Mrtva vojaka in ranjene so s pomočjo civilnih prebivalcev naložili na vojaška vozila JLA in v avtobus ter jih odpeljali v bolnišnico Šempeter. O spopadu so obvestili tudi 6. pokrajinski štab TO, ki je ukazal, da se morajo umakniti proti Ravnam nad Črničami. Od tam so morali peš do koč na Čavnu, saj je bilo mogoče, da jih bodo napadli pripadniki posebne padalske enote JLA, ki je bila v vojašnici v Ajševici. Vojakom JLA so nato pobrali orožje in strelivo ter jih odpeljali v Ravne, kjer so vozila, orožje in strelivo pustili pri domačinih v skednju. Z drugo bojno opremo so odšli peš na Kucelj in naprej na Čaven, kamor so jih prišli iskat z vozili iz štaba. (Premrl, 2009; Beltram, 2009)

Dogajanje v Črničah analizira tudi analiza bojnega delovanja TO 6. pokrajinskega štaba⁹, v kateri je zapisano, da je vod TO organiziral blokado komunikacije v Črničah. Po prihodu kolone treh vozil iz smeri Nova Gorica je poveljnik voda na cestišču poskušal z dvigom roke ustaviti kolono, iz katere so bili proti njemu sproženi trije rafali iz pehotnega orožja. Niso ga zadeli, je pa vod odgovoril z ognjem. Enota TO ni imela izgub. Poročilo o delovanju bolnišnice Šempeter med vojaško okupacijo Republike Slovenije navaja, da je bilo v Črničah ranjenih osem pripadnikov JLA, dva sta bila ambulantno obravnavana in izpuščena, dva pa sta bila mrtva. (Gatnik, 2009)

Dogajanje na mednarodnem mejnem prehodu Rožna Dolina

Po pogajanjih o zapustitvi mednarodnega mejnega prehoda Rožna Dolina so miličniki okoli 22. ure zapustili mejni prehod z vsem orožjem, opremo in dokumentacijo. Po zavetju prehoda Rožna Dolina so se v noči s 27. na 28. junij 1991 v koordinacijski podskupini dogovarjali o tem, kako bi zavzeli mejni prehod. Zaradi ravnanja poveljnika enote JLA, kapetana prve stopnje Kovačiča, med prihodom tankov na mejni prehod je bila možnost, da bi se predal, zelo majhna. Po dolgem premisleku se je koordinacijska podskupina na predlog majorja Srečka Lisjaka odločila, da mejni prehod zavzamejo s presenečenjem in uporabo orožja, čeprav bi morebitni spopad lahko povzročil civilne žrtve in veliko materialno škodo. Mejni prehod je bilo treba zavzeti, ker je bila situacija na Severnem Primorskem za slovenske obrambne sile težka. JLA je zavzela vse mejne prehode, zato je bilo načrtovanje zavzetja Rožne Doline izrednega pomena. Pritiski iz republiškega vodstva na 6. pokrajinski štab so se stopnjevali, o čemer v knjigi Premiki piše tudi takratni obrambni minister

8 Po izjavah civilnih oseb, ki so bile v neposredni bližini, so spopad začeli pripadniki TO, saj se prvo tovorno vozilo ni hotelo ustaviti, vojaki JLA pa so na napad takoj odgovorili z orožjem. Več v: VMSV, ZA, OV 1991, t. e. 12, Zapisnik, št. 130-104/2009, 130-132/2009, 130-103/2009, 130-102/2009, 130-101/2009, 130-135/2009, 130-100/2009, 4. avgust 2009, str. 2.

9 Več o analizi bojnega delovanja (dejstvovanja) TO 6. PŠTO glej: VMSV, ZA, OV 1991, t. e. 3, Analiza bojnega dejstvovanja TO 6. PŠTO, 804-03/213, 17. 07. 1991, str. 3.

Janez Janša. Ta je sliko o uspešnosti obrambe na Primorskem ocenjeval kot slabo v primerjavi z drugimi pokrajinami, poleg tega pa je 27. junija zvečer zapisal, da vse mejne prehode na Severnem Primorskem, razen Robiča, obvladuje JLA in da prebivalci zahtevajo orožje. (Janša, 1992; Lisjak, 2007)

Za zavzetje mejnega prehoda sta bili določeni dve manjši skupini, ki sta računali na element presenečenja, številčnejše enote bi bile namreč prej opažene. Za neposredni napad na enote JLA sta bila določena samostojna bojna skupina 6. pokrajinskega štaba, ki jo je vodil major Srečko Lisjak, in oddelek posebne enote milice, ki ga je vodil Franc Šumandl. Priprave na napad so potekale v strogi tajnosti, tako da zanj niso vedeli niti nekateri poveljniki, ki so vodili enote za širše zavarovanje mejnega prehoda. Pomembno vlogo na območju Vrtojbe je imela 125. četa za protidesantno delovanje TO Nova Gorica, ki jo je vodil Rajko Kerševan. Drugi vod te čete za je bil nameščen pri Bajti ob gozdarski hiši, vodil pa ga je Ivan Lutman. Premeščena sta bila tudi dva voda druge čete 611. odreda za posebne namene, ki sta bila iz Kostanjevice premeščena do Stare Gore, da bi tako posadki JLA preprečila premik iz Ajševice proti Rožni Dolini. Mejni prehod sta nadzorovala tudi prvi vod 125. čete, ki ga je vodil Robert Zorn, ter njen tretji vod, ki ga je vodil Edvin Frančeškin. Tretji vod je na območju Vrtojbe ščitil morebitni prodor enot JLA proti Šempetru in Rožni Dolini. Pred napadom na mejni prehod so še posebno poudarili, da je vojakom in častnikom JLA treba dati možnost predaje oziroma da jih je treba poskusiti prepričati k vdaji. Zaradi tega sta kriminalist Julij Levpušček in Dušica Birsa iz UNZ Nova Gorica že pred napadom trosila letake po Rožni Dolini in vojake JLA pozivala k predaji. Ob 16.30 sta izpred stavbe UNZ proti mejnemu prehodu ločeno odšli obe skupini – teritorialci in miličniki, poleg tega pa so na mejni prehod poslali kriminaliste, ki naj bi prepričali civilno prebivalstvo, da se umakne z območja mejnega prehoda. Okoli 17. ure so pripadniki posebne enote milice zasedli položaje na predelu Rožna Dolina–Pristava, pripadniki samostojne bojne skupine pa v ulici 25. maja ob hišah in med njimi. (Koordinacijska podskupina, 2009) Iz Šuligojevih in drugih video posnetkov dogajanja v Rožni Dolini je razvidno, da so kriminalisti le s težavo umikali civiliste z mejnega prehoda, saj so bili ljudje negativno nastrojeni proti JLA. Ves čas se je govorilo, da bo izveden napad na mejni prehod, natančnejših informacij pa na prehodu nihče ni imel. Del zdravstvenega osebja je bil o možnosti napada na mejni prehod obveščen, saj je bila bolnišnica v Šempetru obveščena, do reševalne službe v Novi Gorici pa informacija ni prišla. Na srečo so reševalna vozila hitro prispela na kraj spopada. (Bric, 2009)¹⁰

Pred napadom naj bi pripadniki samostojne bojne skupine po megafonu pozvali posadko JLA k predaji. Na Šuligojevem video posnetku in po pričevanjih nekaterih civilistov poziva ni bilo mogoče slišati oziroma ga ni bilo, medtem ko pripadniki bojne skupine zatrjujejo, da je bil izrečen. (Močnik, 2009; Koordinacijska podskupina, 2009)¹¹ Okrog 19.20 je skupina napadla mejni prehod. Na Šuligojevem posnetku je videti, da v vidnem polju ni bilo nobenega civilista, ko je padel prvi strel, čeprav je slišati, da so v neposredni bližini spopada. V analizi bojnega delovanja 6. pokrajinskega štaba TO je bilo zapisano, da je bilo v spopadu na mejnem prehodu Rožna Dolina lažje ranjenih šest civilnih oseb, ker so se prepozno umaknili z območja spopada. Napad se je začel z rafali in strelom iz armbrusta, ki je zadel tank v križišču. Z armbrustom je bil zadet tudi nakladač. Tank pri Primexu je kmalu po začetku streljanja vžgal motor in začel obračati

¹⁰ Vodja koordinacijske podskupine je pred spopadom na MMP Rožna Dolina obvestil bolnišnico v Šempetru, naj bo v pripravljenosti, zdravstveni tehnik Matjaž Bric pa v svojem prispevku navaja, da o pripravah na spopad v Rožni Dolini niso bili obveščeni, so pa glede na aktivnosti sumili, da se nekaj pripravlja.

¹¹ Po pričevanjih nekaterih pripadnikov samostojne bojne skupine je predhodni poziv bil, na Šuligojevih video posnetkih pa se poziv ne sliši, prav tako tudi prispevek koordinacijske podskupine poziva ne omenja.

kupolo ter z mitraljezom bojno delovati. Po nekaj minutah streljanja je civilist Drago Kosmač, ki je že pred napadom pomagal kriminalistom pri umiku civilistov z mejnega prehoda, vdrl v prostor mejne milice in tam razorožil skupini starešin JLA in zveznih miličnikov. Pri tem so ga reševala dobra poznanstva z nekaterimi poveljujočimi iz posadke JLA, ki so verjeli njegovim zastraševalnim pozivom. (Torkar, 2011; Koordinacijska podskupina, 2009; Kosmač, 2010)

Ko je Drago Kosmač razorožil starešine JLA in zvezne miličnike, je prisilil podčastnika Dragana Tomaševića, da je z improvizirano belo zastavo nakazal vdajo. Skupaj sta odšla do tanka pred Primexom, ki je še vedno obračal kupolo in streljal z mitraljezom, Tomašević pa je ves čas mahal z belo zastavo. Kosmač, ki je z avtomatsko puško stekel do tanka, je sprva nadzoroval Tomaševića, da ne bi napravil kakšnega nepravilnega giba, potem pa sta se skupaj lotila reševanja zapletene situacije na mejnem prehodu. Tomašević je ves čas razbijal po loputi kupole in kričal tankistom naj se vdajo, vendar mu ni uspelo, saj so bili tankisti iz druge enote in Tomaševića niso poznali. Tank je še vedno obračal kupolo dokler ni s položaja pred Primexom pritekkel častnik JLA in tankistu z rokami nakazal, da se mora tank vdati. Tank je obstal in ugasnil motor, tako da je tudi tankovski mitraljez prenehal delovati. (Torkar, 2011)

Kmalu za tem so se vojaki JLA začeli množično predajati, saj so bili demoralizirani in zmedeni. Mednje so se takoj pomešali civilisti, ki so pomagali nekaterim ranjenim. V tem času je Kosmač odpeljal vojake JLA s križišča proti današnjem krožišču ter jim ukazal, naj se poležejo. Ob 19.36 so se ponovno slišali strelji samostojne bojne skupine, ki so bili usmerjeni tudi neposredno na prizorišče spopada, ki se je že končal. Lisjak je streljanje opravičeval z razlogom, da je do tega prišlo zaradi negodovanja nekaterih častnikov JLA, ki so bili za restavracijo. Mnenja nekaterih civilistov na mejnem prehodu so bila, da bi morali pripadniki bojne skupine videti, da so na mejnem prehodu že civilisti in da je konec spopada, ter se takoj po spopadu vključiti v urejanje razmer na kraju spopada. V nasprotju z mnenji civilistov, ki so bili tam, se po mnenju nekaterih pripadnikov specialne skupine ni vedelo, kako se bodo dogodki razvijali, poleg tega so se zavedali velike bojne moči enot JLA (117 vojakov in 5 tankov) na mejnem prehodu. Ob 19.37 so na prizorišče začeli prihajati tudi prvi pripadniki samostojne bojne skupine, med njimi Srečko Lisjak in Venčeslav Hvala, ki je svoj komplet prve pomoči dal tudi reševalcem. Nekateri strelji so se še vedno slišali, ko sta ob 19.40 na območje spopada prišli prvi reševalni vozili. Te strele je izstrelil Kosmač, in sicer zaradi neubogljivosti nekaterih pripadnikov JLA, ki niso upoštevali ukazov o predaji. Ko je bilo jasno, da ni več neposredne nevarnosti za morebitni protinapad JLA, so nekateri pripadniki samostojne bojne skupine še ostali na položajih in budno spremljali dogajanje, drugi del skupine pa je odšel na mejni prehod. Tam so se vključili v urejanje in umirjanje zadev. (Torkar, 2011; Koordinacijska podskupina, 2009)

Na mejni prehod so se pripeljali še miličniki PM Nova Gorica in del posebne enote. Vojake, ki so do tedaj ležali na cesti pred sedanjim krožiščem, so civilisti, ki so se oborožili z odvzetim orožjem vojakov, miličniki in kriminalisti odvedli po Vipavski cesti do vulkanizerske delavnice Grča. Tam so jih ponovno polegli in jim ukazali, naj odvržejo vso opremo. Pozneje so jih od tam z avtobusi odpeljali na UNZ. Takoj po spopadu so se v obrambo mejnega prehoda vključili tudi oboroženi civilisti, saj je še vedno ostajala nevarnost morebitnega posredovanja drugih enot JLA, zato sta kmalu na prizorišče prišla oba voda druge čete 611. odreda za posebne namene, ki sta bila prej v zasedi Pri Bajti. Zavarovala sta ožje območje mejnega prehoda. Nekaj po polnoči je v Rožno Dolino prišla tudi Goriška četa 611. odreda za posebne namene. Del te čete je varoval vstop v Novo Gorico. (Torkar, 2011)

V spopadu so padli trije vojaki JLA, 16 je bilo ranjenih, ranjenih je bilo tudi šest civilistov, uničena sta bila dva tanka T-55, na strani TO in milice pa ni bilo žrtev. (Koordinacijska podskupina, 2009) O zavzetju mednarodnega mejnega prehoda Rožna Dolina je 6. pokrajinski štab 17. julija poročal tudi republiškem. Kratka in jasna analiza zavzetja mejnega prehoda je poleg napačne ure začetka spopada zanemarila tudi vlogo civilnega prebivalstva in Draga Kosmača. Analiza je navajala, da je 28. junija 1991 ob 18.25 diverzantska enota 6. pokrajinskega štaba ob sodelovanju oddelka PM iz Nove Gorice po predhodnem pozivanju na predajo izvedla napad na enoto JLA na mejnem prehodu Rožna Dolina. V analizi je navedeno tudi, da je diverzantska enota s hitrim in preciznim delovanjem prisilila enoto JA k predaji.¹²

Informacije o morebitnih nepravilnostih, ki naj bi se dogajale v Rožni Dolini, so pricurjale tudi na Ministrstvo za zunanje zadeve. To je 12. julija 1991 poizvedovalo pri poveljstvu 6. pokrajinskega štaba o navedbah, da so bili žene in otroci starešin JLA uporabljeni, da bi jih pozivali na predajo. Odgovor štaba in video posnetki nam sporočajo, da so to neresnice in da v Rožni Dolini niso bili uporabljeni otroci in odrasli, saj so bili vsi naprošeni, naj se umaknejo, enote JLA pa naj bi bile poklicane na predajo. Enote JLA so se nazadnje tudi predale brez večjega odpora in nihče pri predaji ni bil ubit ali ranjen. (Torkar, 2011) Zavzetje mejnega prehoda Rožna Dolina je uspelo kljub nekaterim nejasnostim, ki jih je zaradi uстных virov, ki si nasprotujejo, težko pojasniti. Akcija je uspela, saj so imeli pripadniki samostojne bojne skupina 6. pokrajinskega štaba veliko pomoč in podporo milice ter civilnega prebivalstva, zato lahko to zavzetje opredelimo kot uspešen projekt vseh treh struktur. Po padcu prehoda Rožna Dolina so se aktivneje začele predajati stražnice in preostali mejni prehodi, ki so bili v rokah JLA.

Dogajanje na mednarodnem mejnem prehodu Vrtojba

Sedemindvajsetega junija 1991 je med prodiranjem enot JLA proti mednarodnemu mejnemu prehodu Vrtojba na prehodu ostalo 27 miličnikov, skupina pripadnikov TO pa je po ukazu koordinacijske podskupine prehod zapustila in čakala v zasedi 700 metrov od njega.¹³ JLA je nato prehod obkolila, miličniki pa so se zaradi očitne premoči nasprotnika po daljših pogajanjih odločili za umik. Še istega večera, po uspešni akciji v Rožni Dolini, so v koordinacijski podskupini sklenili, da je treba osvoboditi tudi prehod Vrtojba. Že ponoči z 28. na 29. junij so občani klicali koordinacijsko podskupino, da se nekateri pripadniki JLA nameravajo predati. Čisto določen klic je bil tisti, ki se je nanašal na častnika JLA in ga je posredoval Drago Kosmač. Šlo je za poročnika JLA Draga Hrobata. Že zgodaj zjutraj 29. junija so iz posebnega »štaba«, ki so ga oblikovali na oddelku milice v Šempetru, prihajale pomembne informacije o možnosti predaje. Ves dopoldan so prihajala sporočila o mogoči vdaji, malo pred poldnevom pa so na UNZ pripeljali še Draga Hrobata. Medtem je teklo tudi telefonsko dogovarjanje z vojašnico v Vipavi, iz katere je bila enota pehote, saj je eden izmed častnikov JLA v pogovoru omenil, da za odločitev potrebuje soglasje matične enote.

Pozno dopoldne so bile v širši obkolitvi mejnega prehoda Vrtojba tri enote TO: tretji vod 125. čete za

¹² Več o vsebini analize spopada glej: VMSV, ZA, OV 1991, t. e. 3, Analiza bojnega dejstvomjanja TO 6. PŠTO, 804-03/213, 17. 7. 1991, 2, 3.

¹³ Po navedbah komandirja PMM Vrtojba, Vladimirja Lešana, TO po mednarodnih konvencijah namreč ni smela biti na mejnem prehodu. Lešan je od koordinacijske podskupine prejel ukaz, da se mora TO umakniti z območja mejnega prehoda.

protidesantno delovanje, ki ga je vodil Edvin Frančeškin, na južni strani proti Mirnu pa je bil tretji vod 2. čete odreda za posebne namene, ki ga je vodil Andrej Valič. Na obrobju Šempetra je bila posebna enota milice, ki jo je vodil Zvonimir Kelhar, v zasedi v Podmarku pa je bil drugi vod 125. čete za protidesantno delovanje, ki ga je vodil Ivan Lutman. V zasedi v Podmarku je bil prav tako oddelek posebne enote milice, ki ga je vodil Darij Simčič. V rezervi je bil še del 611. odreda za posebne namene. Na širšem območju mejnega prehoda Vrtojba je bilo več kot 120 vojakov JLA in sedem tankov. V stražnici Šempeter, pred mejnim prehodom, je bilo 27 graničarjev in okrog 30 vojakov JLA, ki so kot okrepitev mejnim enotam prišli iz Vipave, na tovornjakih pa so imeli rakete Maljutka 9K11. Okrog prehoda je bila čistina, zato je bilo praktično nemogoče, da bi se katera koli enota neopaženo približala posadki na njem. Zato so možnost napada izključili že zgodaj zjutraj 29. junija. Ob 13.30 so na prehodu začeli premeščati tanke, stiki s poveljujočimi častniki pa so skoraj prenehali. Kmalu za tem je občan Marjan Bajc prinesel na oddelek milice sporočilo častnika JLA, v katerem je bilo sporočeno, da si pripadniki JLA želijo govoriti z miličniki in da bo vojska prekinila vsa bojna delovanja, omogoči pa naj se ji premik v Vipavo in Ajdovščino. Načelnik UNZ Stanislav Bačar se s predlogi ni strinjal in je določil, naj gre na pogajanja miličnik Svitoslav Pogelšek, ki se je z Bajcem odpeljal do stražnice. Čez pol ure se je vrnil in poročal Bačarju. Ta je dal nova navodila in pogajalska dvojka se je ponovno odpravila na pogajanja. Po vrnitvi Pogelška in Bajca je načelnik UNZ dal navodila, da se morajo vojaki brezpogojno predati, orožje naj pustijo v stražnici, priporočeno pa je bilo, naj se s službenim vozilom odpeljeta dva častnika JLA na ogled Rožne Doline, kar se je tudi zgodilo. Po ogledu prehoda v Rožni Dolini so Pogelšek in oba častnika JLA nadaljevali pogajanja in častnika sta nazadnje sprejela vse pogoje o brezpogojni vdaji. (Pogelšek, 2009)

Pogelšek je ob 16.15 posredoval koordinacijski podskupini odločitev o brezpogojni vdaji. Dogovorili so se za postopek predaje, in sicer, da na cesti proti Podmarku ne sme biti nobenega človeka, da vojakov ne sme nihče fotografirati in snemati ter da jim mora biti omogočeno, da varno pridejo do avtobusov. Po prejemu obvestila o vdaji so na mejni prehod poslali še samostojne bojne skupine 6. pokrajinskega štaba, dve enoti posebne enote milice, ki sta jih vodila Franc Šumandl in Branko Strle, drugi vod 125. čete za protidesantno delovanje, ki ga je vodil Ivan Lutman, in oddelek posebne enote milice, ki ga je vodil Darij Simčič. Te enote so šle proti prehodu v krajših časovnih razmikih in nekatere so med potjo med Šempetrom in halo tehničnih pregledov srečale graničarje in pripadnike raketne enote JLA, ki so se vdali, druge v križišču Šempeter, nekatere pa že v Podmarku. Tako sta že takoj po odločitvi o vdaji obmejna enota in enota maljutk odložili orožje ter pod vodstvom poročnika Trakota odšli proti Šempetru, kjer sta se predali. (Torkar, 2011)

Ko so enote, ki so jih napotili proti mejnemu prihodu, prišle tja, so zavzele položaje v obliki frontne črte, saj ni bilo povsem jasno, kaj se dogaja na ožjem območju prehoda. Vojake JLA so nato z megafonom pozivali na predajo. V prvih vrstah je bil tudi kriminalist Julij Levpušček, ki je bil na mejnem prehodu samoiniciativno in v civilni obleki. Levpušček je skupaj z Lisjakom in Simčičem pregledal prazno stražnico, nato pa se ločil od drugih in sam odšel na mejni prehod, kjer se mu je enota JLA predala. (Koordinacijska podskupina, 2009) Poleg vojakov so se v sosednjih stavbah miličnikom predali tudi zvezni miličniki. Na mejni prehod so prišli tudi nekateri pripadniki samostojne bojne skupine 6. pokrajinskega štaba, ki so pomagali pri urejanju razmer. Akcija je uspela zaradi usklajenega delovanja milice in TO, doslednega vztrajanja o brezpogojni vdaji in uspešnega pogajanja miličnika Svitoslava Pogelška. Na častnika JLA sta nedvomno močno vplivala ogled razdejanja na prehodu Rožna Dolina in močno obsojanje civilnega

prebivalstva. Neposredna aktivnost na ožjem območju prehoda Vrtojba je bila končana ob 18.15. Med vso akcijo je padel en sam strel in še ta po pomoti. Vojake JLA in zvezne miličnike so pripadniki TO in posebne enote milice vkrcali na avtobuse in odpeljali v stavbo UNZ. Med pogajanji je bilo v ožji okolici mejnega prehoda Vrtojba sedem tankov, šest tovornih motornih vozil, enota s 15 raketami Maljutka in skupaj 138 vojakov ter starešin JLA. (Torkar, 2011)

Tankovska četa Toni-55

V vojaškem spopadu v Rožni Dolini je TO zaplenila tri tanke T-55, naslednji dan po uspešni akciji v Vrtojbi pa jih je pridobila še sedem, med katerimi pa je bil eden pokvarjen. Že 29. junija je ob 4. uri zjutraj rezervni tankovski častnik poročnik Toni Glešič skupaj z miličnikom pregledal nepoškodovane tanke, ob 7. uri pa so bili pontonski most, kopač in trije tanki že v rokah TO. Nato je še istega dne ob 23. uri v spremstvu milice iz Vrtojbe skozi Rožno Dolino odpeljalo šest tankov, sedmi, ki je bil pokvarjen, pa je ostal v Vrtojbi. Te tanke je v gasilski dom v Novo Gorico prepeljala samostojna bojna skupina 6. pokrajinskega štaba. Istočasno je stekel vpoklic rezervistov tankistov, ki so že naslednje jutro, 30. junija, sestavljali posadke za te tanke, ki so jih označili z nalepkami TO. Tako je bila ustanovljena tankovska četa 6. pokrajinskega štaba TO, imenovana tudi Toni-55. Enota je štela 36 moških, poveljeval ji je Toni Glešič. (Križman in drugi, 1994)

Dva tanka so namenili varovanju mejnega prehoda v Rožni Dolini, s preostalimi pa se je tankovska četa ob 9. uri v spremstvu milice premaknila skozi Solkan in Ravnico v okolico vasi Pri Peči, ob robu Trnovskega gozda. Razmestili so se po vasi in okolici ter se usposabljali za morebitno akcijo.

Šesti pokrajinski štab TO je načrtoval tudi napad na vojašnico v Ajševici, v kateri je bilo območno poveljstvo enot JLA. V napad, ki naj bi se zgodil 2. julija, bi bila vključena tudi tankovska četa. Ker je koordinacijska podskupina 2. julija prejela sporočilo, da gre iz smeri Pivke in Postojne proti Vipavski dolini kolona 18 tankov JLA, je priprave za napad prekinila in sklenila, da se del tankov, samostojna bojna skupina in 137. diverzantski odred TO nemudoma namestijo na položaje za obrambo. Med premikanjem so četo začeli obstreljevati iz vojašnice v Ajševici. JLA je zadela četrti tank v koloni, ki mu je poveljeval podporočnik Mirko Bolko, član posadke Zdenko Žnidaršič pa je bil ranjen. JLA je na tankovsko četo TO izstrelila približno 12 topovskih granat, ta ni odgovorila z ognjem, temveč se je umaknila z ogroženega območja. V pomoč tankovski četi je prišla tudi bojna skupina 6. pokrajinskega štaba. Tankovska četa ni odgovorila na napad, čeprav je bil položaj zelo ugoden, saj so bili pripravljene na strel. Poveljnik Glešič je presodil, da bi vsesplošno obstreljevanje povzročilo civilne žrtve in veliko gmotno škodo v sosednjih krajih. Enota je ostala na položajih v Lokah in za Kromberškim gradom, sledila pa je vnovična priprava napada na vojašnico Ajševici, saj se je kolona tankov iz pivške vojašnice usmerila proti Postojni. V večernih urah 2. julija je bila razglašena vsesplošna prekinitev ognja in priprava na napad je bila ustavljena. Tankovska četa je od julija 1991 ostala na območju Lok in Kromberka. Ko je 16. septembra TO večino tankov vrnila JLA (en tank je predala podjetju Iskra Kranj, en pa je ostal v Kromberku nad Kostanjevico), je bila tankovska četa razpuščena. S premikom na območje spodnjih Lok in nato z odvzemom tankov je bila enota ukinjena. (Glešič, 2009; Torkar, 2011)

Stražnica Nova vas

Nova vas leži ob slovensko-italijanski meji, blizu naselja Opatje selo na Krasu. V neposredni bližini je bila tudi obmejna stražnica, ki ji je poveljeval podčastnik JLA, pri čemer je grozil, da bo streljal na vas. Prvega julija 1991 je ob 8. uri zjutraj na sedež koordinacijske podskupine poklical nekdo iz Krajevne skupnosti Nova vas in povedal, da se krajani počutijo ogrožene, saj poveljnik stražnice grozi, da bo streljal na vaščane. Predsednik KS Zlatko Martin Marušič pa je ponovil razloge z zahtevo, naj jih TO zavaruje, ker se počutijo ogrožene. Koordinacijska podskupina se je nato odločila na to območje poslati enote. V akciji zavzetja stražnice so sodelovali bojna skupina 6. pokrajinskega štaba, oddelek posebne enote milice, ki ga je vodil Igor Volk, in prvi vod 125. čete za protidesantno delovanje, ki ga je vodil Robert Zorn. Zbirno mesto je bilo pri cerkvi v Opatjem selu, pridružil pa se jim je še predsednik KS Opatje selo Zlatko Martin Marušič.

Odločili so se, da bo posebna enota milice pregledala del Nove vasi južno od glavne ceste, samostojna bojna skupina bo šla v vas severno od ceste, prvi vod 125. čete za protidesantno delovanje pa bo izvedel blokado vasi in vojaškega objekta na severni in zahodni strani. Po pregledu so se enote začele razporejati. Miličnik Henrik Krofič je ob 15. uri začel pozivati vojake JLA, naj pridejo neoboroženi iz stražnice, k predaji pa jih je pozival tudi predsednik KS. Napete dogodke je pazljivo spremljal tudi novinar Marjan Drobež. Po pozivanju je iz stražnice proti topu stekel njen poveljnik, vendar ni prišel do njega, saj je bil smrtno zadet. Obe strani sta začeli streljati, po zadetku ročnega metalca v streho stražnice pa je streljanje ponehalo. V spopadu je bil ubit poveljnik stražnice, trije vojaki pa so bili lažje poškodovani, enega so vojaki sami obvezali, dva pa so odpeljali v bolnišnico. Zajetih je bilo 22 pripadnikov JLA, enote TO in posebne enote milice pa v spopadu niso imele izgub. Po spopadu so stražnico pregledali, v poveljnikovi pisarni je bil poln zaboj ročnih bomb, pripravljenih za uporabo. O napadu na stražnico Nova vas je poročal tudi novinar BBC. (Volk, 2009; Lisjak, 2001; Švajncer, 1993)

Predaje enot in stražnic JLA ter zbirni centri

Omeniti velja še nekatere druge dogodke, v katerih ni bilo prelivanja krvi in so v njih enote TO, milice in civilnih struktur uspešno delovale v pogajanjih z JLA. Tako so brez večjih težav minile predaja vojakov JLA v Podmarku in akcija v Paradižu ter predaja stražnic JLA v Solkanu, Pristavi, Štanti in Mirnu. Večina stražnic se je predala civilnim oblastem, kar je treba pripisati predvojnimi razmeram, v katerih so poveljniki stražnic dobro sodelovali s civilnimi strukturami. Posamezne stražnice pa se kljub prepričevanju niso predale in so ostale v rokah JLA.

V TO so že vnaprej predvidevali dogodke in pripravljali načrt za sprejem in varovanje prebeglih pripadnikov JLA na Lokvah nad Novo Gorico. V zbirnem centru Lokve so bili nastanjeni 103 prebežniki, v vsem obdobju delovanja centra pa je bilo v njem več kot 200 prebeglih pripadnikov JLA. Nekatere so v tem času prišli iskat svojci, nekateri pa so se vključili v TO. Poleg zbirnega centra Lokve so na Goriškem organizirali še zbirni center za vojne ujetnike v Solkanu, ki je začel delovati takoj po zavzetju mejnega prehoda v Rožni Dolini v noči na 29. junij 1991. Največje število ujetnikov je bilo 611, vendar je treba poudariti, da se je iz dneva v dan spreminjalo, saj so ujetniki hrvaške in albanske narodnosti hitro zapustili center. Ta

je deloval vse do konca sovražnosti, ko so prišli starši z avtobusi iz Srbije in svoje sinove odpeljali domov. (Mokorel, 2009)

Dogajanje na območju Goriških brd

V Goriških brdih ni bilo vojaških spopadov, vendar sta TO in milica kljub začetnemu pomanjkanju oborožitve temeljito nadzorovali komunikacije in prevoze pripadnikov JLA ter vse aktivnosti petih stražnic, ki so bile dobro oborožene. V Brdih je bilo aktivnih šest obmejnih stražnic, ki so imele v povprečju 30 vojakov. Od teh so bile pomembnejše stražnica na Sabotinu, zaradi strateške pozicije, stražnica v Medani, zadolžena za usklajeno delo vseh stražnic v Brdih, ter stražnica Vrhovlje pri Kožbani, ki je bila središče prisluškovanja oziroma spremljanja komunikacijskih povezav. (Torkar, 2011)

Sklep

Po sprejetju Brionske deklaracije 7. julija 1991 so bile na ozemlju Slovenije sovražnosti ustavljene in osamosvojitvene aktivnosti zamrznjene za tri mesece. Takrat je tudi prišel čas za natančnejše analize delovanja TO, ki jo je opravil tudi 6. pokrajinski štab. Na Goriškem so od 26. junija do 7. julija 1991 nastale te izgube: šest mrtvih in 27 ranjenih pripadnikov JLA, ranjen pripadnik TO in 12 ranjenih civilnih oseb. Iz JLA je prebeglo 37 starešin, 345 vojakov in 33 civilnih oseb, ujetnikov pa je bilo 533. Zaplenjena so bila ta materialno-tehnična sredstva JLA: 10 tankov T-55 (dva uničena), 20 motornih vozil, 11 terenskih vozil, delovni stroj in 950 ton streliva, orožja in drugih materialno-tehničnih sredstev. (Markovčič, 2013) Pomembno je, da je vodenje in usklajevanje vseh bojnih in pogajalskih aktivnosti vodila koordinacijska podskupina, ki je povezovala aktivnosti med TO, milico in drugimi subjekti.

Hitra reorganizacija TO in njeno razumevanje, slaba sredstva zvez, pomanjkanje časa za pripravo načrtov ter pomanjkanje protiolepne in protiletalske oborožitve pa so prinesli nekatere težave pri vodenju in izvajanju operativnih nalog na terenu. Velika prednost delovanja TO, milice in civilnih struktur je bila v tem, da sta bili obe strani (tako TO kot JLA, z redkimi izjemami) pripravljene na pogajanja. Večina častnikov JLA ni bila motivirana za izvedbo večjih akcij in se je v kritičnih situacijah odzvala razumno in brez preliivanja krvi. Skupaj z milico, civilnimi strukturami in civilnim prebivalstvom je TO po začetnih težavah opravila vse bojne naloge in imela ob premirju popoln nadzor na prostoru, za katerega je bila odgovorna.

Viri in literatura

Viri

- Vojaški muzej Slovenske vojske (VMSV), zbirka arhivalij (ZA), fond Obrambna vojna 1991 (OV 1991), tehnična enota 3, 4, 12.

Literatura

- Vidmar, A., 2009. Spomini na moj kolektiv miličnikov – soborcev in na dogodke v Vipavski dolini. V S. Bačar, ur. Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin. Nova Gorica: Goriški muzej, str. 68–95.
- Beltram, B., 2009. Priprave in izvajanje osamosvojitvene vojne na Severni Primorski leta 1990/1990. V S. Bačar, ur. Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin. Nova Gorica: Goriški muzej, str. 535–554.
- Volk, I., 2009. Nova vas, 01. 07. 1991. V S. Bačar, ur. Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin. Nova Gorica: Goriški muzej, str. 896–898.
- Mladinska knjiga.
- Švajncer, J. J., 1993. Ubranihi domovino: teritorialna obramba Republike Slovenije v vojni za svobodno in samostojno Slovenijo 1991. Ljubljana: Viharnik.
- Koordinacijska p., 2009., Severna Primorska v osamosvojitvenem času. V S. Bačar, ur. Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin. Nova Gorica: Goriški muzej, str. 22–28.
- Koordinacijska p., 2009. Zavzetje Rožne doline. V S. Bačar, ur. Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin. Nova Gorica: Goriški muzej, str. 866–872.
- Koordinacijska p., 2009. Kronologija dogajanja in dogodkov. V S. Bačar, ur. Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin. Nova Gorica: Goriški muzej, str. 33–51.
- Koordinacijska p., 2009, Prodor tankov iz Pivke skozi Vipavsko dolino do mednarodnih Mejhni prehodov na Goriškem 26.–27. 6. 1991. V S. Bačar, ur. Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin. Nova Gorica: Goriški muzej, str. 817–824.
- Križman in drugi, 1994. Dan prej. Koper: ČZP Primorske novice, 1994.
- Ipavec, M., 2009. Dogodki na postaji mejne milice Nova Gorica od 19. 6 do 29. 6. 1991. V S. Bačar, ur. Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin. Nova Gorica: Goriški muzej, str. 764–770.
- Bric, M., 2009. Sodelovanje Reševalne službe Nova Gorica pri spopadih v osamosvojitveni vojni 1991. V S. Bačar, ur. Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin. Nova Gorica: Goriški muzej, str. 338–340.
- Močnik, M., 2007. Bojne aktivnosti bojne skupine 6. pokrajinskega štaba Teritorialne obrambe Slovenije

leta 1991. Vojnozgodovinski zbornik, št. 29, str. 96–100.

- Premrl, M., 2009. Črniče, 28. 6. 1991. V S. Bačar, ur. Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin. Nova Gorica: Goriški, str. 843–845.
- Mokorel, R., 2009. Delovanje enot 61. območnega štaba TO Nova Gorica v letu 1991. V S. Bačar, ur. Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin. Nova Gorica: Goriški muzej, str. 574–578.
- Mokorel, R., 2009. Štabi in enote TO, ki so v osamosvojitveni vojni 1991 delovali na območju 61. območnega štaba TO. V S. Bačar, ur. Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin. Nova Gorica: Goriški muzej, str. 579–580.
- Medved, R., 2008. Delovanje 63. Obm ŠTO. V R. Medved, ur. Trdna mreža: osamosvajanje Slovenije v Zgornjem Posočju. Tolmin: ZVVS Zgornje Posočje, str. 101–112.
- Lisjak, S., 2001. Zavetje obmejne stražnice Nova vas, 1. julija 1991. Vojaška zgodovina 2, št. 2, str. 61–67.
- Pogelšek, S., 2009. Vdaja enot na MMP Vrtojba, 29. 6. 1991. V S. Bačar, ur. Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin. Nova Gorica: Goriški muzej, str. 876–882.
- Gleščič, T., 2009. Ustanovljena je bila tankovska četa »TONI-55«. V S. Bačar, ur. Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin. Nova Gorica: Goriški muzej, str. 636–639.
- Berginc, V., 2008. Načrt »Jezero«. V R. Medved, ur. Trdna mreža: osamosvajanje Slovenije v Zgornjem Posočju. Tolmin: TVVS Zgornje Posočje, str. 95–96.
- Berginc, V., 2008. Vojna v Posočju. V R. Medved, ur. Trdna mreža: osamosvajanje Slovenije v Zgornjem Posočju. Tolmin: ZVVS Zgornje Posočje, str. 80–94.
- Torkar, B., 2011. Severnoprimska pokrajina. V T. Kladnik, ur. Vojaška obramba Slovenije 1990-1991. Ljubljana: Defensor, str. 357–396.
- Levpušček, J., 2010. Osvoboditev prehodov Rožna dolina in Vrtojba. Vojnozgodovinski zbornik, št. 39, str. 97–103.
- Kosmač, D., 2010. Rožna dolina – spomini. Vojnozgodovinski zbornik, št. 39, str. 93–94.
- Markovčič, F., 2013. Goriška v osamosvojitveni vojni leta 1991, diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

ZMOGLJIVOST OKOLJA DELOVANJA TO POMURJA V OSAMOSVOJITVENIH AKTIVNOSTIH

THE CAPACITY OF POMURJE REGION AT THE TIME OF INDEPENDENCE ACTIVITIES

Povzetek

Republika Slovenija kot teritorialna enota in enota ekonomske akcije je stvaritev osamosvojitvenih aktivnosti oblastnih in političnih struktur, družbe, medijev in aktivnosti sil vsesplošnega odpora in samozaščite. Vsi naštetih dejavniki so sestavine okolja, ki celovitost dimenzij prostor-čas, čas-oborožena sila, prostor-oborožena sila in prostor-čas-oborožena sila izrazijo z zmogljivostjo za udejanjanje osamosvojitvenih aktivnosti. V strogo vojaškem smislu gre za analizo sestavin operativnega okolja, obravnavo njihove soodvisnosti, razsežnosti ter umestitve in vzajemnega delovanja dejavnikov udejanjanja moči v času-prostoru.

Zmogljivost okolja proučujemo s pomočjo sistemske teorije, identificiramo sisteme v okolju, medsebojne povezave in sinergijo moči ali sposobnost sistema v celoti, da neko lastnost potencira ali nevtralizira oziroma udejanji. Okolje, kot ozemeljska in demografska tvorba, je nosilec moči in generator dejavnikov, razlogov in razmer, ki se izražajo z zmogljivostjo geografsko-demografsko-politično-ekonomskih dejavnikov enote. Zmogljivost okolja je bila namreč generator okoliščin, ključnih za razvoj dogodkov in posledic, ki se danes kažejo v dosežkih in vrednotah ljudi in so rezultat delovanja in ustvarjanja skupne volje, izražene na plebiscitu.

Namen prispevka je odstreiti pogled na dogodke izpred 25 let s stališča uporabnikov teh informacij, ki temelji na aplikativnem pristopu razumevanja osamosvojitvenih dogodkov. Distancira se od polemik in interpretira dogodke skozi danes uveljavljene in uporabljene metodologije izvajanja študije primera oboroženega spopada kot metode raziskovanja in tehnike izobraževanja ter usposabljanja v Slovenski vojski.

ANTON RIBIČ

Major Anton Ribič, mag. ekonomskih in poslovnih ved, je predavatelj taktike in vojaške geografije na šolah Centra vojaških šol. Raziskovalno se ukvarja z metodami presoje bojne učinkovitosti vojaških enot ter z metodologijo procesa obveščevalne priprave bojišča.

Ključne besede

Študij primera, operativno okolje, dejavniki okolja, zmogljivost okolja.

Key words

Case study, Pomurje, operational environment, environmental factors, environmental performance.

Abstract

The Republic of Slovenia as a territorial unit and an entity of economic activity is the result of independence activities undertaken by authorities and political structures, society, and the media, as well as the demonstration of power of the resistance and self-protection forces. All these factors are components of the environment, whose complexity in terms of the dimensions of space-time, time-armed force, space-armed force, and space-time-armed force are reflected in the capacity to implement activities. The article provides an analysis of operational environment in strictly military terms by analyzing first its environmental components and examining their interdependence, dimensions and placement, and, secondly, by the expression of the interaction between its factors. A common method for analyzing the capacity of an environment is systems theory. The analysis of an environment as a system identifies the interconnection and synergy of its components and the ability of the system as a whole. As the final product, a certain characteristic or potential property of the system is identified, which can enhance or neutralize the outcomes of the interactions of its components. The environment is a territorial and demographic formation; it is the holder of the power and the generator of the factors, reasons and circumstances which reflected the capacity of geographic and demographic-political-economic units. In fact, the capacity of the environment led to circumstances which played a key role in developments and effects reflected in the achievements and values of the people, and which are the result of activity and the common wish expressed at the plebiscite.

The purpose of this paper is to look at the events from the perspective of today's users of this information based on the applicative approach towards understanding independence events from 25 years ago. The article distances itself from the controversy about the historical events and interprets them only through well-established implemented methodology of case studies of armed conflict as research methods and techniques used for education and training in the Slovenian Armed Forces.

Uvod

Mlajše generacije, po mnenju mnogih, poznavanje osamosvojitvenih prizadevanj in delovanje državljanov Republike Slovenije za njihovo samostojnost ne zanima dovolj, v samostojni državi rojene generacije so celo popolnoma nezainteresirane za spoznavanje in razumevanje tega obdobja novejšje zgodovine Slovencev. Vzrok je verjetno v izbiri neprimerne vzorca in načina ozaveščanja dedičev osamosvojitve.

Tudi v Centru vojaških šol Slovenske vojske, v Oddelku za taktiko, in v Poveljniško-štabni šoli kot nosilki programa, ugotavljamo, da je mladina, ki vstopa v sistem slovenskega vojaškega izobraževanja, zelo slabo seznanjena s slovensko zgodovino po prvi svetovni vojni, osamosvojitveno obdobje pa dojema povsem drugače kot pričevalci tega obdobja. Vzrok je verjetno v zadržanosti do poučevanja obdobja od prve svetovne vojne do danes, ki je brez pravega » domovinskega« navdiha, in sicer zaradi navidezne ideološke neskladnosti politike v samostojni RS. Tudi v vojaškem šolstvu še nismo pripravili celovite študije primera iz obdobja osamosvojitvenih aktivnosti, ki bi se uporabljal pri pouku v vojaškem izobraževanju. Prav to dejstvo nas spodbuja k iskanju in eksperimentalnemu vključevanju lastnih preverjenih praks iz obdobja novejšje zgodovine v vsebine pouka, ki temeljijo na procesnem pristopu ter strategiji sodelovalnega učenja. Pri tem predstavljata ključni izziv umestitev in interpretacija posameznih dejstev (mnenj, stališč, ocen) ter aktivnosti v okviru uveljavljenih form, aktualnih definicij in izrazov.

Študij primera kot spodbuda študija slovenske vojaške zgodovine

Slovenija ima konkretno izkušnjo iz osamosvojitvenih aktivnosti, ki presega klasične modele kinetičnega vojskovanja v preteklosti. V njej lahko odkrivamo elemente sodobnega hibridnega vojskovanja, kot nam jih odstira dr. Mirko Cigler (2016) v okviru opredelitev hibridne varnosti, ko trdi: če je Ukrajina primer ofenzivne hibridne vojne, lahko opredelimo slovensko osamosvojitve kot primer uspešne defenzivne hibridne vojne. Ta pogled odpira povsem novo perspektivo uporabe naših osamosvojitvenih izkušenj.

S strokovnega stališča je zato smotno, iz stališča spodbude za študij in poznavanje sodobne slovenske vojaške zgodovine pa nujno oblikovati in integrirati v programe vojaškega izobraževanja študij primera iz obdobja osamosvojitvenih aktivnosti, ki bi spodbujal prizadevanja udeležencev za razumevanje izbranega zgodovinskega dogodka in na razumski ravni iz njega izpeljevati ustrezne izkušnje za svoj strokovni razvoj. Pomembno pri tem je, da se presoja procesa osamosvajanja Republike Slovenije izvaja z distance in prek razumevanja vojaške stroke ter sodobnih opredelitev vojskovanja. Presoja v študiju primera ne pomeni revizije zgodovine, zato je morebitni strah in neugodje še živčih akterjev in pričevalcev povsem odveč.

V okviru izvajanja vojaškega izobraževanja in usposabljanja se je uveljavila metoda študije primera, ki temelji na proučevanju oboroženega spopada ter presoji odločitev in preverjanju izvedenih aktivnosti, s podživiljanjem na terenu, kjer se je dogodek zgodil. V nadaljevanju članka so opredeljena strokovna izhodišča za oblikovanje študije primera.

Metodologija študije primera

Besedna zveza »študij primera« pomeni kvalitativno metodo raziskovanja pojavov¹, ki proučuje predvsem subjektivna doživetja ter ugotavlja pomen, ki se ga pripisuje posameznim dogodkom. Kot raziskovalna metoda poglobljeno proučuje situacije z različnih perspektiv, glede na celovitost in edinstvenost posameznega akta, bodisi politike, institucije oziroma vzrokov in posledic nekega dejanja v času in prostoru. Študij primera je vedno celovit opis posameznega primera, ki zajema vse njegove značilnosti, dogajanja, opis procesa odkrivanja teh značilnosti in njegovo analizo (Mesec, 1998). Takšna opredelitev metode študije primera velja tudi za pedagoško področje, ugotavlja Adrijana Biba Starman (2013), in je uporabna za teoretični in praktični namen doseganja učnega smotra ali ciljev. Udeležencem učnega procesa daje priložnost za ponovno oceno aktivnosti, politike in procesa odločanja ter vodenja v luči prejetih informacij in spoznanj².

Uporaba Študije primera bitke ali spopada s strokovno ekskurzijo pri pouku ima interpretativni značaj in zajema opis ter analizo posamezne zadeve in ima za cilj odkrivanje ravnanj, strukture, relacij in zakonitosti interakcij med sodelujočimi ter presojo ravnanja in posledic. Cilj vključevanja omenjene metode v proces učenja je pridobivanje znanja, sposobnosti, kompetenc, vedenja o določenih situacijah in veščinah, potrebnih pri vsakodnevem delu oziroma v specifičnih situacijah. Gre za učenje na tujih izkušnjah. V naštetih učne namene se za predmet proučevanja izbirajo teme, ki omogočajo celovito spoznavanje in razumevanje zgodovinskega primera in omogočajo različne interpretacije ter mogoče rešitve. V okviru celotne realizacije učnih aktivnosti je treba proces načrtovati in izvesti sistematično ter slediti korakom priprave in izvedbe, preverjanja, utrjevanja in poglobljanja tako pridobljenega znanja skozi ostale učne (predmetne) vsebine.

Študij primera bitke ali spopada v vojaškem izobraževanju je organizirana in načrtovana dejavnost, ki ima namen dosežati operativni učni cilj. Je oblika poučevanja kritične presoje ter sprejemanja odgovornosti. Tehnika izvajanja študije primera oboroženega spopada na terenu je z uporabo različnih metod le del celote aktivnosti razvijanja znanja in veščine vojaških voditeljev. Praviloma se izvaja v treh zaporednih stopnjah: študij gradiv z izvajanjem sistematične analize, sledi integracija ugotovitev in spoznanj z izkušnjami in znanjem, ki izhajajo iz sodobnih teorij in aktualnih načel bojevanja, ter ne nazadnje še analiza bitke ali spopada na terenu, kjer udeleženec podoživi boj in z lastnim pogledom izoblikuje spoznanja, kako sta teren in zmogljivost okolja oblikovala delovanje, kako so odločitve poveljnikov/vodij vplivale na taktične rezultate in kako sta uporaba orožja ter vojaška tehnologija vplivali na uspeh.

Torej, izvedba študije primera bitke ali spopada s strokovno ekskurzijo po terenu, kjer se je bitka zgodila, je orodje za razmišljanje o teoriji vojskovanja (odnos med tehnologijo vojskovanja/bojevanja in doktrino), vprašanih vodenja ali politike, povezane z upravljanjem sil (prikazati človeške razsežnosti spopada ali »obraz bitke«). Cilj je v okviru ekskurzije spoznati učinke terena/okolja ob načrtovanju in v času izvedbe bojevanja (vir: Conduct of the Staff Ride).

Temeljni cilj uporabe metode študije primera pri pouku je, poleg študija vojaške zgodovine, spodbuditi

¹ V praksi se zlasti uporablja v družboslovlju.

² Omenjena metoda in tehnika je v vojaških krogih bolj poznana z angleškima izrazoma »case-study« (študij primera) in »staff-ride« (štabno popotovanje). Za poimenovanje »staff ride« v slovenščini nimamo pravega prevoda. Štabno potovanje (ali prevod »jezdenje osebja naokoli«) po analogiji slovenskega jezika deluje nerodno. V ta namen se lahko brez zadržka uporabi splošen slovenski izraz »ekskurzija«, ki pomeni študijsko usmerjeno (po)potovanje.

kreativno razmišljanje in kritično presojo načrtovanja, voditeljstva, odločevanja in boja ter odkrivanje mogočih alternativ njene izvedbe³.

Pri tem je treba jasno določiti okvir in obseg analize ter razprave, s katero pojasnjujemo in generaliziramo posledice ali zgodovinske pojave v njihovem stvarnem kontekstu. Z uporabo študije primera pri pouku potrjujemo spoznanja iz teorije vojskovanja. Na taktični ravni ta tehnika omogoča identificirati zapletenost bojišča in vplive v prostoru ter presojo pravilnosti in nepravilnosti izbire oziroma odločitve.

Okolje predstavlja prostor, silo in čas in ima osrednjo vlogo pri proučevanju pojavov in součinkovanja prvin v njem. Presoja zmogljivosti okolja v študiji primera se izvaja na podlagi konceptualne analize, ki temelji na časovni vrsti podatkov o kulturoloških in drugih fenomenih, ki se nanašajo generalno in konkretno na neki subteritorij. Pri tem gre za pojmovanje prostora in njegovih sestavin kot enovitega sistema različnih sistemov, posredno ali neposredno povezanih med seboj⁴.

Razvijanje študije primera slovenske vojaške zgodovine: Delovanje TO Pomurja v procesu osamosvajanja Slovenije

Razlogi za izbiro priprave študije primera delovanja TO Pomurja v procesu osamosvajanja Slovenije so:

- okolje v procesu osamosvajanja Republike Slovenije celovito izkazuje prostor kot zmogljivost in generator okoliščin, ključnih za razvoj dogodkov in posledic, ki se zrcalijo v dosežkih in vrednotah te skupnosti ljudi;
- rezultati ustvarjanja razmer in delovanja TO Pomurja so uporabni za šolsko proučevanje (podpirajo cilje programa);
- regija je v neposredni bližini Centra vojaških šol in olajša izvedbo strokovnega potovanja (ekskurzije);
- za obravnavo in proučevanje je na voljo precej študijskega gradiva ter pripravljenost veteranskih in drugih organizacij v regiji za sodelovanje v izobraževalnem procesu.

Dostop do primarnih in sekundarnih virov oziroma oblikovana gradiva so pogoj za pripravo študije primera.

O osamosvojitvenih vojnih aktivnostih je objavljeno kar nekaj knjig, še več člankov, med katerimi je največ spominov in kronik ter nekaj monografij. Žal pa je v njih premalo dokumentarnega gradiva oziroma dokumentov iz tedanjega časa (načrti in ukazi, dnevniki, poročila in delovne karte z zemljevidi, skice ipd.) in konkretnih taktičnih opisov ter postopkov izvedbe bojnih akcij, na podlagi katerih bi lahko v celoti identificirali postopke načrtovanja in vodenja aktivnosti⁵.

---

3 Najbolj uveljavljena in tudi največkrat izvajana aktivnost v SV z uporabljenim metodo aktivnega pouka s tehniko študija primera oboroženega spopada s strokovno ekskurzijo je Študij primera 6. in 12. soške ofenzive v I. svetovni vojni z ogledom bojišča.

4 Seveda ne moremo v celoti enoznačno definirati vseh sistemov, njihovih podsistemov in podsistemov ter ne moremo definirati vseh povezav in medsebojnih vplivov, zlasti pa ne moremo popolnoma razjasniti in pojasniti fenomena povezanosti človeka skozi odnos družbe in njenih pojavov, razvoja soodvisnosti ter dinamike odnosov v prostoru in mreži vseh dejavnikov ali dejavnikov prostora. Če poenostavim, gre za konstrukt lastnosti prostora, njegovega vpliva na človekovo aktivnost in zlasti posledic teh aktivnosti. Govorimo torej o zmogljivosti okolja.

5 Za zdaj ne razpolagamo s celovitim pregledom vseh osamosvojitvenih aktivnosti, ki bi stvarno in podkrepjeno z

Šele ob izidu zbornika Vloga TO Pomurja v procesu osamosvajanja, ki ga je izdal odbor Zveze veteranov vojne za Slovenijo Pomurje (2015), smo izvajalci pouka prvič na enem mestu zaznali celovito predstavitev delovanja oblastnih in političnih struktur, celotnega obrabnega sistema, medijev in zdravstva, aktivnosti civilnega prebivalstva, aktivnosti enot TO in milice, ki omogoča prepoznavanje fenomenov v prostoru, tj. priložnosti in okoliščine, oblikovane v času, ki so pripeljali do nekega dogodka ali pojava v osamosvojitvenih aktivnostih, in iz katerih bi bilo, seveda s še dodatnim naporom zbiranja relevantnih podatkov in informacij, mogoče izpeljati in izluščiti tudi splošne taktične izkušnje t. i. male taktike – delovanja oboroženih enot v okolju (ne)oboroženega upiranja prebivalstva. Tako je omenjeni zbornik postal temeljno gradivo za oblikovanje in izvedbo študije primera, ki ga dopolnjujeta še druga študijska literatura (izročki) in dodatno izbrano gradivo⁶. Za oblikovanje študije primera iz obdobja osamosvojitvenih aktivnosti je treba izvesti še preliminarno presojo okolja študije primera, da bi lahko uporabniki sploh razumeli okoliščine tedanjega časa. Predstavitve konstrukta lastnosti prostora, njegovega vpliva na človekovo aktivnost in zlasti posledice teh aktivnosti je tudi namen tega članka.

Presoja zmogljivosti okolja v študiji primera

Presoja zmogljivosti okolja⁷ se izvaja s proučevanjem prostora s študijo gradiv in prepoznavanjem dejavnikov okoliščin nekega dogodka, z oblikovanjem povezav med dejavniki dogodka. Rezultat proučevanja je interpretacija zmogljivosti okolja skozi oceno moči vpliva posameznih dejavnikov na posamezni dogodek ali aktivnost (bitke/spopada) oziroma na soustvarjanje okoliščin izida aktivnosti.

Kunaver (2000, str. 30) govori o vojaškogeografski analizi preteklih ali sedanjih vojaških dogajanj kot metodi neposrednega zasledovanja vojškopoličnega dogajanja v prostoru, ki so jo razvili na fakulteti za družbene vede, na programu obramboslovja pri predmetu vojaška geografija.

V strogo vojaškem smislu gre za analizo operativnega okolja, ki je celosten proces identificiranja in oblikovanja razumevanja vplivov sestavin okolja operacije na izvajanje aktivnosti v prostoru. Na ravni vojaške analize analiziramo nekaj ključnih domen posameznega operativnega okolja: identiteto družbe, gospodarsko stanje ali razvitost okolja delovanja družbe, družbo od njenega ustroja do kulturnih vrednot, zgodovinske, politične in kulturne dediščine ter ne nazadnje še infrastrukturo kot organizacijsko in funkcijsko urejenost prostora.

Pri analizi okolja preteklih aktivnosti identificiramo dejavnike in sosledje vzrokov in posledic (povezav in vzročnih zvez med dogodkom, ne dogodkom⁸ ali opustitvijo ravnanja) ter sestavine in dejavnike okolja,

---

dokumentarnim gradivom ter s premislekom in emotivno distanco primerno ovrednotila vse napore in aktivnosti.

Dokumentarno gradivo je deloma (še) nedostopno oziroma nepopolno, bodisi ker ni bilo nikoli izdelano ali pa je bilo kot arhivsko gradivo odtujeno oziroma gradiva (pač) nihče ni zbral in je v osebnih zbirkah. Gradiva, ki se kot originali pojavljajo petindvajset let po dogodkih, so brez potrjene verodostojnosti dvomljivi in brez dokumentarne vrednosti.

6 Zraven zbornika Vloga TO Pomurja v procesu osamosvajanja (2015, ur. Alojz Steiner) je kot študijsko gradivo za izvedbo študije primera opredeljeno še delo Vojaška obramba Slovenije 1990–1991 (2011, Tomaž Kladnik in drugi) in diplomsko delo Tomislava Habulina: Aktivnost pomurske milice v vojni za Slovenijo (2011).

7 Zmogljivost okolja izraža njegov geografski položaj, njegova ekonomska razvitost, njen človeški kapital in kultura družbe, prostor delovanja pa izraža učinke na vojaške aktivnosti.

8 V teoriji regularnosti pojavov ne dogodek razumemo kot vzrok človekove izbire, ki privede do nekega stanja.

oblikovane v času in prostoru⁹.

Torej, z vidika vojaške analize cenimo zmogljivost okolja širše in ne le kot identifikacijo in oceno zmogljivosti prostora za uveljavljanje sile orožja.

Študij primera osamosvojitvenih aktivnosti v izobraževalne namene, ki ga razvijamo v katedri vojaških ved ob pomoči Vojaškega muzeja Slovenske vojske, je omejen na študij in analizo proučevanja razmer ter na prepoznavanje zmogljivosti okolja delovanja TO Pomurja v procesu osamosvajanja Slovenije.

Zmogljivosti okolja delovanja TO Pomurja v osamosvojitvenih aktivnostih

Okolje Republike Slovenije v času osamosvajanja izraža visoko zmogljivost dejavnikov okolja in okoliščin (dogodkov in posledic), ki so vplivali na osamosvojitvene aktivnosti in delovanje zoper uveljavljanje sile orožja nasprotne – sovražne strani. Zmogljivost okolja vzhodnega Spodnjega Podravja, Prlekije in Prekmurja se namreč izraža skozi njeno strukturo in aktivnost oblastnih in političnih struktur, celotnega sistema obrambe in zaščite, medijev in zdravstva, milice in drugih zmogljivosti, pa tudi v pripravljenosti civilnega prebivalstva za aktivno udeležbo, zlasti v enotah TO pri udejanjanju skupne volje.

Oris zmogljivosti okolja delovanja TO Pomurja

Vzhodni del Spodnjega Podravja s Prlekijo in Pomurjem ima v RS specifično ekonomsko kulturo in ustroj družbe, ki na ravni vojaške analize omogoča analiziranje vseh ključnih domen znotraj operativnega okolja: identiteto družbe in različnih oblik moči in vpliva, kulturne, zgodovinske, demografske in druge dediščine prostora, dosežke ali vrednote te skupnosti in lastnosti prostora ter njegovega vpliva na človekovo dejavnost in izoblikovan vzorec pokrajine.

Dojemanje okolja kot zmogljivosti za udejanjanje nekega namena ima osrednjo vlogo pri proučevanju značilnih pojavov in součinkovanj prvin v njem. Za celovito analizo bi identificirali in obravnavali več elementov in dejavnikov, vendar predstavljen obseg analize zadostuje za opis okolja študije primera.

Oris območja

Območje Spodnjega Podravja s Prlekijo in Pomurjem spada v pokrajino subpanonske regije, ki zavzema severovzhodni del Slovenije. Pokrajina je prepoznavna po podnebju in reliefnih značilnostih: nizkem gričevju Slovenskih Goric (Ljutomerske in Ormoške Gorice) ter obsežnih ravninah ob porečju Mure in Drave. Vegetacija je bogata, vinska trta je prepoznavna kultura v regiji. Poselitve so v ravnini in širokih dolinah v obliki obcestnih naselij in kot razložena naselja na slemenih gričevja. Centri moči so večja naselja

⁹ V konglomeratu odvisnih in neodvisnih povezav sistema okolja lahko identificiramo le posamezne dejavnike, vzorčimo in razločujemo posamezne odnose in razmerja ter analiziramo procese in aktivnosti – zakaj je neki element ali pojav pozicioniran – identificiran v prostoru in času tako kot je oziroma je bil. Cenitev ključnih vojaških dejavnikov poteka na identificiranju interakcij: prostor–čas, čas–oborožena sila, prostor–oborožena sila in prostor–čas–oborožena sila.

z gručasto strukturo in osrednjim trgom. Prehodnost prostora določa cestna infrastruktura. Reke so prehodne z mostovi in s pomočjo brodov.

Vzhodni del spodnjega Podravja s Prlekijo in Pomurjem je leta 1990 sestavljalo pet občin: Ormož, Ljutomer, Murska Sobota, Lendava in Gornja Radgona.

Pokrajina z vzorci in značajem prostora glede lastnosti, značilnosti in zgradbo določenega geografskega območja oblikuje specifično podobo enote in tipično ali značilno identiteto, ki se je oblikovala skozi stoletja. Vzhodni del spodnjega Podravja s Prlekijo in Pomurjem je nosilec ruralne kulture, za katerega je značilen ekonomski vpliv ogrskega svetoštefanskega fevdalnega reda. Območje je bilo v času kraljevine Jugoslavije brez razvoja industrije in terciarnih dejavnosti, z nizko akumulativnostjo v kmetijstvu ter brez možnosti za razvoj samostojne kmetijske proizvodnje. Vse do leta 1945 so sezonski delavci in viničarji predstavljali večinski sloj prebivalstva. Nova Jugoslavija je prav tako zanemarjala kmetijstvo in razvijala industrijo. Kot agrarna pokrajina je to območje doživljalo napačne sistemske ukrepe v vsem obdobju SFRJ. Slab ekonomski položaj je spodbudil migracije prebivalstva, ki so bile množične že leta 1848 (v t. i. notranje evropske dežele), nadaljevale so se 1926 (v Nemčijo in Francijo) in leta 1945 (v ZDA). Po osvoboditvi je Jugoslavija poskušala omejiti ekonomske migracije v tujino, saj je potrebovala delovno silo, vendar ji to ni uspelo. V povojnih letih zaposlovanje prebivalcev v tujini (pretežno v Avstriji in Nemčiji) leta 1966 doseže vrh in nato vse do leta 1991 upada¹⁰.

Množično zaposlovanje v industriji je vplivalo na razvoj tipov in velikost kmetij na obravnavanem območju. Uveljavil se je mešani tip kmetije in mešani zaposlitveni status kmet-delavec. Intenzivnost zaposlovanja je začela upadati v poznih osemdesetih letih prejšnjega stoletja zaradi gospodarske in politične krize v SFRJ. Stopnja brezposelnosti za delo sposobnega prebivalstva je dosegla vrh prav leta 1991" (po Korpič-Horvat, 1992).

Z vidika analize zmogljivosti okolja lahko izračunavamo indeks moči, ki je sintetični kriterij, izražen skozi prostorsko, demografsko in gospodarsko velikost subjekta v njegovem okolju. Agregirana velikost indeksa izraža njegovo moč in vpliv v obravnavanem okolju. Indeks moči obravnavane enote leta 1991 je 6,3 AVDi, kar uvršča to skupino občin pod republiško povprečje (10,4). Indeks moči obravnavane enote kaže zelo nizko zmogljivost vpliva zunaj lastnega centra moči, torej popolno podrejenost političnemu in gospodarskemu centru, ki mu pripada. Najmočnejša in najvplivnejša občina v obravnavani enoti je Murska Sobota (2,7 AVDi), sledita ji občini Ljutomer in Gornja Radgona (1,0 AVDi). Občina Lendava (0,74 AVDi) in Ormož (0,69 AVDi) sta najšibkejši občini enote. Indeks uvršča enoto med manj razvito v obravnavanem okolju (lastni izračun; podatki za izračun so povzeti iz statističnega letopisa Slovenije za leto 1991).

Torej, družbenoekonomski temelji obravnavanega prostora so oblikovali okoliščine za odločno uveljavljanje kolektivne volje prebivalcev na območju po spremembi položaja RS in odhodu Slovencev iz skupnosti jugoslovanskih narodov.

---

¹⁰ Leta 1971 je okoli 8 % prebivalcev na začasnem delu v tujini, leta 1981 pa odstotek pade na 5,4 %; v letih 1981–1990 se organizirano zaposlovanje v tujini spet povečuje in doseže z 41-odstotnim deležem vseh zaposlenih v tujini iz Republike Slovenije maksimum v začetku leta 1991.

¹¹ Zaposlenost pade s 35,3 % na 32 % prebivalcev leta 1990 in naslednje leto na 27,3 %; brezposelnost je skoraj 6-odstotna glede na število prebivalcev.

Vojaško rabo prostora vzhodnega Spodnjega Podravja, Prlekije in Prekmurja so v vsej zgodovini določali specifični dejavniki, ki so učinkovali na aktivnosti vojaštva in s tem na izid bojevanja. Vpadi različnih vojsk so izrazili vojaške taktične in operativne smeri, ki skozi območje potekajo na smeri sever–jug in vzhod–zahod prek večjih krajev, zlasti Gornje Radgone, Ormoža in Murske Sobote¹². Najbolj so se taktično-operativne smeri izrazile v drugi svetovi vojni. Nemška vojska je leta 1941 napadla območje iz severa iz Gornje Radgone proti Cankovi in Veržeru ter naprej proti vzhodu in na jug, obratno pa sta leta 1945 z vzhoda napadali sovjetska in bolgarska vojska proti Gornji Radgoni na smereh Dolga Vas–Murska Sobota–Radenci, Murska Sobota–Gederovci–Radgona, Murska Sobota–Cankova–Radgona. Glavni cilj bolgarskih sil je bil preboj nemške obrambne črte, ki je potekala po smeri sever–jug od Razkrižja prek Presike–Koga–Huma–Ormoža. Obrambe niso prebili na smereh Gibina–Razkrižje proti Ljutomeru, Središče ob Dravi–Ormož. Najtežji spopadi v času 2. svetovne vojne so bili v Gornji Radgoni, Veržeru, na Kogu, pri Jastrebcih in Humu. Iz analize aktivnosti vojaštva in glede na izid bojevanja lahko sklenemo, da ima območje med reko Dravo in Muro precejšen obrambni potencial.

To geografsko ozemlje so bolj ali manj večče izrabljali tudi pripadniki slovenske Teritorialne obrambe in policije sebi v prid, predvsem zato, ker so poznali krajevne značilnosti, medtem ko je JLA znatno počasneje prodirala v želeni smeri, ker je spregledala nekatere dejavnike prostora (Bratun, 2000, str. 9).

Vpliv geografskega prostora se je leta 1991 izkazal za prevladujoč na smereh Ormož –Ivanjkovci–Ljutomer, Središče ob Dravi–Kog–Presika–Ljutomer in Razkrižje–Ljutomer.

Pri pregledu virov in dokumentov za zdaj ni podatkov ali pričevanj, da so načrtovalci aktivnosti na kateri koli ravni, katerekoli strukture izvajali kakršno koli vojaško analizo ozemlja, ki bi jim pomagala pri sprejemanju odločitev ali za načrtovanje blokad, premikov in zased. Verjetno je tudi JLA temu delu načrtovanja premikov namenila (pre)malo pozornosti.

Militarizacija območja

Skladno z uveljavljeno doktrino splošne ljudske obrambe in strategijo oboroženega boja se je v SFRJ uveljavil koncept obrambe, ki temelji na varnostnem sistemu SFRJ in JLA ter sistemu splošne ljudske obrambe. Militarizacija območja Spodnjega Podravja, Prlekije in Pomurja izvira iz uveljavljenega koncepta ljudsko-obrambne zasnove splošnega ljudskega odpora in družbene samozaščite. Na območju so bile posamezne formacije JLA kot jugoslovanske oborožene sile in enote TO, ki pa so bile vezane na ozemlje slovenske republike¹³.

---

12 Več stoletij so skozi pomembne kraje Gornjo Radgono, Ormož, Mursko Soboto in Negovo vpadale različne vojske: iz zahoda Kelti in Rimljani, s severa Germani, iz vzhoda Huni, Slovani, Madžari in v 13. stoletju še Mongoli. Turki so od 14. do 17. stoletja vdiral z juga.

13 Leta 1974 so bile enote TO ustanovljene kot republiške sestavine oboroženih sil, ki jim JLA ni priznavala enakovrednosti in si je prizadevala, da bi ji bile podrejene.

Zaradi geostrateške lege Republike Slovenije na panonsko-padski operativni smeri ter strateškega koncepta obrambe Jugoslavije je Slovenija z ljubljanskimi vrati veljala za prehodno ozemlje. Jugoslavija zato ni imela razporejenih večjih enot JLA na ozemlju Republike Slovenije, ki bi ob agresiji z radikalnim ciljem na Jugoslavijo neposredno branila SFRJ na njenih zunanjih mejah. Slovenija je spadala v severozahodno vojskovišče s poveljstvom v Zagrebu. V prvi polovici leta 1990 je nastala revizija doktrine splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite, saj je bilo po padcu berlinskega zidu vse manj verjetnosti za agresijo na Jugoslavijo z radikalnim ciljem. Prišlo je do pobude za dograditev sistema TO, ker je delovanje na morebitnem začasno zasedenem ozemlju izgubilo svoj pomen. Novi doktrinarni dokument je predvidel delovanje JLA in TO v spopadih nizke intenzivnosti in skupno uporabo sil v vlogi notranje policijske sile pri izvrševanju nalog družbene samozaščite. Vrh JLA, ki je že svaril pred možnostjo razvijanja republiških vojsk iz enot TO, je zato izvedel prenos rekrutnih obveznosti iz civilnih na vojaškoteritorialne organe in izdal ukaz za premestitev orožja TO iz posebnih prostorsko razpršenih skladišč v varovana skladišča znotraj objektov JLA (Jelušič: 1999, str. 59). Ukrep je bil označen kot poskus razorožitve TO Slovenije.

Bojna moč JLA je štela 110.000 vojakov na služenju vojaškega roka, od tega je bilo 20.000 nabornikov na varovanju, enote so bile razpršene in slabo popolnjene, oprema je bila zastarela, primanjkovalo je motornih vozil, goriva in rezervnih delov, moštvo ni bilo primerno usposobljeno zaradi varčevalnih ukrepov. Čeprav so kvalitativni kazalniki izkazovali kar precejšnjo moč, je bila armada zaradi nedelovanja sistema vodenja in poveljevanja ter slabe organiziranosti sil in slabe morale ter razcepljenega duha s svojimi silami nezmožna resnejšega in večjega bojnega delovanja (Markovič, 2011, str. 522).

Na območju spodnjega Podravja, Prlekije in Pomurja je JLA imela 15 stražnic s posadkami od 20–25 vojakov, eno stražnico brez posadke in vojašnico v Murski Soboti, v kateri je bilo poveljstvo s tremi vodi prištavnih enot 65. obmejnega bataljona. Na območju je bilo okoli 615 mož, vključno z učno enoto 65. obmejnega bataljona, ki je bila na Ptuj. Njen del z okrepitevami je bil napoten na območje proti mejnim prehodom, vendar številčno naj ne bi presegel številčnega stanja učne enote 100 mož (Horvat, 2015, str. 118, 135, 136). Resno grožnjo so za območje predstavljale sile 32. (Varaždinskega) korpusa, ki so bile zunaj ozemlja RS.

Teritorialna obramba

Teritorialna obramba Slovenije je bila kot koncept obrambe že od njene ustanovitve (20. 11. 1968) za evropske razmere vrhunsko rešitev. Vključevala je približno 4 % prebivalstva. Bila je dobro organizirana, opremljena in po besedah Konrada Kolška (2001, str. 272) tudi usposobljena na zavidljivo visoki ravni.

Konec leta 1990 je TO sprejela nove ukrepe na področju kadrovske politike in uvoza orožja ter opreme, reorganizirala je enote, pripravila nov sistem alarmiranja in mobilizacije. Prejšnjo Vzhodnoštajersko in Pomursko pokrajino je združila v 7. pokrajino, katere poveljnik je postal podpolkovnik Vladimir Milošević (prej poveljnik Pomurske pokrajine in načelnik pokrajinske Manevske strukture narodne zaščite (MSNZ). Spomladi, po sprejetju zakona o obrambi in zaščiti leta 1991, je odpravila še organiziranost občinskih štabov in organizirala območne štabe (Obm ŠTO), ki so začeli uradno delovati 1. junija 1991. Skupščina

RS je vodila in poveljevala TO, odločitve o uporabi TO v izrednih razmerah pa je sprejemalo Predsedstvo RS, razen v neposredni vojni nevarnosti in vojni, ko je bilo vodenje oboroženih sil SFRJ v rokah njenega predsedstva. Uresničevanje odločitev je bila naloga poveljnika TO RS oziroma v njegovi odsotnosti načelnika Republiškega štaba.

Sile obrambnega sistema RS 1991

Zakon o obrambi in zaščiti, sprejet marca 1991 (Uradni list RS, št. 15/91), je opredeljeval organizacijo in delovanje obrambnega sistema RS, če bi bile ogrožene svoboda, neodvisnost, suverenost in ozemeljska celovitost RS. Za nosilce izvajanja obrambnih ukrepov in aktivnosti so bili opredeljeni: podjetja, zavodi ter druge organizacije, ki opravljajo dejavnost posebnega pomena za obrambo in zaščito in sprejemajo obrambne načrte, krajevne skupnosti, ki pripravljajo in izvajajo ukrepe za zaščito prebivalstva, občine, ki urejajo obrambo in zaščito na svojem območju, Teritorialna obramba, ki je oblika organiziranja in pripravljanja državljanov za oborožen boj v neposredni vojni nevarnosti in v vojni kot del skupnih oboroženih sil SFRJ (45. člen) ter lahko izjemoma opravlja tudi določene naloge v izrednih razmerah ter ob naravnih in drugih nesrečah¹⁴. Del sistema sta bili še Narodna in Civilna zaščita. Narodna zaščita je bila organizirana oblika delovanja državljanov za opravljanje nalog v boju in drugih oblikah odpora, enote Civilne zaščite in reševanja pa so bile namenjene za izvajanje nalog ob naravnih in drugih nesrečah. Načrt za uporabo Teritorialne obrambne je bil sestavni del obrambnega načrta republike, usklajenega z načrti uporabe Jugoslovanske ljudske armade.

Na ozemlju spodnjega Podravja, Prlekije in Pomurja sta pod poveljstvom 7. PŠTO delovala 73. območni štab TO Ljutomer in 75. območni štab TO Murska Sobota. Skladno s tem se je začel razvijati nov mobilizacijski razvoj vojnih formacij TO, ki pa ni bil v celoti realiziran (Horvat: 2011, str. 401). Območna štaba sta z vpoklici zagotavljala stalno prisotnost dela svojih enot. Enote so se usposabljele ali bile angažirane za varovanje objektov in so se zamenjevale na nekaj dni. Na območju je bila po sprožitvi mobilizacije 27. 6. 1991 kadrovska struktura TO naslednja: 23 pripadnikov stalne sestave (prav tam, str. 401) in 1486 mobiliziranih pripadnikov (Horvat, 2015, str. 119,120, 135).

Na območju so bile tudi organizacijske enote Uprave za notranje zadeve (inšpektorat milice, oddelek za zatiranje kriminalitete in postaje milice). Postaje milice so vključevale postaje s splošnim delovnim področjem, in sicer postaja milice z Oddelki milice (10 oddelkov), postaje s posebnim delovnim področjem: Postaja prometne milice ter Postaje mejne milice na mejnih prehodih. V okviru enot Uprave za notranje zadeve je delovalo več kot 500 miličnikov in kriminalistov v redni in rezervni sestavi (UNZ Murska sobota 447 zaposlenih in 62 rezervnih miličnikov) (Habulin: 2011, str. 10,11). Podatki o vključenosti carine, pripadnikov Civilne zaščite in drugih subjektov družbene samozaščite (občine, krajevne skupnosti¹⁵) so omejeni in nepopolni ali pa jih ni.

14 V javnosti je TO sinonim za slovensko vojsko, vendar je Ljubica Jelušič (1999, str. 59) ugotovila, da slovensko vodstvo v času pred osamosvajanjem ni nikoli razglasilo TO za svojo vojsko.

15 Na lokalni samoupravi so bile organizirane krajevne skupnosti. Največ krajevnih skupnosti je bilo v občini Murska Sobota 42, občina Ljutomer je povezovala 12 krajevnih skupnosti, Gornja Radgona v 10, Lendava 18 in Ormož 8 krajevnih skupnosti.

Aktivnosti in zmogljivosti (sile) podjetij, zavodov in drugih organizacij, ki so opravljale dejavnost posebnega pomena za obrambo in zaščito v osamosvojitvenih aktivnostih, so slabo predstavljene oziroma nemalokrat zapostavljene. Znani so samo podatki o uporabi sredstev podjetij, ki so sredstva angažirala na blokadah in v barikadah, ter dejavnosti nujne medicinske pomoči in zdravstvenih zavodov. Malo je znanega o načinu dodelovanja in izvedbi nalog, še zlasti drugih organov obrambnega sistema RS (kako je potekalo sodelovanje in usklajevanje nalog, organiziranje in izvedba ter usklajevanje aktivnosti s TO itn.).

Zaznava razsežnosti družbenih razmerij

Za razumevanje časa osamosvojitvenih aktivnosti je treba poznati še nekatere okoliščine odnosov in notranjih družbenih razmerij. Za krizo v Jugoslaviji je bilo značilno oddaljevanje ljudi od skupnih vrednot SFRJ in porast nacionalizma.

Politične struje in civilne družbe so vedno glasneje odpirale vprašanja o demokratizaciji odnosov v skupni državi. Spremenilo se je medsebojno komuniciranje, ki je preraslo v medijsko vojno. Dominantne populistične skupine so s pomočjo propagandnega argumentiranja v celoti preglasile argumente razumnikov. France Vreg (1991) govori o propagandni in specialni vojni, ki je potekala med republikami. Nekatere dominantne, ekstremistične, nacionalne skupine so razvile učinkovita gesla, ki so ustvarjala negativno vzdušje in učinkovito oblikovale javno mnenje. Medijska kampanja je bila podprta z množičnimi mitingi. Vreg gre še dalje in opredeljuje manipulativno propagandno vojno konec leta 1990 in v začetku leta 1991 kot psihološko-propagandno vojno in obliko manipuliranja z ljudmi¹⁶. Jugoslovanski scenarij specialne vojne je namreč razdelil republike na tiste, ki stremijo k nacionalni suverenosti (Slovenija in Hrvaška), ter na tradicionalno državotvorne narode, ki želijo ohraniti federalno državo. V takem manipulativnem vzdušju, nabitem s sovraštvom, je bil vsak poskus sporazumevanja in pogajanja neuspešen.

Tudi slovenska družba je spreminjala vrednote in videla krivca za slabo gospodarsko stanje v RS v nenehnem izčrpavanju slovenske družbe prek skupnih organov v SFRJ¹⁷. Iz navedenega lahko hitro ugotovimo, da je volja za uveljavitev ideje samostojnosti Republike Slovenije izhajala iz družbenoekonomskih temeljev in volje kulturne ter politične elite, ki je mobilizirala kolektivno (ne)zadovoljstvo¹⁸.

16 Državljeni Slovenije smo prepoznali naščuvanost od političnih voditeljev in propagande v medijih kot prvi vzrok za hude mednacionalne konflikte in sovraštvo v Jugoslaviji. Zgodovinski in stari spori so bili na drugem mestu (Toš: 1999, v SJM 91/2, odgovor 2.01).

17 V slovenski družbi je bilo uveljavljeno mnenje, da »pridni« Slovinci vzdržujemo celo Jugoslavijo in so za krizo krivi »leni jugoviči«. Ta stereotip je pri starejših generacijah še vedno živ. Mnenje, da bi Slovincem bilo v lastnem gospodarstvu bistveno bolje, se je izražalo skozi mnenje, da »Slovenija, če gre na svojo pot, bo druga Švica«.

18 V nalogi z naslovom Non Military Threats: The Role of the Economy in threats to the State, narejeni na šolanju na Baltic Defence College, sem v obravnavi primera propada Jugoslavije identificiral osem dejavnikov za njen propad: gospodarsko krizo; staro etnično sovraštvo; nacionalizem; kulturne razlike jugoslovanskih narodov; spremembe v mednarodni politiki; vlogo različnih osebnosti pri oblikovanju in uničenju jugoslovanske države; predsodoben značaj jugoslovanske države in strukturno-institucionalne razloge. Izkazalo se je, da je bila vloga ekonomije za razpad Jugoslavije ključna. Slovenija je spoznala, da so njeni ekonomski interesi bolj zaščiteni zunaj zveze in tako je bil zapečaten konec socialistične Jugoslavije. Slovenija se je počutila ogroženo v skupni državi, ker ni imela dovolj moči, da bi vplivala na nadaljnji gospodarski razvoj kljub lastnemu uspešnemu gospodarstvu. Moč je bila v srbskih in hrvaških rokah, druge republike pa niso imele pomembne vloge. Rangiranje subjektov moči leta 1990 v primerjavi z deležem BDP na prebivalca (PPP) v Jugoslaviji leta 1990 kaže, da je bila najvplivnejša republika v SFRJ Srbija z deležem v skupnem BDP, manjšim le za 8 % od povprečja na prebivalca

Danes lahko podoživimo razumevanje in percepcijo stvarnosti takratnega časa prebivalcev Republike Slovenije tudi z rezultati raziskav javnega mnenja v takratnem obdobju (Toš, 1999, SMJ 90/2). Večina prebivalcev Republike Slovenije je menila, da živijo slabše kot so pred petimi leti, da se socialne razlike v skupni državi poglobljajo in da bi morali ob prestrukturiranju gospodarstva najprej odpustiti delavce iz drugih republik. Ta odgovor je že odraz porajajočega se vseslovenskega nacionalizma. Nestrpnost Slovencev kažejo tudi odgovori v anketnem poizvedovanju o oblikovanju politike podeljevanja državljanstva RS. Zlasti so nestrpni do Srbov. Večina vprašanih (več kot polovica opredeljenih) je menila, da Srb, ki ima slovensko državljanstvo in živi v RS, ne sme imeti še srbskega. Slovenci, ki živijo v tujini, so izvzeti in imajo lahko dvojno državljanstvo. Na vprašanje odnosov med pripadniki različnih narodov je večina menila, da so v Jugoslaviji odnosi slabi in so se počutili ogroženi. Od tujcev, zlasti od prišlekov iz drugih republik, bi morali zahtevati popolno asimilacijo (uporaba slovenskega jezika, prevzem kulture itn.), skupine novih priseljencev, ki iščejo delo, ali politične begunce pa bi morali zavrniti.

V raziskavi o nacionalni varnosti (Toš, 1999, SJM 90/3) je zaznati, da prebivalcev RS ni skrbela JLA, saj so menili, da jih najbolj ogroža uničenje okolja, slabo gospodarjenje in zaostajanje v razvoju. Ocena možnosti intervencije JLA v Sloveniji je bila zaznana kot slaba oziroma majhna ali da celo ne obstaja. Večinsko mnenje (kar 60 %) v obdobju pred osamosvojitvijo je bilo za ukinitve vojske oziroma za demilitarizacijo Slovenije in krepitev Civilne zaščite. Odgovor na vprašanje, komu bi pripisali največjo vlogo pri ohranjanju suverenosti in neodvisnosti Slovenije v prihodnje, pa so v velikem odstotku izbrali odgovor – državljanom Slovenije.

V raziskavi javnega mnenja (februar 1990) je napovedalo udeležbo na morebitnem plebiscitu 77 % anketiranih, plebiscita, ki je bil 26. decembra 1990, pa se je udeležilo 93 % upravičencev (državljanov RS). Z 88,5 % glasov so izglasovali samostojno in neodvisno Slovenijo. Tako so se udeležili vsi politični napori.

Razumevanje razmer in presoja stanja okolja

Pod površjem odkrivamo prisotne strukturne in simbolične vidike morebitnega prihajajočega konflikta in močno voljo po spremembi v Republiki Sloveniji. S politično-sociološko zgodovinsko analizo bi lahko odkrivali tudi globlje dejanske ali namišljene spomine na pretekle zamere in krivice, ki so oblikovale stereotipe in odnose v družbi SFRJ. Strukturni dejavniki so namreč temeljni vzroki in povzročajo ločevanje (polarizacijo) med skupinami po družbenoekonomski, kulturni in politični liniji. Politične elite so ključni akterji, ki začenjajo mobilizirati kolektivno nezadovoljstvo. V SFRJ so politične elite najprej sprožile politično krizo, sledila ji je faza konfrontacije in polarizacije (stanje latentnega konflikta), ki je s sistematično uporabo nasilja za dosego cilja prerasla najprej v oborožen konflikt ter ne nazadnje v vojno.

Oblikovanje struktur splošnega ljudskega odpora in Teritorialne obrambe je bila zamisel, ki je postopoma s kakovostnimi usposabljanji in vajami ter ne nazadnje z reorganizacijo TO oblikovala zmogljivosti za zaščito interesov in nacionalne varnosti oziroma zmogljivosti za oblikovanje stabilnosti okolja tako pred notranjo kot zunanjo grožnjo. V zavesti ljudi oboroženo silo in njene podporne strukture predstavljajo

Jugoslavije, na drugem mestu je bila Hrvaška s 27 % višjim BDP od povprečja v Jugoslaviji, Slovenija s 101 % višjim BDP je bila šele na petem mestu za Makedonijo, ki je imela za 36 % nižji BDP, in Črna gora z 28 % nižjim deležem BDP na prebivalca Jugoslavije. Bosna in Hercegovina se je izkazala kot tretje rangirana republika po indeksu moči s kar 32 % nižjim BDP od povprečja na prebivalca Jugoslavije. Skratka, razpad socialistične Jugoslavije ni nujno rezultat gospodarske krize, vendar stanje gospodarstva pojasnjuje kontekst razpada.

razvite zmogljivosti državljanov (vojaški obvezniki – za obrambo usposobljeni državljani – državljani v uniformi), ki so motivirani za zaščito (za zagotavljanje, razvijanje in ohranjanje) in varnost svoje politične in ekonomske identitete.

V obdobju osamosvajanja so te zmogljivosti pri oblikovanju razmer in pogojev za razrešitev konflikta in krize odigrale eno izmed ključnih vlog. Zmogljivost TO in drugih obrambnih struktur je oblikovala in jo podpirala oblikovana družbena struktura s prebivalstvom in razvitimi institucijami, podprta s kombinacijo dediščine zgodovinske, politične, vojaške, socialne, kulturne in gospodarske dinamike skozi prostor in čas.

Za celovito analizo bi morali identificirati in obravnavati več elementov in dejavnikov, vendar predstavljen obseg analize stanja zadostuje za temeljni oris okolja za študijo primera. Če k temu dodamo pregled okoliščin in kronologijo dogodkov, vojaško analizo terena in vpliv izraženih zmogljivosti okoliščin, v katerih je neka aktivnost ali akcija potekala, lahko izvedemo identifikacijo kritičnih zmogljivosti in ključnih virov moči, ki so bili potrebni za doseganje cilja oziroma zelenega končnega stanja. Prepoznavanje okoliščin in kronologija dogodkov predstavljata opis procesov razvoja priprav in izvajanja oboroženega boja v njegovi konkretni zgodovinski obliki¹⁹. Edini cilj presoje zmogljivosti okolja je spoznati in razumeti vzroke in posledice, ki kažejo razmere na območju.

Primer razumevanja zmogljivosti okolja in virov moči v procesu osamosvajanja

V poglavju predstavljam razumevanje virov moči, kot so ga v postopku identifikacije dejavnikov zmogljivosti okolja razvili slušatelji na šolanju, z uporabo vojaškogeografske analize preteklih vojaških dogajanj in po metodi preučevanja neposrednega vojskopoličnega dogajanja²⁰.

Z metodo prepoznamo kritične zmogljivosti za doseganje izida oboroženega konflikta in poskušamo prepoznati vzročno-posledične povezave z vojaškimi aktivnostmi. Uporabljen je bil algoritem analize konflikta, s pomočjo katerega določamo pomembne strateške, operativne in taktične cilje za vpletene strani v konfliktu, odkrivamo zmogljivosti, ki so potrebne za doseganje cilja oziroma končnega stanja, in identificiramo vire ali nosilce moči, ki lahko izvedejo aktivnost in dosežejo zeleno končno stanje.

Namen predstavitve ni uveljavljanje ugotovitev ali presoja pravilnosti in strokovne zdržnosti, temveč informiranje ciljne javnosti o tem, kako razume te dogodke generacija, ki jih ni doživljala in ne pozna razmer osamosvajanja ter nanje ni emotivno, ideološko ali drugače vezana²¹.

---

19 Žabkar (2004, str. 79) opozarja, da je pri uporabi zgodovinske metode pomembno razumeti izhodišče in kontekst okoliščin izvajanja oboroženega boja, ki pa se ne sme obravnavati zunja okvira operacije, katere sestavni del je.

20 Razvijanje učnih metod je ena izmed nalog učiteljev Katedre vojaških ved, zlasti strokovni nosilcev predmetnih vsebin. Učitelji so zavezani k iskanju načinov uspešne izvedbe učnocijnega pouka in vključevanje sodobnih praks v učne vsebine. Pri obravnavi predmetne vsebine vojaška geografija in taktika sem z delom slušateljev in v omejeni obliki izvedel preverjanje uporabnosti algoritma presoje zmogljivosti prostora z zgodovinsko metodo na primeru osamosvajanja Slovenije. Ugotovil sem, da je metoda kritičnega mišljenja in uokvirjanja zgodovinskih dogodkov v kontekst spoznanj iz teorije vojskovanja primerna za uporabo pri pouku, saj omogoča lažje razumevanje operativnih dejavnikov prostora, ki ga navadno izvajamo v nekem tujem okolju, hkrati pa je vzbudila interes slušateljev za spoznavanje slovenske novejšje zgodovine.

21 Še več, je popolnoma nezainteresirana za spoznavanje in razumevanje tega obdobja novejšje zgodovine Slovencev skozi

Na podlagi splošnega pregleda virov so bili v procesu osamosvajanja RS identificirani strateški, operativni in taktični cilji vojaških akterjev.

Prepoznana strateška cilja Slovenije sta bila neodvisnost in suverenost Republike Slovenije ter delovanje nacionalne vladne strukture. Zaznani izhajajoči operativni cilji so bili za prvi strateški cilj: zagotovitev nadzora ozemlja RS in demonstracija zmogljivosti za nadzor ozemlja; za drugi strateški cilj: utrjevanje zaupanja v institucionalne strukture RS (kar je pogoj za mednarodno priznanje) in demonstracija moči obvladovanja zmogljivosti za nadzor ozemlja. Izraženi taktični cilji, ki so podpirali operativne cilje, so bili: izvajanje varovanja ključne infrastrukture in mej, onemogočanje delovanja JLA na ozemlju RS in izvajanja informacijskega bojevanja.

Taktične cilje so uresničevale predvsem enote UNZ – milica, enote TO in Urad za informiranje. Izražene kritične potrebe so bile: orožje in strelivo, mrežna struktura podpore, centralno vodenje aktivnosti, zunanja podpora, financiranje in kohezija delovanja. Zaznana kritična šibkost so bili obveščevalna dejavnost, vodenje in poveljevanje, kontrola medijev in oskrba. Visok cilj je bilo oblikovanje javnega mnenja (notranje in zunanje javnosti). Identificiran vir moči in ključna zmogljivost v danih razmerah so bili prebivalci – državljani in državljanke RS.

Analiza je oblikovala naslednja spoznanja: državljani in državljanke, bodisi neorganizirani ali organizirani v obrambnih in drugih strukturah, oboroženi ali neoboroženi, so pokazali in bili vir moči odločne demonstracije nadzora ozemlja RS. Pojav enotnosti sile državljanov RS je označen kot sinteza političnih, propagandnih, psiholoških, kulturnih aktivnosti tako politike kot civilne družbe in vključevanje vseh institucionalnih potencialov ter varnostnih organov, ne nazadnje tudi enot TO, v obliko organiziranega vsesplošnega in vseljidskega upora proti centralni oblasti v Beogradu za uveljavljanje svoje odločitve. Institucionalni organi so delovali skladno z navodili in pravili delovanja organov (predvsem je prepoznavno delovanje enot milice, carine ter enot TO). Pojavile so se oblike neoboroženega upiranja prebivalstva v obliki delovanja prostovoljcev in spontanega delovanja skupin državljanov, ki so izvajali različne aktivnosti. Ključni element za uspešno demonstracijo vsesplošnega upora in zagotovitve pozornosti mednarodne javnosti je imela informacijska dejavnost, ki je izrazila vse elemente organizirane, načrtovane in odlično vodene informacijsko-psihološke-propagandne dejavnosti in medijske vojne. Šestnajstdnevna vojna je tako rezultat državljanov in državljanek RS v aktivnostih deležnikov upora.

Kot strateška cilja političnega vodstva Jugoslavije so slušatelji opredelili uveljavljanje dejstva, da Slovenija je (ostaja) del SFRJ, in nujno oblikovanje politične volje za podporo vojaške rešitve krize (doseganje razglasitve izrednih razmer v SFRJ). Operativni cilji, ki podpirajo omenjena strateška cilja, so (prvi cilji): vzpostaviti nadzor nad prebivalstvom v RS z demonstracijo moči in ohraniti nadzor zunanje meje SFRJ; za drugi cilj: utrjevanje zaupanja v JLA (v SFRJ) in demonstracija zmogljivosti institucionalnih struktur SFRJ pri obvladovanju razmer (JLA je sebe imela za edino institucionalno zmogljivost, sposobno ohraniti SFRJ). Prepoznani taktični cilji JLA so: če je treba, zasesti mednarodne prehode SFRJ v RS s silo, odvrniti prebivalce RS od osamosvojitvenih idej in izvajati nadzor ter situacijsko zavedanje o procesih v državi – voditi mase v Jugoslaviji. Kritične potrebe za enote JLA so bile: mreža podpore, enotnost delovanja, zmogljivosti izvajanja

osebne in politično obarvane razlage zgodovinskih dogodkov po zgledu »Še pomnite tovariši«, »Pričevalci« in »Spomini« z enostranskim pripisovanjem zaslug zdaj enemu, zdaj drugemu akterju ali politični opciji, posamezni skupini ali celo posamezniku, kar je, po mojem mnenju, tudi neproduktiven način sidranja teh dogodkov v zgodovinski spomin Slovencev v tretjem tisočletju.

premikov in transporta, kontrola medijev in oskrba, kot kritično šibkost pa so pri JLA izrazili funkcijo poveljevanja in kontrole, moralo enot in nizka voljo (nepripravljenost) za bojevanje. Visoke cilje delovanja JLA so predstavljali prebivalci SFRJ in oblikovanje javnega mnenja, ki pa ni imelo vira moči zunaj strukture JLA in ne zmogljivosti znotraj strukture JLA – tj. volje in podpore ljudi.

Analiza je oblikovala spoznanja, da so zvezne oblasti hotele uveljaviti taktični cilj – nadzor zunanjih mej SFRJ (zagotovitev nadzora na mejnih prehodih) –, ob pomoči carinskih organov, ki bi zavarovali in prevzeli mejne prehode. Na zavarovanje mej so napotili enote JLA, ki pa pri poskusu zasedbe mejnih prehodov SFRJ niso izvajale postopkov po pravilih delovanja enot v boju (bojnih delovanjih), prav tako slušatelji iz pričevanj in opisov niso identificirali kakšnega formiranja bojnega razporeda ali razvoja enot JLA, ki bi lahko naznačili delovanje kot obliko napadnega delovanja. Oboroženi spopadi so bili omejeni na območja barikad oziroma mesta oviranja premikov enot JLA, ko si je enota, ki je nanjo naletela, poskušala z ognjem utreti pot naprej (izvesti preboj barikade) oziroma ko je izvajala manever in varovala lastne sile z ognjem.

Glede na razsežnost konflikta so konflikt (po tipologiji Heidelbergškega inštituta: Heidelberg Institute for International Conflict Research – HIIK) označili za medetnični konflikt, ki temelji na identiteti. Glavni vzrok razlik in nesoglasij med skupinami je v razlikovanju med »nami« in »njimi«. Po kategorizaciji ciljev akterjev je šlo za regionalni konflikt – nasilje med etnično skupino in centralno oblastjo. Etnična skupina je geografsko in kulturno ločena od vladajoče večine in njen cilj je samostojnost ali odcepitev, vzrok pa boj za oblast ali nadzor nad viri. Po naravi spora je bil to notranji spor in konflikt nizke intenzivnosti, ki je iz spora prek krize brez elementov nasilja prerasel v oboroženi spopad.

Z uporabo spoznanj iz teorije vojskovanja so na podlagi analize slušatelji potrdili spoznanja:

- da obstajajo trije bistveni dejavniki vojaške sile: oborožene sile, enota politične in ekonomske akcije (dežela) in zavezniki;
- da koncept obrambe v vsaki družbi izhaja iz njene zmogljivosti – gospodarske in družbene strukture (kar je na področju vojne večšine zasluga družbenega stanja in razmer, idej oziroma je odsev družbenozgodovinskih razmer in okoliščin);
- da za razmerje moči veljata dve nasprotujoči si načeli – številčna premoč in relativno razmerje moči;
- da za uresničevanje premoči vojaška moč ni odločilni dejavnik;
- da je človek poglavitni dejavnik okolja – oboroženega boja in odpora;
- da je enotnost oboroženih sil in ljudstva prvi pogoj za funkcioniranje in delovanje sistema splošne obrambe (izpostavljen primer Gornje Radgone);
- da v spopadu vojna tehnika z voljo ljudi ne more odločati o izidu vojne (izid izhaja iz ciljev vojne);
- spopad nizke intenzivnosti je politično-vojaški spopad omejenega obsega za doseganje političnih, družbenih, gospodarskih in psiholoških ciljev in je oblika nekonvencionalne vojne (omejena uporaba oboroženih sil).

Opisan postopek integriranja študija primera razumevanja zmogljivosti okolja in virov procesa osamosvajanja s spoznanji iz vojaške teorije je mogoče razširiti tudi na proučevanje defenzivnega hibridnega delovanja, ki je vse drugo, le odkrit neposredni vojaški spopad ne (konvencionalno bojevanje). Hibridno vojskovanje je delovanje politike za zagotavljanje končnih ciljev pretežno z nevojaškimi sredstvi. Vojaška sredstva se v hibridnem vojskovanju uporabljajo le za zavarovanje uporabljenih nevojaških sredstev.

Vsaka načrtovana in izvedena aktivnost v hibridni vojni mora imeti učinek na doseganje cilja, zato je tako zahtevna in težko prepoznavna kot vojna aktivnost. In če apliciram na osamosvojitvene aktivnosti, s stališča hibridne vojne to pomeni, da je politika načrtovala, angažirala in vodila vsa nevojaška sredstva za odcepitev od vladajoče večine v končni cilj: samostojnost politične in ekonomske enote. Oborožena sila je varovala te aktivnosti in vire moči (varovanje institucij in mejnih prehodov).

Sklep

Skladno s predstavljenim postopkom priprave študija primera je treba pripraviti še pregled postopkov enot TO v konkretni obliki od sprejema in izdaje povelj, načina organiziranja sil in izvedbe taktičnih postopkov s pojasnili razlogov za takšno odločitev, ki je bila sprejeta, z opisi dejavnikov v prostoru in času, ki so vplivali nanjo, vodenje boja in njegov izid. Samo tako lahko oblikujemo študijo primera male taktike, uporabno za usposabljanje častnikov SV in za študijo primera oboroženega boja v okviru operacije in konteksta okoliščin, ki so pripeljale do nje. Potrebujemo analize in opise ukrepov pomembnih poveljnikov, ki so sprejemali odločitve in vodili aktivnosti, kar je pomembno za razumevanje bitk in sprejetih odločitev. V učnem procesu je vključevanje spoznanj in razumevanje s pomočjo študije primera ključnega pomena za učenje iz izkušnje, vendar le, če so izkušnje in spoznanja iz preteklosti povezane z uveljavljenimi teorijami in razumevanji definicij ter aktualnimi izrazi.

Način spominjanja na vojno s postavljanjem pomnikov, ki so postali bolj ali manj le občasna zbirališča »aktivnih« veterancev ob obletnicah dogodkov in kulisa, v manjši meri državiških in v večji meri lokalnih političnih oblik proslav, je za širšo javnost, predvsem za mlajše generacije, nezanimiv. Grki so imeli še kako prav, da so postavljali lesene pomnike. Ponovno ugotavljamo, da nismo znali in še vedno ne znamo primerno zainteresirati ciljne javnosti. Ne uporabljamo pravega pristopa in ne pravih besed. Dejstvo je, da poplava pričevanj, »belih knjig«, zbornikov, ki izpričujejo le osebno in eno resnico, ali pa to prilagajajo stališčem ene ali druge veteranske ali kake druge organizacije, ne koristi nikomur. Zato je zadnji čas, da primerno in stvarno ter podkrepjeno z dokumentarnim gradivom ovrednotimo vse naše napore in aktivnosti. Zato pozivamo k sodelovanju in dokumentiranju resnice, kako smo kaj počeli – brez olepševanj, ter k prostemu dostopu dokumentarnega gradiva, ki je v osebni lasti in bi lahko zgodovinarjem in drugim raziskovalcem osamosvajanja pomagalo pojasniti vzroke in posledice skozi teorijo vojskovanja.

Ne glede na to, da je Republika Slovenija našla zaveznike v okviru Evroatlantskega zavezništva in bo v prihodnje – če bo treba – »baje« vse drugače, bi zaradi zadnje izkušnje morali ohranjati in vzdrževati tiste zmogljivosti okolja, ki so ključne za ohranitev naše bitnosti.

Literatura

- Bratun, Zvonimir, 2000. Vojaška geografija v Sloveniji. Dela 15. Ljubljana: MORS in Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani.
- Cigler, Mirko. 2016. Hibridna varnost. V Marjan Malešič (ur.). Konvencionalna in hibridna varnost, vzorci (dis)kontinuitete. Ljubljana: FDV.
- Conduct of the Staff Ride, Developed by Tactics Division, Amphibious Warfare School, Quantico, VA 22134. <https://www.nps.gov/ande/planyourvisit/upload/Conductofthestaffride.pdf> (junij 2016).
- Habulin, Tomislav, 2011. Aktivnost pomurske milice v vojni za Slovenijo Diplomsko delo, <https://sites.google.com/site/kvalitativnametodologija/kvalitativna-metodologija/studija-primera> (oktober 2016).
- Horvat, Mladen, 2011. Vzhodnoštajerska pokrajina. V Kladnik, Tomaž in drugi. Vojaška obramba Slovenije 1990-1991. Ljubljana: Defensor, str. 397–433.
- Horvat, Mladen, 2015. Teritorialna obramba Vzhodnoštajerske pokrajine (7. PŠTO) v vojni za Slovenijo 1991. Magistrsko delo. Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru: oddelek za zgodovino.
- Jelušič, Ljubica, 1999. Dopolnilna, kompetitivna ali samostojna vojaška sila: viri legitimnosti Teritorialne obrambe Slovenije. Vojstvo. 99-6. Str. 55–63.
- Korpič - Horvat, Etelka, 1992. Zaposlovanje in deagrarizacija pomurskega prebivalstva. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Kunaver, Jurij. 2000. Vojaška geografija v Sloveniji, med preteklostjo in prihodnostjo. V Bratun, Zvonimir (ur.). Vojaška geografija v Sloveniji. Dela 15. Ljubljana: MORS in Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani, str. 25–32.
- Markovič, Zvezdan, 2011. Jugoslovanska ljudska armada – predstavitev nasprotne strani. V Kladnik, Tomaž in drugi. Vojaška obramba Slovenije 1990-1991. Ljubljana: Defensor, str. 491–523.
- Mesec, Blaž, 1998. Študija primera v socialnem delu (študijsko gradivo). <https://sites.google.com/site/kvalitativnametodologija/kvalitativna-metodologija/studija-primera> (oktober 2016)
- Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodinjstev v Republiki Sloveniji v letu 1991 (rezultati raziskovanj). Št. 617, leto 1994. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za statistiko.
- Smodiš, Ivan, 2015. Organizacija in delovanje Manevske strukture narodne zaščite v Pomurju. V Alojz Šteiner (ur.). Vloga TO Pomurja v procesu osamosvajanja. Lendava: Arma, str. 72–85.
- Toš, Niko (ur.), 1999. Vrednote v prehodu II: Slovensko javno mnenje 1990-1998. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede in Center za raziskovanje javnega menja.
- Vreg, France. 1991. Varstvo nacionalne identitete, suverenosti in državnosti. V Anton Grizold (ur.). Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, str. 116–129.
- Žabkar, Anton, 2004. Marsova dediščina. Ljubljana: Fakulteta za družbe

DELOVANJE ZBIRNIH CENTROV ZA PREBEGLE PRIPADNIKE JLA V VZHODNOŠTAJERSKI POKRAJINI

ACTIVITIES OF THE RECEPTION CENTRES FOR YUGOSLAV ARMY DEFECTORS IN VZHODNOŠTAJERSKA REGION

Povzetek

V prispevku nameravam poleg opisa razlogov za nastanek in delovanja zbirnih centrov izpostaviti tudi nekatere težave, ki so se pojavljale: precej večje število nastanjenih oseb od pričakovanj, ker je na stran TO prestopilo tudi nepričakovano veliko Neslovencev (vprašanje motiva), poleg tega pa so vanje nameščali tudi pobegle vojake iz drugih republik, ki niso imeli namena preiti na stran TO. Tem je bilo treba poleg oskrbe zagotoviti tudi stik s sorodniki in organizirati prevoz domov ali v tujino. Kot težava se je izkazala tudi na pogled povsem banalna zadeva, da ženskam ni bilo mogoče zagotoviti ločene namestitve.

Abstract

This article describes both the reasons for the creation of the reception centres and their work, and the main problems that appeared during their existence. The number of people allocated to the centres was much larger than anticipated, because not only did many non-Slovenes defect to the Territorial Defence (for many different reasons), but the centres also accepted Yugoslav Army deserters from other Republics (who had no intention of joining the Territorial Defence). All of them had to be provided for, their relatives notified and transport to their homes (or abroad) organized. Besides other problems, there was also the seemingly trivial aspect that nobody paid attention to ensuring separate quarters for women.

MLADEN HORVAT

Mag. Mladen Horvat je kustos Vojaškega muzeja Slovenske vojske in skrbnik zbirke pečatov ter štampiljk ter vojaške opreme. Raziskovalno se ukvarja s problematiko poteka vojne za Slovenijo v Vzhodnoštajerski pokrajini.

Ključne besede

Zbirni centri, načrt Jezero, Teritorialna obramba, 7. PŠTO Vzhodnoštajerske pokrajine, prebežniki JLA

Key words

Reception centres, Plan Jezero (Lake), Territorial Defence, 7th Vzhodnoštajerska regional headquarters of Territorial Defence, Yugoslav People's Army defectors.

Uvod

Med pripravami za osamosvojitve Slovenije so slovenske oblastne strukture med drugim izvedle tudi oceno stanja in pripravljenosti morebitnega nasprotnika, torej Jugoslovanske ljudske armade (JLA). Na podlagi tako zbranih podatkov so že pred izbruhom spopada upravičeno domnevale, da velik del pripadnikov JLA ne bo želel sodelovati v morebitni agresiji, posebno tisti slovenske narodnosti, ki bodo namesto tega raje prestopili v vrste Teritorialne obrambe (TO).

Tako je nastal načrt, da TO za vse pripadnike JLA, ki bi prestopili na slovensko stran, organizira posebne zbirne centre. Ker se takrat še ni vedelo, kako se bo proces osamosvajanja končal, je bilo treba resno računati na odziv JLA, ki bi na to seveda gledala kot na dezerterstvo in izdajo in je bila po ocenah tedaj še vedno zmožna izvajati ukrepe na terenu. Osnovni namen centrov je bil zavarovati prestopnike pred privedbo in kazenskim pregonom armade.

Akti in ukazi za ustanovitev centrov

Republiški sekretariat za ljudsko obrambo (RSLO) je 10. junija 1991 izdal *Navodilo za sprejem vojakov, gojencev, aktivnih vojaških oseb in civilnih oseb ter vojakov po pogodbi iz JLA*. V njem so bile opredeljene obveznosti ustanavljanja centrov, splošne naloge in odgovornosti ter postopki za vrnitev iz JLA in prestop v TO:

- Zglasitev na upravnem organu za obrambne zadeve (UOLO), ki jih je napotil na služenje v JLA oziroma izjemoma na najbližjem upravnem organu za obrambo na ozemlju Slovenije. Ti organi so bili dolžni izvajati sprejem tudi zunaj delovnega časa.
- Aktivne vojaške osebe, civilne osebe v službi pri JLA in vojaki po pogodbi so se po podpisu izjave o prestopu napotili v službo v TO na območju tistega pokrajinskega štaba TO (PŠTO), v katerem so se javili. Ob tem so zadržali vse v JLA pridobljene statusne in socialne pravice.
- Nabornikom, ki so v JLA odslužili več kot sedem mesecev, so zaključili vojaško knjižnico obveznikov in jih prevedli v rezervno sestavo TO, tisti, ki so služili manj, pa bi manjkajoči čas morali odslužiti na usposabljanju v TO v zbirnih centrih. Tistim, ki bi prišli brez vojaških dokumentov, se izdajo nove vojaške in zdravstvene knjižice.
- Gojencem vojaških šol se je priznal uspešno končan letnik, če so opravili večino šolskih obveznosti za tekoče leto, dobili pa so tudi možnost prevedbe v aktivni sestav TO glede na čin.
- Upravni organi so poskrbeli za varno napotitev prestopnikov do javk na ozemlju tistih območnih štabov TO (Obm ŠTO), v katerih so bili, za pot od javk do zbirnih centrov pa so bili zadolženi območni štabi, in sicer dvakrat na dan, ob času, ki so ga sami določili.
- Upravni organi za obrambo so bili dolžni skrbeti tudi za evidenco sprejetih in hrambo njihovih civilnih oblačil.
- V zbirnih centrih so ugotovili VED (vojaška evidenčna dolžnost) napoteni in na podlagi tega formirali vojne enote, ki so jih, če je bilo treba, lahko razporedili tudi v druge območne ali pokrajinske štabe, vendar so morali o tem obvestiti tiste občinske upravne organe za obrambo, ki so vodili evidence

vojakov.

- Za vojake z VED, ki jih TO ne bi rabila, je bilo treba organizirati osnovno dopolnilno usposabljanje in jim določiti dopolnilno VED, skladno s potrebami TO.
- Republiški štab TO (RŠTO) je določil enotne osnove za delo, zaščito, disciplino, higieno in program dopolnilnega usposabljanja, pokrajinski štabi pa so jih morali nato podrobno razčleniti (RSLO, št. 801/305, z dne 10. 6. 1991).

Na podlagi tega navodila so nato območni štabi TO v Vzhodnoštajerski pokrajini od poveljnika 7. PŠTO že 14. junija prejeli *Ukaz za izdelavo načrta za formiranje zbirnih centrov in Povelje za formiranje zbirnih centrov na področju VŠP*.

Vsi območni štabi po pokrajini so morajo ustanoviti po en center, dostop pa organizirati prek sistema javk. Lokacije centrov in javk so morale biti tajne, z njimi so bili seznanjeni le upravni organi za obrambne zadeve. V načrtih so morali tudi opredeliti način in čas sprejemanja oseb in jih uskladiti z UOLO (7. PŠTO Maribor, št. LO VTSZ-804-03/143, z dne 14. 6. 1991).

V 7. PŠTO so ocenjevali, da bo vojaški rok v zbirnih centrih na njihovem območju moralo odslužiti kakih 700 slovenskih vojakov JLA, ki so bili v njej manj kot sedem mesecev. Število aktivnih vojaških oseb, gojencev ali civilnih oseb, ki bi želele prestopiti na stran TO, naj bi znašalo kakih 500 do 700.

Razrez po območnih štabih je bil:

- 71. Obm ŠTO (Maribor): 500–600 oseb.
- 73. Obm ŠTO (Ljutomer): 100–150 oseb.
- 75. Obm ŠTO (Murska Sobota): 250–300 oseb.
- 77. Obm ŠTO (Ptuj): 200–250 oseb.
- 79. Obm ŠTO (Slovenska Bistrica): 100–150 oseb.

Največje zanimanje za odhod v zbirne centre je bilo pričakovati v tistih občinah, v katerih so bile vojašnice, ne glede na kraj prebivališča vojaških obveznikov (izvod št. 4, 7. PŠTO Maribor, št. LO DT 19/91, z dne 14. 6. 1991).

Pri prijavi v zbirne centre so upoštevali še dodatne dejavnike: možnost, da bi del vojaških obveznikov preprosto odšel v tujino ali se skrival kje po Sloveniji, brez prijave na UOLO; da bo del poklicnih pripadnikov JLA sicer izstopil, ne bodo pa se pridružili TO, temveč bodo raje čakali na razplet dogodkov; velika verjetnost, da bodo JLA začeli množično zapuščati tudi vojaki hrvaške, albanske in makedonske narodnosti, ki bodo mimo UOLO poskušali navezati stik neposredno s TO (prav tam).

Od JLA so v začetku pričakovali predvsem grožnje s sankcijami in fizično onemogočanje odhodov iz vojašnic. Medtem bi varnostni organi nadzorovali sedeže organov za obrambo in poskušali odkriti lokacije javk in zbirnih centrov. V tem primeru bi lahko prišlo do poskusa zasedbe slednjih, za kar bi bile angažirane enote vojaške policije, ki pa je bila za izvedbo tega sama po sebi prešibka. Okrepiti bi jo morali z lojalnimi vojaškimi obvezniki in silami, pripeljanimi iz drugih republik, kar bi pomenilo od 1000 do 2000 ljudi. V primeru napada na javke in sedeže UOLO bi armada verjetno uporabila sile moči okrepljenega voda, vključno z oklepnimi transporterji, ob napadu na centre pa četo ali celo bataljon, z uporabo tankov in topništva, skupaj med 15 in 30 tanki, 25 transporterjev in 12 samohodnih topov. Hkratni napad na odkrite centre in javke je bil ocenjen kot malo verjeten, realnejša možnost je bila napad na enega, največ do treh objektov. Drugače bi bilo v primeru, če bi poskušali onemogočiti delo UOLO. Takrat je bilo pričakovati

njihovo hkratno zavzetje v vseh občinskih središčih (prav tam).

RSLO je 26. junija 1991 nato izdal še *Javni poziv starešinam in drugim vojaškim osebam v Jugoslovanski armadi*, v katerem je izpostavil, da procesa osamosvajanja ni mogoče zadržati, vendar pa je Republika Slovenija vsa sporna vprašanja pripravljena reševati sporazumno in z dogovorom. Oficirje JLA so pozvali, naj ne sodelujejo v nasilnih ukrepih, za katere ni nobene pravne utemeljitve, povzročajo pa le nepotreben konflikt. Vsem, ki bi prešli na stran Teritorialne obrambe, so ponovno zagotovili, da bodo ohranili vse pridobljene statusne in socialne pravice, ki so jih imeli do tedaj (RSLO, brez številke).

Naloge območnih štabov pri vzpostavitvi centrov

Pripraviti so morali lastne načrte, kar je moralo biti izvedeno do 20. junija. V njih je moralo biti opredeljeno:

- izbira lokacije na tajnih in varovanih krajih,
- usklajevanje aktivnosti z UOLO, milico in Varnostno informativno službo (VIS),
- priprava dokumentacije (povelje za vzpostavitev in delovanje zbirnih centrov),
- slednje je vsebovalo:
  - karto javk in smeri prevozov,
  - navodilo za delo učne čete,
  - pregled personalne sestave zbirnega centra,
  - načrt zaledne zagotovitve (intendantska preskrba, saniteta, tehnična oskrba, zagotovitev prometnih sredstev, zahtevki izvršnim svetom občin za zagotavljanje nastanitvenih kapacitet),
  - načrt zavarovanja in obrambe zbirnih centrov, javk in premikov,
  - načrt premeščanja centrov na rezervne lokacije, v primeru kompromitiranja tajnosti,
  - načrt zavarovanja in obrambe rezervnih lokacij,
  - navodilo za organizacijo notranje službe (navodilo o pravilu službe, dnevni raspored časa, knjiga dnevnih povelj, raportna knjiga, knjiga javljanja, evidenčna knjiga oseb v priporu),
  - navodilo za organizacijo usposabljanja,
  - navodilo za delo organov varnosti (izdelal PŠTO),
  - načrt obveščevalne zagotovitve,
  - dokumenti za zveze,
  - dokumenti za zaščito prenosa podatkov,
- (7. PŠTO Maribor, št. LO VTSZ-804-03/143, z dne 14. 6. 1991).

Organiziranost centrov

Vsak zbirni center je moral vzpostaviti od dve do tri javke, označene s kodnimi imeni, poleg tega pa še po eno posebno javko, kamor so se pošiljale osebe, ki so zapuščale centre. Prezem oseb se je izvajal dvakrat na dan, vsakokrat ob različnih urah, ki jih je predhodno določil območni štab TO. Njihovo premeščanje v centre se je navadno izvajalo s prevoznimi sredstvi, v primeru potreb pa z vodenjem po skrivnih poteh

(izvod št. 4, 7. PŠTO Maribor, št. LO DT 19/91, z dne 14. 6. 1991).

V poveljstvu zbirnih centrov so bili razporejeni starešine stalne sestave iz območnih štabov, ki so skrbeli predvsem za koordinacijo med centri in štabi, ter iz poveljstev enot, ki so bile po reorganizaciji predvidene za razformiranje. Poveljstva so skrbeli za realizacijo sprejema in varnostnega preverjanja oseb, njihovo nastanitev, zavarovanje centrov in javk, red in disciplino, protipožarno zaščito in zdravstveno oskrbo ter izvajanje usposabljanja. Preostalo osebje so v glavnem sestavljali pripadniki učnih čet TO. Vanje so lahko vključevali tudi vojaške osebe, ki so v JLA opravljale naloge usposabljanja, če so predhodno podpisale izjavo o lojalnosti Republiki Sloveniji (prav tam).

V centrih so se formirale vojne in učne enote. V vojne so vključili starešine in tiste vojaške obveznike, ki so končali predviden program usposabljanja, bodisi v JLA ali že v učni enoti zbirnega centra. Formacijo vojnih enot v centrih je določil območni štab TO na podlagi usmeritev PŠTO. Uporabljale so se predvsem za zavarovanje centrov, če je bilo treba, pa so jih lahko poslali tudi v druge enote ali štabe TO (prav tam).

Za razporejanje aktivnih vojaških oseb je skrbel ekipa, ki jo je organiziral PŠTO v sestavi svojega organizacijsko-mobilizacijskega in personalnega odseka, razporejali pa so se na podlagi potreb in usmeritev RSLO in RŠTO (prav tam).

Učne enote so imele formacije, predvidene za pehotno učno četo (od 2 do 6 učnih vodov). Če je bilo število v center sprejetih vojaških obveznikov večje, pa so se, če je bilo treba, formirali učni bataljoni (od 2 do 3 učne čete). Čete so bile formirane po rodovih in službah ter specialnostih skladno z VED in ob upoštevanju dejanske stopnje usposobljenosti njihovih pripadnikov (prav tam).

Poleg tega so bile po centrih oblikovane tudi posebne učne skupine za prostovoljce, ki so bili poslani vanje. Postopek sprejema zanje je bil enak kot za osebe, ki so zapustile JLA (prav tam).

Organizacija usposabljanja

Za slednje so bile organizirane pehotne učne čete, v katerih so izvajali osnovno (predvideno 40 dni ali manj, odvisno od predznanja) in dopolnilno usposabljanje (od 10 do 15 dni). Vojaški obvezniki so se začeli usposabljati po končanem varnostnem preverjanju, najpozneje pet dni po sprejemu v zbirni center. V tem času so ugotovili tudi že doseženo stopnjo njihove usposobljenosti (prav tam).

Osnovno usposabljanje so izvajali z obvezniki, ki tega niso končali v JLA, in s tistimi, ki jih je bilo treba preusposobiti, ker so imeli VED, ki jih TO ni potrebovala. Delilo se je na začetno, nadaljevalno in zaključno, odvisno od tega, kaj so vojaški obvezniki predhodno že izvedli.

Dopolnilno pa se je izvajalo v vojnih enotah po končanem osnovnem usposabljanju, da bi pridobili posamezne vojaške specialnosti (prav tam).

Usposabljanje se je izvajalo v okviru 11 predmetov: moralna vzgoja, osnove obrambe in družbene samozaščite, pehotna oborožitev (s streljanjem), taktika, inženirstvo, RKBO-zavarovanje, saniteta, zveze, postrojitelvena pravila, splošni vojni predpisi in telesna vzgoja (prav tam).

Zaledna zagotovitev

Lokacije zbirnih centrov so kot osnovni pogoj morale imeti zadostne nastanitvene kapacitete ter ustrezne pogoje za bivanje in delo. Posebno pozornost so namenili izboru in pripravi objektov za osebno higieno in sanitarijam. Vsaj enkrat na teden sta morala biti omogočena kopanje in menjava perila. Za nadzor nad ustreznostjo higienskih razmer je bila odgovorna zdravstvena služba, ki je izvajala tudi protiepidemiološke ukrepe in preventivne preglede, dajala prvo medicinsko pomoč in izvajala napotitve vojaških oseb v zdravstvene ustanove. Oskrbo s hrano je bilo treba prilagoditi možnostim (vsaj en topel obrok na dan) (prav tam).

Predvidene so bile tehnične delavnice za manjša popravila osebne oborožitve in motornih vozil. Sredstva, ki jih ni bilo mogoče popraviti v zbirnih centrih, so se dostavila v zaledni odsek PŠTO (prav tam). Motorna vozila in gorivo ter materialno zagotovitev procesa usposabljanja so v glavnem zagotavljali območni štabi TO iz lastnih sredstev na podlagi zahtev vodstva centrov, preostalo pa je zagotovil PŠTO ali občinski izvršni sveti (prav tam).

Varnostna in obveščevalna zagotovitev

Za obveščevalno pokritje centrov so skrbeli območni štabi TO v okviru svojih načrtov in službe za obveščevalno zagotovitev. Tako so zbirali podatke o aktivnostih in namerah enot JLA in gibanju njenih pripadnikov na svojem območju ter nadzorovali dogajanje okrog sedežev UOLO, javk in komunikacij. Pri zbiranju podatkov so se povezovali tudi s preverjenimi pripadniki armade, lokalnim prebivalstvom in milico (prav tam).

Neposredno varovanje zbirnih centrov so izvajale enote iz sestave območnih štabov, navadno jurišni odredi in vodi ter vojne enote centrov, skupaj v moči čete, varovanje širšega območja, vključno z javkami, pa enote v moči voda, navadno protidiverzantske (PDD), ki so patroljirale po okolici, izvajale zapore dostopa do centrov in skrbele za ukrepe maskiranja (prav tam).

Posebno pozornost so namenili tudi kemično-biološki obrambi. Prepovedano je bilo uporabljati nepregledano vodo in živila. Preglede so izvajali ob pomoči enot za dekontaminacijo, ki so jih angažirali občinski štabi Civilne zaščite. Od teh so nabavili tudi manjkajoča sredstva za osebno zaščito in prvo pomoč kontaminiranim (prav tam).

Komunikacijska zagotovitev

Osnovna komunikacija med zbirnimi centri in območnimi štabi je potekala po PTT-zvezah, radijske postaje pa so imeli v pripravljenosti (če so bile na voljo). Pošiljanje podatkov po teh kanalih je bilo šifrirano: na relaciji zbirni center–območni štab so potekali na podlagi posebej pripravljenih dokumentov, za komunikacijo s PŠTO pa na podlagi obstoječih s kodnim imenom HUM. Organizirana je bila tudi kurirska služba, ki je potovala med tajnimi postajami (prav tam).

Delovanje centrov

717. zbirni center Areh na Pohorju

Poveljnik: major Branko Gregorič.

Javke organizira Stanko Budja iz Uprave za obrambo v Rušah.

Prevoze opravlja Peter Marendič.

Učni bataljon, sestavljen iz dveh učnih čet s po šestimi učnimi vodi¹.

737. zbirni center Zgornji Ivanci

Zbirni center je bil specifičen, ker na območju pod njegovo pristojnostjo ni bilo vojašnic JLA. Edina izjema je bila karavla Gornja Radgona, kjer pa ni bilo Slovencev, zato tudi ni bilo nobenih prestopov v vrste TO.

V centru so bili tako nameščeni izključno pobegli in ujeti vojaki iz drugih republik. Najprej so 29. junija vanj nastanili deset pobeglih vojakov iz bojne skupine polkovnika Popova, ki so bili pred tem sprejeti v zdravstveni center. Vse so takoj preoblekli v civilna oblačila in jim dovolili prosto gibanje. Prehrano in higieno so jim zagotovili na enak način kot pripadnikom Učne čete (prhanje v hotelu, obroki pa iz radgonske podružnice Merkatorja) (ustno pričevanje Jožeta Makovca).

Po predaji karavle v Gornji Radgoni 2. julija je zbirni center prevzel še 42 ujetih vojakov (oficirje so namestili v Videm ob Ščavnici). Lokacija je bila naslednjega dne premeščena v zgradbo šole v Mali Nedelji. Tudi te ujetnike so preoblekli v civilna oblačila. Prehrano so zagotavljali v lokalni gostilni.

Po nekaj dneh so vsem omogočili navezavo stika s svojci prek Rdečega križa. Vseh 52 so nato z avtobusom odpeljali na Ptuj, kjer so jih že čakali sorodniki in jih odpeljali na domove po drugih republikah (isto).

Poveljnik centra je bil stotnik 1. razreda Milan Kuzmič, poveljnik Pehotne učne čete, namestnik pa Jož Makovec. Častnik za zveze je bil Bojan Jakopič, zdravnik pa Branko Avsec.

Učna četa je po navodilih PŠTO imela tri učne vode.

757. zbirni center

Do 20. junija je deloval v vasi Grad na Goričkem, nato pa so ga premestili v gasilski dom Kuštanovci, v katerem so bili boljši pogoji bivanja. V poveljstvu je bilo 14 častnikov in podčastnikov učne čete, ki bi po Ukazu za izdelavo načrta za formiranje zbirnih centrov (7. PŠTO Maribor, št. LO VTSZ-804-03/143, z dne 14. 6. 1991), morala imeti šest učnih vodov (po Mihalič, 2002, str. 27–28).

V praksi ni nikoli zaživel, ker so tiste, ki so nameravali prestopiti, takoj vključili v enote TO; častnike in podčastnike so uporabili tudi za inštruktorje, ki so usposabljali enote TO pred nalogami. Dezerterje in ujetnike pa so že od začetka nameščali v zbirne centre za vojne ujetnike (prav tam).

¹ Več podatkov mi do zdaj ni uspelo zbrati.

Tako je zbirni center za prebežnike v Kuštanovcih 28. junija prenehal delovati. Pehotno učno četo so premestili v prostore osnovne šole Bogojina, ki je sprejela večino ujetnikov, in v stavbo osnovne šole Puconci, da bi organizirali zbirne centre za vojne ujetnike. Zavarovanje so opravljali pripadniki krajevnih Narodne in Civilne zaščite pod vodstvom Slavka Jauka, oboroženi s puškami M-48. Že naslednjega dne, 29. junija, je bilo 21 slovenskih vojnih ujetnikov prepeljanih v dijaški dom v Murski Soboti, kjer so jih razporedili v enote TO. Zbirne centre za vojne ujetnike je nato po dogovoru s poveljnikom 75. območnega štaba TO 1. julija prevzela Uprava za notranje zadeve (prav tam, str. 73–76).

Pri tem je 75. območni štab TO s pridom izkoristili prav izkušnje, pridobljene pri formiranju zbirnega centra, saj med vojno ne od republiških organov ne od PŠTO ni dobil nobenih konkretnih navodil glede organizacije in upravljanja zbirnih centrov za vojne ujetnike (prav tam, str. 28, 74).

777. zbirni center Destrnik

Za lokacijo zbirnega centra je 77. območni štab TO izbral osnovno šolo ter kulturni in gasilski dom na Destrniku v občini Ptuj. Izbira je bila opravljena na podlagi odmaknjenosti od morebitnih smeri prodora JLA, ugodnosti za obrambo in možnosti hitrega umika globlje v Slovenske gorice, ter možnosti nastanitve in oskrbe do 250 ljudi. Rezervna lokacija je bila predvidena v Selcah (po Fišer, 2010, str. 123).

Rajoni javk so bili prilagojeni lokaciji centra, da je bil omogočen prikrit prihod pripadnikov JLA tako iz občine Ptuj kot iz Lenarta. Na ptujskem območju je delovala javka Pita v Dornavi, prihodi pa so se izvajali trikrat na dan: ob 8. uri v gasilski dom Dornava po smeri Ptuj–Rogoznica–Podvinci; ob 16. uri v gasilski dom Placinje v smeri Ptuj–Kicar–Pacinje; ob 21. uri pa po smeri Ptuj–Dornava–Žamenci v gasilski dom Žamenci. Na njej je deloval en pripadnik TO za sprejem oseb, trije so varovali javko, voznik s kombijem pa je skrbel za prevoze.

Javka v Gočovi na območju Lenarta je dobila me Pica, bila pa je v bistroju Maja. Prvi prihod ob 8. uri je bil po smeri Lenart–Senarska–Gočova; drugi ob 16. uri Lenart–Voličina–Biš–Gočova; ob 21. uri pa po smeri Lenart–Senarska–Drobtinci–Gočova. Moštvo je bilo v enaki sestavi kot pri prejšnji.

Kot posebna javka je bila vzpostavljena Jagrje-21 v Vidmu pri Ptuj, za primer, če bi posebne sile JLA povečale aktivnosti za preprečevanje pobegov. Bila je v lovskem domu Leskovec v Vareji, prihodi pa so se izvajali na smereh Ptuj–Turnišče–Videm–Vareja, Ptuj–Hajdina–Tržec–Videm–Vareja in Ptuj–Markovci–Šturmovci–Vareja. Tudi tu je bil nameščen en pripadnik TO za sprejem in trije za varovanje, za prevažanje pa sta bila angažirana dva voznika s kombijem (prav tam, str. 125; Povelje za formiranje zbirnega centra na območju občin Lenart in Ptuj, 77. območni štab TO Ptuj, brez številke in nedatirano).

Formacija poveljstva je predvidevala 27 delovnih mest, od tega 15 častnikov in 12 podčastnikov. Od tega je bilo v resnici popolnjenih le 13 častniških položajev, dolžnosti na njih pa so razen poveljniškega prevzeli rezervni častniki nekdanjega občinskega štaba TO Lenart. Osem jih je bilo častnikov z VED pehota: stotnik Aleksander Mencingar (operativni častnik za usposabljanje), stotnik Zdenko Simonič (operativa), Marjan Toš (moralno-psihološko delo), poročnik Stanislav Bratuša (obveščevalec), poročnik Silvo Kramberger in podporočnik Zvonko Bračič (varnostnika), podporočnik Dušan Toplak (personala), podporočnik Vinko Ješovnik, pomočnik za zaledje; eden z VED RKBO: poročnik Milan Breznik, eden z VED intendantca: podporočnik Ivan Omulec; eden z VED zdravnik: poročnik Aleksander Šošterič. Ker ni bilo na razpolago

nikogar z VED vezista, je funkcijo prevzel častnik z VED promet in transport podporočnik Igor Lempl, ki je bil sicer referent za tehniko. Mesto namestnika poveljnika in vsa podčastniška mesta so ostala nepopolnjena. Častnik iz stalne sestave 77. območnega štaba TO Ptuj, major J. Ekart, je bil postavljen na mesto poveljnika, a je pretežno opravljal funkcijo koordinatorja med centrom in območnim štabom² (Fišer, 2010, str. 121–122; Povelje za formiranje zbirnega centra na območju občin Lenart in Ptuj, 77. območni štab TO Ptuj, brez številke in nedatirano – priloga: Pregled personalne sestave zbirnega centra).

Usposabljanje je potekalo v pehotni učni četi s šestimi učnimi vodi. Skupaj je bilo načrtovanih 320 ur, od tega je bilo 24 ur moralno-psihološke vzgoje, 10 ur obrambe in družbene samozaščite, 70 ur pehotne oborožitve in streljanja, 92 ur taktične vzgoje, 35 ur inženirske vzgoje, 15 ur RKBO-zavarovanja, 12 ur sanitetne vzgoje, 10 ur sistemov zvez, 14 ur postrojitenih pravil, 16 ur splošnih vojnih predpisov, 18 ur telesne vzgoje (4 ure so ostale v rezervi).

Oblikovana je bila tudi posebna učna skupina, v katero so vključili 18 prostovoljcev, ki so prav tako morali skozi usposabljanje. Ti nad tem niso bili navdušeni, saj so menili, da bi morali biti vključeni v bojne enote, a je prevladala ocena, da za to niso bili usposobljeni (Fišer, 2010, str. 126).

Za varovanje širšega območja in rajonov javk je bil zadolžen 3. vod čete za PDD, težišče pa je bilo na smereh Ptuj–Janževski vrh–Destrnik, Lenart–Ločki vrh–Zasadi in Gomilci–Destrnik. Center so varovale enote 3. jurišnega odreda v moči ene čete. Vojaškim obveznikom na usposabljanju so takoj ob prihodu razdelili osebno oborožitev in bojni komplet streliva. Kar ni bilo podeljeno, se je hranilo kot rezerva. V celoti je center razpolagal s 5 pištolami, 10 avtomatskimi puškami, 10 polavtomatskimi puškami, 66 puškami M 48, 3 puškomitraljezi M 72, 2 puškomitraljezoma M 53 in 2 ročnima minometoma z 80 kumulativnimi izstrelki (prav tam, str. 129).

Ker je operativni častnik po opravljenem poveljniškem izvidovanju menil, da je center z eno samo lokacijo preveč izpostavljen, je poveljstvo 6. julija na 77. območni štab TO nasloвило predlog za selitev dela poveljstva s pehotno učno četo na lokacijo Grajenščak. Tamkajšnji srednješolski center je imel pogoje za nastanitev 50 ljudi (spalnice, sanitarije s toplo vodo, jedilnica, kletni prostori za zaklonišče, ugodne možnosti za varovanje itn.). Predlog je bil sprejet in tudi izveden (prav tam, str. 130).

Pri zaledni zagotovitvi se je center opiral na vire 77. območnega štaba TO in SO Ptuj. Intendanco sta zagotavljala TGA Kidričevo in čistilnica Frangež na Ptuj. Nastanjeni so dobivali tri tople obroke na dan, kohanje je bilo enkrat na teden. Poveljstvu so bili na razpolago tovorno vozilo, terensko vozilo in dva kombija, ki jih je zagotovil UOLO Ptuj; popravila so izvajali v delavnicah AGIS Ptuj. Dobro je bilo poskrbljeno tudi za zdravstveno oskrbo. Poleg zdravnika častnika so imeli tudi zobozdravnika in sanitetno vozilo, ki ju je zagotovil Zdravstveni dom Ptuj (prav tam, str. 126–127).

9. julija je v nadzor Zbirnega centra Destrnik prišel Pavle Vindišar iz RŠTO. Po tem, ko mu je vodstvo predstavilo delovanje centra, je opravil tudi razgovor z nameščenimi osebami. Po seznanitvi z razmerami je predlagal nekaj dodatnih ukrepov: okrepitev varovanja, odpust tistih obveznikov, ki so odslužili sedem mesecev, in njihov morebitni vpoklic v TO, angažiranje poklicnih pripadnikov JLA pri delu v centru in omogočanje stikov s svojci. Poskušal pa je tudi odgovoriti na težave, ki so mu jih izpostavili pripadniki vodstva (nenehno prisotnost na delovnem mestu v primerjavi z drugimi enotami TO) ter aktivni vojaški in civilni pripadniki JLA (razrešitev statusa, osebni dokumenti, lastnina, ki je ostala v kasarnah ...) (prav tam,

2 Dolžnost poveljnika je opravljal stotnik Mencingar.

str. 130–131).

Ko se je v drugi polovici julija dotok prestopov iz JLA ustavil, so se začeli postopki za postopno zaprtje centra. Najprej so premestili civilne osebe, ki so jih angažirali pri delu terenske kuhinje, že 17. julija pa je bila tudi večina častnikov in podčastnikov vključena v delo enot in štabov TO. Vse vojaške obveznike na usposabljanju, ki so imeli stalno prebivališče v občinah Ptuj in Lenart, so 23. julija preselili v 77. območni štab TO in jih vključili v delo straže, da bi tako odslužili preostali čas do sedmih mesecev. Tistim, ki so rok že odslužili, so pred oddajo zadolženega orožja in opreme ponudili možnost, da ostanejo v rezervi ali bivajo v objektih TO, če se niso počutili varne, nato pa so jih poslali domov. Enako možnost so dobili tudi preostali aktivni nekdanji pripadniki JLA. V času delovanja je bilo v centru 137 vojakov (39 Slovencev), 12 oficirjev in 17 podoficirjev, 28 civilnih oseb ter 18 prostovoljcev (prav tam, str. 132–133).

797. zbirni center Zgornje Prebukovje

V skladu z ukazom 7. PŠTO je 79. območni štab TO v ožji sestavi (poveljnik in načelnik štaba) opravil posvet o lokaciji, nato pa še izvidovanje na terenu. Časa je bilo zelo malo, saj je ukaz prišel 18. junija, do 21. junija pa je načrt moral biti usklajen s pristojnimi organi v občini (UOLO, milica). Že naslednjega dne, 19. junija, je prišel ukaz, da morajo biti vsi koordinacijski sestanki opravljeni do 20. junija (7. PŠTO Maribor, ukaz št. 804-03/147; 7. PŠTO Maribor, ukaz št. 804-03/156: Naloge v zvezi s koordinacijo z organi za NZ).

Poveljnik Strehar se je odločil za kmetijo Alojza Rihtarja v Zgornjem Prebukovju 28 na Pohorju, na odmaknjeni lokaciji, zunaj poti, kakih 1,5 kilometra od središča vasi. Pristop je bil mogoč iz smeri Slovenske Bistrice ali Zgornje Polskave. Iz Lastinje vasi do kraja vodi slepa pot, ob kateri stojita le dve domačiji. Prva, Zgornje Prebukovje 30, je bila zato predvidena za stražarsko lokacijo in rezervno mesto za kuhanje hrane, če bi bilo treba. Druga domačija, izbrana za lokacijo zbirnega centra, je imela tudi žago, zato je bilo na njej več poslopij, v katerih je bilo mogoče namestiti nekaj deset ljudi, in telefonsko povezavo. Lastnik je bil TO dobro znan in ocenjen kot popolnoma zanesljiv (pisno pričevanje majorja Branka Petana).

Kot osnovna javka za prihod v center je bila določena domačija Zgornje Prebukovje 16, ki je dobila kodno ime Jež. Za spremstvo prestopnikov do centra je skrbela celotna družina, ki je poznala okoliške pešpoti. Za identifikacijo prebežnikov so uporabljali potrdilo o plačilu 50 kg moke, ki ga je moral predložiti ob prihodu na javko. Za rezervni javki sta bili izbrani gostilna Jelen v Ogljenšaku in gostilna Srna v Šmartnem na Pohorju. Uporaba javk je bila predvidena le za primer, če bi prišlo do težjih bojnih razmer. Večina prebežnikov je bila tako pripeljana neposredno v center (isto).

Formalno poveljstvo zbirnega centra sta izmenično opravljala pripadnika stalne sestave 79. območnega štaba TO, major Stanislav Pegan in stotnik Miodrag Petrovič. Za organizacijo namestitve, stražarsko zavarovanje in program usposabljanja v treh učnih vodih pa je skrbela 34. pehotna učna četa. Štela je 25 pripadnikov, oboroženih s puškami M-48, ki so imeli na voljo tudi motorna vozila. Učna četa je bila v centru praktično ves čas, razen 27. in 28. junija do 15. ure. V tem času je bila zaradi ocene možnega delovanja enot JLA angažirana za obrambo ceste Slovenska Bistrica–Maribor (isto).

Za zagotavljanje tajnosti lokacije in varnosti prisotnih je v centru veljal zelo strog red. Prebežnikom so povedali, da jim bo v primeru poskusa nedovoljene oddaljitve straža streljala v hrbet. Telefon je bil zaklenjen, uporabljala pa sta ga lahko le poveljnik pehotne učne čete in pripadnik 79. območnega štaba TO (isto).

Čeprav je PŠTO zahteval, da mu območni štab TO dvakrat na dan poroča o številčnem stanju prebežnikov v centru (7. PŠTO Maribor, št. 2-804-03/248: Poročilo o stanju v zbirnih centrih, z dne 3. 7. 1991), je bilo to težko izvajati v povsem objektivni obliki. Vseh, ki so prebegnili, je bilo 126 (16 starešin, 83 vojakov, 27 civilnih oseb), vendar je velik del izmed njih, predvsem Slovenci, takoj dobil naloge v enotah in štabih TO, nekateri pa so po podpisu izjav o prestopu s starši odšli drugam, tako da za center sploh niso vedeli in nikoli niso bili nameščeni v njem. V zbirni center so tako v resnici namestili le tiste, ki še niso odslužili predvidenih sedmih mesecev in jim varnosti ni bilo mogoče zagotoviti drugače. Slednjih je bilo 1. julija, ko jih je bilo največ, 45 (pisno pričevanje majorja Branka Petana).

Zbirni center je bil razformiran 11. julija, ko je 34. pehotna učna četa dobila ukaz, da organizira sedemdnevni dopust 1/3 stalne sestave, preostali pa na lokaciji pripravijo in izvajajo program usposabljanja obveznikov, ki še niso zaključili sedemmesečnega vojnega roka (Ukaz poveljnika 79. območnega štaba TO, št. 804-03/35, z dne 11. 7. 1991). V času njegovega delovanja se je pojavilo tudi nekaj precejšnjih težav. Med njimi je bila največja pomanjkanje namestitvene opreme in oborožitve za prebežnike. Prvo so uspešno rešili z zvezami z lokalnimi podjetji, drugo pa je bilo večja težava, saj niso imeli dovolj orožja niti za 1200 vpoklicanih pripadnikov TO. Velika težava je bila tudi pomanjkanje sodelovanja z milico. TO je namreč vse podatke o lokaciji centra, javkah in načinu dostopa v zapečateni kuverti izročila komandirju Postaje milice Slovenska Bistrica, ki pa jih je po vojni v enakem stanju, torej neodprte, vrnil nazaj. Tako lahko sklepamo, da milica ni izvajala predvidenega nadzora širšega rajona, kar bi lahko zelo kompromitiralo varnost centra (pisno pričevanje majorja Branka Petana).

Sklep

Zbirni centri so večinoma upravičili poslanstvo in naloge, zaradi katerih so bili zamišljeni in ustanovljeni. Veliko Slovencev, ki so do tedaj službovali v nekdanji skupni armadi, se je namreč naenkrat znašlo v neprijetnem položaju. Na eni strani so se morali spoprijeti z možnostjo, da bi jih lastni rojaki začeli šteti za odpadnike, na drugi strani pa so bili izpostavljeni pritiskom in sumničanju dotedanjih kolegov. Zbirni centri so jim ponudili ne le fizično in pravno varstvo v negotovih razmerah, temveč tudi možnost, da so se lahko s čim manj psihičnega pretresa vključili v novo delovno okolje, ki so mu lahko dali na voljo svoje znanje in izkušnje. Hkrati je bilo vsem prebežnikom iz JLA, tako Slovincem kot Neslovincem, ki niso želeli sodelovati v agresiji, omogočeno, da jim ni bilo treba obrniti orožja proti nekdanjim sodelavcem in prijateljem, razen če so izrecno izrazili željo, da se aktivno vključijo v izvajanje obrambnih akcij. Pripadniki zbirnih centrov so poleg tega poskrbeli tudi za to, da so vojaki neslovenske narodnosti lahko navezali stik s svojimi domačimi in jim organizirali varen odhod domov ali v tujino, čeprav to ni spadalo med opis njihovih dolžnosti.

Pojavile so se tudi težave, ki jim na začetku niso namenili dovolj pozornosti oziroma jih verjetno sploh nihče ni pričakoval:

- Ker so v centre mimo prvotnega namena sprejemali tudi ujetnike in pobegle pripadnike JLA iz drugih republik, ki niso imeli namena prestopiti, je to precej obremenilo prvotno ocenjene nastanitvene kapacitete in oviralo proces usposabljanja, ker se je osebje centrov moralo ukvarjati z reševanjem njihove problematike.

- Nezadovoljive nastanitvene kapacitete in splošni pogoji bivanja ter delovanja (to je bilo ponekod težko zagotavljati na lokacijah, ki so morale hkrati biti čim bolj skrivne).
- V pogojih izvajanja bojnih dejstev zbirni centri niso bili pri vrhu prioritet ne republiškim organom ne PŠTO. To se kaže v dejstvu, da so se v nekaterih centrih zato pritoževali tudi nad pomanjkanjem navodil nadrejenih, posebno glede higienskih predpisov in načina oskrbe. Pri reševanju te problematike so bili zato prepuščeni predvsem svoji iznajdljivosti. Tudi dokumentacija o poročilih o stanju v centrih je bila pomanjkljiva (v obrazcih se ni dalo dovolj natančno dan za dnem opredeliti vseh kategorij oseb, ki so bile nastanjene v njih, kar je privedlo do težav pri obdelavi statističnih podatkov).
- Prebežniki so pogosto prenašali stara trenja in nesoglasja iz JLA v novo okolje (nacionalna nestrpnost, karierno rivalstvo, osebne antipatije itn.).
- Ponekod je nezadostno vključevanje aktivnih pripadnikov JLA v delovne, posebno pa v bojne naloge (zaradi nezaupanja, pomanjkanja materialnih sredstev in nalog) med temi povzročalo precej nezadovoljstva in občutek, da so nadzorovani ali celo v priporu.
- Prostovoljci so se marsikje izkazali bolj za težavo kot pridobitev (alkoholizem, neizurjenost in nedisciplinarnost, prevelika vnema za dokazovanje, s katero so ogrožali sebe in druge); v takih primerih jih seveda niso poslali na izvajanje bojnih delovanj, kar je povzročalo negotovanje in odpor.
- Neupoštevanje dejstva, da so bile v JLA zaposlene tudi ženske, za katere v centrih niso predvideli ločenih nastanitvenih pogojev.

Posebna težava je nastopila po zaprtju centrov, saj njihova poveljstva v primerjavi z enotami v bojnih akcijah in celo pripadniki JLA, ki so prestopili in so prejeli spominski bojni znak zvest domovini, niso dobila nobenih priznanj za svoj prispevek k zmagi in uspešno izpeljani osamosvojitvi. Tako krivico je za nazaj težko popraviti, posebno po tem, ko je preteklo že četrto stoletje.

Literatura in viri

- Fišer, M., 2010. Zbirni center na Destrniku. Dr. M. Toš, ur. Čas odločitve 1990–1991. Lenart: Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo, str. 115–137.
- Javni poziv starešinam in drugim vojaškim osebam v Jugoslovanski armadi; RSLO, z dne 26. 6. 1991.
- Jože Makovec (ustno pričevanje).
- major Branko Petan (pisno pričevanje).
- Mihalič, E., 2002. Vojna za Slovenijo leta 1991 v Prekmurju. Ljubljana: diplomsko delo.
- Navodilo za sprejem vojakov, gojencev, aktivnih vojaških oseb in civilnih oseb ter vojakov po pogodbi iz JLA; RSLO, št. 801/305, 10. 6. 1991.
- Povelje za formiranje zbirnega centra na območju občin Lenart in Ptuj, 77. območni štab TO Ptuj, brez številke in nedatirano.
- Povelje za formiranje zbirnih centrov na področju VŠP, izvod št. 4; 7. PŠTO Maribor, št. LO DT 19/91, z dne 14. 6. 1991.
- Priloga Pregled personalne sestave zbirnega centra.
- Ukaz za izdelavo načrta za formiranje zbirnih centrov; 7. PŠTO Maribor, št. LO VTSZ-804-03/143, z dne 14. 6. 1991.

KAZNIVA DEJANJA JLA, IZVRŠENA V VOJNI LETA 1991 V OBČINI ORMOŽ

THE YUGOSLAV PEOPLE'S ARMY: WAR CRIMES COMMITTED IN THE WAR OF INDEPENDENCE IN 1991 IN THE MUNICIPALITY OF ORMOŽ

Povzetek

Prispevek predstavlja, kako so bila najbolj agresivna dejanja, ki jih je JLA izvršila v slovenski obrambni vojni leta 1991 na območju takratne Občine Ormož, obravnavana kot kazniva dejanja. Predstavljena je obravnava treh kaznivih dejanj vojnega hudodelstva zoper civilno prebivalstvo, in sicer po členu 142 KZ SFRJ in v zvezi s členom 4/1 Ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. Storitve enega na območju mesta Ormož je bil osumljen polkovnik JLA Berislav Popov, storitve drugih dveh na območjih Središča ob Dravi in Koga pa neznani poveljniki JLA. Postopek proti obtoženemu polkovniku JLA je bil končan z odstopom tožilstva od pregona, postopka proti neznanim poveljnikom JLA pa še vedno trajata, ker ta dejanja še niso zastarala. Poudarek pri predstavitvi je na delu takratne milice in kriminalistične službe, vključeno pa je tudi delo tožilstva in sodišča. Opisani so tudi nekateri vojni dogodki na območju Ormoža, o katerih je še vedno veliko vprašanj, v njih pa najdemo tudi znake kaznivih dejanj. Predstavitev obsega zahtevno in strokovno zapleteno kazenskopravno področje, ki vključuje aktivnosti vseh organov v tako imenovani verigi pravičnosti. Avtor ugotavlja, da policija v obravnavanih primerih odkrivanju in pregonu storilcev kaznivih dejanj, ki so jih izvršili pripadniki JLA, ni namenila toliko pozornosti, kot bi je lahko. Da so nekatera formalna opravila pri tem izostala, lahko pripišemo vojni, v času po njej pa velikemu obsegu rednega policijskega dela in določenim prednostnim nalogam.

JURIJ FERME

Dr. Jurij Ferme je bil direktor Policijske uprave Maribor in Policijske uprave Slovenj Gradec ter Uprave kriminalistične policije, v času vojne za Slovenijo pa je opravljal dolžnost komandirja postaje milice Ormož.

Ključne besede

Jugoslovanska ljudska armada, kaznivo dejanje, Občina Ormož, polkovnik Berislav Popov, teritorialna obramba.

Key words

The Yugoslav People's Army, criminal offence, Municipality of Ormož, Colonel Berislav Popov, territorial defence.

Abstract

This article presents the way in which the most aggressive actions of the Yugoslav People's Army (YPA) carried out in the territory of the former Municipality of Ormož during the Slovenian War of Independence in 1991 were treated as criminal offences. It describes actions that resulted in three cases of war crimes committed against the civilian population under the Article 142 SFRY Criminal Code, and in conjunction with Article 4/1 of the Constitutional Act Implementing the Basic Constitutional Charter on the Sovereignty and Independence of the Republic of Slovenia. The YPA Colonel Berislav Popov was suspected of one committed in the town of Ormož; in the other two, committed in the areas of Središče ob Dravi and Kog, unknown commanding officers of the YPA were regarded as prime suspects. Proceedings against the accused YPA colonel were finalized with the decision of the prosecution to dismiss all charges against him, while the proceedings against the unknown YPA commanders could still take place, as the statute of limitations on their case has not yet run out. The focus of the presentation is on the role of the former police and criminal investigation services, and it also covers the work that was carried out by the prosecutors and courts. It also gives an account of some of the events that happened during the war in Ormož, which still raise a series of questions; in examining them, we can trace further signs of crimes having been committed. The article covers the demanding and complex professional criminal justice area, and is concerned with the activities of all the bodies in the chain of justice. The author concludes his findings with the claim that the police who handled these cases in terms of detecting and prosecuting offenders of crimes committed by the members of the YPA gave them less attention than should have been the case. Some formal procedures usually attributable to criminal actions were missed out firstly because of the war, and afterwards, when the war had ended, due to the enormous quantity of routine police work and other priorities.

Uvod

Vsebina tega prispevka je poskus, kako predstaviti najbolj odmevne dogodke v slovenski obrambni vojni leta 1991 na območju takratne Občine Ormož tudi z vidika njihove obravnave kot kaznivih dejanj. Pri tem gre predvsem za takrat inkriminirana kazniva dejanja vojnega hudodelstva zoper civilno prebivalstvo po členu 142 KZ SFRJ in v zvezi s členom 4/1 Ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, za katera so bili osumljeni pripadniki Jugoslovanske ljudske armade (JLA).

Z dogajanjem v vojni za Slovenijo na Ormoškem se je mogoče seznaniti v številnih pisnih virih.¹ V tem prispevku zato splošnemu vojnemu dogajanju ne bo namenjene veliko pozornosti, več je bo obravnavi že omenjenih kaznivih dejanj, saj je o njih zelo malo zapisov. Zanimivo pa je, da se za vojno dogajanje na tem območju zanimajo mladi, kar dokazujejo mladinski raziskovalni tabori in raziskovalne naloge na to temo.² To je zelo spodbudno, saj so ti vojni dogodki zelo pomemben del celotne vojne za Slovenijo. Njihov pomen ponazoriti tudi izjava polkovnika JLA Berislava Popova iz leta 1996, da je s tem, ko je ukazal streljati s tanki JLA na barikado na ormoškem mostu, ki ga je zaustavila pri njegovem pohodu na Slovenijo, simbolično začel vojno v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji. Sliko s posledicami tega tankovskega obstreljevanja so v prvih dneh vojne v Sloveniji predvajale skoraj vse televizije sveta (Popov, 1996, str. 51). Polkovnik Berislav Popov je bil glavni agresor JLA na ormoškem območju in do zdaj tudi edini znani obravnavani osumljenec kaznivega dejanja, kot bo razvidno iz prispevka.

Obravnava teh kaznivih dejanj je zapleteno in vsestransko področje, ki se povezuje z aktivnostmi vseh organov v tako imenovani verigi pravičnosti. Na začetku te verige sta bili z nalogo odkrivanja kaznivih dejanj in njihovih storilcev seveda policija, takrat še milica, in kriminalistična služba. Pregon osumljencev oziroma obtožencev je bil najprej v pristojnosti javnih in nato državnih tožilcev, sojenje pa seveda v pristojnosti sodnikov. Poglobljena in celovita obravnava takšne tematike bi zahtevala sodelovanje strokovnjakov več strokovnih področij, ki bi proučili vse zgodovinske in druge vire.³ Moj prispevek gotovo ne odraža take celovitosti in poglobljenosti. Glavni poudarek pri predstavitvi obravnave teh kaznivih dejanj je na kronološki predstavitvi opravil v predkazenskih in kazenskih postopkih treh konkretnih obravnav. Ob tem so izpostavljene tudi nekatere zadeve oziroma vprašanja, ki bi predvsem v strokovni javnosti lahko vplivala na oceno dogajanja oziroma opravljenega dela in spodbudila raziskovalce oziroma jih pritegnila k dodatnemu proučevanju te tematike.

---

1 Naj navedem le nekaj tistih, izdanih v lokalnem oziroma regionalnem okolju, ki niso zajeti v virih, navedenih v prispevku: Enotni v zmagi, Ormož med letoma 1980 in 1990 ter vojna za Slovenijo na ormoškem območju. V: Ormož junij 2006: Muzej Ormož, Ormoško območje v vojni za Slovenijo 1991, Zbornik referatov ob dvajseti obletnici samostojnosti Republike Slovenije. V: Ormož junij 2011: Pokrajinski muzej Ptuj Ormož in Zbornik, Miličniki v bran domovini. V: Maribor marec 2011: Policijsko veteransko društvo Sever Maribor.

2 Podrobnosti so razvidne v biltenu Mladinski raziskovalni tabor 2015, Ormož, julij 2015, OZVVS Ormož Veteranski klub in v raziskovalni nalogi Osnovne šole Ormož s področja zgodovine: Ormoški devetošolci in vojna za Slovenijo, Ormož junij 2015, Osnovna šola Ormož.

3 Tematika je zanimiva tudi za znanstveno raziskovanje študentov in drugih raziskovalcev. Enega takih primerov raziskovanja najdemo v viru Prešern, 2009.

Poškodovanje stolpa ormoškega gradu, železniške postaje Ormož in gostilne Grivec

Agresija JLA, ki se je na mostu čez Dravo v Ormožu dogajala prvi dan slovenske obrambne vojne 27. 6. 1991, je dobro poznana, saj so televizijski posnetki tankovskega obstreljevanja barikade na mostu in okolice mostu na slovenski strani zaokrožili skoraj po vsem svetu. Dogodki so razmeroma podrobno opisani tudi v številnih pisnih virih, še posebno v tistih, ki so že bili navedeni.

To agresijo na Slovenijo so izvedli vojaki 32. korpusa JLA iz Varaždina. Poveljnik korpusa je bil generalmajor Vlado Trifunović. Ta je 27. 6. 1991 ob 6.30 prejel ukaz poveljnika 5. vojaškega območja JLA generalpolkovnika Konrada Kolška,⁴ da mora v eni uri kreniti z mešano četo svoje enote proti mejnemu prehodu Gornja Radgona, ga zasesti in omogočiti nemoteno delo zveznih carinskih organov in zvezne milice. Na podlagi tega ukaza je Trifunović takoj oblikoval ustrezno mešano četo in za njenega poveljnika določil polkovnika Berislava Popova, ki je bil takrat tudi poveljnik 32. mehanizirane brigade v njegovem korpusu.⁵ Enota oziroma bojna skupina je bila sestavljena iz mehanizirane čete 1. tankovskega bataljona in tankovskega voda tankovske čete 1. mehaniziranega bataljona, vojašnico v Varaždinu pa je po navedbi Trifunovića zapustila ob 7.30.⁶ Polkovnik Popov, ki je proti Gornji Radgoni krenil prek Ormoža,⁷ naj bi imel v svoji enoti pet bojnih tankov, 13 oklepnih transporterjev, poveljniški oklepni transporter, tank za izveleko in 12 različnih vozil, od tega dve sanitetni (Dražnik, Šteiner, 2015, str. 165–166). Enota je do mostu čez Dravo v Ormožu prispela okoli 10.20. Tam se je morala ustaviti, ker so slovenske obrambne sile na slovenski polovici mostu postavile barikado iz različnih vozil. Ker so bila pogajanja JLA s pripadniki milice in teritorialne obrambe (TO) za umik barikade neuspešna in ker je JLA s tanki ni uspelo odstraniti (vozil v barikadi jim ni uspelo potisniti v Dravo), je polkovnik Popov svojim vojakom ukazal, da so z orožjem na tankih in oklepnih transporterjih začeli streljati na vozila v barikadi in na civilne objekte na slovenski strani mostu. Topovski izstrelki so popolnoma uničili vsa vozila v barikadi, prav tako so poškodovali več civilnih objektov. Kljub temu pa enoti JLA nikoli ni uspelo prečkati ormoškega mostu, tako da je za dosego svojega cilja v Gornji Radgoni morala pozneje izbrati drugo pot.

O početju pripadnikov JLA so miličniki Postaje milice (PM) Ormož takoj oziroma sproti obveščali operativno skupino v Inšpektoratu milice Uprave za notranje zadeve (IP UNZ) Maribor. Na podlagi teh obvestil je kriminalist oddelka kriminalistične službe UNZ Maribor 12. 7. 1991 opravil ogled civilnih objektov,

4 Imenovani je s tem uresničeval odločitev Zveznega izvršnega sveta SFRJ za zasedbo slovenskih mejnih prehodov, ki jo je podpisal njegov predsednik Ante Marković, in odločitev takratnega vojaškega vrha JLA.

5 Podatki so povzeti iz zapisnika o zaslišanju obdolženca Vlada Trifunovića na 1. občinskem sodišču v Beogradu, št. POM-1 438/03 z dne 22. 4. 2003.

6 Po navedbah Popova je prva na pot krenila samo mehanizirana četa. Ko je ta na ormoškem mostu naletela na barikado, pa je poveljnik 32. korpusa JLA v Varaždinu po posvetu s poveljnikom 5. vojaškega območja JLA odredil, da mu je bila v pomoč pri odstranjevanju barikade poslana še polovica tankovske čete, in sicer 4 tanki in tankovsko dvigalo (Popov, 1996, str. 51). O tem, kdaj je mehanizirana četa zapustila vojašnico v Varaždinu, so navedeni kar trije časi. Ob 7.30, kar navaja poveljnik Trifunović, ob 9. uri, kar je navedeno v operativnem dnevniku 32. korpusa JLA Varaždin »gotovost za pravac« (32. K, 1991, tč. 8) in ob 9.30, kar navaja Vladimir Milošević, med vojno poveljnik TO vzhodne Štajerske (Milošević, 2015, str. 94).

7 Podatek je povzet iz zapisnika o zaslišanju obdolženca Berislava Popova na 1. občinskem sodišču v Beogradu, št. POM-1 142/06, z dne 26. 5. 2006.

poškodovanih v obstreljevanju. Ob 9. uri je opravil ogled gostilne Grivec, last Milana Grivca, na naslovu Kolodvorska cesta 13, in ob 12. uri stolpa ormoškega gradu na Kolodvorski cesti 9, last Občine Ormož (slika 1). V obeh primerih je bil o kaznivih dejanjih obveščen dežurni preiskovalni sodnik Temeljnega sodišča v Mariboru, ki je ogled prepustil kriminalistu. Ogled gostilne Grivec je bil fotografiran, o obeh ogledih je bil sestavljen tudi zapisnik. Po opravljenih ogledih je oddelek kriminalistične službe UNZ Maribor 23. 8. 1991 proti Berislavu Popovu podal na Temeljno javno tožilstvo v Mariboru kazensko ovadbo zaradi utemeljenega suma storitve kaznivega dejanja, opredeljenega kot vojno hudodelstvo zoper civilno prebivalstvo po členu 142 KZ SFRJ. Kot oškodovanec je bilo v ovadbi navedeno tudi Železniško gospodarstvo Ljubljana oziroma železniška postaja Ormož. Osumljencu kaznivega dejanja Popovu je bilo v ovadbi očitano, da so po njegovem ukazu vojaki njegove enote pri prodiranju proti Ormožu z lahkim in težkim orožjem streljali po civilnih objektih na drugi strani mostu in pri tem poškodovali stolp ormoškega gradu, v katerem so prostori Skupščine občine Ormož in na katerem je nastalo za približno 5.000.000,00 dinarjev materialne škode (pribl. 290.000 evrov). Močno so poškodovali tudi prvo nadstropje stanovanjske hiše in gostilne Grivec, na katerem je nastalo za približno 500.000 dinarjev materialne škode (pribl. 33.000 evrov), in fasado ter telefonsko in električno napeljavo na poslopju železniške postaje Ormož, pri čemer je nastalo za približno 100.000 dinarjev materialne škode (pribl. 6600 evrov). Priloge kazenske ovadbe so bile dva zapisnika o ogledu in fotografije poškodovanega gostinskega objekta. V rubriki o obravnavi zadeve je bila obkrožena številka 2, obravnaval OZK sam, na listu KD-o kazenske ovadbe, ki je v arhivu na sektorju kriminalistične policije PU Maribor, pa je zapis TRAJNI ARHIV.⁸ Za kaznivo dejanje, očitano polkovniku Popovu, je bila po KZ SFRJ zagrožena kazen najmanj pet let zopora ali celo smrtna kazen.

Slika 1: Poškodba stolpa ormoškega gradu, povzročena s tankovsko granato JLA (foto: Štefan Hozyan)

Na podlagi kazenske ovadbe je Temeljno javno tožilstvo v Mariboru 24. 9. 1991 zahtevalo uvedbo preiskave proti Berislavu Popovu zaradi utemeljenega suma storitve kaznivega dejanja vojnega hudodelstva zoper civilno prebivalstvo po členu 142 KZ SFRJ in v zvezi s členom 4/1 Ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, ker je kot polkovnik JLA in poveljnik mehanizirane brigade varaždinskega korpusa proti pravilom mednarodnega prava, in sicer določil čl. 72/1 in 57/1 dopolnilnega protokola k ženevskim konvencijam z dne 12. 8. 1991 o zaščiti žrtev mednarodnih spopadov (protokol 1), med vojno ukazal svojim podrejenim nezakonito in samovoljno uničevati premoženje civilnega prebivalstva na način, kot je bil opisan v že predstavljeni kazenski ovadbi. Preiskovalni sodnik na

⁸ Podatki so povzeti iz kazenske ovadbe OKS UNZ Maribor, št. 603-04/0701-91-0221-15, z dne 23. 8. 1991.

Ptjuju, ki je takrat spadal pod Temeljno sodišče v Mariboru, je presodil, da iz kazenske ovadbe in prilog tožilskega spisa izhaja utemeljen sum, da je obdolženec storil očitano kaznivo dejanje, zato je 16. 7. 1992 odredil preiskavo. Hkrati je za Popova odredil pripor, ker je bil ta sodišču nedosegljiv in naj ne bi več prebival na začasnem naslovu v Varaždinu.⁹

Temeljno javno tožilstvo je 19. 2. 1993 prekvalificiralo kaznivo dejanje, ki ga je do tedaj očitalo Popovu, v kaznivo dejanje uporabe nedovoljenih bojnih sredstev po členu 148/1 KZ SFRJ in v zvezi s členom 4/1 Ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine. Za to kaznivo dejanje je bila zagrožena zaporna kazen najmanj enega leta. Po tem dogodku je preiskovalni sodnik 15. 4. 1993 prekinil preiskavo. Naslednja aktivnost v kazenskem postopku proti Popovu izhaja iz sklepa Okrožnega sodišča na Ptuj z dne 18. 4. 2001 (medtem je prišlo do organizacijskih sprememb pravosodnih organov, na Ptuj sta bila 1. 1. 1995 ustanovljena okrožno sodišče in okrožno državno tožilstvo za območji upravnih enot Ptuj in Ormož), s katerim je to odredilo razpis tiralice za Popovom. Ugotovilo je, da je proti njemu uveden kazenski postopek zaradi kaznivega dejanja, za katerega je predpisana kazen zapora dveh ali več let in da je bil zanj izdan tudi sklep o priporu. Policijsko upravo (PU) Maribor je sodišče pozvalo k razpisu tiralice in izsleditvi, prijettju ter privedbi Berislava Popova k preiskovalnemu sodniku.¹⁰ Ko je JLA zapuščala Republiko Hrvaško, je z njo iz Varaždina v Srbijo odšel tudi polkovnik Popov¹¹, zato slovenskim organom pregona ni bil dosegljiv. Leta 2001 se je za vodenje kazenskih zadev za kazniva dejanja, ki so bila storjena v slovenski osamosvojitveni vojni, zanimala takratna generalna državna tožilka Zdenka Cerar. Z Okrožnega državnega tožilstva Ptuj so ji poročali, da je za obdolženega Popova razpisana tiralica zaradi utemeljenega suma storitve kaznivega dejanja vojnega hudodelstva zoper civilno prebivalstvo po členu 142 KZ SFRJ in v zvezi s členom 4/1 Ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine (iz tožilske dokumentacije izhaja, da prekvalifikacije obtožbe iz leta 1993 pri tem poročanju niso upoštevali).¹² Naslednje leto je 21. oktobra Okrožno državno tožilstvo Ptuj podalo preiskovalnemu sodniku izjavo, s katero je odstopilo od nadaljnjega pregona proti Berislavu Popovu, ker iz izjav zaslišanih prič ni bilo mogoče ugotoviti, ali je dal ukaz za izvršitveno dejanje ravno obtoženi polkovnik. Sodišče je na tej podlagi 11. 11. 2002 odpravilo pripor in januarja 2003 ustavilo še preiskavo ter s tem zanj zaključilo kazenski postopek.¹³

Polkovnik Popov je bil osumljen storitve enakih oziroma zelo podobnih kaznivih dejanj tudi v Gornji Radgoni (zaradi delovanja njegove enote pri nadaljnjem prodiranju in zasedbi mejnega prehoda Gornja Radgona). Sojenje njemu in soobtoženemu generalu Vladu Trifunoviću za ta dejanja je v njuni odsotnosti potekalo na Okrožnem sodišču v Murski Soboti. To sodišče je Popova leta 2013 spoznalo za krivega in ga obsodilo na pet let zapora, Trifunoviča pa oprostilo. Marca 2015 je Višje sodišče v Mariboru oprostilno sodbo za Trifunoviča potrdilo, obsodilni del sodbe za Popova pa razveljavilo in zadevo vrnilo v ponovno

9 Podatki so povzeti iz sklepov TS v Mariboru, Enota v Mariboru št. 10 I Kpr 490/91 in 10 I Kpr 49A0/91, oba z dne 17. 6. 1992

10 Podatki so razvidni iz sklepa Okrožnega sodišča Ptuj št. Kpr.89/95 z dne 18.4. 2001/32.

11 Po prihodu v Srbijo je bil aretiran in zaradi poveljevanja enoti JLA v vojni v Sloveniji in na Hrvaškem v ZRJ obsojen na šest let zapora (zaradi kaznivega dejanja »podrivanja vojne moči zemlje«). V odsotnosti je bil na 15 let zapora obsojen tudi na Hrvaškem, zaradi podobnih dejanj, kot jih je storil v vojni v Sloveniji (Popov, 1996, str. 51).

12 Podatki so razvidni iz dopisa ODT Ptuj, št. KT 481/97/mag.MŽ-dm, z dne 21. 9. 2001.

13 Podatki so razvidni iz dokumenta ODT Ptuj, št. KT 481/97/mag.MŽ-pb z dne 21. 10.2002 in sklepa Okrožnega sodišča Ptuj, št. Kpr.89/95 z dne 11.11. 2002.

sojenje.¹⁴ Na ponovnem sojenju je državni tožilec 22. 10. 2015 umaknil obtožnico. Po pričanju strokovnjaka za vojaško taktiko je presodil, da ni elementov za očitano kaznivo dejanje vojnega hudodelstva nad civilnim prebivalstvom. Zaradi tega je sodnik izrekel zavrnilno sodbo in s tem kazenski postopek proti polkovniku Berislavu Popovu končal.¹⁵

Ob zelo splošni primerjavi poteka teh dveh kazenskih postopkov proti polkovniku Berislavu Popovu zaradi suma, da je v vojni za Slovenijo storil kazniva dejanja pri poveljevanju enoti JLA, je opaznih nekaj razlik.¹⁶ Za kaznivo dejanje v Ormožu je bil ovaden le polkovnik Berislav Popov, ne pa tudi poveljnik 32. korpusa JLA v Varaždinu generalmajor Vlado Trifunović. Okrožno sodišče na Ptujju ni uporabilo možnosti zaslišanja Popova pri preiskovalnem sodniku v Beogradu, kot je to storilo sodišče v Murski Soboti. Popov je bil za dejanja, storjena na območju Gornje Radgone, tožen za kaznivo dejanje vojnega hudodelstva zoper civilno prebivalstvo, obtožba se ni spremenila v manj nevarno obliko kaznivega dejanja, kot je bilo to narejeno za njegova dejanja, storjena na območju Ormoža. Za to dejanje je bil kazenski postopek končan v dobrih 11 letih od njegove izvršitve, za dejanja, storjena na območju Gornje Radgone, pa po več kot 24 letih. Pojasnjevanje teh razlik je prezahtevno in preveč zapleteno, da bi to lahko bila vsebina tega prispevka. Lahko pa nakazane razlike in druga vprašanja spodbudijo bralce, še posebno pa strokovno javnost, k razmišljanju o njih. Pa tudi o tem, ali smo potem, ko je vojna napetost popustila, storili vse, kar bi lahko oziroma kar bi morali, da bi bila dejanja, storjena v vojni in z vsemi znaki kaznivih dejanj, kar najbolj učinkovito in uspešno obravnavana.

Predstavitev obravnave tega konkretnega kaznivega dejanja bom končal z dilemo, s katero se je pri zastopanju obtožbe zoper Berislava Popova spopadalo Okrožno državno tožilstvo Ptuj. Iz izpovedi zaslišanih prič (zaslišani so bili lastnik gostilne Grivec, njegov sin in poveljnik enote TO)¹⁷ tožilstvo ni moglo ugotoviti oziroma dokazovati, ali je dal ukaz za izvršitveno dejanje ravno obdolženi polkovnik Popov. Zaradi tega je državna tožilka odstopila od njegovega pregona. Že leta 1996 je polkovnik Popov sam javno izjavil, nekoliko se je s tem celo pohvalil, da je ravno on 27. 6. 1991 ukazal vojakom svoje enote, da so s tanki in oklepnimi transporterji streljali na ormoški most. Ta njegova izjava se je pojavila že v srbskem časopisu Nin, v članku z naslovom Započeo sam rat (slika 2). Novinar je ta njegov ukaz nazorno predstavil kot izhodišče intervjuja: »Komanda 'Pali', koju je pukovnik Popov izgovorio dejstvojući po preprečenim kamionima na Ormoškem mostu u Sloveniji ...« Ta njegov ukaz je novinar nato predstavil še enkrat, ko je povzel izpoved Popova, kako je čakal na ormoškem mostu: »I tako sam čekajući proveo četiri sata na ormoškem mostu. Onda su najednom počeli da fjuču meci oko nas. Slovenci su nas napali. Naredio sam, da se otvori vatra iz tenkova in BVGI-a. Upustili su se u vojnički okršaj i više nema šta da se razmišlja. Barikade su bile zapaljene i sada treba sačekati, da se vatra stiša.« (Popov, 1996, str. 51–52) Navedeni vir oziroma članek je bil v Sloveniji znan, še preden je ptujsko sodišče odstopilo od pregona Popova. Vir je v svojem specialističnem delu uporabil in

14 Podrobnosti so razvidne v prispevku, ki je dostopen na <http://www.pomurje.si/aktualno/crna-kronika/sojenje-polkovniku-sodisce-bo-poiskalo-izvedenca/>, 20. 9. 2015.

15 Podrobnosti so razvidne v prispevku, ki je dostopen na <http://www.rtvlo.si/lokalne-novice/24-let-po-osamosvojitveni-vojni-umaknili-obtoznico-proti-nekdanjemu-castniku-jla-popovu/376968>, 23. 10. 2015.

16 Primerjave poteka le predkazenskih postopkov, na podlagi katerih sta se nato vodila omenjena kazenska postopka, se pravi dela policije oziroma takratne milice in kriminalistične službe v UNZ Murska Sobota in v UNZ Maribor in njihovega morebitnega kasnejšega sodelovanja s pravosodnimi organi, niso bile mogoče, ker ni bilo na voljo dovolj gradiva.

17 Podatki so na voljo v zapisnikih o zaslišanju prič št.: 10 I Kpr 490-199, z dne 15. 10. 1992, 10 I Kpr 490-199, z dne 16. 11. 1992, in 10 I Kpr 490-199, z dne 8. 12. 1992.

javno predstavil Ljubo Dražnik že 23. 6. 2001 (Dražnik, 2001).¹⁸ Imenovani je bil med vojno za Slovenijo poveljnik 73. območnega štaba TO Ljutomer, ki je deloval tudi na območju Občine Ormož.

ФЕЛТОН

ИСПОВЕСТ: ПУКОВНИК БЕРИСЛАВ ПОПОВ

Започео сам рат

Команда „Пали!“ коју је пуковник Попов изговорио дејствујући по препреченим камионима на Ормошком мосту у Словенији – слика коју су пренеле све телевизије света – симболично је означила почетак рата у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији

У јануару 1991. године припремили смо варијанту војног плана који је предвиђао могуће догађаје у Словенији. Радио се о томе како у случају словеначког отцепљења запосети границу са Аустријом и Италијом, тако да територија СФРЈ остане и даље целиовита. Није ми тада пало на памет да ћу за шест месеци баш и реализовати тај план (не како је то тада било испланирано већ у сасвим другачијој, неповољнијој ситуацији).

Почетком маја стигло нам је обавештење да ће бити кадровских промена у команди Пете војне области. Командант нашег Варајдинског корпуса Јарем Цокчић одлази у Београд за инспектора оружаних снага ЈНА, а на његово место долази генерал Влада Трифуновић. Питао сам се зашто се премешта искусни командант корпуса и у тако деликатној ситуацији доводи новинар на ту дужност. За мене као команданта бригаде, његовог непосредно потчињеног старешине, било је од велике значаја да ће бити командант корпуса... са ким треба да поделите судбину. Нормално, нас није ништа питало и та кадровска промена је извршена почетком јуна '91. године. Негде у то време најављен је и доласак команданта Пете војне области, генерала Констанда Колшека, који је старешине Варајдинског корпуса требало да информисе о актуелним догађајима у земљи.

Са великом знатношћом очекивали смо шта ће нам рећи човек Пете војне области рећи о збивањима која су се увелико постала драматична. Знало се да се Јанеза Штегел састаје и да припремају заједнички план о војној сарадњи. Међутим, Колшек је ствари приказао уопштено, по старом систему: спољни непријатељ, унутрашњи такође... Као да је све што се догађало било на хиљаде километара од нас, и да нам се сигурно ништа не предвиђа и да смо не можемо догодити. Нас је интересовало практично решавање проблема јер смо били свесни да живимо и радимо усред Хрватске.

Када су 25. јуна Словенци прогласили независност и отцепљење од Југославије, позвао ме је генерал Трифуновић и саопштио ми да су Словенци успоставили своје граничне прелазе, и да ми морамо да их укљонимо. Одмах сам на карти запазио да на њих треба да се иде коницимним путем и запитао Трифуновића: „Зар није лакше и једноставније запосети тих ваздушним десантом?“ Трифуновић је изговорио: „Добили смо такво наређење. Sprema ти сво-

ју јединицу, па када буде дат знак ми ћемо ударити. Задатак мора да се изврши.“ Одмах окупим моје официре, издам задатке и одредим неколико извиђачких патрола да извиде те новопостављене граничне прелазе. Када су се вратили потврдили су моју сумњу да би њихово заузимање механизованим јединицама било врло проблематично. Реферисао о томе Трифуновићу и питао га шта да се ради. Рекао ми је кратко: „Сада ништа. Пути и буди на леви да бих ти јавно кад крешеш у акцију!“

Ормошки мост

Иајутра 27. јуна добијем наређење да са механизованом четом кренем правцем Варајдин – Лутотмер – Горња Радова – државни гранични прелаз. Питам га: „Шта ћемо са извиђачком четом?“ „Та чета иде правцем Варајдин – Мурско Срединце!“ каже он. „Али ми тај правац уопште нисмо извиђали“, кажем. „Тако је наређено и урадићемо тако“, одговори ми Трифуновић.

Одрожим кратак говор мојим војницима, објасним шта им је задатак и да треба да га схвате симболично. Да ћемо, ако га не извршимо, сносити одговорност. Прва је кренула механизована чета са девет борбених оклопних возила пешадије БВТ-80, који имају топ од 20 милиметара и митралез 7,62 милиметара, као и противоклопне ракете за које ми тада нисмо имали обучене оператере.

Пут од Варајдина до Ормошког пролазио је без инцидента, али нас је на делу моста на словеначкој страни, дочекала стручно постављена бригада од грађевинских машини и камиона шлепера натоварених шљунком и грађевинским блоковима, тако да, и кад буду уништени они представљају препреку. Десна обала Драве нижа је ту за десетак метара од leve, тако да је једини приступачан прелаз само преко моста. И Немци су ту 1941. године имали великих проблема да заузму тај прелаз и то идући са леве, leve обале.

Радио-везом известио Трифуновића на какав проблем сам наишао и он ми каже да узнем пола тенковске чете, а да другу половину оставим њему. Да на тај начин, са тенковима, покушам да рашчистим препреке. Убрзо стигну четири тенка и један тенк – дизелница за искључење. Мегафоном позивем словеначке територијалце. Појаве се један мајор и један капетан који су организовали барикаде и запосели Ормож. Видим да су смртно уплашени, трсу им се руке. Кажем да морају да укљоне препреке, јер морамо на државну границу. „Не можемо“, гово-

Пуковник Берислав Попов рођен је 1944. године у Сандку, у близини Чоке. Завршио је 8. класу Подофицирске школе оклопних јединица у Београдској, као и 29. класу Командно-штабне академије, заједно са Момчилом Перичићем и Ратком Младичем. У чин пуковника унапређен је децембра 1990. године. Рат га је затекао на дужности команданта 32. оклопно-механизоване бригаде Варајдинског корпуса. Активно је учествовао у борбама у Словенији и Хрватској 1991. године. Ушлењен је на сто хиљада марара у Словенији, а осуђен је на петнаест година затвора у одсуству у Хрватској. Углашан је по доласку у Србију и после неколико ослобађајућих пресуда осуђен је на шест година затвора, због „подрицања војне моћи земаље“. Казна му је, потом, смањена на три и по године затвора, да би наредно био помилован.

18 - 23. фебруар 1996.

51

Slika 2: Povelje Popova »Pali!« za streljanje po ovirah na ormoškem mostu, objavljeno v časopisu NIN 23. 2. 1996

¹⁸ Podrobnosti o tem delu so dostopne na http://www.ormoz.zvws.si/a_zgodovina1.htm, 28. 9. 2015.

Uničenje 8. mejne kontrolne točke Središče ob Dravi

Mejne kontrolne točke so bile postavljene 25. junija 1991 ob 20. uri na državni meji med Slovenijo in Hrvaško. Postavitev je bila usklajena s hkratnim sprejemom Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije v slovenski skupščini. Na celotni državni meji Republike Slovenije z Republiko Hrvaško je bilo postavljenih osem mejnih kontrolnih točk. Zadnja je bila, gledano od zahoda proti vzhodu, s številko 8 Središče ob Dravi. Podrobnosti o njeni postavitvi in vojnih dogodkih na njej so razvidne iz že predstavljenih pisnih virov in mojega prispevka (Ferme, 2010, str. 6–13).

Isti dan, ko so bile v Sloveniji postavljene mejne kontrolne točke, je Zvezni izvršni svet SFRJ objavil odredbo o njihovi odstranitvi, ki je začela veljati naslednji dan (26. 6. 1991). Z odredbo je prepovedal postavljanje tako imenovanih mejnih prehodov znotraj ozemlja SFRJ (med republikami), kar so te točke po razlagi pristojnih v SFRJ bile,¹⁹ za že postavljene pa odredil odstranitev. Izvršitev odredbe je naložil Zveznemu sekretariatu za notranje zadeve in Zveznemu sekretariatu za ljudsko obrambo.

Za izvršitev te odredbe je bila 27. 6. 1991 v 32. korpusu JLA v Varaždinu sprejeta odločitev, da mejno kontrolno točko Središče ob Dravi zasede izvidniška četa 32. mehanizirane brigade. Ta je premik iz Varaždina prek Trnovca proti Središču ob Dravi začela ob 17.30. Po podatkih JLA je bila četa sestavljena iz treh tankov, treh kolesnih oklepnikov, štirih vozil za prevoz pehote, enega vozila za zvezo ter tovornega in sanitetnega vozila. Na osmo mejno kontrolno točko v Središče ob Dravi je bil iz 32. korpusa JLA napoten tudi njihov vod vojaške milice (Dražnik, Šteiner, 2015, str. 167).²⁰ Po podatkih v slovenskih virih, katerih podlage so bila takratna sporočila s terena, naj bi mejno točko v Središču ob Dravi JLA zavzela z nekaj tanki, 14 oklepnimi transporterji in približno 150 vojaki. Zaradi velike premoči JLA v vojaški tehniki in vojaki (Ferme, 2011, str. 27)²¹ je bila po pogajanjih med milico in JLA sprejeta odločitev,²² da so miličniki ob 20.30 mejno točko zapustili, in sicer z vso tehnično opremo.

Po podatkih JLA je to točko porušila izvidniška četa 32. mehanizirane brigade, ki se je 28. 6. 1991 po opravljeni nalogi²³ ob 1.50 vrnila v vojašnico Varaždin (32. K, 1991, tč. 18). Po 20. uri naj bi nadzor nad točko prevzel vod vojaške policije in ga opravljal ves čas bojnega delovanja JLA v Sloveniji, to je do jutranjih ur 4. 7. 1991 (Dražnik, Šteiner, 2015, str. 167).

---

19 Razlaga pristojnih v Republiki Sloveniji o tem je bila drugačna. Meja Republike Slovenije z Republiko Hrvaško po 25. 6. 1991 ni bila več notranja meja SFRJ, ampak državna meja Republike Slovenije s sosednjo državo.

20 Avtorja se pri navajanju svojih podatkov sklicujeta na Operativni dnevnik 32. korpusa JLA v Varaždinu za čas od 25. 6. do 4. 7. 1991. Pri tem ostaja nekaj odprtih vprašanj, saj je v tem dnevniku pod točko 14. za 27. 6. 1991 zapisan čas 18.55–20.45 in opis: 1č/32. mbr. Dobila zadatak i izašla pravcem: Varaždin–Središče ob Dravi. U 19.54 stigla u Središče. U 20.45 bez borbe zauzela objekt carinarnice Središče ob Dravi.

21 Osmo mejno kontrolno točko je varovalo le 25 miličnikov, ki so imeli ob lahkem pehotnem orožju le dve protitankovski raketi, teren okoli pa je bil brez vsakršnega kritja, ki bi omogočalo razumen odpor.

22 V dnevniku operativne skupine IP UNZ Maribor je za čas ob 20.10 zapisano obvestilo pripadnikov posebne enote milice UNZ Maribor (Gruda, 2010) z mejne kontrolne točke Središče ob Dravi, da so jih obkolili pripadniki JLA v obliki črke U in zahtevajo, naj se do 20.30 umaknejo, sicer bodo proti njim uporabili orožje. O tem sta bila obveščena Varnostno-informativna služba (VIS) in Republiški sekretariat za notranje zadeve (RSNZ), ki sta predlagala, naj se še nekaj časa pogajamo. Če pa presodimo, da so pripadniki JLA v premoči, naj se taktično umaknemo na primerno mesto.

23 V svojem poročilu so zapisali da so »uklonili i likvidirali granični prelaz« (Dražnik, Šteiner, 2015, str. 167).

V slovenskih virih je navedeno, da je JLA v zgodnjih jutranjih urah 28. 6. 1991 uničila (zažgala) zabojnike osme mejne kontrolne točke (Ferme, 2011, str. 28). V dnevniku dela operativne skupine IP UNZ Maribor za 27. 6. 1991 je zapisano, da jih je ob 22.55 komandir PM Ormož obvestil, da so vojaki JLA z droga na točki sneli slovensko zastavo in ugasnili luči tudi na okoliški ploščadi, namestnik komandirja pa jih je ob 5.55 obvestil, da so ponoči uničili tudi zabojnika, pretrgali so vodovodno in električno napeljavo ter ju prevrnili v jarek. Obvestilo je vsebovalo tudi podatek, da je bila takrat v okolici večja skupina vojakov z oklepnimi vozili. Temu obvestilu je ob 6.05 sledilo obvestilo, da so vojaki v Središču ob Dravi zažgali zabojnik milice. O vseh teh obvestilih je operativna skupina obvestila Varnostno-informativno službo (VIS) in Republiški sekretariat za notranje zadeve (RSNZ).

Ogled mejne kontrolne točke Središče ob Dravi kot kraja kaznivega dejanja sta opravila kriminalist in kriminalistični tehnik oddelka kriminalistične službe UNZ Maribor. Zapisnik kot čas ogleda navaja jutranji čas 29. 6. 1991. Kriminalista pred začetkom ogleda nista obvestila preiskovalnega sodnika o kaznivem dejanju. Na ogledu sta ugotovila, da sta dva zabojnika potisnjena na rob nasipa asfaltne ploščadi, da sta prevrnjena, zvita, požgana in tako povsem uničena (slika 3). Na ploščadi so bili poškodovani oziroma zviti tudi trije drogovi električne

napeljave, na asfaltni podlagi pa so bile vidne sledi tankovskih gosenic oziroma poškodbe, ki so jih povzročile. Kraj dejanja je bil fotografiran. Pri datumu ogleda je prišlo do napake, saj so območje osme mejne kontrolne točke in regionalno cesto Središče ob Dravi–Čakovec neposredno ob njej do jutranjih ur 4. 7. 1991 nadzirali pripadniki JLA iz voda vojaške milice 32. korpusa v Varaždinu.²⁴ Pravičen datum opravljenega ogleda je najverjetneje 4. 7. 1991 ali še kakšen dan pozneje.

Slika 3: Fotografija z ogleda uničenih zabojnikov na mejni kontrolni točki Središče ob Dravi (foto: Bojan Orešek, OKS UNZ Maribor)

Na podlagi navedenega zapisnika je oddelek kriminalistične službe UNZ Maribor 23. 8. 1991 na Temeljno javno tožilstvo Maribor podal kazensko ovadbo proti neznanemu storilcu za kaznivo dejanje vojnega hudodelstva zoper civilno prebivalstvo po členu 142 KZ SFRJ. V njej je bilo navedeno, da so 28. 6. 1991 v jutranjih urah, in sicer med 6. in 7. uro, neznani vojaki JLA s tanki in drugimi sredstvi na škodo Ministrstva za notranje zadeve RS (MNZ) uničili dva zabojnika na osmi mejni kontrolni točki in povzročili za 517.646,90 dinarja materialne škode (pribl. 34.000 evrov). Preostali del opisa dejanja oziroma uničenja je ²⁴ Da med ogledom na območju kontrolne točke Središče ob Dravi tam ni bilo več vojakov in tankov JLA, mi je 21. 9. 2015 v pogovoru pojasnil eden izmed kriminalistov takratnega OKS UNZ Maribor, ki sta sestavila zapisnik o ogledu, prav tako pa to potrjujejo fotografije, ki so bile posnete ob ogledu.

bil enak že predstavljenemu v zapisniku o ogledu kraja dejanja, ki je bil tudi edina priloga kazenske ovadbe. Ovadba je v sklepu navajala, da se zbiranje obvestil nadaljuje in da bo o morebitnih novih ugotovitvah sledila dopolnitev. V rubriki o obravnavi zadeve je bila obkrožena števila 2 (obravnaval OZK sam). Na listu KD-o kazenske ovadbe, ki je v arhivu na sektorju kriminalistične policije PU Maribor, je oznaka TRAJNI ARHIV, kot rok zastaranja pa leto 2041.²⁵

Na podlagi ovadbe je mariborsko Temeljno javno tožilstvo pri preiskovalnem sodniku Temeljnega sodišča v Mariboru zahtevalo posamezna preiskovalna dejanja proti neznanemu storilcu zaradi suma storitve kaznive dejanja vojnega hudodelstva zoper civilno prebivalstvo po členu 142 KZ SFRJ in v zvezi s členom 4/1 Ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine. Preiskovalni sodnik je 12. 5. 1992 na kriminalistično službo UNZ Maribor poslal ponovno zahtevo, povezano z navedeno kazensko ovadbo, v kateri je zaprosil za dodatne podatke in podatke o morebitnih očitvidcih dejanja ter njihovih naslovih.

O tem je 10. 6. 1992 policist Policijske postaje Ormož opravil pogovor s kretničarjem, zaposlenim na železniški postaji Središče ob Dravi, ki je bil 27. 6. 1991 v službi na postojanki dve, to je neposredno ob mejni kontrolni točki. Iz uradnega zaznamka o pogovoru je razvidno, da naj bi vojakom JLA, ki so okoli 5. ure 28. 6. 1991 s tanki uničili zabojnika, poveljeval nek kapetan. Ta je potem, ko so zabojnika potisnili s ploščadi, iz terenskega vozila vzel 20-litrsko posodo bencina, ga polil po zabojnikih in ju nato ob 7.30 zažgal. Oddelek kriminalistične službe UNZ Maribor je na tej podlagi 11. 6. 1992 odgovoril na zahtevo sodišča, in sicer je v dopisu navedel, da je pravi datum storitve dejanja 27. 6. 1991 in ne 28. 6. 1991, kot je bilo navedeno v njihovi ovadbi (napačen sklep, da je pravilen datum uničenja 27. 6. 1991 so kriminalisti naredili zaradi nerazumevanja delovnega časa kretničarja, navedenega v uradnem zaznamku). Dopisu je bil priložen uradni zaznamek ormoškega policista.²⁶

Po podatkih, ki so na voljo, je to kaznivo dejanje še vedno v obravnavi na Okrožnem državnem tožilstvu Maribor.²⁷ Gre za sum storitve kaznivega dejanja, za katerega naj pregon še ne bi zastaral. Pri odkrivanju njegovega storilca bi lahko bilo koristno gradivo 32. korpusa JLA Varaždin, nastalo junija in julija 1991, ki je zdaj že na voljo. Tak dokument je gotovo operativni dnevnik te enote za čas od 25. 6. do 4. 7. 1991.

Poškodovanje stanovanjskih hiš in gospodarskih objektov na območju Koga

Po obkolitvi tankovske enote 32. korpusa JLA na mejnem prehodu Gornja Radgona, ki ji je poveljeval polkovnik Berislav Popov, so v Varaždinu 29. 6. 1991 začeli pripravljati načrt za njegovo rešitev. Pozneje je bilo ukazano, naj preboj Popovu iz Gornje Radgone omogoči močna kombinirana enota, ki naj se prebije

²⁵ Podatki so povzeti iz kazenske ovadbe OKS UNZ Maribor, št. 603-04/0703-91-0221-7, z dne 23. 8. 1991.

²⁶ Podatki so povzeti iz dopisa Temeljnega sodišča v Mariboru, Enote v Mariboru, št. 8-II Kr 468/91, z dne 12. 5. 1992, Uradnega zaznamka PP Ormož številka 13, z dne 10. 6. 2992, in dopisa UKS UNZ Maribor, št. 0221-16-04(0703-91, z dne 11. 6. 1992.

²⁷ V dopisu UKP PU Maribor, št. 2312-12/2016/6 (3F3-04), z dne 8. 3. 2016, je navedeno, da pregon v tej zadevi zastara 28. 6. 2041, kazenska ovadba pa je ponovno predmet preverjanja dejstev in okoliščin v njej zajetega kaznivega dejanja. Da se zadeva zoper neznanega storilca vodi kot odprta in je dodeljena v delo njihovemu državnemu tožilcu, pa je navedeno v odgovoru ODT Maribor z dne 31. 5. 2016.

do mejnega prehoda. Te bojne aktivnosti sta popoldne 2. 7. 1991 na podlagi povelja 5. vojaškega območja in ukaza poveljujočega v 32. korpusu začeli dve njihovi enoti. Glavna, ki ji je poveljeval načelnik štaba 32. mehanizirane brigade podpolkovnik Andrija Čondor, in pomožna tankovska četa 1. mehaniziranega bataljona 32. mehanizirane brigade, ki ji je poveljeval kapetan 1. razreda Fikret Čuskić. Ta se je proti Gornji Radgoni prebijala od Središča ob Dravi v smeri Železne gore in Martina na Muri v Republiki Hrvaški ter nato proti Gibini in Banfju. Kolono so sestavljali poveljniški oklepni transporter, deset tankov, štirje oklepni transporterji in transporter BRDM-2. Koloni se ni uspelo prebiti in združiti z glavno enoto, ki se je že prebijala proti Radencem. Zato se je 3. 7. 1991 ob 3.45 po isti poti vrnila na kontrolno točko v Središče ob Dravi. Prejšnji večer je bil na državni ravni sprejet dogovor, da se JLA z vso tehniko umakne v vojašnice (slovenskim obrambnim silam je bil izdan ukaz o ustavitvi ognja),²⁸ vendar so poveljujoči v 32. korpusu kljub temu to kolono ob 4.50 z enako nalogo poslali najprej v smeri Grabe–Šalovci, nato pa v smeri Godeninci–Vitan–Kog–Gomila pri Kogu. Tankovska kolona je uspela prodreti do Presike, kjer je njeno prodiranje zaustavila barikada, za njen obhod in združitev z glavno kolono JLA pa ji je primanjkovalo goriva. Kolona se je zato obrnila v smer, iz katere je prodirala. Pri tem je v Gomili pri Kogu oziroma v Hermancih naletela na zasedo. Prišlo je do spopada, zaradi katerega so ji poveljujoči v Varaždinu ob 12.15 odobrili umik (Dražnik, Šteiner, 2015, str. 169–171). Zasedo je tankovski koloni pripravila protioklepna skupina treh prostovoljcev, ki jo je oblikoval major Aleksander Štampar, pomočnik poveljnika 73. območnega štaba TO Ljutomer (Dražnik, Šteiner, 2015, str. 185). Kolona se je ob 12.40 začela vračati proti Središču ob Dravi. Pri tem so vojaki JLA z vsem tankovskim orožjem streljali po številnih hišah in gospodarskih objektih na širšem območju Koga, najbolj v naseljih Gomila pri Kogu, Kog, Jastrebcu in Vitan, ter jih več poškodovali, nekaj pa povsem uničili (Fišer, 2015, str. 202–203).

V dnevniku dela operativne skupine IP UNZ Maribor za 3. 7. 1991 je za čas od 11.45 pa vse do 14.12 zapisanih več obvestil o aktivnostih vračajoče se tankovske kolone JLA v Središče ob Dravi. Od tega, da od jeze, ker ne morejo čez barikado, vojaki s tanki nenadzorovano streljajo, da so zadeli hišo družine Praprotnik, ki je zaradi tega začela goreti, da ne pustijo gasilcev k hiši na Kogu, ki gori zaradi tankovskih izstrelkov, do tega, da so se tanki v Godenincih oskrbeli z gorivom in da se kolona 12 tankov in oklepnikov premika skozi Središče ob Dravi proti ploščadi osme mejne kontrolne točke.²⁹

6. 7. 1991 so trije kriminalisti in dva kriminalistična tehnika oddelka kriminalistične službe UNZ Maribor na območju Koga začeli ogleda poškodovanih objektov. Opravili so štiri ogleda krajev kaznivih dejanj, za katera so bili osumljeni vojaki JLA. Posamezne ogleda sta opravila kriminalist in kriminalistični tehnik. V zapisnikih o njih je navedeno, da so se opravljali na podlagi obvestil Postaje milice Ormož o požarih na objektih, ki so nastali 3. 7. 1991 okoli 12.30, ko so jih s tankovskim orožjem obstreljevali vojaki JLA. O vsakem poškodovanem objektu, na katerem je bil opravljen ogled, je bil obveščen preiskovalni sodnik Temelnjega sodišča v Mariboru, ki pa na kraj ogleda ni prišel. Noben kraj ogleda ni bil zavarovan, vsi pa so bili že pred

²⁸ Ukaz o zaustavitvi ognja je razviden iz depeše Republiškega koordinacijskega centra, št. 1582, z 2. 7. 1991 ob 21.20, vsem podskupinam, naj zagotovijo, da štabi in enote TO in enote ONZ končajo vse napadne aktivnosti in zavzamejo obrambni položaj ter da naj se bojne aktivnosti izvajajo izključno pri ogrožanju ali ofenzivnih aktivnostih JLA. Ukaz, ki ga je bilo treba izvršiti takoj, so podpisali Janez Janša, Janez Slapar in Igor Bavčar. V viru (Dražnik, Šteiner, 2015, str. 171) je navedeno, da je bilo premirje na območju 73. območnega štaba TO Ljutomer dokončno vzpostavljeno 3. 7. 1991 ob 13. uri.

²⁹ Podatke so sporočali iz Občinskega centra za obveščanje v Mariboru (v dnevniku so zanj uporabljali kratico OCO) in iz PM Ormož.

začetkom ogleda spremenjeni (požari so bili pogašeni, pogorišča pa so bila navadno že pospravljena).

Najprej, ob 15.20, se je začel ogled kraja požara na gospodarskem poslopiju na naslovu Jastrebcu 35, last Ivana Praprotnika. Hlev, ki je bil delno zidan in delno lesen, ter lesena garaža pred njim sta v požaru popolnoma zgorela. Ob 16. uri se je začel ogled kraja požara na naslovu Jastrebcu 34, last Jožeta Rubina. Tudi ta gospodarski objekt, ki je bil delno zidan in delno lesen, je v požaru v celoti pogorel. Ob 17. uri se je začel ogled kraja požara na naslovu Gomila pri Kogu 7, last Terezije Haložan. Na zidanem hlevu,

Slika 4: Fotografija z ogleda hleva Haložanovih v Gomili pri Kogu 7, ki je bil prva tarča uničujočega vračanja vojakov JLA v Središče ob Dravi (foto: Bojan Orešek, OKS UNZ Maribor)

je pogorelo ostrešje (slika 4). Pri ogledu je bilo na salonitnih ploščah ostrešja in v lesenih stebrih ter vratih hleva opaženih več strelnih lukenj. Glede na njihovo lego in smer je bilo ugotovljeno, da so na objekt streljali s hriba v Gomili pri Kogu. Ostanke projektivov pri ogledu niso bili najdeni, je pa lastnica kriminalistu izročila kroglo iz avtomatske puške, ki jo je pri pospravljanju po požaru našla ob vzhodni steni hleva. Ob 17. uri se je začel še ogled stanovanjske hiše in gospodarskega objekta na naslovu Gomila pri Kogu 32, last Alojzije Šulek. Leseni del objekta, listnik in drvarnica, ki je bil z zidanim hlevom in stanovanjskim objektom povezan v celoto, je pogorel v celoti. Na hlevu in nad spalnico v stanovanjskem delu objekta pa je pogorela streha.

O vseh ogledih so bili napisani zapisniki, poškodovani objekti oziroma njihovi ostanki so bili fotografirani, ponekod tudi skicirani in posneti z video kamero. Po enem ogledu je bila zavarovana krogla, ki jo je izročila lastnica. Z vsemi lastniki poškodovanih objektov so kriminalisti opravili pogovore in o njih napisali uradne zaznamke.

19. 7. 1991 je oddelek kriminalistične službe UNZ Maribor na podlagi opravljenih ogledov krajev kaznivih dejanj in zbranih obvestil na Temeljno javno tožilstvo Maribor podal kazensko ovadbo proti neznanemu storilcu zaradi utemeljenega suma storitve kaznivega dejanja vojnega hudodelstva zoper civilno prebivalstvo po členu 142 KZ SFRJ. V njej je navedeno, da je 3. 7. 1991 okoli 12.30 neznan vojaški starešina JLA iz VP 7464 Varaždin izdal ukaz tankovski enoti, ki se je vračala po krajevni cesti iz smeri Ljutomera proti Središču ob Dravi čez kraje Gomila pri Kogu, Kog in Jastrebcu, naj streljajo s tankovskimi topovi, mitraljezi in drugim pehotnim orožjem na civilne objekte in prebivalce ob cesti. Tako so vojaki JLA od 12.30 do 13. ure v velikem obsegu obstreljevali in uničevali civilne objekte, kar ni bilo upravičeno z vojaškimi potrebami. Pri tem so pri civilnem prebivalstvu povzročili večjo materialno škodo, ki je bila na štirih objektih v krajih Gomila pri Kogu in Jastrebcu ocenjena na skupno 1.000.000 dinarjev (pribl. 66.000 evrov).

Požar na gospodarskem objektu Terezije Haložan so vojaki JLA zanetili s streljanjem z mitraljezom. V

požaru je zgorelo približno pet ton sena, zadeta pa je bila tudi krava, privezana v hlevu. Škoda, ki je pri tem nastala, je znašala okrog 100.000 dinarjev (pribl. 6600 evrov).

Na gospodarski objekt Alojzije Šulek so vojaki izstrelili tankovsko topovsko granato, ki je eksplodirala in zanelila požar. Ta je gospodarski objekt uničil v celoti, na stanovanjskem delu pa del strehe. Materialna škoda je znašala okrog 300.000 dinarjev (pribl. 20.000 evrov).

Na gospodarska objekta Ivana Praprotnika in Franca Rubina so vojaki streljali s tankovskimi topovi, mitraljezi in avtomatskimi puškami ter tako na obeh zaneli požar. Ko so domačini poskušali požar gasiti in iz objektov rešiti živino, so vojaki JLA streljali z mitraljezi in avtomatskimi puškami tudi nanje, tako da so morali gašenje in reševanje živine prekiniti. V požarih sta bila objekta povsem uničena, uničenega je bilo tudi precej kmetijskega orodja. V požaru pri Rubinovih je zgorelo tudi pet svinj, pri Praprotnikovih pa dve. Rešiti jim je uspelo le govedi. Na objektu Ivana Praprotnika je nastalo za okrog 300.000 dinarjev (pribl. 20.000 evrov) materialne škode, enako visoka je bila škoda tudi na objektu Franca Rubina.

Kazenski ovadbi so bili priloženi štiri zapisniki, fotografije z ogleda pri Tereziji Šulek, trije uradni zaznamki o pogovorih z oškodovanci in popis uničenega premoženja pri Francu Rubinu. V obrazcu kazenske ovadbe KD-1 je navedeno, da se je za kaznivo dejanje izvedelo iz sredstev javnega obveščanja. V rubriki o obravnavi zadeve je bila obkrožena številka 2 (obravnaval OZK sam). Na listu KD-o kazenske ovadbe, ki je v arhivu na sektorju kriminalistične policije Policijske uprave Maribor, je zapis TRAJNI ARHIV, kot rok zastaranja pa TRAJNI ROK in tudi ROK: 2041.³⁰

Po podatkih, ki so na voljo, je to kaznivo dejanje še vedno v obravnavi, in sicer je zadeva odprta na Okrožnem državnem tožilstvu Ptuj.³¹ Gre za sum storitve kaznivega dejanja, za katerega naj pregon še ne bi zastaral. Pri odkrivanju storilca oziroma za zaključek zadeve bi lahko bili koristni dokumenti iz junija in julija 1991 o poveljevanju v 32. korpusu JLA Varaždin, podobno tudi za uničenje mejne kontrolne točke Središče ob Dravi, ki so v Sloveniji zdaj dostopni.

Dejanja v obrambni vojni na Ormoškem, ki še vedno sprožajo nekatera vprašanja

Na območju Občine Ormož se je v slovenski obrambni vojni junija in julija 1991 zvrstilo veliko aktivnosti in dogodkov. Zase lahko rečem, da sta me kljub obsežnim pripravam intenzivnost takratnih dogodkov in brutalnost delovanja JLA presenetili. Razmere so bile povsem nove in nepredvidljive. Z napadom JLA smo se v Ormožu spopadali med prvimi v Sloveniji, tako da pravih izkušenj še ni bilo. Ko zdaj, skoraj četrto stoletje pozneje, pregledujem nekatere dokumente in zapise o takratnem dogajanju ter se poskušam spomniti nekaterih dogodkov, se sprašujem, kako to, da jih nismo bolj razjasnili oziroma natančneje dokumentirali. Predvsem velja to za tiste dogodke oziroma dejanja, iz katerih so ali bi lahko izhajali znaki kaznivih dejanj, ki so bila pri delu milice vedno zelo pomembna. Odgovorov na to vprašanje je gotovo lahko več. S Postaje

³⁰ Podatki so povzeti iz kazenske ovadbe OKS UNZ Maribor št. 603-04/585-91-0221-19, z dne 19. 7. 1991.

³¹ V dopisu UKP PU Maribor, št. 2312-12/2016/6 (3F3-04), z dne 8. 3. 2016 je navedeno, da pregon v tej zadevi zastara 3. 7. 2041, kazenska ovadba pa, da je ponovno predmet preverjanja dejstev in okoliščin v njej zajetega kaznivega dejanja. Da se ta zadeva še vedno vodi kot odprta, izhaja tudi iz odgovora ODT Ptuj z dne 1. 6. 2016.

milice Ormož smo pristojne v takratni UNZ Maribor (v njeni stalni službi ali v operativni skupini) obveščali o vseh pomembnejših dogodkih. Dokaz so obvestila, ki so zapisana v dnevniku dela operativne skupine IP UNZ Maribor med akcijo Lipa, od 27. 6. do 19. 7. 1991. Tem obvestilom so gotovo sledile depeše, dogodki so bili opisani v poročilih dežurnih miličnikov itn. Ker pa večina teh dokumentov v času, ko smo te dogodke začeli opisovati, da ne bi bili pozabljeni, ni bila več na voljo, so občutki o tem dokumentiranju (morebiti samo moji), kot da smo mu namenili premalo pozornosti. Gotovo pa so pri soočanju miličnikov s takratnimi dogodki nekatera formalna opravila zaradi vojne izostala, kar se v normalnih okoliščinah ne bi zgodilo.

V nadaljevanju bom predstavil nekaj primerov, ob katerih se nam še vedno postavljajo vprašanja. Namen predstavitve je tudi v tem, da kljub času, ki je že potekel, spodbudim še koga k pojasnjevanju oziroma proučevanju. Verjamem, da je mogoče še vedno priti do novih podatkov oziroma spoznanj. Tudi sam sem šele pri pisanju tega prispevka prišel do že večkrat omenjenega in zelo pomembnega dokumenta, to je dnevnika dela operativne skupine IP UNZ Maribor, ki s številnimi podatki vojne dogodke povsem na novo osvetli ali dodatno oziroma natančneje pojasni.

Prvi tak »odprt« primer je streljanje v središču Ormoža, v katerem je bil huje ranjen mlajši častnik JLA Jovica Pešić, lažje pa občana Franc Ketiš in Smiljan Trop. Do streljanja je prišlo potem, ko je tankovska kolona JLA 27. 6. 1991 okoli 15.50 iz smeri Središča ob Dravi prodrla v Ormož in se ustavila pred barikado na klanecu v bližini blagovnice Tima. Za čas 16.02 je dežurni miličnik PM Ormož poročal, da je bilo tam slišati streljanje z avtomatskim orožjem. Nekaj minut pozneje so v operativni skupini IP UNZ Maribor dobili podatek, da je JLA v Ormožu uporabila avtomatsko orožje proti TO, vendar podrobnosti o tem, ali je kdo ranjen, niso imeli, ker je bil dostop zaradi blokade JLA otežen. Ob 16.58 je sledilo novo obvestilo dežurnega miličnika operativni skupini, da so bile v Zdravstveni dom Ormož pripeljane tri osebe, poškodovane s strelnim orožjem, in sicer dva občana in vojak JLA Jovica Pešić. Okoliščine poškodb še niso bile v celoti ugotovljene. Prek stalne službe UNZ Maribor sta bila o tem obveščena preiskovalni sodnik in kriminalistična služba. Na podlagi tega obvestila so ob 17.35 na kraj dogodkov odšli komisija UNZ Maribor, dežurni preiskovalni sodnik Temeljnega sodišča in javni tožilec Temeljnega javnega tožilstva v Mariboru. Ob 17.40 je dežurni miličnik poročal, da sta na postajo milice prišla dva občana, ki sta videla, kako je potekalo streljanje. Povedala sta, da je en častnik hodil okoli tankov z avtomatom, ljudje so mu žvižgali, nato pa je streljal proti njim, drugi, ki je bil na tanku, pa ga je ustrelil v glavo. Občana sta bila Drago Lizman (verjetno Rizman) in Bogomir Kirič. O tem streljanju so v virih različni zapisi: »/.../ in ko je po do sedaj zbranih podatkih prišlo do obračuna med dvema pripadnikoma JA, katerega posledica je bila en hudo ranjen pripadnik JA in dva po naključju lažje ranjena civilista.« (Ferne, 1992, str. 4) »Prišlo je do spopada s TO, v katerem je bil z armbrustom zadet prvi tank, ki ni utrpel večjih poškodb, in ranjen prvi pripadnik JLA.« (Dražnik, Šteiner, 2015, str. 166) »Pri poskusu odstranitve barikade je prišlo do obstreljevanja, v katerem je bil ranjen pripadnik JLA.« (Fišer, 2015, str. 200) »Okoliščine, kdo je streljal na oficirja JA Jovico Pešića iz Varaždina, še vedno niso pojasnjene. Govorice navajajo kot vzrok spor med dvema oficirjema, pri čemer je eden streljal na drugega. Druge govornice navajajo, da je nanj s puško streljal nek domačin.« (Ferne, 2011, str. 27) V operativnem dnevniku 32. korpusa JLA za čas od 25. 6. do 4. 7. 1991 je o tem le zapis: »16.45 ranjen zast. PEŠIĆ.«³² O novinarkinem obisku ranjenega Pešića v Splošni bolnišnici Ptuj je bil v Ptujskem tedniku 4. 7.

32 Ta zapis je pripisan pri opisu dejavnosti za čas med 12. in 18. uro: »Savlađivanje prepreka na pravicima angažovanja: Ormož; Trnovci; Središče ob Dravi.«

1991 objavljen članek, v katerem pa je opisano le njegovo počutje. Ogled kraja streljanja kot kraja kaznivega dejanja je opravil preiskovalni sodnik Temelnjega sodišča v Mariboru, ki je o ogledu napisal zapisnik, ki je bil nato odstopljen Temelnjemu javnemu tožilstvu.³³ Ugotovitve ogleda preiskovalnega sodnika in komisije UNZ Maribor pa niso znane, saj spisi niso več na voljo. V knjigo dogodkov na oddelku kriminalistične službe UNZ Maribor je bila zadeva vpisana pod *ostali dogodki*.³⁴ Na podlagi tega je mogoče sklepati, da streljanje ni bilo obravnavano kot kaznivo dejanje, kar je lahko bil razlog, da so bili spisi po preteku rokov uničeni. Pomembne okoliščine tega streljanja tako še vedno ostajajo nepojasnjene.

Drugi tak primer je streljanje vojakov JLA na civilne objekte v Ormožu. Streljali so vojaki tankovske kolone JLA, ki je 27. 6. 1991 prodrla v Ormož, da bi odstranila barikade na mostu čez Dravo, ki so zaustavile tankovsko kolono polkovnika Popova. S tankovskimi mitraljezi so po 16. uri streljali na stavbe ob blagovnici Tima (objekt podjetja Zarja Ormož in druge) in jih poškodovali. Okoli 18.45 so vojaki z zadnjega tanka v koloni JLA, ki je takrat zapuščala Ormož v smeri Ljutomera in ni bila ogrožena, izstrelili tankovsko granato na tovorno vozilo Cestnega podjetja Ptuj, ki je stalo v barikadi, in ga močno poškodovali (slika

Slika 5: Poškodovan tovorni avtomobil Cestnega podjetja Ptuj, na katerega so vojaki JLA iz objestnosti izstrelili tankovsko granato (foto: Bojan Orešek, OKS UNZ Maribor)

5). Ti primeri poškodovanja civilnega premoženja so zelo podobni že opisanim, kot so poškodbe gostilne Grivec, železniške postaje in stolpa ormoškega gradu ter v Središču ob Dravi zabojnikov mejne kontrolne točke. Vendar pa ti primeri niso bili deležni enake obravnave, saj niso bili obravnavani kot kazniva dejanja.

Naslednji primer je streljanje na pripadnike TO v Skolibrovi ulici v Ormožu. Ko je tankovska kolona 27. 6. 1991 okoli 19. ure zapustila Ormož, so se pripadniki diverzantskega voda TO Ormož premaknili na nove položaje na območje Mestne grabe. Pri tem premiku je nekdo v Skolibrovi ulici streljal nanje s strelnim orožjem. Okoliščine tega streljanja še vedno niso pojasnjene. Znano je, da takrat na območju Ormoža ni bilo več pripadnikov JLA. Tako je odprto vprašanje, kdo in zakaj je takrat streljal na pripadnike TO.³⁵

Podobno kot na civilne objekte v Ormožu je JLA streljala na stanovanjske hiše na relaciji od Žerovincev proti Ormožu, in sicer 28. 6. 1991 med 8. in 9. uro. Vojaki tankovske kolone JLA, ki je prejšnji večer zapustila Ormož in prodirala proti Ljutomeru, so se po neuspelem prodoru v tem času vračali proti Ormožu. Pri tem so s tankovskimi strojnimi streljali po okolici in z izstrelki poškodovali vsaj dve stanovanjski hiši (Ferme,

33 Iz odgovora vodje preiskave na Okrožnem sodišču v Mariboru z dne 7. 10. 2015 je razvidno, da je bil zapisnik voden pod opr. št. Kr 432/1991, z dne 27. 6. 1991.

34 V knjigi dogodkov za leto 1991 je bil vpisan pod črko P, PEŠIČ Jovica s številko 6-22905/21, 27. 6. 1991. Številka 22905 je bila številka delovodnika za preostale dogodke.

35 Podrobnosti o tem streljanju so razvidne v viru, dostopnem na http://www.ormoz.zvvs.si/a_zgodovina9.htm, 28. 9. 2015.

2011, str. 28). Obvestilo o tem streljanju je vključeno tudi v poročilo operativne skupine IP UNZ Maribor.³⁶ Tudi to poškodovanje stanovanjskih hiš ni bilo obravnavano kot kaznivo dejanje.

Še vedno so odprta nekatera vprašanja o uničenju tanka JLA na Gomili pri Kogu 3. 7. 1991, na katerega je s protioklepnim orožjem streljal Stanko Peserl, ki ni bil pripadnik TO. V pisnih virih o tem uničenju je več različnih zapisov: »3. 7. 1991 se je tankovska kolona JLA po isti relaciji vračala proti Središču ob Dravi. Pri tem je v naselju Gomila pri Kogu s ceste zdrsnil en tank, kateri je tam ostal. Okoliščine naknadnega uničenja tanka niso povsem pojasnjene, saj je tank imel poškodbo od protitankovskega orožja, vendar žrtev v tem tanku ni bilo, tako da je tank po vsej verjetnosti bil zadet po tem, ko je posadka tank že zapustila.« (Ferme, 1992, str. 5)

»Ob 10.30 3. 7. 1991 je prišlo na območju Koga do spopada med JLA in 1. vodom TO, v katerem je bil en tank zadet v kupolo in onеспособljen.« (Dražnik, 2001) »Na tank je s protioklepnim orožjem streljal Stanko Peserl, ni pa razjasnjeno, ali je posadka tank pred tem že zapustila. Tank se je potem vnel.« (Dražnik, Šteiner, 2015, str. 185) Zdaj je znano, da je ta tank s protioklepnim orožjem oziroma raketo uničil občan Stanko Peserl. Ko je streljal nanj iz bližnjega vinograda, je tank stal na cestni brežini ob lokalni cesti Gomila pri Kogu–Kog, v bližini gostinskega lokala na Bajzeku. JLA ga je tam pustila, ker

Slika 6: Tank, ki ga je z raketometom uničil Stanko Peserl (foto: Bojan Orešek, OKS UNZ Maribor)

ga zaradi konfiguracije terena ali njegove okvare ni mogla izveči. Ob streljanju v njem ni bilo tankovske posadke, to so namreč na območju Koga izsledili 5. 7. 1991.³⁷ Sklep, da posadke ob zadetju ni bilo v tanku, je povsem logičen. Če bi bili člani posadke v njem, ko je bil zadet s protioklepno raketo, ki je prebila oklep, bi utrpeli hude telesne ali celo smrtne poškodbe, vendar jih niso. Tank se je po zadetju vnel, ogenj je povzročil aktiviranje granat, tako da je bil v celoti uničen (slika 6). Po vojni je bil razrezan in odpeljan na odpad za staro železo. Vprašanja, ki pri uničenju tega tanka še vedno ostajajo odprta, so: kdaj točno je Stanko Peserl streljal na tank (zagotovo je streljal v času, ko je za pripadnike TO in milice veljal ukaz o ustavitvi ognja, vprašanje je tudi, ali pred 13. uro 3. 7. 1991 ali po njej, kar se v 73. območnem štabu TO Ljutomer navaja kot čas za uresničevanje ukaza o ustavitvi ognja in za vzpostavitev dokončnega premirja), zakaj je streljal, kdo mu je to ukazal; kdo mu je dal protitankovsko raketo in kakšen je bil njegov status ob streljanju. Kako njegovo dejanje kazenskopravno obravnavati oziroma ocenjevati, je odvisno od odgovorov na ta vprašanja.

Ker je agresija JLA na Slovenijo uradno trajala od 26. 6. do 18. 7. 1991,³⁸ bom kot zadnji primer predstavil

36 Dežurni miličnik PM Ormož jim je ob 8.55 sporočil, da je kolona vozil JLA iz smeri Žarovincev tik pred Ormožem in po dosedanjih informacijah naj bi med premikanjem streljala z lahkim orožjem.

37 Komandir PM Ormož je 5. 7. 1991 ob 14.45 obveščal operativno skupino IP UNZ Maribor, da so miličniki na PM pripeljali posadko tanka JLA, ki je 3. 7. 1991 obtičal na Kogu. V njej so bili štiri vojniki, eden od njih je bil zastavnik. Oboroženi so bili s tremi škorpionji, eno avtomatsko puško in pištolo. Obravnavani so bili kot vojni ujetniki.

38 3. odstavek 21. člena Zakona o vojnih veteranih določa čas od 26. 6. do 18. 7. 1991 kot čas vojaške agresije na Republiko

nezgodo dveh pripadnikov TO s protioklepnim sredstvom pri usposabljanju 14. 7. 1991. Tega dne je ob 23. uri dežurni miličnik PM Ormož obveščal operativno skupino IP UNZ Maribor, da je dobil obvestilo 73. območnega štaba TO Ljutomer, da je med usposabljanjem njihovih pripadnikov s protioklepnimi sredstvi prišlo do aktiviranja protioklepne rakete Zolja. Pri tem sta dva pripadnika dobila opekline, zato so ju odpeljali v Splošno bolnišnico Ptuj. Dogodek naj bi se zgodil na območju Občine Ormož, predstavniki TO pa bodo ogled opravili 15. 7. 1991. Dežurnemu je bilo iz operativne skupine naročeno, naj o tem službi stalnega dežurstva UNZ Maribor pošlje depešo, tej pa, da naj o tem obvesti kriminalistično službo. Iz poročila PŠ TO Maribor za 14. 7. 1991 je razvidno³⁹, da je do poškodovanja prišlo ta dan ob 19.30 v kraju Litmerk, in sicer zaradi nepravilnega ravnanja oziroma ogleda zolja, ki se je pri tem sprožila. Podatkov o tem primeru v arhivu kazenskih ovadb sektorja kriminalistične policije PU Maribor nisem našel, tako da sprožitev tega eksplozivnega sredstva ni bila obravnavana kot kaznivo dejanje.

Sklep

Kot je bilo poudarjeno že v uvodu, se prispevek nanaša na zapleteno in tudi strokovno zelo zahtevno področje obravnavanja kaznivih dejanj (od odkrivanja, pregona storilcev in sojenja). Na splošno je moja ugotovitev, da smo odkrivanju, dokumentiranju in pregonu kaznivih dejanj, ki so jih v agresiji na Slovenijo izvršili pripadniki JLA na območju Občine Ormož, namenili manj pozornosti, kot bi je lahko. Kar pa gotovo ne velja za opravljanje varnostnih in obrambnih nalog, ki smo jih miličniki pri soočanju z JLA nadvse odgovorno in vzorno opravili, zato smo na opravljeno delo lahko upravičeno zelo ponosni. Ta moj splošni sklep o obravnavanju kaznivih dejanj se v glavnem nanaša na delo milice in kriminalistične službe, ki ga poznam, manj pa na delo drugih organov. Sklep velja že za čas vojne, še posebno pa za čas po njej. Ustvaril sem si ga po pregledu dokumentacije, ki sem jo v prispevku tudi navedel, in na podlagi spominov na delo PM Ormož, na kateri sem bil takrat komandir. Pri pisanju prispevka sem se spopadel tudi z občutkom, da je o nekaterih ugotovitvah (iz katerih izhaja, da ni bilo vse tako, kot bi moralo biti) neprijetno pisati. Pri takem pisanju se poraja tudi občutek, da boš mogoče narobe razumljen, čeprav se trudiš, da bi dogodke kar se da objektivno predstavil (upošteval vse razpoložljive dokumente, tudi iz JLA itn.). Nehote lahko koga s tem tudi prizadeneš ali postaviš v neprijeten položaj. Ob tem sem se spomnil na predstavitev zgodovinarja dr. Jureta Gašpariča. Ta je 17. 9. 2015 na spominskem srečanju ob 25. obletnici nastanka MSNZ v Pekrah med drugim, malo v šali malo pa zares, omenil, da je proučevanje zgodovinskih dogodkov šele takrat najbolj verodostojno, ko nihče od njihovih udeležencev ni več živ.

Ne glede na to sem na podlagi virov, ki sem jih imel na voljo, predstavil, kako so potekale obravnave kaznivih dejanj, ki so jih v slovenski obrambni vojni na območju Občine Ormož izvršili pripadniki JLA. Iz podatkov izhaja, da je proti enemu osumljencu kazenski postopek zaradi odstopa državne tožilke od njegovega pregona končan, za dve kaznivi dejanji, katerih storilci so bili ob podaji kazenskih ovadb neznani, pa sta obravnavi še odprti. To pomeni, da so njihovi storilci tudi po 25 letih še neznani. Ali je

---

Slovenijo in opravljanja dolžnosti pri njeni obrambi.

39 Preostale podrobnosti so razvidne iz Dnevnega bojnega poročila 7. PŠTO Maribor za 14. 7. 1991, št. 804-03/305, z dne 15. 7. 1991.

prav, da so te zadeve še aktualne, ali pa gre za nepotrebno zapravljanje⁴⁰ zame kot pravnik ni vprašanje. V prispevku sem poskusil izpostaviti tudi nekaj dilem in odprtih vprašanj (morebiti tudi neprijetnih), da bi s tem k predstavitvi svojih pogledov in odgovorom nanje pritegnil še koga. Strinjam se z navedbo zgodovinarja dr. Jureta Gaspariča o morebitnem vplivu še živih akterjev na zgodovinarje oziroma tudi na verodostojnost prikaza posameznih dogodkov. A zagotovo bodo zgodovinarji lažje in bolje opravili svoje proučevanje slovenske obrambne vojne tudi takrat, ko udeleženci te vojne ne bomo več živi, če bodo o njej imeli na voljo več natančnih podatkov iz različnih virov. Upam, da bo ta moja predstavitev v pomoč tudi pri takem proučevanju vojnih dogodkov na območju Občine Ormož.

40 O tem se sprašuje novinar Oste Bakal v članku z naslovom Popov: *General Kolšek je delal za JLA in TO*, ki je bil objavljen v Slovenskih novicah 29. 9. 2012. Novinar zapiše, da je glede na to, da je od vojne minilo že veliko časa, da so obtoženi v precej visoki starosti in da jih bremeni tudi poveljniška odgovornost, sojenje v Murski Soboti za mnoge zapravljanje proračunskega denarja.

Literatura

- 32. KJLA, 1991. Operativni dnevnik od 25. 6. do 4. 7. 1991. V: Varaždin 1991: 32. Korpus JLA.
- Dražnik, Ljubomir, in Šteiner, Alojz, 2015. Organizacija in delovanje 73. območnega štaba Teritorialne obrambe Ljutomer v osamosvojitveni vojni. V: Zbornik Vloga TO Pomurja v procesu osamosvajanja. Lendava 2015, Pokrajinski odbor Zveze veteranov vojne za Slovenijo Pomurja.
- Dražnik, Ljubomir, 2001. Problemi vodenja in poveljevanja v junijsko-juljski vojni 1991 v Sloveniji: (primer 73. območnega štaba teritorialne obrambe Ljutomer). http://www.ormoz.zvvs.si/a_zgodovina1.htm, 28. 9. 2015.
- Ferme, Jurij, 1992. Posvet in razgovor o lanskoletni vojni – gradivo. Inšpektorat policije Uprave za notranje zadeve Maribor.
- Ferme, Jurij, 2004. Povzetek gradiv Postaje milice Ormož v osamosvojitvenem procesu in vojnih dogodkih v občini Ormož v letu 1991. V: Zgodovinski zapisi, letnik I. Ormož: Zgodovinsko društvo Ormož.
- Ferme, Jurij, 2010. Zgodovina nastanka mejnega prehoda za mednarodni cestni promet Središče ob Dravi. V: Zgodovinski zapisi, letnik VII. Ormož: Zgodovinsko društvo Ormož.
- Ferme, Jurij, 2011. Delovanje milice v Občini Ormož v vojni za Slovenijo leta 1991. V: Ormoško območje v vojni za Slovenijo 1991, Zbornik referatov ob dvajseti obletnici samostojnosti Republike Slovenije. Ormož junij 2011: Pokrajinski muzej Ptuj Ormož.
- Fišer, Miran, 2015. Dogajanje na območju Občine Ormož v osamosvojitveni vojni. V: Zbornik Vloga TO Pomurja v procesu osamosvajanja. Lendava 2015: Pokrajinski odbor Zveze veteranov vojne za Slovenijo Pomurja.
- Milošević, Vladimir, 2015. Začelo se je maja – pogled z vidika poveljnika. V: Zbornik Vloga TO Pomurja v procesu osamosvajanja. Lendava 2015, Pokrajinski odbor Zveze veteranov vojne za Slovenijo Pomurja.
- Pleh, Ernest, 2011. Diverzantski vod TO Ormož v vojni za Slovenijo. Dostopno preko: http://www.ormoz.zvvs.si/a_zgodovina9.htm, 28. 9. 2015.
- Popov, Berislav, 1996. Započeo sam rat u Jugoslaviji. V: NIN, št. 2356, str. 51–54.
- Prešern, Marko, 2009. Tožilska in sodna praksa v Republiki Sloveniji glede kršitev mednarodnega prava oboroženih spopadov. V: Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Uprava za notranje zadeve Maribor, Inšpektorat milice, 1991. Dnevnik dela operativne skupine v inšpektoratu milice v času akcije »LIPA« od 26. 6. do 19. 7. 1991. V: Maribor 1991: Uprava za notranje zadeve Maribor.

ODHOD JLA IZ SLOVENIJE

WITHDRAWAL OF THE YUGOSLAV PEOPLE'S ARMY FROM SLOVENIA

ROK FILIPČIČ

Rok Filipčič je višji kustos v Vojaškem muzeju Slovenske vojske in skrbnik zbirke mornariške opreme ter hladnega orožja. Raziskovalno se ukvarja s problematiko vojne 1991 na Slovenskem.

Ključne besede

Obrambna vojna 1991, Teritorialna obramba, Jugoslovanska ljudska armada, pogajanja, odhod Jugoslovanske ljudske armade

Povzetek

Po končanih vojaških spopadih med Teritorialno obrambo in Jugoslovansko ljudsko armado v začetku julija 1991 in sprejeti Brionski deklaraciji je Predsedstvo SFRJ sprejelo sklep o umiku enot JLA z ozemlja Republike Slovenije. Sklep, ki ni predvideval načina umika enot JLA, naj bi se izvršil v treh mesecih.

Jugoslovanska ljudska armada je imela številne težave pri izvedbi sklepa Predsedstva SFRJ, tudi zato, ker so na ozemlju Hrvaške že potekali oboroženi spopadi in je bil zato cestni in železniški promet po hrvaškem ozemlju otežen.

Umik zadnjih pripadnikov Jugoslovanske armade se je začel v drugi polovici oktobra 1991, in sicer prek Luke Koper. V dneh pred 25. oktobrom se je več sto pripadnikov JLA skupaj s svojo opremo in osebno oborožitvijo vkrcalo na vojaške in civilne ladje ter odplulo iz slovenskih teritorialnih vod. Zadnja ladja je slovenske teritorialne vode zapustila v noči s 25. na 26. oktober, a ker so se pripadniki JLA na ladjo, ki je plula pod tujo zastavo, vkrcali že pred polnočjo, se po pomorskem pravu šteje, da so 25. oktobra zapustili ozemlje Republike Slovenije. S tem dejanjem je Republika Slovenija postala popolnoma suverena država.

Abstract

With the ending of military conflicts between the Territorial Defence Forces and the Yugoslav People's Army (YPA) in the beginning of July 1991 and with the adoption of the Brioni Agreement, the SFRY Presidency reached a decision on the withdrawal of the YPA units from the Republic of Slovenia. The decision, which did not contain the provisions regarding the method of YPA units' withdrawal, was expected to be implemented in three months' time.

The YPA faced numerous difficulties in the implementation of the decision reached by the SFRY Presidency, one reason also being the armed conflicts in the territory of Croatia which hindered the road and railway traffic on the territory of Croatia.

The withdrawal of the last members of the YPA began in the second half of October 1991 via Port of Koper. In the days before 25 October, several hundred members of the YPA, having taken their equipment and personal armament, embarked military and civil ships and departed from the Slovenian territorial waters, whereby the last ship left in the night from 25 to 26 October 1991. However, since the members of the YPA boarded the ship under a foreign flag already before midnight, it is considered that, according to maritime law, they left the territory of the Republic of Slovenia on 25 October. With this act, the Republic of Slovenia became a fully sovereign state.

Key words

Defence War in 1991, Territorial Defence Forces, Yugoslav People's Army, negotiations, withdrawal of the Yugoslav People's Army

Demokratski procesi v Sloveniji, ki so se začeli v drugi polovici 80. let 20. stoletja, so svoj vrh dosegli 25. junija 1991 s sprejetjem Deklaracije o neodvisnosti Slovenije in Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije v slovenski skupščini.

Omenjenim procesom so najbolj nasprotovali v vrhu jugoslovanskih oboroženih sil, v okviru katerih so spadale Jugoslovanska ljudska armada (JLA) kot zvezna vojska ter Teritorialne obrambe (TO) posameznih jugoslovanskih republik. Istega dne, kot sta bila sprejeta osamosvojitvena dokumenta v slovenski skupščini, je jugoslovanski Zvezni izvršni svet sprejel odločitev o neposrednem zavarovanju izvajanja zveznih predpisov o prehodu državne meje na ozemlju Republike Slovenije. V odloku je bilo zapisano, da bo Zvezni sekretariat za notranje zadeve neposredno prevzel kontrolo prehodov čez državno mejo, pri tem pa naj bi se angažirale tudi enote JLA (Kolšek, 2001, str. 320). S tem aktom sta JLA in zvezna policija dobili proste roke za oboroženo intervencijo na ozemlju Republike Slovenije.

26. junija, v času, ko so povsod po Sloveniji potekale proslave ob nastanku nove države, so iz nekaterih primorskih vojašnic že odšle posamezne enote JLA proti mejnim prehodom z Italijo in med premikom teh enot so padli tudi že prvi strelji. Pripadnikom JLA so nasproti stali pripadniki slovenske TO, milice, Civilne zaščite in nekaterih drugih civilnih struktur. 27. junija so se nasprotovanja med stranema zaostri in stopnjevali so se prvi resnejši spopadi, ki so povzročili tudi prve žrtve. Spopadi (več o spopadih v Kladnik (et al.), 2011), ki so terjali nekaj deset žrtev tako na zvezni kot slovenski strani in med civilisti, so se prenehali 4. julija, ko so se enote JLA začele umikati v svoje matične vojašnice v Sloveniji in sosednji Hrvaški (Repe, 2002, str. 306).

Sledila so pogajanja na Brionih, kjer so ob prisotnosti predstavnikov Evropske skupnosti predstavniki obeh v vojno vpletenih strani sprejeli t. i. Brionsko deklaracijo. 5. člen prvega aneksa deklaracije je med drugim predvideval brezpogojni umik enot JLA v vojašnice (Brionska deklaracija, <http://www.slovenija2001.gov.si>). V slovenskem vodstvu je bil sprejet dogovor, da bodo pri tem dosledno vztrajali, hkrati pa so si člen razlagali tako, da morajo enote v vojašnicah tudi ostati, ne da bi hodile na bojna usposabljanja (Janša, 2013, str. 331). Vojašnice so dobile nazaj potrebno infrastrukturo, blokade so bile umaknjene iz njihove neposredne bližine. Pobegi iz enot JLA so se še naprej nadaljevali in armadi kljub goljufanju s helikopterji z oznakami Rdečega križa ni uspelo prepeljati v Slovenijo zadostnega števila vojakov, ki bi nadomestili prebegle. 13. julija 1991 je Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo posredoval slovenskemu vodstvu dopis, s katerim je od Slovenije zahteval, da ponovno začne pošiljati nabornike v vrste JLA (Janša, 2013, str. 332). Odgovor je bil negativen in vodstvo JLA se je počasi začelo zavedati slabega položaja svojih enot v Sloveniji ter razmišljati o njihovem umiku v preostale dele Jugoslavije.

Janez Drnovšek je že med pogajanja na Brionih preveril pri Borisavu Joviću, tedanjemu predstavniku Srbije v zveznem predsedstvu, kakšno bi bilo stališče Srbije glede morebitnega umika JLA iz Slovenije. Slednji tega ni kategorično zavrnil, še več, ideja mu je bila blizu in je dejal, da bo poskušal pridobiti potrebno število članov predsedstva za izglasovanje takšnega sklepa (Drnovšek, 1996, str. 252).

10. julija 1991 je slovenska skupščina potrdila z veliko večino Brionsko deklaracijo. Poleg tega je sprejela tudi sklep, naj se jugoslovanskim republikam in federaciji predlaga umik JLA iz Slovenije (Drnovšek, 1996, str. 256–257). V želji, da se krizne razmere rešijo mirno, je dva dni pozneje Brionsko deklaracijo potrdilo tudi Predsedstvo SFRJ. Istega dne je Predsedstvo SFRJ sprejelo odlok, ki je v svojem 3. členu govoril, da je najpozneje do 16. julija treba vzpostaviti na mejah Jugoslavije režim, ki je veljal pred 25. junijem (Kolšek, 2001,

str. 260). Sprejetje tega odloka bi pomenilo, da je Slovenija še vedno jugoslovanska republika. Takšne sklepe je od predsedstva izsililo poveljstvo JLA, ki je od predsedstva kot vrhovnega poveljnika zahtevalo, da zagotovi normalne pogoje za obstanek armade v Sloveniji. 17. julija je Borisav Jović v pogovoru z Janezom Drnovškom dejal, da je potekel rok, ki ga je Predsedstvo SFRJ postavilo Sloveniji. Pred JLA sta bili dve različici razrešitve problema, napad ali umik iz Slovenije (Drnovšek, 1996, str. 258). Predsedstvo je na svoji seji 18. julija 1991 na podlagi želje, da se omogoči normalno življenje in delo pripadnikom JLA, ki so nameščeni v Slovenji, sprejelo odlok o umiku poveljstev, enot in ustanov JLA, ki so bili nameščeni na ozemlju Slovenije. Da bi se zadovoljili tudi tisti, ki so še upali na ohranitev celovitosti Jugoslavije, je sklep govoril o začasnem ukrepu, ki bi veljal do definitivnega dogovora glede prihodnosti Jugoslavije. V sklepu je bilo določeno, da naj bi do umika enot JLA prišlo v treh mesecih, tj. do 18. oktobra 1991 (Sklep predsedstva SFRJ, 1991, str. 3. Kristan, 2013, str. 88–89). Omenjenemu sklepu je ostro nasprotoval hrvaški predstavnik v predsedstvu Stipe Mesić, sprva sta bila proti tudi makedonski predstavnik Vasil Tupurkovski in predstavnik Bosne in Hercegovine Bogić Bogičević. Na glasovanju je Tupurkovski prispeval glas za odhod JLA iz Slovenije, Bogičević pa se je vzdržal. Edini, ki je glasoval proti, je bil Mesić, ki je slutil, kakšna usoda čaka Hrvaško, če se enote JLA umaknejo na njeno ozemlje (Mesić, 1994, str. 105–116. Jović, 1996, str. 358; Drnovšek, 1996, str. 260). Odlok Predsedstva SFRJ je marsikaterega pripadnika JLA presenetil. Sekretar za ljudsko obrambo Kadrijević je 19. julija glede tega izjavil, da je umik pripadnikov JLA iz Slovenije posledica procesov, ki potekajo v Jugoslaviji ter da JLA nikakor ne želi vplivati na opredelitev Slovencev glede lastne prihodnosti (Marijan, 2008, str. 215).

Odlok še ni določal načina umika enot JLA, se je pa v besedilu sklepa pojavila nejasnost, ki je bila morda nehotena ali pa tudi ne. Odlok je namreč predvideval začasno premestitev pripadnikov 31. in 14. korpusa JLA iz ozemlja Republike Slovenije (Kolšek, 2001, str. 336), na njenem ozemlju pa je bil nameščen tudi del 13. korpusa, enote vojnega letalstva in protizračne obrambe, ki so bile podrejene 5. korpusu vojnega letalstva in protizračne obrambe, in enote, ki so bile podrejene neposredno 5. armadnemu področju. Sklep Predsedstva SFRJ so negativno sprejeli v vrhu hrvaške politike. Takratni predsednik hrvaške vlade Josip Manolić je v saboru izrazil mnenje, da je sprejeti sklep v nasprotju z Brionsko deklaracijo, katere peti člen je govoril o umiku vojske v vojašnice in ne o umiku vojske iz Slovenije (Potočnik, 1991, str. 3). Ukaz za premestitev enot JLA je bil podpisan 25. julija. V njem je bilo zapisano, da se 31. korpus skupaj z deli 5. korpusa vojaškega letalstva in protizračne obrambe ter ustanovami Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo premesti v Srbijo na področje Šabac–Valjevo–Gornji Milanovac–Zemun, 14. korpus z deli vojaškega letalstva in protizračne obrambe pa na področje Prijedor–Derventa–Zenica. Po odhodu iz Slovenije naj bi korpusi prišli pod poveljstvo Komande 1. vojne oblasti. Premeščanje enot naj bi se začelo 27. julija in končalo 18. oktobra (Marijan, 2008, str. 215).

Zadnji akt vojne je tako predstavljal umik JLA z ozemlja Republike Slovenije. Prva skupina, ki je imela nalogo pogajati se z JLA, je nastalo spontano, in sicer na predlog Predsedstva Republike Slovenije ter takratnih republiških sekretarjev za notranje zadeve in ljudsko obrambo. Skupino so sestavljali Dušan Plut, Miran Bogataj in Boris Žnidarič, ki so se 3. julija 1991 udeležili pogajanj na zagrebškem letališču in izpogajali prekinitev obstreljevanja, ne pa še premirja (Žnidarič, 2016). Ob podpisu Brionske deklaracije je prišlo do ustanovitve formalne komisije, ki je dobila uraden status in pooblastilo, da se z JLA pogaja o vseh

¹ Ivan Kristan v delu *Osamosvajanje Slovenije, Pogled iz Ljubljane in Beograda* na strani 88 piše, da je bila odločitev, da se JLA umakne iz Slovenije, dejansko sprejeta že 15. julija 1991. 15. julij omenja tudi Borisav Jović v delu *Zadnji dnevi SFRJ* na strani 358.

podrobnostih njenega umika iz Slovenije in o vrnitvi vojaške opreme eni in drugi strani. Člani pogajalske skupine so bili poleg vodje, namestnika sekretarja za ljudsko obrambo Mirana Bogataja, še Bogo Brvar, Dominik Grmek, Stane Praprotnik, Pavle Svete, Peter Zupan in Boris Žnidarič in so izhajali iz razširjene Koordinacijske skupine, ki je koordinirala delo civilnih struktur, Teritorialne obrambe in slovenske milice v času osamosvajanja Slovenije (Ob obletnici, 2005, str. 7, Žnidarič, 2016).

Vodja pogajalcev na zvezni strani je bil generalpodpolkovnik Andrija Rašeta, sestava skupine pa se je občasno spreminjala. Pogajanja so potekala izmenično, tako v Sloveniji kot v Zagrebu in Beogradu. Razgovorov so se udeleževali tudi predstavniki Evropske skupnosti.

Stališče slovenske komisije je bilo, da mora umik zajeti vse kopenske sile JLA na ozemlju Slovenije ter vse sile jugoslovanskega vojnega letalstva in protizračne obrambe, razen dela, ki je bil nujen za enotnost nadzora nad zračnim prostorom. Nasprotna pogajalska stran pa je zahtevala tudi predhodno vračanje materialnih in drugih sredstev, ki so bila tedaj pod nadzorom slovenske Teritorialne obrambe (Pogajanja o umiku, 1991, str. 16, Žnidarič, 2016). Slovenski pogajalci so imeli svoje izhodišče glede vračanja orožja in vojaške opreme v 9. členu Ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, ki v svojem prvem odstavku govori, da »Republika Slovenija prevzame v upravljanje vse premično in nepremično premoženje, s katerim so na ozemlju Republike Slovenije do uveljavitve tega zakona upravljali zvezni organi ter poveljstva, enote in zavodi Jugoslovanske ljudske armade« (Ustavni zakon, <http://www.pirsrs.si>). Med vojno zaplenjenega orožja in opreme slovenska stran ni vračala. Vrnitev je bila mogoča samo ob vrnitvi opreme, ki jo je JLA spomladi leta 1990 odvezla Teritorialni obrambi. Kar pa je JLA imela v posesti, je lahko umaknila z ozemlja Slovenije (Bric, 1996, str. 5).

Tema na pogajanjih med slovensko in zvezno komisijo je bil tudi odhod slovenskih vojaških obveznikov iz JLA. Po zagotovilih predstavnikov armade naj bi to potekalo v treh do štirih skupinah. Prva skupina naj bi bila odpuščena do 31. julija, zadnja pa med 10. in 15. avgustom. Dogovor ni veljal za posameznike, ki so podpisali izjavo, da želijo vojaški rok v celoti odslužiti v JLA (Obveznike bodo izpustili, 1991, str. 2).

Prve ocene iz vrst JLA so govorile, da bo za umik enot potrebnih več kot 45 dni. Za kako obsežen projekt je šlo, priča podatek, da je bilo za preselitev ljubljanskega korpusa potrebnih 90 vlakov s 25 vagoni in približno 1400 vozili. Če bi preselitev korpusnih enot potekala hkrati, bi bila kolona dolga približno 260 kilometrov (Marijan, 2008, str. 216).

Umik enot JLA je bil v polnem teku že konec julija. Tako so se 29. julija iz vrhniške vojašnice umaknili deli tankovske brigade. Približno 29 oklepnih vozil in 25 tovornjakov se je ob spremstvu vojaške policije odpeljalo po tankovski poti do železniškega nakladališča v Logatcu (Matoz, Šajn, 1991, str. 3). Enote JLA so zapuščale svoje vojašnice in stražnice tudi v drugih delih Slovenije.

Težave pri umiku enot JLA iz Slovenije so bile tudi zaradi vojnih razmer in vse bolj silovitih spopadov na Hrvaškem. Hrvaška je prepovedala premike vojaških konvojev z orožjem in opremo čez njeno ozemlje, zato je precej vojaške opreme JLA obtičalo na slovenskih železniških postajah. Tako so na železniških postajah na Rakeku, v Prestranku, Pivki in Postojni čakale štiri vlakovne kompozicije s 300 vagoni, natovorjenimi z orožjem in opremo, ki jih JLA ni uspelo umakniti z ozemlja Slovenije. (Bo armada držala besedo, 1991, str. 2). Zaradi nezmožnosti uporabe hrvaških prometnih komunikacij je JLA načrtovala umik zadnjega dela svojih enot iz Slovenije čez Italijo oziroma tržaško pristanišče v luko Bar. Italija je na to zamisel sprva pristala. Priprave na odhod naj bi se začele že 7. oktobra. Slovenska stran je imela na voljo dve možnosti, da predlog

sprejme ali ga zavrne. Po preučitvi vseh možnih scenarijev se je slovenska stran odločila, da bo zagovarjala idejo, da se enote JLA umaknejo čez koprsko pristanišče v dogovorjenem roku. Odločeno je bilo tudi, da se s pripadniki JLA, ki bi na ozemlju Slovenije ostali tudi po 18. oktobru, ravna skladno s postopki, ki so bili v zakonih predvideni za ravnanje s pripadniki oboroženih sil tujih držav. Zaradi pritiska javnosti je tudi Italija svojo odločitev pozneje spremenila (Janša, 2013, str. 335–338).

Z bližajočim se 18. oktobrom se je zaključevalo tudi dogovarjanje o dokončnem umiku JLA iz Slovenije. 13. oktobra sta se v Ljubljani sestali delegacija Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo, ki jo je vodil admiral Ljubivoje Jokić, in slovenska pogajalska skupina. Zvezna delegacija je vztrajala na zahtevi, da se vse preostale enote iz ozemlja Slovenije umaknejo skupaj z borbena tehnika. Slovenska stran je zagovarjala tezo, da borbena tehnika ostane v Sloveniji do priprave delitvene bilance (Dogovarjanje, 1991, str. 1).

Vse bolj je postajalo tudi jasno, da se JLA do dogovorjenega datuma ne bo umaknila z ozemlja Slovenije. Vzroki so bili predvsem zavlačevanje JLA in organizacijske težave. 15. oktobra sta se sestali slovenska delegacija in delegacija Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo. Glede umika pripadnikov JLA iz Slovenije je bil podan predlog, da bi se pripadniki JLA iz Slovenije umaknili skupaj z osebnim orožjem in opremo prek koprskega pristanišča (Burnik, 1991, str. 2). Nekaj nejasnosti je bilo še glede števila motornih vozil, ki bi spremljala odhod pripadnikov JLA, roka za dokončen umik ter v katerih vojašnicah bi se zbirala preostala tehnika JLA. 17. oktobra je armadna stran sprejela nekatere nove predloge tudi o teh vprašanjih, tako da ovir za umik pripadnikov JLA ni bilo več (Pečauer (et al.), 1991, str. 3.). Dokončen dogovor o odhodu pripadnikov JLA² iz Slovenije je bil sklenjen 18. oktobra. Predvideval je umik JLA prek Luke Koper. Med drugim je bilo zapisano, da se pripadniki JLA lahko umaknejo le z osebno oborožitvijo in opremo, in sicer v treh skupinah. Prva skupina naj bi imela najmanj 50 odstotkov pripadnikov JLA, ki so bili na ozemlju Slovenije. Določeno je bilo, da bi se ta skupina umaknila najpozneje dva dni po podpisu dogovora oziroma do 21. oktobra do 7. ure. Po dogovoru naj bi se preostali skupini umaknili najpozneje do 25. oktobra (Janša, 2013, priloga; Kuntarič, 2003, str. 20).

Operativno akcijo dokončnega odhoda pripadnikov JLA iz Slovenije je vodila posebna skupina, operativno poveljstvo, kateremu je načeloval Boris Žnidarič, takratni namestnik poveljnika slovenske milice in pomočnik republiškega sekretarja za notranje zadeve. Ukaz za oblikovanje operativne skupine sta pripravila Žnidarič in polkovnik Kuzma, podpisali pa so ga republiški sekretar za notranje zadeve Bavčar, republiški sekretar za ljudsko obrambo Janša ter načelnik Republiškega štaba TO Janez Slapar (Žnidarič, 2016). Operativno poveljstvo je imelo svoj štab v upravnih prostorih Luke Koper. V operativni akciji je sodelovalo 152³ ljudi, ki so bili pripadniki izolskega Območnega štaba TO, 30. razvojne skupine⁴, posebne enote milice iz Kopra, specialne enote Sekretariata za notranje zadeve, kriminalistične službe takratne UNZ Koper, Varnostno informativne službe in varnostne službe Luke Koper (Kuntarič, 2003, str. 20). Sodelovali so tudi pripadniki prometne milice, ki so spremljali in skrbeli za primerno zavarovanje pripadnikov JLA na poti od njihove izhodiščne vojašnice do koprskega pristanišča. Spremljanje je potekalo štafetno, po območjih posameznih uprav za notranje zadeve (Maras, 2016).

---

2 Anton Vereš se spominja, da so pripadniki JLA, ki so se med vojno s svojimi dejanji kompromitirali, Slovenijo zapustili že pred tem in jih v koprskem pristanišču ni bilo.

3 Seznam prejemnikov spominskega znaka Luka Koper se konča s številko 289.

4 V javnosti je enota bolj znana kot brigada Moris, a se je ta preimenovala po obravnavanem obdobju.

Odhod pripadnikov JLA se je začel 21. oktobra, ko so se vkrcali na šolsko ladjo Galeb⁵. Scenarij odhoda je bil za vse enote JLA enak. Vsak transport proti Luki Koper je moral biti najavljen in pridobiti dovoljenje najmanj šest ur pred odhodom pri Republiškem centru za obveščanje. Prav tako so se morala najaviti Luški kapetaniji Koper najmanj šest ur pred vstopom v slovenske teritorialne vode plovila, s katerimi je potekal umik pripadnikov JLA. Po prihodu posamezne enote v koprsko pristanišče je vodja operativnega poveljstva Žnidarič z vsakim poveljnikom enote opravil razgovor, v katerem ga je seznanil o pravilih, ki jih morajo pripadniki JLA upoštevati (Žnidarič, 2016; Janša, 2013, priloga). Šolska ladja Galeb je v slovenske ozemelske vode priplula okoli šeste ure zjutraj. Nanjo se je vkrcalo 1130 pripadnikov JLA (Šuligoj, Pečauer, 1991, str. 1).

Naloga pripadnikov TO, katerih delo je koordiniral podpolkovnik Vereš, je bila usmerjena predvsem v pregled opreme in oborožitve, ki so jo nameravali pripadniki JLA vzeti s seboj. Ti so Slovenijo lahko zapustili le z osebno opremo in oborožitvijo. Pri tem so se nekatere manjše nedoslednosti JLA dopuščale. »No, pri osebni oborožitvi nismo bili ravno dosledni, nismo zapletali na kraju samem, kjer so nekateri imeli po dve avtomatski puški ali avtomatsko puško pa kakšno protiolepnostno sredstvo in tako naprej, kar ni več samo osebna oborožitev. Ampak, zato da nismo zapletali in, bi rekel, ovirali tega procesa čimprejšnjega odhoda, smo včasih tudi zamižali na eno oko.« (Žnidarič, 2016). Večje nedoslednosti glede opreme in oborožitve pa so pripadniki TO sankcionirali. Če je bila na vozilih prepovedana oprema ali oborožitev, so tako vozilo zaustavili in mu prepovedali vkrcanje na ladjo. Pri tem je prišlo tudi do napetosti, ki pa niso prerasle v resnejši incident (Vereš, 2016). Pripadniki 30. razvojne skupine so opravljali nalogo zavarovanja prostora, pri čemer so se izvajali pregledi pripadnikov JLA in njihovo vkrcavanje na ladje, ter varovanje oseb, ki so izvajale preglede. Za to nalogo je bila oblikovana posebna skupina, katere pripadniki so bili nabrani iz različnih enot 30. razvojne skupine. Pripadnikov posebne skupine je bilo 25, vodil jo je Ladislav Troha. Večina pripadnikov posebne skupine je bilo rezervistov, ki so bili kandidati za zaposlitev v Teritorialni obrambi. Posebna skupina 30. razvojne skupine je bila oborožena s tremi bojnimi oklepnimi vozili. Njeni pripadniki so bili nastanjeni na Debelem rtiču, od koder so odhajali na nalogo v koprsko pristanišče (Jarni, 2016; Kuntarič, 1999, str. 6).

Galeb je koprsko pristanišče zapustil nekaj minut pred poldnevom. Tega dne je prišlo tudi do resnejšega incidenta, ko je v slovenske ozemelske vode skupaj s šolsko ladjo Galeb vplula vojaška ladja Jugoslovanske vojne mornarice Koper. Boris Žnidarič je takoj zahteval umik ladje. Sprva se je umaknila nekaj milj stran od pristanišča, ob 11. uri in 18 minut pa je zapustila slovenske ozemelske vode. V času, ko je bila ladja v slovenskih ozemelskih vodah, so pripadniki milice ustavili vse konvoje, ki so bili na poti v koprsko pristanišče. Nadaljevanje poti so pripadnikom JLA dovolili šele po umiku ladje Koper (Šuligoj, Pečauer, 1991, str. 1).

22. oktobra je pet minut čez enajsto s trajektom Sveti Štefan⁶ podjetja Barska plovitva zapustilo Slovenijo

⁵ Šolska ladja Galeb je bila kot tovorna ladja splavljena leta 1938 pod imenom RAMB III. Po vstopu Italije v drugo sv. vojno je bila predelana v pomožno vojaško ladjo. 30. maja 1941 je bila potopljena v Bengaziju, a jo je italijanska mornarica dvignila in popravila v tržaški ladjedelnici. 9. novembra 1943 je ladjo zasegla nemška vojska in jo od začetka leta 1944 uporabljala kot minopolagalec z imenom Kiebitz. 5. novembra 1944 so ladjo v Reki potopili Američani. Po vojni je podjetje Brodospas dvignilo ladjo na površje, kjer je bila luksuzno predelana in predana Jugoslovanski vojni mornarici kot šolska ladja. Predsednik predsedstva Josip Broz Tito je prvo plovo z Galebom opravil leta 1953, zadnjo pa leta 1979. Trenutni lastnik Galeba je mesto Reka.

⁶ Trajekt Sveti Štefan je bil splavljen leta 1958 na Danskem pod imenom Djursland. Leta 1965 je trajekt kupilo podjetje Prekookeanska Plovitva, ga preimenovalo v Sveti Štefan in uporabljalo na liniji Bar–Bari. Sveti Štefan je bil leta 2000 prodan

300 pripadnikov JLA. Na trajekt je bilo vkrcanih tudi 31 vozil. JLA je do koprskega pristanišča sicer pripeljala 53 vozil, a je slovenska stran izločila in zadržala skoraj polovico vozil. Razlog je bil v tem, da so bila zadržana vozila polna streliva, orožja, opreme za zveze in druge opreme, ki je ni bilo moč šteti kot osebno opremo. Tudi ta dan je prišlo do incidenta. Skoraj hkrati s trajektom je v slovenske ozemeljske vode nenapovedano zaplul patroljni čoln PČ 136. Iz slovenskih vod je odplul po petnajstih minutah pogajanj in ostrih zahtev, ki jih je postavila slovenska stran (Šuligoj, 1991a, str. 1. Šuligoj, 1991b, str. 3).

24. oktobra je v koprsko pristanišče ponovno vplula šolska ladja Jugoslovanske vojne mornarice Galeb. Nanjo se je vkrcalo 1200 pripadnikov JLA, večinoma vojakov mariborskega 31. in ljubljanskega 14. korpusa. Razen nekaj manjših incidentov je umik pripadnikov JLA potekal mirno in hitro (Vojska se dokončno umika, 1991, str. 1).

25. oktobra 1991 se je Jugoslovanska ljudska armada dokončno umaknila z ozemlja Republike Slovenije. Sprva sta v koprsko pristanišče vpluli dve ladji. Poleg že znanega Svetega Štefana še večnamenska pomožna ladja PO 92 ugor⁷. Slednji sprva ni bilo dovoljeno vplutje v pristanišče, saj njena posadka ni želela pokriti topa. Po nekajurnem čakanju na sidrišču pred pristaniščem je iz Pulja prišel ukaz, da se top pokrije. Ladji sta iz pristanišča odpeljali 76 nebojnih vozil. Okoli 18. ure je v koprskem pristanišču pristal še malteški trajekt Venus, na katerega naj bi se vkrcali preostali pripadniki JLA (Šuligoj, 1991c, str. 1). Ta dan je precej častnikov in podčastnikov JLA v koprsko pristanišče prispelo s svojimi osebnimi vozili. Boris Žnidarič je predlagal, da se osebni avtomobili vkrcajo na trajekt pred vojaškimi. Predlog je bil sprejet in zaradi omejenega prostora na trajektu je ostalo na pristaniški ploščadi večje število vojaških vozil in tehnike (Žnidarič, 2016; Pišlar, 2012, str. 9). Sicer pa se pripadnikom JLA ni mudilo, zato je ob 23. uri vodja operativnega poveljstva Žnidarič v pogovoru z generalom Pavlovom odločno zahteval, naj slednji zagotovi, da se bodo vojaki v roku 15 minut vkrcali na ladjo. Sledili so še pozivi pripadnikom JLA prek megafona in ti so nato pospešili vkrcavanje (Kuntarič, 2003, str. 22). Petnajst minut pred polnočjo so na ladji Venus zaprli vrata. Ker je ladja plula pod tujo zastavo, lahko rečemo, da so pripadniki JLA zapustili Slovenijo v dogovorjenem roku, čeprav je ladja zapustila slovenske ozemeljske vode 26. oktobra nekaj minut po polnoči. Vsaka ladja, ki pluje pod tujo zastavo, namreč velja za tuje ozemlje.

Z dokončnim odhodom pripadnikov Jugoslovanske ljudske armade iz Slovenije se je končal proces osamosvajanja Republike Slovenije, ki se je začel 23. decembra 1990 z referendumom o samostojnosti Republike Slovenije ter se nadaljeval z razglasitvijo rezultatov referendumu tri dni pozneje in s sprejetjem Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije ter Deklaracije o neodvisnosti Slovenije v slovenski skupščini 25. junija 1991.

---

za staro železo.

⁷ V medijih večinoma zasledimo, da je šlo za ladjo PO 9. Verjetno to lahko pripišemo dejstvu, da je bila številka 2 na ladijskem boku slabše vidna ali zabrisana. Ugor, pomožna transportna ladja razreda Lubin, je bila zgrajena leta 1983 v ladjedelnici Brodosplit – Brodogradilište specialnih objektov. Sredi 90. let 20. stol. je bila ladja prodana civilnemu lastniku. Sprva ji je bilo ime Kairos I., leta 1997 pa je bila preimenovana v Boka Star. Leta 2002 so ladjo zaradi tihotapljenja eksplozivna zasegle hrvaške oblasti. Ladja je bila pod imenom Star leta 2012 razrezana v Turčiji.

Literatura in viri

- Bo armada držala besedo in se izselila do 18. oktobra? Delo. XXXIII-243, 1991, str. 2.
- Bric, R., 1996. V pogajanjih smo skrbno pazili na pravne podlage. Slovenska vojska. 126, str. 5.
- Brionska deklaracija. <http://www.slovenijaz2001.gov.si/1olet/pot/osamosvojitveni-dokumenti/brionska-deklaracija>, 24. 2. 2016.
- Burnik, I., 1991. JA bi se umaknila prek Kopra. Delo. XXXIII-244, str. 2.
- Dogovarjanje o dokončnem umiku JA iz Slovenije. Delo. XXXIII-241, 1991, str. 1.
- Drnovšek, J., 1996. Moja resnica. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Janša, J., 2013. Premiki, tretja, dopolnjena izdaja. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Jović, B., 1996. Zadnji dnevi SFRJ. Ljubljana: Slovenska knjiga.
- Kladnik, T., Bolfek, B., Brodnik, A., Filipčič, R., Horvat, M., Kastelic, G., Marković, Z., Mikulič, A., Pörš, S., Premk, M., Ravbar, M., Torkar, B., 2011. Vojaška obramba Slovenije 1990 – 1991. Ljubljana: Defensor.
- Kolšek, K., 2001. Spomini na začetek oboroženega spopada v Jugoslaviji 1991. Maribor: Založba Obzorja.
- Kristan, I., 2013. Osamosvajanje Slovenije, Pogled iz Ljubljane in Beograda. Ljubljana: GV Založba.
- Kuntarič, B., 1999. Imel sem srečo, da sem bil zraven. Slovenska vojska. 191, str. 6. Kuntarič, B., 2003. Nihče jim ni pomahal v slovo. Veterani. 22, str. 20–22.
- Marijan, D., 2008. Slom Titove armije, Zagreb: Golden market – Tehnička knjiga, Hrvatski institut za povijest.
- Matoz, Z., Šajn, M., 1991. Tankisti z Vrhniko se pripravljajo na odhod. Delo. XXXIII-176, str. 3.
- Mesić, S., 1994. Kako je srušena Jugoslavija. Zagreb: Mislavpress.
- Ob obletnici odhoda zadnjega vojaka JLA. Slovenska vojska. XIII-18, 2005, str. 7.
- Obveznike bodo izpustili iz vojske v treh skupinah. Delo. XXXIII-174, 1991, str. 2.
- Pečauer, M., Biščak, J., Košir, M., Matoz, Z., Odar, J., Podgornik, V., Burnik, I., 1991. Za miren umik JA ni več ovir. Delo. XXXIII-245, str. 3.
- Pišlar, M., 2012. JA je bila v Sloveniji politično zlorabljena in vojaško poražena. Slovenska vojska. XX-16, str. 9.
- Pogajanja o umiku JA iz Slovenije. Delo. XXXIII-171, 1991, str. 16.
- Potočnik, P., 1991. Ob umiku armade ima Hrvaška mešane občutke. Delo. XXXIII-169, str. 3.
- Repe, B., 2002. Jutri je nov dan, Slovenci in razpad Jugoslavije. Ljubljana: Založba Modrijan.
- Sklep predsedstva SFRJ o umiku armade iz Slovenije. Delo. XXXIII-169, 1991, str. 3.
- Šuligoj, B., 1991a. Druga ladja z vojaki že odplula. Delo. XXXIII-249, str. 1.
- Šuligoj, B., 1991b. Prek Luke Koper odpeljali 31 vozil in 300 vojakov. Delo. XXXIII-249, str. 3.
- Šuligoj, B., 1991c. Zadnji vojak JA zapustil Slovenijo. Delo. XXXIII-252, str. 1.
- Šuligoj, B., Pečauer, M., 1991. Težko pričakovani dokončni umik JA. Delo. XXXIII-248, str. 1.
- Ustavni zakon za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USRZ10>, 4. 2. 2016.
- Ustne izjave: Maras, I. 14. 6. 2016 in Žnidarič, B., 12. 2. 2016. Pisne izjave: Jarni, A., 8. 6. 2016 in Vereš, A., 19. 4. 2016.
- Vojska se dokončno umika. Delo. XXXIII-251, 1991, str. 1.

25 LET ZGODOVINOPISJA VOJNIH DOGODKOV NA OBMOČJU 2. POKRAJINSKEGA ŠTABA TERITORIALNE OBRAMBE

25 YEARS OF HISTORIOGRAPHY OF WAR EVENTS IN THE AREA OF THE SECOND REGIONAL COMMAND OF THE TERRITORIAL DEFENCE

Povzetek

Prispevek ob 25. obletnici osamosvojitve, predstavlja zgodovino pisje vojnih dogodkov na območju 2. pokrajinskega štaba Teritorialne obrambe (2. PŠTO). Območje obsega jugovzhodno Slovenijo oziroma Belo krajino, Dolenjsko, Kočevsko in Posavje. Leta 1991 so na tem območju za obrambo osamosvojitvene želje slovenskega naroda delovale enote 2. PŠTO ter 30. razvojne skupine, ki je spadala neposredno pod Republiški štab TO. K omenjenim vojaškim enotam je treba prišteti tudi pripadnike Uprave za notranje zadeve (UNZ) Ljubljana, Krško in Novo mesto.

Abstract

On the 25th anniversary of independence, this article presents the historiography of war events in the area of the 2nd Regional Command of Territorial Defence (RCTD). This area covers south-eastern Slovenia; geographically Bela krajina, Dolenjska, Kočevska and Posavje. To defend the aspirations of independence of the Slovenian nation there were units of the 2nd RCTD and the 30th Development Group acting in this area. The latter were under the direct command of Republiški štab Teritorialne obrambe (the Republic Command of Territorial Defence). Members of the Internal Affairs Administration (IAA) Ljubljana, Krško and Novo mesto must also be added to these military units.

MATJAŽ RAVBAR

Mag. Matjaž Ravbar je kustos Vojaškega muzeja Slovenske vojske in skrbnik zbirke vojaškega letalstva ter zračne obrambe. Raziskovalno se ukvarja s problematiko poteka vojne za Slovenijo na Dolenjskem ter z razvojem vojaškega letalstva na Slovenskem.

Ključne besede

Zgodovino pisje, 2. pokrajinski štab Teritorialne obrambe, vojna leta 1991.

Key words

Historiography, 2nd Regional Command of Territorial Defence, war 1991.

Uvod

25 let je doba, v kateri se zgodi marsikaj, in je razmeroma dolgo obdobje, v zgodovino pisju pa je 25 let kratka doba. Prispevek želi oceniti do zdaj napisano o vojnih dogodkih na območju 2. pokrajinskega štaba Teritorialne obrambe (2. PŠTO). Članek je dopolnitev že objavljenega v zborniku Vloga TO Dolenjske v procesu osamosvajanja Slovenije na vojaškem področju (Ravbar, 2014; Ravbar, 2016).

Območje 2. PŠTO geografsko gledano obsega območja Bele Krajine, Dolenjske, Kočevske in Posavja. Čeprav se zemljepisno omejujem na razdelitev Teritorialne obrambe, so na tem območju delovale tudi enote 30. razvojne skupine ter 510. in 710. učnega centra, ki so spadale neposredno pod Republiški štab TO (RŠTO), ter tudi enote iz sestave (Sekretariata) Ministrstva za notranje zadeve. Različna geografska razdelitev znotraj organov Ministrstva za notranje zadeve pomeni, da so na omenjenem območju delovale enote UNZ Novo mesto, Krško in del UNZ Ljubljana ter tudi Specialna enota milice. Ta podatek navajam predvsem zato, da se bo bralec zavedal dejstva, da na omenjenem območju niso delovale le enote 2. PŠTO, vendar tudi nekatere druge enote, podrejene neposredno RŠTO ali v okviru notranjega ministrstva.

Seznam napisane literature je dolg, obsega več kot 200 naslovov in se bo z leti še podaljševal, saj je še veliko vprašanj, ki so ostala neodgovorjena.¹ Zgodovinarji in strokovnjaki bomo to obdobje lažje ovrednotili, ko bodo na voljo tudi arhivski dokumenti oziroma, kakor radi rečemo, ko bomo na dogodke gledali z zadostne časovne distance. Poleg preučitve dokumentov bo treba na podlagi terenskega dela primerjati podatke, da bomo prišli do realnejše podobe obrambne vojne. Ministrstvo za obrambo in notranje zadeve oziroma njuni arhivski zbirki sta prvi inštituciji, na kateri bi se raziskovalec obrnil, če bi hotel preučiti arhivske dokumente iz vojnega obdobja. Vendar ni tako, saj imata obe ministrstvi omejen dostop do svojih arhivskih zbirk. Arhivska zbirka notranjega ministrstva je »trenutno«¹ nedostopna, saj naj bi bila v procesu prenosa v Arhiv Republike Slovenije. Arhivska zbirka obrambnega ministrstva je prav tako nedostopna, saj so dokumenti še vedno pod stopnjo tajnosti. Tako so za zdaj arhivski dokumenti povezani z našo temo javnosti dostopni le v zbirki arhivalij Vojaškega muzeja Slovenske vojske. Natančneje gre za dokumente v tehnični enoti 6, ki so bili zbrani v letih od 2009 do 2011, ko je VMSV izvajal projekt monografije Vojaška obramba Slovenije 1990–1991. Na žalost ti zbrani dokumenti niso kompletni oziroma še zdaleč niso vsi, ki so bili narejeni v tem obdobju. To pomeni, da mora raziskovalec preučiti tudi druge arhive. Tako bi se lahko posredno kakšna malenkost našla v fondih Arhiva Republike Slovenije in Zgodovinskega arhiva Ljubljana/enota Ljubljana (za Kočevsko), Zgodovinskega arhiva Ljubljana/enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto (za Dolenjsko in Belo krajino) ter Zgodovinskega arhiva Celje (za Posavje).

Raziskovanje tega obdobja naše zgodovine ima tudi svoj paradoks. To je bila vojna, ki je bila v primerjavi z dosedanjimi vojnami na našem ozemlju razmeroma dobro dokumentirana. V mislih imam predvsem množico novinarjev in reporterjev, ki so spremljali vojno in bili pogosto tudi v rajonu bojev. Tehnika dokumentiranja je bila množičnejša in dostopnejša kot kadar koli do tedaj. Dogodke, kot se jih spominjajo posamezni novinarji, so leta 2016 delno objavili v Muzeju novejših zgodovine Slovenije z razstavo in zbornikom. Poleg novinarjev so boje in dogodke dokumentirali tudi policisti (miličniki) in nekateri posamezniki. Tako imamo na eni strani velik fond VHS-posnetkov, fotografij in tudi avdio posnetkov, ki je bil narejen v času vojne. Za celotno ozemlje Slovenije in tako tudi za območje 2. PŠTO velja, da ti posnetki

¹ Seznam sem končal septembra 2016.

niso bili niti kompletno zbrani, kaj šele kritično obdelani. Na drugi strani pa imamo arhivske dokumente, ki še niso javno dostopni. Zgoraj omenjene inštitucije tudi zaradi varnosti tajnih in osebnih podatkov teh dokumentov za zdaj še ne bodo dale na ogled in v preučitev. Poleg tega se postavlja tudi vprašanje, kako, kdaj in v kakšni obliki so enote TO pisale bojna poročila, operativne dnevničke itn. Tako nam preostaneta še raziskava in zbiranje dokumentov pri različnih posameznikih ter tudi nekaterih veteranskih organizacijah, ki še vedno hranijo nekatere arhivske dokumente, ki so zanimivi za našo temo.

V tem prispevku ne bom obravnaval pomembnosti vojnih dogodkov na omenjenem območju, saj je to del drugih prispevkov. Kljub temu pa lahko posredujem oceno in opažanje, da je bilo do zdaj največ napisanega o dogajanju, povezanem s kolono oklepnikov na Medvedjeku. To je povsem razumljivo, saj gre za časovno najdaljše in intenzivno vojno dogajanje, ki je »zaposlilo« kar četrtno pripadnikov 2. PŠTO.

Naslovi so izhajali praktično vsa leta do zdaj, največ leta 1991, nato pa po številu sledijo obletnice 1996, 2001, 2006 in 2011. Število naslovov je največje za različne članke v dnevnem časopisju, ki je izhajalo že junija oziroma julija 1991, največ v Delu. Za lokalno zgodovino so še bolj zanimive izdaje lokalnega tednika Dolenjski list. Veliko člankov je tudi v reviji Slovenska vojska. Avtorji vseh omenjenih člankov so različni, od novinarjev, reporterjev, očividcev in žrtev dogodkov. Pri člankih moramo biti pozorni, saj so podani podatki velikokrat nenatančni, kar pa je tudi razumljivo, saj so morali novinarji operirati s podatki, ki so jih v tistem trenutku dobili in jih v vojnem času tudi niso mogli preveriti. Od člankov v časopisju je treba omeniti posebno izdajo Dolenjskega lista, ki je izšla 28. junija 1991 in je posredovala več zanimivih podatkov glede dogodkov na območju 2. PŠTO. Za posebno številko lahko rečem, da je prvi poskus opisati vojne dogodke na omenjenem območju. Vprašanje je, zakaj Dolenjski list ni nadaljeval s posebnimi izdajami.

Po končanih spopadih so znotraj Milice in TO zapisali dogodke in posamezniki so dokumentirali svoja videnja. Kar nekaj teh videnj pripadnikov TO je Janez Švajncer uporabil v knjigi Obranili domovino, ki je prvi resen zgodovinski poskus predstavitve dogodkov. Švajncerjevo besedilo posreduje ogromno podatkov in ne odgovarja na vsa vprašanja in vidike. Od leta 1991 do izida knjige sta minili le dve leti, kar gotovo ni zanemarljivo dejstvo. Kar me moti, je, da dokumenti, na katere se sklicuje avtor, niso citirani tako, da bi jih zdaj lahko ponovno pogledali in preučili. Švajncerjeva knjiga je bila v tistem obdobju uspešnica, saj je prva konkretno govorila o vojnih dogodkih. Kot je običajno v Sloveniji, pa je knjiga doživela tudi kritike ljudi in organizacij, ki v knjigi niso poudarjeni ali pa celo niso omenjeni.

Leta 1996 je izšla knjiga Bojana Budje s kratkim naslovom Ščit. Knjiga v slogu kriminalke je bila napisana na podlagi dokumentov, ki jih je avtor dobil prek policijskih veteranov, ter tudi na podlagi pogovorov z akterji. Knjiga še danes povzroča burne odzive veteranov. Nekateri dokumenti so tudi natisnjeni na koncu knjige. Knjiga je posredovala odgovore na nekatera vprašanja, a odprla tudi nekatera druga. Pomanjkljivost, po mojem mnenju, je neuporaba znanstvenega aparata, brez katerega nekaterih trditev žal ne moremo preveriti.

Zanimivo, da je največ razburjenja med veterani povzročil roman Damijana Šinigoja Neizstreljeni naboj. Literarno delo, ki je po besedah avtorja narejeno na podlagi pričanj okoli 50 aktivnih udeležencev, je dobro napisan roman, ki zaradi jasnosti izražanja in življenjskega ter nič kaj herojskega in mitiziranega opisa dogajanja v tem času med veterani ni priljubljeno. Zgodba je osredotočena na tako imenovanega malega človeka. Knjiga je dobila leta 2008 prevod v hrvaščino, leta 2011 pa ponoven ponatis in celo ekranizacijo v celovečerni film.

Medvedjek je kot kraj največjega spopada na območju dvignil tudi največ političnega prahu, in to kar dvakrat, vendar manj prahu kakor na primer Holmec. Leta 1995 so si nekateri akterji in novinarji v časopisju izmenjavali mnenja o spopadu. To pisanje je bilo odmev na politično pisanje Janeza Janše v knjigi Okopi. Prav tako je v tistem času odmeval Šinigojev roman. Leta 1999 je Medvedjek ponovno prišel v ospredje političnega obračunavanja, saj je župan Trebnjega v državnem zboru govoril o »martinčkanju« na Medvedjeku, kar je dobilo ogromen odmev. Na prvi pogled je politično obračunavanje neokusno, vendar je za zgodovinopisje lahko tudi dobrodošlo, saj pridejo na dan tudi kakšni zanimivi podatki.

Postopoma so dogodki prehajali iz domene udeležencev v domeno kulturnih ustanov, saj se z letom 2001 poveča prispevek muzejev. Desetletnica je tako prinesla izdajo zanimivega in pričevanj polnega zbornika Posavje v letih 1989–1991, ki je kot prvi zbral pričevanja pripadnikov TO, Milice, drugih organizacij, ki so prispevale k osamosvojitvi, civilistov ter tudi pripadnikov JLA. Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo – Dolenjska je v sodelovanju s Centrom za vojaškozgodovinsko dejavnost Slovenske vojske, ki se je pozneje preoblikoval v Vojaški muzej SV, postavil razstavo z naslovom Teritorialna obramba Dolenjske v vojni za Slovenijo leta 1991, ki govori o dogodkih na območju 2. PŠTO. Trenutno je razstava hranjena pri OZVVS Novo mesto oziroma v Vojašnici Franca Uršiča v Novem mestu. V Brežicah je bil organiziran simpozij pričevanj in analize, katerega tema je bila širša slovenska in ne omejena na območje 2. PŠTO.

V okviru splošnega praznovanja 15. obletnice osamosvojitve moramo izpostaviti slikarsko razstavo Dolenjskega muzeja, ki je predstavljala 35 slikarskih upodobitev Janka Orača. Udeleženec bojev na Medvedjeku je s slikanjem že julija 1991 uprizoril grozote vojne, kar je bilo po njegovem tudi del terapije strahovitega dogajanja.

Naslednja večja pozornost na dogodke je sledila ob 20. obletnici. Dogodki na območju 2. PŠTO so dobili ogromno pozornosti, predvsem zaradi dejavnosti muzejev in drugih kulturnih ustanov na območju. Pokrajinski muzej Kočevje je postavil občasno razstavo v Kočevski Reki, ob kateri je bil izdan tudi katalog. Avtorica Nadja Kovačič je odlično opisala dogodke ob osamosvajanju na Kočevskem. Darko Čop je izdal knjigo z naslovom Južna meja, ki govori o vojni na Kočevskem. Knjiga je skupek spominov in dokumentarnega gradiva, ki ga hranita avtor in veteranska organizacija. Med muzeji je bil dejaven tudi Dolenjski muzej, saj je postavil občasno razstavo v Novem mestu, ob kateri je bila izdana publikacija. Avtorja Marjeta Bregar in Matej Rifelj sta celostno zbrala, opisala ter predstavila dogodke ob osamosvajanju na Dolenjskem. Vojaški muzej SV je poleg sodelovanja z Dolenjskim muzejem izdal monografijo Vojaška obramba Slovenije 1990–1991, ki je do zdaj najbolj pregledno in znanstveno podprto delo vojnih dogodkov na območju 2. PŠTO. Delo ima svoje pomanjkljivosti, vendar ga pri preučevanju ne smemo spregledati. Posavski muzej oziroma Tomaž Teropšič je bil leta 2011 nadvse produktiven, saj je izdal že deveto serijo Posavskih vojnih razglednic in zbornik pričevanj Zmagovito Posavje ter odprl razstavo Bil sem zraven. V Posavskem muzeju so zbrali ogromen fond fotografij, ki imajo zgodbo in so navezane na ljudi in območje. Zbornik spominov prinaša širok spekter ljudi in spominov na dogodke leta 1991. Belokranjske občine so se združile in izdale knjigo o osamosvojitveni vojni z naslovom Spomenik belokranjskih občin osamosvojitveni vojni. Tako smo ob 20. obletnici dobili več naslovov, ki so zaradi znanstvenega načina izdelave med najpomembnejšimi deli za preučevanje vojne leta 1991. Nekatera dela se nanašajo na arhivsko gradivo, vendar bo treba za še večjo transparentnost odpreti še marsikatero arhivsko škatlo. Leta 2016 je razstavo na to temo pripravil tudi Belokranjski muzej, in sicer Bela krajina za samostojno Slovenijo 1990–1991. Prav tako je istega leta

Dolenjski muzej odprl razstavo, ki se delno nanaša tudi na leto 1991, z naslovom Četrto stoletja policijske uprave Novo mesto: utrinki iz zgodovine policije na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju.

Veliko pozornost si zasluži tudi delovanje OZVVS Dolenjske, ki je skladno z republiškim ZVVS začela intenzivno delovati za pripravo posveta ter pozneje tudi zbornika. Vse skupaj se je začelo leta 2013 na republiški ravni, ko je bil v državnem svetu organiziran posvet na splošno temo vloga TO pri osamosvajanju Slovenije na vojaškem področju. Zbornik ob posvetu je bil izdan naslednje leto. V okviru tega je OZVVS Dolenjske skupaj z Vojaškim muzejem in Teritorialnim polkom 72. brigade organiziral posvet oktobra 2013, ki je potekal na Kmetijski šoli in Biotehnični gimnaziji Grm. Leta 2014 je bil nato izdan zbornik z naslovom Vloga TO Dolenjske pri osamosvajanju Slovenije na vojaškem področju. Delo je prineslo pozitiven odziv, kakor radi rečemo, s terena, torej odziv veteranov in udeležencev bojev, zato je uredniški odbor nadaljeval delo in leta 2016 izdal nadaljevanje z naslovom Vloga TO Dolenjske pri osamosvajanju Slovenije na vojaškem področju I–II. Gre za združitev prvega dela, ki temelji na znanstvenih razpravah, z drugim, ki temelji predvsem na spominih posameznikov.

Zdaj nameravam nekaj besed nameniti poučevanju zgodovine v šolah oziroma poučevanju teme osamosvojitve v srednjih in osnovnih šolah. Osamosvojitve je v šolske načrte prišla že razmeroma zgodaj, leta 1995, vendar je tema preveč splošna, da bi podrobno obravnavala boje in vojno. Tako je razumljivo, da učbeniki spopade na območju 2. PŠTO postavljajo na obrobje ali pa jih niti ne omenjajo. Učni načrt je po več kot 20 letih ostal glede bojev na območju 2. PŠTO nespremenjen. Kljub temu je nekoliko začudenja vreden podatek, da so bile v vsem tem času napisane le tri diplomske naloge s tematiko vojnih dogodkov na območju 2. PŠTO, nekaj več se jih je ukvarjalo s splošnimi vojnimi dogodki. Od teh treh sta avtorja dveh tudi aktivna udeleženca dogodkov, kar ni zanemarljiv podatek. Kritika učnega sistema, če tako hočete, se nanaša tudi na vojaške izobraževalne institucije, saj razen splošnih raziskav ni bilo napisanih nalog na temo opisanih dogodkov.

Ob koncu se nameravam osredotočiti na vsebino do zdaj napisane literature. Vojni dogodki so največ »akcije« povzročili pri bojnih enotah, torej pri enotah Teritorialne obrambe. Posledično je bilo največ besed napisanih o dejanjih TO, ki je imela nalogo vojaške obrambe Slovenije, vendar je celoten projekt odhoda Slovenije iz Jugoslavije zahteval sodelovanje več segmentov civilne in vojaške sfere. Ta prepletenost je bila zaradi ustroja družbe in načela splošnega ljudskega odpora ter družbene samozasčite bistvena za sodelovanje TO, Milice in drugih delov civilne družbe (nekateri posamezniki so bili del dveh področij, na primer TO in civilnega področja). Prispevek Milice na Dolenjskem in v Beli krajini je z zbornikom urednika Antona Goleta leta 2012 dobil zasluženo monografsko delo. Žal je zbornik brez znanstvene podlage in vključuje nekaj novih, celo nasprotujočih si podatkov, kar bo treba še primerjati in odgovoriti na vprašanja, ki se porajajo. Poleg Milice je neodgovorjeno vprašanje še, kakšno vlogo je imela na območju lokalna oblast, torej občine in krajevne skupnosti. V projektu so sodelovale in preučiti bi morali kako, na kakšni ravni in s kakšnim prispevkom. Poleg tega so v obrambnih »akcijah« delovala tudi posamezna podjetja, ki so bila do zdaj le bežno obravnavana. Tako je glede vojnega dogajanja na območju 2. PŠTO še veliko neodgovorjenih vprašanj. Na srečo ne tako zapletenih in kontroverznih, kakor je na primer sestrelitev helikopterja gazele 12664 nad Rožno dolino v Ljubljani ali spopad v Rožni dolini pri Novi Gorici. Toda kljub temu so še teme, ki so tabu, in se tudi udeleženci izogibajo pogovora o njih. Spopad na Medvedjeku je ena izmed njih. Glede tega je kontroveržno predvsem poveljevanje prvi dan. Enota TO, ki je zapustila položaje, je tako rekoč obsojena

na »damnatio memoriae«, dogodki neposredno po spopadu in tudi v dneh po njem niso razjasnjeni itn. Dogodki v Mokronogu prav tako delno vzbujajo pozornost, saj Grujović podaja malo drugačno zgodbo od splošno znane. Povsem je zanemarjena zgodovina posameznih enot TO. Tako še danes ni povsem jasno, kako se je imenovala brigada 2. PŠTO, ali 52., 25. ali celo 22. brigada. Delno neodgovorjeno ostaja vprašanje prebežnikov. Razkriti je treba tudi delovanje nekaterih častnikov v JLA. Zaradi smrtnih žrtev sta zanimiva spopada v Rigoncah in Prilipah. Predvsem pa manjkajo tudi podatki, dokumenti in pričevanja z nasprotni strani. Prilagam seznam, ki bo v pomoč nadaljnjim raziskavam na tem področju.

Arhivi z gradivom o dogajanju na območju 2. pokrajinskega štaba Teritorialne obrambe

- Arhiv Republike Slovenije.
- Arhivska zbirka Ministrstva za notranje zadeve.
- Arhivska zbirka Ministrstva za obrambo.
- Vojaški muzej Slovenske vojske, Zbirka arhivalij, fond Obrambna vojna 1991, Tehnična enota 6.
- Zgodovinski arhiv Celje.
- Zgodovinski arhiv Ljubljana/enota za Dolenjsko in Belo krajino, Novo mesto.
- Zgodovinski arhiv Ljubljana/enota Ljubljana.

Objavljeni viri o dogajanju na območju 2. pokrajinskega štaba Teritorialne obrambe

- Repe, B. 2002. Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, 1. del Opozicija in oblast, št. 17. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Repe, B. Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, 2. del Slovenci in federalizacija, št. 18, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Repe, B. Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, 3. del Osamosvojitvev in mednarodno priznanje, št. 19, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.

Elektronski viri o dogajanju na območju 2. pokrajinskega štaba Teritorialne obrambe

- <http://www.rtv slo.si/osamosvojitvev/prispevek/284/predvajaj>.
- <http://www.srpskadijaspورا.info/vest.asp?id=7220>.
- <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:328491-Grujovic-nece-biti-izrucen>.
- <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/133512/Mogao-sam-Sloveniju-dici-u-vazduh>.

- <http://www.stefi24.tripod.com/GAL-GT29.HTM>.
- <http://www.kultura.novomesto.si/si/revija-rast/?id=7076>.
- <http://www.dolmuzej.com/si/razstave/arhiv/?id=80>.
- <http://www.obramba.com>.
- http://www.dailymotion.com/video/xkxvrg_predavanje-mitje-teropsica-o-to-posavja-v-vojni-leta-1991-posavski-muzej-brezice_shortfilms.
- http://euscreen.eu/play.jsp?id=EUS_46EF2FEB96E3436BBC236FE21AF2F87A.
- http://www.youtube.com/watch?v=b-yLZFNK_yw.
- http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/revija_sv/2006/svo6_07_priloga.pdf.
- <http://www.uradni-list.si>.
- <http://www.zakonodaja.gov.si>.
- <http://www.zvvs.si>.
- http://www.oklop.net23.net/jna/u_ratu.htm.
- http://www.wikipwdia.org/wiki/ten-day_war.

Filmsko gradivo o dogajanju na območju 2. pokrajinskega štaba Teritorialne obrambe

- Arhiv Vašega kanala.
- Brez smrti zemlja nikdar ne postane domovina, dokumentarni film 2005.
- Arhiv vojne v Posavju in letališča Cerklje, 2006.
- Ko potrka vojna, dokumentarni film 2010.
- 1991 – Neizstreljeni naboj, igrani film 2011.
- Mediji in osamosvojitvev, dokumentarni film, 2016.
- Pričevalci: Vojko Obrulj, intervju, 2016.

Razstave o dogajanju na območju 2. pokrajinskega štaba Teritorialne obrambe

- Teritorialna obramba Dolenjske v vojni za Slovenijo leta 1991, OZVVS Dolenjske/CVZD, 2001.
- Posavski muzej, 2001.
- Kresna noč na Medvedjeku, Dolenjski muzej, 2006.
- Kočevsko v vojni za Slovenijo leta 1991, Pokrajinski muzej Kočevje, 2011.
- Skupaj do samostojnosti, Dolenjski muzej, 2011.
- Bil sem zraven, Posavski muzej, 2011.
- Bela krajina za samostojno Slovenijo, Belokranjski muzej, 2016.
- 25 let policijske uprave Novo mesto, Dolenjski muzej, 2016.

Literatura o dogajanju na območju 2. pokrajinskega štaba Teritorialne obrambe

- Bartelj, A. Dolenjski list, 5. 7. 1991, št. 27.
- Bartelj, A. Pobeg s Poganc: štirje vojaki ušli iz vojašnice na Pogancah, Dolenjski list, 11. 7. 1991, št. 28.
- Bauer, M. Bitka pri Medvedjeku: še neznana naloga karlovške divizije JA, Delo, 9. in 10. 7. 1991, št. 48 in 49.
- Bauer, M. Kdo strelja v vojašnicah v Bršljinu in Češči vasi? Pobegli vojaki so povedali, da se je streljalo zunaj vojašnic: strokovna komisija ugotovila, da ni vojašnice nihče obstreljeval, Delo, 6. 7. 1991, št. 157.
- Bauer, M. Na oddih z izgovorom, Slovenske novice, 22. 1. 1992.
- Bauer, M. Oklepna vozila so se pognala v panični beg in spet obtičala: kolono, ki je bila pri Medvedjeku, so obkolili in ukleščili v Krakovskem gozdu: vojaki bi se bili vdali, toda poveljnik in poveljstvo v Karlovcu jim tega ni dovolilo, Delo, 2. 7. 1991, št. 153.
- Bauer, M. Premagani vojaki pešačijo proti Brežicam: po porazu v Krakovskem gozdu so verjetno minirali tanke in odšli, Delo, 4. 7. 1991, št. 155.
- Bauer, M. Stiska ali pretirana vdanost?: starejši vodnik JA v Mokronogu preprečeval predajo, čeprav se je po besedah prič četrtina posadke želela vdati, Delo, 1. 7. 1991, št. 152.
- Bauer, M. Strelji v Novem mestu so ranili civilista: mešana komisija meni, da nihče ni streljal na vojašnico, marveč so streljali iz nje: pobegi, Delo, 8. 7. 1991, št. 158.
- Bauer, M. Teritorialci razbili oklepno kolono v Krakovskem gozdu: pred tem je letalstvo JA petkrat bombardiralo položaje TO: razbita kolona služi vojaškemu vrhu kot povod za drugo fazo operacije Okop, Delo, 3. 7. 1991, št. 154.
- Bauer, M. V Mokronogu manj napeto: vojaško skladišče je še vedno minirano, toda poročnik Grujević zagotavlja, da bo ob morebitnih provokacijah ravnal preudarno, Delo, 8. 7. 1991, št. 158.
- Bauer, M. Vojni zločini pred novomeškim sodiščem, Delo, 1. 8. 1991, št. 178, str. 10.
- Bauer, M. Zajeti vsi vojaki iz kolone v Krakovskem gozdu: enota je pešačila proti Cerkljam: izgubila je vse oklepnike in spremljevalna vozila, Delo, 5. 7. 1991, št. 156.
- Bauer, M. in Pucelj G. Jastreba povzročila pokol: bombni napad na stanovanjske hiše pri Medvedjeku, Delo, 29. 6. 1991, št. 151.
- Bauman, B. Interyju z Albinom Gutmanom, poveljnikom generalštaba Slovenske vojske: zmaga tisti, ki naredi manj napak, 7D, 11. 1. 1995, št. 2.
- Bauman, B. Odkritosrčnost z vprašaji, Večer, 7. 1. 1995, št. 5.
- Bauman, B. Vse je bilo usklajeno z Ljubljano, Večer, 9. 1. 1995, št. 6.
- Baumkircher, N., 2009. Posavje v vojni za obrambo neodvisnosti Slovenije leta 1991, Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Bevc, F., 2000. Zmaj v viharju: ozadje osamosvojitve, Novo mesto.
- Bil sem zraven: 25. območni štab Teritorialne obrambe in vojne enote Teritorialne obrambe v vojni leta 1991, ur. Tomaž Teropšič, Brežice, 2011.
- Bobek, A. Prijetje majorja Prodanoviča, Veteran vojne za Slovenijo: glasilo Zveze veteranov vojne za

Slovenijo, 14. 6. 2001.

- Bregar, M. in Rifelj M., 2011. Skupaj do samostojnosti – Dolenjska 1991, Novo mesto.
- Breznikar, E. Od sodelovanja do sovraštva, 7D, 7. 2. 1995, št. 6.
- Breznikar, E. Orožje smo skrivali v zidanicah: boji na jugozahodni meji, Slovenska vojska, 1996, št. 120.
- Bric, R. Odločilen spopad pri Prilipah, Slovenska vojska, 1996, št. 127.
- Budja, B. Gutmanu so (niso) žvižgali, 7D, 18. 1. 1995, št. 3.
- Budja, B. Mož, ki lahko vrže v zrak pol mesta: komandant novomeške garnizije polkovnik Radosav Bogičević o vojni, njegovi vlogi v njej, nočnem streljanju v Češči vasi in Prečni, dogodkih v Mokronogu, življenju v kasarni in življenju po vojni, Dolenjski list, 11. 7. 1991, št. 28.
- Budja, B. Napadalce rišeta tema in strah, Dolenjski list, 11. 7. 1991, št. 28.
- Budja, B. Od Okopov do neizstreljenega naboja, 7D, 18. 1. 1995, št. 3.
- Budja, B. O dveh streljih in beli zastavi, 7D, 28. 12. 1994, št. 52.
- Budja, B., 1996. Ščit: dolenjska pot v samostojno Slovenijo, Ljubljana.
- Budja, B. Vojna hudodelstva na zatožni klopi, Dolenjski list, 1. 8. 1991, št. 31.
- Budja, B. Vojni zločini pred novomeškim sodiščem, Delo, 1. 8. 1991, št. 178.
- Budja, B. Zakaj so žvižgali Gutmanu, 7D, 4. 1. 1995, št. 1.
- Bukovec, T. Smrt s koso se je peljala na raketi, Nedeljski dnevnik, 11. 10. 1998.
- Bukovnik, A., 2006. Slovenija: Koraki v samostojnost, pregled dogodkov 1980–1992, Ljubljana.
- Cibej, B. in Brilej R. Cesta smrti: Dolenjska, Medvedjek pri Trebnjem, Mladina, 2. 7. 1991, št. 27.
- Cemas Stjepanovič, M., Brunskole R., Kambič P., Prašnik Kolbezen M. in Weiss J., 2011. Spomenik belokranjskih občin osamosvojitveni vojni, Črnomelj, Metlika, Semič.
- Cerar, B., 2011. Opazovalci, Ljubljana.
- Čelik, P., 1992. Izza barikad, Ljubljana.
- Čelik, P., 1994. Na južni straži: kronika nastajanja državne meje med Slovenijo in Hrvaško, Ljubljana.
- Čepič, Z., Čuček F., Gašparič J., Guštin D., Repe B. in Svete U., 2010. Prikrita modra mreža: Organi za notranje zadeve Republike Slovenije v Projektu MSNZ leta 1990, Ljubljana.
- Četrto stoletja Policijske uprave Novo mesto: utrinki iz zgodovine policije na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju, ur. Bregar M., Novo mesto: Dolenjski muzej 2016.
- Čop, D., 2011. Južna meja, Kočevje.
- Deset dni vojne za Slovenijo: izbor fotografij in tekstov iz obdobja med 26. 6. in 5. 7. 1991, Ljubljana, 1991.
- Dimitrič, M. Letalski napad na Kočevsko Reko: migi so odvrgli več kot sto kasetnih bomb, ki niso nikogar poškodovale: nekatere tempirane, Delo, 3. 7. 1991, št.: 154.
- Dimitrič, M. Strašili z lažnimi vestmi: tako so starešine JA, preoblečene v civilne obleke, poskušale nagnati strah v kosti, Delo, 1. 7. 1991, št. 152.
- Dimitrič, M. Topovski napad na Kočevsko Reko, Delo, 3. 7. 1991, št. 154.
- Dimitrič, M. Vojaki še bežijo, Delo, 12. 7. 1991, št. 162.
- Dimitrijevič, B., 2006. Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo 1942 – 1992, Beograd.
- Dimitrijevič, B., 2004. Kurjaci sa ušća, Istorijat 252. lovačko – bombarderske eskadrilje, Beograd.
- Dokl, S. Prijavilo se je 136 prostovoljcev, Delo, 3. 7. 1991, št. 154.

- Dolenjski list, 28. 6. 1991, posebna izdaja, št. 1.
- Dolenjski list, 25. 7. 1991, št. 30.
- Dolenjski list, 18. 7. 1991, št. 29.
- Drnovšek, J., 1996. Moja resnica: Jugoslavija 1989–1991, Ljubljana.
- Đukič, B. Gospoda Budje resnica, 7D, 7. 2. 1995, št. 6.
- Enotni v zmagi: osamosvojitve Slovenije, ur. Urbanc N., Ljubljana, 2006.
- Fajfar, P., 2015. Dogodki na Medvedjeku (analiza spopada iz osamosvojitvene vojne), Visoka strokovna šola B&B, Ljubljana.
- Fajfar, S. Bojni znak akcije Rajhenav 1991, Delo, 12. 6. 1996, št. 134.
- Filipčič, R. in Ravbar M. Medvedjek 1991 – da ne bi pozabili, Slovenska vojska, 6. 3. 2009, št. 12.
- Franko, I. Vsak na svoji strani, Slovenska vojska, 1996, št. 120.
- Gazvoda, T. Ranjenec postal breme za Slovenijo?, Dolenjski list, 26. 1. 1995, št. 4.
- Gerič, S. Dokončni odhod z letališča, Slovenska vojska, 1996, št. 126.
- Gerič, S. Izročilo 91 vgrajeno v današnji čas, Slovenska vojska, 1996, št. 120.
- Gerič, S. Nekaj minometnih min je odločilo o usodi letališča: Cerklje ob Krki, Slovenska vojska, 1996, št. 121.
- Gombač, B., 2005. Na drugi strani: odbor staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov ob slovenski osamosvojitvi leta 1991, Ljubljana.
- Grabnar, M. Načrt Kamen – 10 let pozneje, Vojaška zgodovina, 3, 2001, št. 1/01.
- Grabnar, M. Načrt oviranja Gams, Vojaška zgodovina, 6, 2003, št. 1/03.
- Grahovac, B., 2015. Glasovi iz gluve sobe, Beograd: Laguna (2. izd.).
- Gutman, A. Del sicer še ne izpisane zgodovine?, Slovenska vojska, 1999, št. 186.
- Gutman, A., 2000. Izkoristek geografskega prostora Teritorialne obrambe dolenjske pokrajine v vojni za Slovenijo v letu 1991, Vojaška geografija v Sloveniji, Ljubljana.
- Gutman, A. Na poti k zmagi, Slovenska vojska, 1999, št. 187.
- Gutman, A. Od začetka smo bili v središču spopadov, Slovenska vojska, 2011, št. 10.
- Gutman, A. Prve bitke, Slovenska vojska, 1999, št. 186.
- Gutman, A. Sklepni boji – Krakovski gozd, Slovenska vojska, 1999, št. 191.
- Gutman, A. Vsak se je moral odločiti san: priprave na boj za našo samostojnost, Slovenska vojska, 1999, št. 185.
- Gutman, A. Vojna za Slovenijo 1991, Vojaška zgodovina, 2003, št. 02/03.
- Gutman, A. Značilnosti delovanja TO Dolenjska v vojni za Slovenijo 1991, Vojaška zgodovina, 8, 2004, št. 2/04.
- Gutman, A. in Beltram B. Mobilizacijsko-taktična vaja Premik-91, Vojaška zgodovina, 2001, št. 1/01.
- Iština o oružanom sukobu u Sloveniji, Beograd, 1991.
- Ivšič, J. Velika učinkovitost majhne enote TO na Prilipah, Slovenska vojska, 21. 6. 1996, št. 120.
- Jakše, T. Armada jadrno zapušča Dolenjsko: vojna na Hrvaškem še pospešuje umik jugoslovanske armade iz Dolenjske: pustošenje letališča Cerklje, Dolenjski list, 29. 8. 1991, št. 35.
- Jakše, T. Novinar v pišu zgodovine, Dolenjski list, 17. 8. 2001, št. 33.
- Jakše, T. Odlikovanja, ki zardevajo, Dolenjski list, 15. 7. 1993, št. 28.

- Jakše, T. Vojna je tragična, a pomembna izkušnja, *Dolenjski list*, 4. 6. 1992, št. 23.
- Jakše, T. Ubraniili Ljubljano: Medvedjek dve leti pozneje, *Dolenjski list*, 1. 7. 1993, št. 26, priloga 25.
- Janša, J., 1994. *Okopi: Pot slovenske države 1991–1994*, Ljubljana.
- Janša, J., 1992 (2. izd.), 2013. *Premiki: Nastajanje in obrambe slovenske države 1988–1992*, Ljubljana.
- Jerič, J. Poveljnik letalske enote v Cerkljah se ni predal, *Mladina*, 2. 7. 1991.
- Kastelic, D. Čar vojne, *Slovenska vojska*, 1996, št. 120.
- Keber, B. Pričevanja iz osamosvojitvene vojne: 3. del, *Slovenska vojska*, 2001, št. 17.
- Kene, F. Obračun samega s sabo, *Veteran vojne za Slovenijo: glasilo Zveze veteranov vojne za Slovenijo*, 16. 12. 2001.
- Kladnik, T., 2006 (2. izd.), 2007. *Slovenska vojska v službi domovine*, Ljubljana.
- Knafelc, I., Franko I., Turk J., Križman R., Smerdu F., Leko Z. in Plut I. Imamo mirno vest, *7D*, 18. 1. 1995, št. 3.
- Knific, B. Vlagati v ljudi (predstavljamo veterane: Branko Kobetič), *Veteran vojne za Slovenijo: glasilo Zveze veteranov vojne za Slovenijo*, 2012.
- Kočevar, I., 2008. *Oklep na Slovenskem*, zbirka SVZ V., Ljubljana.
- »Kolpa 1991«, *Vojnogodovinski zbornik*, št. 46, *Logatec*, 2011.
- Kolšek, K., 2001. Spomini na začetek oboroženega spopada v Jugoslaviji 1991, *Maribor*.
- Kovačič, N., 2011. *Kočevsko v vojni za Slovenijo 1991*, Kočevje, Ljubljana, 2011.
- Krkovič, A. Dejstva, ki jih slovenska javnost mora poznati, *Vojnogodovinski zbornik*, št. 43, *Logatec*, 2011.
- Kuntarič, B. Med obema je osemindeset let: napada na vojaško letališče Cerklje ob Krki, *Slovenska vojska*, 1994, št. 69.
- Lesjak, M. Mrtvaški ples v Krakovskem gozdu za nedolžne vojake JA, *Delo*, 3. 7. 1991, št. 154.
- Lesjak, M. V Mokronogu se bojijo podtaknjene eksplozije: vodnika Grujevića so poznali kot prijaznega človeka, *Delo*, 2. 7. 1991, št. 153.
- Lešnik, H., 2003. *Formiranje in delovanje 710. učnega centra Pekre 1990–1991*, Univerza v Ljubljani.
- Likar, B. Osamosvojitveni kolač je samo slovenski, *Dnevnik*, 6. 1. 1995, št. 5.
- Lindič-Dragaš, Z. Dolenjski Holmec?: v SKD so se ostro odzvali na izjavo Cirila Pungartnika (LDS), da so se leta 1991 fantje na Medvedjeku martinčkali, *Delo*, 18. 5. 1999, št. 112.
- Lindič-Dragaš, Z. Medvedjek osem let pozneje, *Delo*, 24. 5. 1999, št. 117.
- Lindič-Dragaš, Z. Prestregel je prve strele JLA: Anton Martinčič je bil ranjen v spopadu na Medvedjeku, *Nedelo*, 28. 6. 1998.
- Lovšin, A., 2001. *Skrita vojna, Spopad varnostno obveščevalnih služb, 1990–1991*, Ljubljana.
- Luzar, M. Spopad pri Medvedjeku, *Slovenec: časopis za politiko, gospodarstvo, kulturo in religijo*, 29. 6. 1991, št. 5.
- Luzar, M. Ernest Breznikar, *Dolenjski list*, 14. 9. 2000, št. 37.
- Luzar, M. Krivda neizpolnjenega ukaza, *Dolenjski list*, 2. 7. 1992, št. 27.
- Majcen, M. Pirova zmaga in Medvedjek: kakšna razlika!, *Vir: političen častnik za Slovenijo*, 8. 6. 1999, št. 40.
- Mali, B. Ni bežal niti ni trgal častniške oznake, ker ga takrat ni bilo tam!, *7D*, 18. 1. 1995, št. 3.

- Marijan, D., 2008. Slom Titove armije: Jugoslovenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987 – 1992, Zagreb.
- Marijan, D. Slučaj Logorište, Časopis za Suvremenu Povijest, št. 2, 2011.
- Markelj, M. Kresna noč na Medvedjeku: razstava Dolenjskega muzeja v počastitev 15-letnice samostojnosti slovenske države, Dolenjski list, 25. 5. 2006, št. 26.
- Markelj, M. Še en pogled na vojno, Dolenjski list, 27. 6. 1996, št. 26.
- Markelj, M. Vojna ni nič veličastnega: naš pogovor: Damijan Šinigoj, Dolenjski list, 12. 1. 1995, št. 34.
- Micevski M., Radić A. in Dimitrijević B., Bitka za slovenačko nebo, Padobranci u akciji, Osmica, 9. 7. 1991.
- Mikulič, A., 2006. Vojna za Slovenijo 1991, Ljubljana.
- Mikulič, A., 2005. Uporniki z razlogom, Ljubljana.
- Mina iz Cerkelj 1991, Vojnozgodovinski zbornik, št. 47, Logatec, 2012.
- Močnik, Z. Moji dnevi, Slovenska vojska, 2001, št. 16.
- Moris, priloga Slovenska vojska, 16. 12. 2005.
- Moški na položajih, ženske v strahu, otroci na češnjah: zbirka spominov na vojno za obrambo samostojne Slovenije, ur. Stanonik M. in Utršič I., Ljubljana, 2011.
- Muhič, J. Spomini na vojno za samostojno Slovenijo, Veteran vojne za Slovenijo: glasilo Zveze veteranov vojne za Slovenijo, 24. 9. 2004.
- Muslimovič, S. Apavrin ne, hvala, Slovenska vojska, 1996, št. 120.
- Nanut, K., 2000. Učno gradivo za vojaško zgodovino v šoli za podčastnike, Ljubljana.
- Nanut, K. Uporaba in delovanje oklepno-mehaniziranih enot JLA, Vojaška zgodovina, 9, 2005, št.1/05.
- Oblak, N. Deset min pregnalo letala in helikopterje JLA, Slovenska vojska, 2011, št. 10.
- Oblak, N. Vsak izmed nas ima svojo zgodbo, Željko Srečkovič, Slovenska vojska, 2012, št. 10.
- Ognjenović, M. Dokumenti pripovedujejo, Vojnozgodovinski zbornik, št. 33, Logatec, 2008.
- Ohranjeni spomini 1991, Vojnozgodovinski zbornik, št. 30, Logatec, 2007.
- Oluić, S., Antić G. in Dimitrijević B., 2005. 204. lovački avijacijski puk, Beograd: Novinarsko – izdavački centar Vojska.
- Pavlin, J. S prizorišča vojne na Medvedjeku: reportaža z mesta razdejanja, ki ga je povzročila največja bitka na Dolenjskem pa tudi v Sloveniji, Dolenjski list, 5. 7. 1991, št. 27.
- Perc, P. Na Medvedjeku je šlo hudo zares: protestni shod udeležencev osamosvojitvene vojne na prizorišču bitke za Medvedjek zaradi žaljivih izjav Cirila Pungartnika: trebanjski pomladniki zahtevajo, da odstopi: resnica o osamosvojitveni vojni, Dolenjski list, 27. 5. 1999, št. 21.
- Perc, P. Strah nas je bilo pošteno, nič manj pa vojakov, Dolenjski list, 21.6.2001, št. 25.
- Petrovič, M. Kočevci smo prekinili molk, Dolenjski list, 1.6.2001, št. 25.
- Pilot, ki je sprožil pobeg desetih tovarišev iz JLA, Naš glas, 14. 4. 1994, št. 8.
- Pištola majorja Gorazda Šošterja, Vojnozgodovinski zbornik, št. 29, Logatec, 2007.
- Podgoršek, V. Kadarkoli bi se srečal s svojimi podrejenimi: pripoved bivšega poveljnika letalske brigade na letališču v Cerkljah: zakaj so bila v vojnih dneh letala nad jedrsko elektrarno, Delo, 30. 1. 1992.
- Podgoršek, V. Močan eksploziv je porušil daljnovidna stebra v Pesjem: eksploziji sta vznemirili ljudi na Krškem polju in okrog jedrske elektrarne, Delo, 23. 7. 1991, št. 170.

- Podgoršek, V. Odločilni dnevi ob južni meji, Delo, 22. 6. 1996, št. 143.
- Podgoršek, V. Ubit Jernej Molan, Delo, 29. 6. 1991, št. 150.
- Posavje v letih 1989–1991, ur. Teropšič T., Teropšič M., Brežice, 2001.
- Praprotnik, R. in Lindič-Dragaš Z. Pungartnik naj se opraviči: o »martinčkanju« na Medvedjeku, Delo, 21. 5. 1999, št. 115.
- Predojević, V., 1997. U Precjepu, dnevniček zabelješke o razbijanju Partije, Armije i Države, Beograd: Dan Graf.
- Predojević, V., 1999. V precepu: dnevniški zapisi o razbijanju partije, armade in države, Borec: revija za zgodovino, literaturo in antropologijo, Ljubljana.
- Prešeren, M., 2009. Tožilska in sodna praksa v Republiki Sloveniji glede kršitev mednarodnega prava oboroženih spopadov leta 1991, Univerza v Ljubljani.
- Prispevek milice Dolenjske in Bele krajine pri nastajanju države Slovenije: zbornik dokumentov, pričevanj in fotografij o usposobljenosti in aktivnostih delavcev ONZ Dolenjske in Bele krajine od akcije Sever 1989 do odhoda zadnjega vojaka z ozemlja Republike Slovenije 1991, ur. Gole A., Novo mesto, 2012.
- Ravbar, M. 2. PŠTO Dolenjske pokrajine v vojni za Slovenijo, Veteran vojne za Slovenijo: glasilo Zveze veteranov vojne za Slovenijo, 2011, št. 46.
- Ravbar, M. 2. Pokrajinski štab Teritorialne obrambe Dolenjske, Rast: revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja, 2011, št. 4.
- Ravbar, M. Dolenjska pokrajina TO, Vojaška obramba Slovenije: 1990–1991, ur. Kladnik T., Ljubljana, 2011.
- Ravtar, N. Bombardiranje v premirju ali bombardiranje premirja: brežiška pilotska afer, 7D, 5. 2. 1992, št. 5.
- Repe, B., 2002. Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije, Ljubljana.
- Sečen, E. Visok dvigajoč dim je pričal o uničenem tanku, Slovenska vojska, 1996, št. 120.
- Sekulić, M., 1997. Jugoslaviju niko nije branio a Vrhovna komanda je izdala, Beograd.
- Slapar, J. Ne nasedajmo razlagam resnic, 7D, 18. 1. 1995, št. 3.
- Slovenska osamosvojitve 1991: pričevanja in analize, zbornik zborovanja v Brežicah od 21. do 22. junija 2001, Ljubljana, 2002.
- Šinigoj, D. 1991, Rast: revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja, 1997, št. 3/4.
- Šinigoj, D. Moja knjiga je protivojna, 7D, 1. 2. 1995, št. 5.
- Šinigoj, D., 2008. Neispaljeni metak, Gornja Jelenska.
- Šinigoj, D., 1994 (2. izd.), 2011. Neizstreljeni naboj za Slovenijo, Ljubljana, Novo mesto.
- Šinigoj, D. Vsi smo zmagovalci in vsi poraženci: pred izidom, Delo, 24. 11. 1994, št. 272.
- Šoštarič, U. Kasetne bombe so orale tudi po gozdu pri Kočevski Reki: našli so ostanke treh bomb, ki so sicer namenjene za boj proti oklepnim vozilom, Delo, 13. 7. 1991, št. 163.
- Špegelj, M., 2001. Sjećanja vojnika, Zagreb.
- Švajncer, J. Bojni znaki 1991: v spomin na boje in spopade 1. in 2. del, Obramba, 1998, št. 10 in 12.
- Švajncer, J., 1993. Obranili domovino, Teritorialna obramba Republike Slovenije v vojni za svobodno in samostojno Slovenijo, Ljubljana.

- Švajncer, J. Predlog, Vojnozgodovinski zbornik, št. 33, Logatec, 2008.
- Švajncer, J. Spominski znak Kolpa 1991, Vojnozgodovinski zbornik, št. 27, Logatec, 2006.
- Švajncer, J. Vse slovenske bitke, Mladina, 13. 7. 1993.
- Тачић, Р., 1994. Стаклени Техкови: моћ и хемоћ четврте оклопне бригаде, Вршац, [Таčić, R., 1994. Stakleni tenkovi: moć i nemoć četvrte oklopne brigade, Vršac,].
- Teropšič, M. Kratka zgodovina Teritorialne obrambe, Manevrške strukture narodne zaščite in Slovenske vojske v Posavju, Vojnozgodovinski zbornik, št. 29., Logatec, 2007.
- Teropšič, M. Nikar smrtno resno!, 7D, 7. 2. 1995, št. 6.
- Teropšič, M. Odgovor na članek Vsak izmed nas ima svojo zgodbo, Slovenska vojska, 2012, št. 11.
- Teropšič, M. Prevzem nepremičnin, oborožitve in vojaške opreme JLA v Posavju in njen dokončen umik – 1. del, Veteran vojne za Slovenijo: glasilo Zveze veteranov vojne za Slovenijo, 2012, št. 47.
- Teropšič, M. Pričevanja iz osamosvojitvene vojne: 1. del, Slovenska vojska, 2001, št. 15.
- Teropšič, M. Pričevanja iz osamosvojitvene vojne: 2. del, Slovenska vojska, 2001, št. 16.
- Teropšič, M. Primopredaja objektov, opreme in oborožitve garnizije JLA Cerklje, Veteran vojne za Slovenijo: glasilo Zveze veteranov vojne za Slovenijo, 2013, št. 49.
- Teropšič, M., 2014. 20 let vojnih veteranov '91 Posavje: v skrbi za domovino, Krško: Pokrajinski odbor ZVVS za Posavje.
- Teropšič, M. Cerkljansko letališče v letih 1991–1992, Dolenjski list, št. 18–22 (april–junij 2014).
- Teropšič, T., 1995. Boji na jugovzhodni meji Slovenije leta 1991, Brežice: Posavski muzej.
- Teropšič, T. Laži o vojni za Slovenijo leta 1991, Veteran vojne za Slovenijo: glasilo Zveze veteranov vojne za Slovenijo, 13. 3. 2001.
- Teropšič, T. Naše bojne enote, Vojnozgodovinski zbornik, št. 24., Logatec, 2006.
- Teropšič, T. Posavske vojne razglednice, Vojnozgodovinski zbornik, št. 18, Logatec, 2004.
- Teropšič, T., 2002–2011. Posavske vojne razglednice, slikovno gradivo, Brežice: Posavski muzej.
- Teropšič, T. Terenska fotografska topografija Slovenije 1990–1991, Vojaška zgodovina, 2004, št. 2/04.
- Thomas, N. in Mikulan, K., 2006. The Yugoslav Wars (1): Slovenia&Croatia 1991–95, Elite No. 138, Oxford: Osprey Publishing.
- Tišlar, M. Več kot samo delovna dolžnost, Veteran vojne za Slovenijo: glasilo Zveze veteranov vojne za Slovenijo, 14. 6. 2001.
- Tuljak, V. Zakaj tako, Slovenija?, Dolenjski list, 13. 9. 2001, št. 37.
- V uniformi maskirnih barv: življenjepisi visokih častnikov Slovenske vojske iz Posavja, zbornik vojaških življenjepisov, ur.: Teropšič T. Brežice: Posavski muzej, 2013.
- Vilhar, M. in Perić T. Čvekavi rekordi slovenske vojne, Dnevnik, 5. 1. 1995, št. 4.
- Vojna za Slovenijo, ur. Žnidaršič, J., Ljubljana, 1991.
- Vojna za Slovenijo: priprave na obrambo Slovenije, bojna poročila in analize, spremna beseda Janša J. »Vstali in obstali«, Ljubljana: Nova Obzorja 2014.
- Vojno politički informator, posebno izdanje, Beograd, avgust 1991.
- Vojnozgodovinski zbornik, št. 23, Logatec, 2005.
- Vojaška obramba Slovenije: 1990–1991, ur. Kladnik T., Ljubljana, 2011.
- Vloga TO Dolenjske pri osamosvajanju Slovenije na vojaškem področju, ur. Ravbar M., Novo mesto: PO

ZVVS Dolenjske, Defensor, 2014.

- Vloga TO Dolenjske pri osamosvajanju Slovenije na vojaškem področju I–II, ur. Ravbar M., Novo mesto: OZVVS Dolenjske, Defensor, 2016.
- Vloga TO pri vzpostavljanju in zavarovanju osamosvojitve: zbornik prispevkov s posveta v Državnem zboru 2013, ur. Grabnar M., Ljubljana: ZVVS, 2014.
- Završnik, A. Pomembnost prve in prave informacije: izkušnje enot in poveljstev TO v zvezi z moralo s poudarkom na izkušnjah Dolenjske, Slovenska vojska, 1998, št. 170.
- Završnik, A., 1997. Taktika delovanja enot Teritorialne obrambe v vojni za obrambo samostojne Slovenije, Univerza v Ljubljani.
- Zmagovito Posavje: spominski zbornik, ur. Teropšič T. in Teropšič M., Brežice: Posavski muzej, 2011.
- Žura, J. Nov pomnik svobode na Medvedjeku: na spominskem srečanju odkrili nov spomenik bojem na Medvedjeku: država neprijazna do civilnih veteranov: oklepnička znova na Medvedjeku, Dolenjski list, 1. 7. 2004, št. 26.

CVŠ

